BATININ POLİTİK AHLÂKSIZLIĞI

AHMET RIZÂ BEY
Osmanlı Âyân Meclisi Reisi

BOĞAZİÇİ YAYINLARI

BATININ POLİTİK AHLÂKSIZLIĞI

Baskı Tarihi:
Ekim 2004
İstanbul

ISBN 7.5-451-206-X
Kapak: Serap ATLI
Baskı ve Cilt:
SEÇİL OFSET
MASSİT Matbaacılar Sitesi 4. Cad. NO:77
Bağcılar-İstanbul
Tel.:(0212) 629 06 15

BOĞAZİÇİ YAYINLARI A.Ş.
Prof. Kazım İsmail Gürkan Caddesi
Ortaklar İşhanı No: 12/25 kat 4
Cağaloğlu-İstanbul

BATININ POLİTİK AHLÂKSIZLIĞI

(Batı'nın Doğu politikasının ahlâki iflası)

AHMET RIZA

Osmanlı Ayan Meclisi Reisi.

Türkçesi:Ergun GÖZE

BOĞAZİÇİ YAYINLARI

BOĞAZİÇİ YAYINLARI A.Ş.

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü 9
GİRİŞ **11**
Bu Eserin Adı 11
Sömürgecilik İnsanlığa Ne Verdi, Ne Aldı? 17
Vatanseverliğin de Sınırları Vardır... 20
Batının Reform Dediği Kendine İmtiyaz Almaktır. 24
Sapla Samanı Ayırt Etmek. 30
DOĞU İLE BATI ARASINDA İLİŞKİLER **37**
HACILARIN HİKAYELERİ **39**
10. yy.'da DOĞU-BATI KARŞILIKLI İLİŞKİLERİ **41**
HAÇLI SEFERLERİNİN HAZIRLANIŞI. **44**
HAÇLI SEFERİ. **50**
Haçlılar İnsan Eti Yediler 51
Haçlı Seferleri İki Yüzyıl Yağmalar ve Katliamlarla Sürdü. 52
Haçlılar Vahşeti Destekleyip Medeniyeti Yıktılar 55
Ya Haçlılar Galip Gelseydi? 57
BATIDAKİ BEZGİNLİK **59**
KİLİSENİN KIZGINLIĞI **61**
Papalar Üç Noktada Yanıldılar 61
Kilise Öğretisine Muhalefet... 62
Engizisyon Mahkemesinin Kuruluşu 63
İSPANYA MÜSLÜMANLARINA KARŞI HAÇLILAR **66**
Bütün Müslümanlar Öldürüldü 67
Yıkılan Medeniyet 68
Milyonlarca Kitap Yakıldı 70
TAHRİBATIN NETİCELERİ **72**
Hıristiyanlığın Zaferi, İlmin Mağduriyetidir. 73
Vahşi Derebeylik 74
Asiller - Kilise Kavgası 76
El Ahmen Mucizesi 78
MÜSLÜMANLARIN MEDENİYETİ **81**
Bu keşifler Niçin İslâmdan Önce Yapılmadı? 82
Romalılar İlim Yolunda Ne Yapabildiler? 83
Yeniden Doğuş'un Dört Faktörü 84
İslâmın Rönesansı 89
Ziraatta Gelişme 92
İslam Rasyonalizmi 93

ÖKÜŞ VE SEBEPLERİ 102
ATININ İSLÂMDAN ÖĞRENDİKLERİ 108
Rönesansı, Avrupa'ya Kaçan Bizanslı Rahiplere Borçluymuşuz. 108
Batıda İlmi Gelişme 109
Endülüs Medeniyeti 110
Avrupa'da Aklın Uyanışı 112
Otuz Senelik Tercüme Faaliyeti 113
Batılı Âlimlerin Müslümanlardan Aldıkları 115
Avrupa'da Kadın Hakları 123
AVRUPA'NIN NANKÖRLÜĞÜ 127
Diplomasi de Kilisenin Yolunda 127
Batı Özür Dilemelidir 128
Yunanlılar Helen Zannediliyor 131
GERÇEKTEN KORKMAK 133
Papalık Hıristiyanları da Öldürdü 133
Büyücülere Yapılan Zulümler 136
Zorlu Hıristiyanlaştırma 137
Halbuki İslâm... 137
DİĞERLERE YAPILAN ZULÜMLER 142
SONUÇ 147

Çevirenin Önsözü

Bu eseri, Kültür Bakanlığı tarafından 1990 da, "La Faillite Moral de La Politique Occidental en Orient" ismiyle yayınlanmış olan Fransızca aslından çevirdim.

Eserin Yazarı Ahmet Rıza Bey (1858-1930), jöntürk, ittihatçı, pozitivist bir insan olmaktan öte, bu eseriyle hem büyük bir kültür adamı hem de büyük bir vatanperver olduğunu ispat etmiş bir vatan evladıdır. Meclis ve Ayan reisliğine kadar yükselmiş bir politik hayâtın belki zirve noktası yazmış olduğu bu eserdir demek mübalağa olmaz. O devrin devlet adamlarının kültür seviyesinin üstünlüğünü ve tefekkür yeteneklerini de gösteren bu eser, devlet idaresinde rol alacaklara, hele diplomatik kariyere intisap edeceklere, bence, bir ders kitabı gibi okutulmalıdır.

Kendisinin Paris'teki ihtiyarî sürgünlük günlerinde Bibliotheque Nationale'deki Türk'e ve İslâma ait bütün eserleri okuduğu rivayetini, muhtevâsı görünüşünden derin olan bu eseri okuyanlar, yadırgamayacaklardır.

Merhum Ahmet Rıza Bey bu kitabı Birinci Dünya Savaşı sonunda ve Türkiye işgal altında iken, milletinin ve vatanının, Batı'ya karşı savunulması için ve o günlerin millî mücadele ruhuyla yazmıştır. Fakat bunu yaparken de meseleyi insanlık çapında, medeniyetler seviyesinde ve tam bir ilmî objektiflikle ele alabilmiştir. Hem târihî olayların politik gelişimini ve bu gelişimin manivelasını da, pozitivist bir görüşle gerçeğe uygun bir şekilde tasvir ve tespit etmiştir. O kadar ki yazılışından seksen küsur sene sonra bile bu eser, tespitlerindeki ve görüşlerindeki isâbet bakımından tap taze bulunmaktadır. Nitekim, bu eserin yazılışından sonra geçen zamanda da olaylar ayni çerçevede cereyân etmiştir ve daha da cereyân edecek görünmektedir.

Üstelik bu çerçevede, aradan seksen sene geçtikten sonra Türkiye'nin seksen sene öncesinin felâketli şartlarına benzer bir sıkıntılı duruma düştüğü veya düşürüldüğü de ayan beyan ortaya çıkmaktadır.

Eser bir yerde bir vatanseverlik çığlığı, bir yerde insanîyetçilik nasihatidir. Bir yerde ise Dünya târihinin global açıklamasıdır, Bilhassa Akdeniz havzası ve İslâm-Hıristiyan ilişkileri bakımından.

Eser medeniyet târihi bakımından bir ansiklopedi kıymetini de hâizdir.

Bir başka bakımdan da bir târih felsefesi tezidir. Öyle bir tez ki o gün de bu gün de olaylar tarafından teyit edilmektedir. Şunu da belirtmekte büyük yarar vardır ki, bu küçük eseri, susturucu kılan hususlardan birisi de kaynaklarının ve referanslarının tamamen Batı menşeli olmasıdır. Zaten eser o günlerde daha

›k Avrupalıları muhatâp almıştı

Bu eseri okurken iki insana saygım arttı, birincisi elbette Ahmet Rıza Beye. iğeri de bu eseri ilk defa tercüme ederek, bundan 12 sene önce Türk kamu /una, sırf vatanseverliğinin hararetiyle sunan merhum Üstâd Ziyad Ebüzziya'-ı.

Bu 12 sene zarfında gelişen olaylarla eserin târihi ve ilmî gerçeği ve önemi aha da belirgin hâle geldi. Ben bu ikinci tercüme ile arada meydana gelen aşka olaylara da temas etmek ve eseri bu güne biraz daha yaklaştırmak ıkânını buldum. Kısacası Batı'nın bize SEVR Belâsını, bu sefer, içimizdeki önüllüleri vâsıtasıyla ve bizim isteğimizmiş gibi kabul ettirmek yolunda olduğu erçeğini bir de bu büyük Osmanlı Türk'ünün, engin diplomatik tecrübesinin ve engin kültürünün aynasında göstermek istedim.

Dünya krizlerinin temelinde bir de kültür bağdaşmazlığının yattığı ve diplo-asiler her ne kadar sadece menfaatlere ve güçler dengesine istinat ediyor gibi örülüyorsa da derinlerde bu kültür bağdaşmazlığının da diplomasileri devamlı inlendirdikleri ortadadır. Bu konuda bizi ilgilendiren en temel gerçek "Haçlı hniyeti"dir. Kilise durdukça bu zihniyet duracaktır bundan daha tabiî bir şey amaz. "Dinler arası diyalog" kuvvetli durumda olanın zayıfa uzattığı elma şe-eridir. Kilise bu gün bile, mahkûm etmeye hakkı varmış gibi, Galile'yi "Affetmek" n bahsedebilmektedir. Kim kimi affetmeliydi acaba? Galileyi yâni İlm'i affet-ekten bahseden Kilise, hiç başka dini affeder mi? Kilise önce kendi târihiyle yalog kurup insanlıktan af dilemelidir. Kendi târihiyle diyalog kuramayan ve âlâ müminlerinin günahını çıkartıp kendi günahını ağzına almayanla diyalog mu urmuş?

İşte bu noktada Ahmet Rıza Bey Kilisenin işlediği iki insanlık suçunu ortaya oymaktadır. Birincisi İslâm düşmanlığı, ikincisi ilim düşmanlığı. Ama manzara u kadar basit değildir. Ahmet Rıza Bey Kilisenin İslâm düşmanlığının sebebini e ortaya koymaktadır: Bu sebep İlim düşmanlığıdır. Çünkü ilmi Ortaçağda ıristiyan alemine yansıtan İslâm dünyasıdır ve bu ışık Kiliseyi hür düşünceye ol açtığı için rahatsız etmektedir. Kilise asıl bundan yâni vicdanların uyanışın-an muzdariptir. İslâma ilmi ve medeniyeti getirdiği için düşmandır. Onun gözün-e ilimle İslâm eşittir. Bir madenî paranın iki yüzü gibi. Bu sebepten, ilmin ve vic-an hürriyetinin ocağı olan İslâmı söndürmek için iki yüz sene süren Haçlı sefer-ri açılmıştır. Bunun için o günün en üstün medeniyeti olan Endülüs Medeniyeti ıha edilmiş, Müslümanlara soy kırımı yapılmıştır. En büyük kültür temeli olarak, u gün bile, politik konularda dahi, Hıristiyanlığını öne süren Batı'nın Haçlı ıniyetinden pirüpâk temizlendiğini kim iddiâ edebilir.

Ahmet Rıza Bey, İslâmın geçmişteki parlak ilmî çalışmalarını boş bir övün-e olarak ele almamış ve İslâm dünyasının o günkü parlaklığını o günkü ilim ıniyetine ve çalışmalarına bağladığı gibi bu günkü sefaletini de ilmî zihniyetten e çalışmalardan uzaklaşmasına, yâni yine ayni kaynağa bağlamıştır. Ayrıca, m bir objektiflikle millî târihimizdeki hatâlara da işaret etmiş ve fakat sonunda üyük bir haklılıkla "Acaba hanginizin Târihi bundan daha temiz" diye sormuş ve ırşısındakileri susturmuştur. Hele merhum, İkinci Dünya savaşının tecrübelerini e yaşamış olsaydı, bu gün Ermeni soy kırımından bahseden ağızların hiç birisi-

nin açılamayacağını da gösterirdi. Bunu da biz yapmaya çalıştık.

Ahmet Rıza Bey pozitivistti demiştik. Ama o, üstadı Auguste Comte'u da, diğer pozitivist arkadaşlarını da yeri gelince şiddetle tenkit etmekten çekinmeyen bağımsız bir tefekküre malîkti. Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür, tam bir Türk münevveriydi. Bunun en güzel ispatı laiklik anlayışını gösteren şu cümlesidir: "... Dinî bir merasimi engelleyen veya laik bir merasimi emreden insan nasıl müsamahalı olabilir ki?"

Bu pozitivist ve bağımsız tefekkür sahibinin, istibdat düşmanı hür düşünceli adamın Kur'anı Kerimi, İslâmı, İslâm medeniyetini ve vatanının gerçeklerini, Batılıların hücumları karşısında samimi ve haklı müdafaası cidden heyecan verici olduğu kadar başarılı bir gayret ve himmet tablosudur.

Aslında dayandığı tezler o kadar sağlam ve o kadar ölmez cinstendir ki bu kitabı, bir çok ilim ve fikir adamının bir araya gelerek Doğunun eski yüksekliği ve Batının hali hazır ahlâki düşüklüğü açısından misallerle zenginleştirmeleri, hem Türk diplomasisine hem dünya kültürüne büyük hizmet olacaktır. Asıl diyalog gerçekler üzerinde kurulabilir. Gerisi karşılıklı aldatmaca hattâ dünyayı aldatmacadır. Bu aldatmacalar dünyasına bu eser bir gerçekler buketidir.

Son olarak eserin ismini kısaltmamın gerekçesini söylemeliyim. Eserin yazılmasının üzerinden geçen seksen sene zarfında, olaylar gösterdi ki, materyalist Avrupanın politik ahlâksızlığı, sadece Doğuya değil bizzat kendi içinde de câridir ve bunun en feci örneği de İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar ve bu gün yaşanmakta olanlardır. Zaten kendisi de ön sözünde bu esere koyduğu ismin eksik olduğunu belirtmektedir. Böylece merhumun gönlüne uygun bir şey yaptığım inancıyla bu değişikliği yaptım. Ara başlıklar ekledim ve benim ilâve ettiğim dip notlara imzamı koydum. İmzasızlar merhum müellif Ahmet Rıza Beyindir.

19 Eylül 2004 Moda

Ergun Göze

GİRİŞ

Bu Eserin Adı

Acaba eserime bu ismi vermekte tam haklıyım diyebilir miyim? Sanmam. Çünkü Batı'nın Türkiye'ye karşı siyâseti ne zaman ahlâkî oldu ki o ahlâk şimdi çökmüş olsun. Batı politikasının gayesi hiçbir zaman ahlâkî olmamıştır. Bilakis onun tek hedefi her zaman kazançtır ve hukuk yapan tek vâsıtası da, adâlet değil dâîmâ kaba kuvvettir.

Her devirde, bu politikanın ana motorları dinî ve maddî menfaattir. Üstelik bu iki menfaat aralarında mükemmelen uyuşmuş ve yekdiğerini güçlendirerek hareket etmiş ve ettirmişlerdir.

Haçlı seferleri devrinde, Avrupa, bütün barbarlığına rağmen, bu günün resmî Avrupasına nispeten daha ahlâklı idi. Haç'ın Hilâl'e üstün gelmesi için savaşıyor ve mert bir hasma karşı, hiç olmazsa, apaçık bir düşmanlıkla yürüyordu.

Dalavere ve kötü niyet o zaman da vardı hem de askerî sâhayâ münhasır da değildi. Bezirgânlık tutkusu ve fetih arzusu bazı kere de, zahirî bir sofuluk ve menfaatsizlik örtüsü arkasına saklanıyordu, ama bütün bunlara rağmen şövalyelerin bir çoğu, bilhassa 12. yy.'dan başlamak üzere, asîl bir karakter yüksekliği ve belirli bir şahsi menfaati küçümseme meziyeti gösteriyorlardı.

Gerçi, bu gün, dinî faktör Batı dünyasının politikasında rolünü gözle görünür bir şekilde yitirmiştir. Onun yerine ise, toprak kazanmak veyâhut kârlı imtiyazlara konmakla özdeşleşen maddî menfaat hâkim olmuştur. Bu gün artık Kilise veya Papa, eskiden olduğu gibi açıktan açığa devlet adamlarını da yönlendirmiyor. Bu gün onları para, daha para, daha çok para hırsı yönlendiriyor. Bütün iş projelerini ve hattâ savaşları doğuran da hep bu Servet Tanrı'sı ve onun tapıcılarıdır.

Bankalar, bu gün bütün mezheplerin doluşup birlikte "Altın Buzağı"ya[1] taptıkları gerçek mâbetlerdir.

Maddî menfaat duygusu, finansman kudretiyle atbaşı büyümektedir. Kılıç'a gelince o da farkında olmadan Borsa'nın emrine girmiş bulunmaktadır: Silâh adamları, para adamlarının üretim yapacağı toprakları hazırlamaktadırlar.

---

[1] Hazreti Mûsâ'nın Tur dağına İlâhi tecelli ile buluşmak üzere gittiği zaman, Yahudilerin Allah'a tapmayı bırakıp "Altın Buzağı"ya tapmaları, materyalizmin, paraya tapınmanın, o günden beri simgesidir. (EG)

Fakat, Yeni Batı politikasının hareket ettiricisi bu gün ne olmuş ve hangi şekle gelmiş bulunursa bulunsun, batılılar, Haçlı Seferleri günlerinde kendilerini müslümanlara karşı saldırtan kin ve intikam duygularını tamamen içlerinden silebilmiş değillerdir. Çünkü, Resmî Avrupa, bu gün de eski teolojik ve metafizik düşüncelerinden kurtulabilmiş değildir. Hıristiyan müsâmahasızlığı, dinî taassup ve peşin hükümler her an kendinî ortaya koyacak şekilde canlı kalmış bulunmaktadır.

Müsâmaha, Avrupa'da hiçbir zaman, gerek dinî sâhada gerek siyasî sâhada millî bir meziyet olarak kabul ve uygulama görmüş değildir. Hele sömürgecilik sâhasında hiç yer bulmamıştır. Öyle ya kendisi gibi düşünmeyenlerden nefret eden, dinî bir merâsimi men eden, yâhut laik bir merâsimi emreden insan nasıl müsamahâlı olabilir ki?

Hele bir zenciye kötü davranan ve sırf renk farkından ötürü onu aşağılayan işinin müsamahâlı bir insan olarak kabul edilmesi asla mümkün değildir.

Evet, bütün özgürlük iddiâlarına rağmen Avrupalıların büyük ekseriyeti, hâlâ Haçlı cedlerinin düşüncelerini paylaşmaktadırlar. Hareketlerinin derinliklerindeki sâik budur ve asla değişmiş değildir.

Bu sebeple ben bu eser boyunca, Türkler hakkında Hıristiyan halklardaki kin ve irikiminin kaynağını ve uzun bir dokuz yüz yıl boyunca, Avrupalılarda bu kin duygusunun değişmeyişini ve dolayısıyla da batılı devlet adamlarının doğu politikasının değişmeden aynen devam ediş sebeplerini ortaya koyabilmek için Haçlı seferleri meselesi üzerinde ısrar etmeyi zarurî görmekteyim. J. B. Say[1], *Biz, büyük kısmımızla hâlâ barbarlık devrinde imâl edilmiş fikirler içinde yaşamaktayız*" demiyor mu?

Haçlı Seferlerinin sebeplerinden sonra neticelerini inceleyeceğim. Çünkü, Papalık bu seferleri başlatabilmek için bütün Avrupa'yı, fanatizm, aşırı duygular, inânâsız bir sürü vaatlerle harekete geçirmiş ve sonra, uyandırılmış fakat gerçekleşmemiş, boş bir takım umutlar içinde bırakmıştır. Bunun mukadder akıbeti olarak kendisi de ihtilâller sapmalar, kopmalar içinde kalmıştır.

İngiltere başta, Modern devletlerin hepsi, 1. Dünya Harbi boyunca duygulara oynamışlardır ve bu sebeple halklar, uğruna bunca kan ve servet döktükleri ihtilafların asıl sebep ve neticelerini daha iyi anladıkça da, bu devletler egoist politikalarının acı meyvelerini tatmak zorunda kalacaklardır.

Çağdaş medeniyet maskesi altında Avrupa'da, elân Ortaçağ inançları yaşamaktadır. Çağdaşlarımız arasında, geçmişin insanlarından daha kötülerini görmekteyiz. Kuvvetle muhtemeldir ki, bunlar, diktacı ve taassup dolu hedeflerinin sonuçlarını bize doğrudan yaşatabildikleri için, eskilerden daha kötü gelmektedirler.

Misallerimi İspanya veya Avusturya gibi tamamen Katolik ülkelerden arayacak değilim. Fransa'da çok miktarda siyâset adamı vardır ki, "İhtilâlin meşru çocukları" hattâ en şiddetli "kilise düşmanı" olduklarını söyleyen ve hattâ buna

[1] J. B. Say (1767-1832) Fransız ekonomisti

inanan, hâlbuki haçlı cedlerinin inançlarından mutlaka bir pay kapmış olanlar vardır. Onlar gelenek olarak Katolik, davranışta özgür düşünceye sahip, konuşmalarında ise, hele kamuoyunu idare etmeye çalıştıkları vakit çok demokrattırlar. Fakat sözleriyle işlerini bir araya ve uygun hâle getirmek istediğinizde bunu başaramazsınız, kavilleriyle fiilleri o kadar farklıdır.

Fransa ve İtalya hâlâ Katolik bir bünyeye malîktir. Milyonlarca insan, dinî kaideleri uygulamamakla beraber duygu olarak Hıristiyandırlar ve bu duygu onların muhakemelerine baskın çıkar. Çünkü duygu, çok kere inançtan bile güçlüdür.

İngiltere ve Amerika'da bazı sofular, Hıristiyanlık namına İslâma düşmanlıklarını açıkça belirtme cesaretini hâlâ göstermektedirler.

Bunlar, Türklere karşı isyan edenleri cesaretlendirecek sözleri kolayca söylerler. Gladston[1] bu fanatiklerden birisidir. Fransa'da ise, siyâset adamları, İngilizlerin programının aynini, insanî duygulara bağlayarak değişik bir programmış gibi ortaya koymayı tercih ederler.

Ecdada bağlılık, insanı onların peşin hükümlerine de bağlar ve nispeten gerçek bir perspektif verecek noktada bulunmaktan da alıkoyar. İşte batılıların, Doğu'ya bakışlarındaki hatâların ve adâletsizliklerin sebeplerinden birisi de budur.

Gerek tembellik, gerek ihmâl yüzünden dinînin emirlerini yerine getirmeyen bir kimseye sırf bu yüzden "özgür" demenin mânâsı yoktur. Kayıtsızlığın göbek taşında uzanıp yatmaktan kolay ne var? Fakat asıl rahatsızlık veren ve uzun bir araştırma ve tefekkür gerektiren husus, bir dinî terk etmeden önce, onun yetmezliğini tespit edebilmektedir. Descartes "*Tastamam doğru olduğu ortaya çıkmadan hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek gerektir.*" demektedir. Hâlbuki insan zihni, her zaman gözlem yapmaya müsâit ve insanlar da yeni gerçekleri, hele duygularına yabancı ve mevcut menfaatlerine zarar verici ise, kabule uygun değildiler. Diderot'nun[2] açıklamalarına göre, zaten insanların çabuk inanması, delillerini tartmadan bir şeyi onaylamaları zihnî bir zaaftır. Bütün bir Ortaçağ boyunca insanlar Kilisenin dediklerini olduğu gibi inanıp kabul ettiler. Bu hatâlar ve bu peşin hükümler nesilden nesle intikal etti. Foreign Office, Quai d'Orsay ve La Consulta[3] bu gün Kilisenin siyasî hayâllerinin de dinî peşin hükümlerinin de yerine geçmiştir. Bu bakanlıkların ajanları inanışlarına uygun olan palavraları devamlı olarak yaymaktadırlar.

Bu durumda onların tam mânâsıyla özgür bir politika takip ettiklerine inanmam söz konusu değildir. Bazı kapitalist grupların gizli siyâsetlerine alet olan bir diplomasiye teslim olmak, bir mahâlle papazını, kendi öz vicdanına komiser tayin etmekten daha az adî bir davranış değildir.

O hâlde onların çağdaş görünüm altındaki dinî özgürlükleri de, siyasî özgürlükleri gibi bir gerçek olmaktan ziyade bir görüntüdür. Ahlâk noktasından, bu eserde bizi en çok alâka dar eden husus şudur: "Ya halk? Acaba daha mı özgür? Daha mı medenî?" Bu hususta, sadece, şehirlerde, canları ve servetleri

---

[1] William Evart Gladston, 1809-1898, Türk düşmanı İngiliz başbakanı. (EG)

[2] Denis Diderot, 1713- 1784 Fransız filozofu, Ansiklopedi'nin kurucusu. (EG)

[3] İngiliz, Fransız, İtalya Dışişleri Bakanlıkları (EG)

korumakta o kadar zorluk çeken polisin hâli bile bize nisbî bir fikir verebilir. Gerisini de dört sene süren ve Avrupa'nın şerefini kıran korkunç kıyım kâffî şekilde anlatır.[1]

Fakat bunlardan bana ne? Halklar kendi içişlerinde nasıl isterlerse öyle hareket edebilirler, bu onların hakkıdır. Benim onlardan bahsedişimin sebebi hükümetlerinin onlar namına karşımıza çıkmalarıdır. Bize diş gösteren bu hükümetler bazen Rusya bazen Avusturya, bazen İngiltere bazen da Amerika'dır. Öyle de acaba yüz bin Amerikalıdan bir tek tanesi bile Türkiye'nin gerçek politik durumunu bilmekte midir? Bilmedikleri için de bütün o ülkelerde, yâhut plutokrasinin hâkim olduğu her yerde bir Wilson,[2] bir Gladston, bir Lloyd George[3] kütlelerin cehâleti, hareketsizliği, ilgisizliği sayesinde hükümlerini yürütebilmektedirler. Şu Vox Populi, Vox Dei- Halkın sesi Hakkın sesi iddiâsının anlattığı kamuoyunun, hattâ parlamentolar içinde bile hangi usullerle ve ne fiyata imâl edildiğini bilmeyen var mı?

Bu günkü Rusya'da her şey görünüşte tamamen değişmiştir, artık Çar da yoktur, onun emperyalist politikası da. Bununla beraber Rus Müslümanlarına karşı çarlığın yürüttüğü politika elân müsâmaha görmektedir. Çarlık zamanında Müslüman düşmandı, hâlihazırda çok yerde dost olarak kabul edilmektedir.[4] Ama yine de bir çok yerde işkenceler altındadırlar. Eskiden dikta tepeden geliyordu, bu gün ise tabandan.

---

[1] Birinci Dünya savaşını kastediyor. (EG)

[2] Thomas Woodrow, 1858-1924, ilân ettiği on dört prensiple meşhur ABD Cumhurbaşkanı. (EG)

[3] David, 1683-1951, İngiltere'nin Türk düşmanı başbakanı. (EG)

[4] Sovyet ihtilâlinin başlangıcında Lenin'in Müslümanları aldatıcı politikasını bu gün de Putin devam ettirmektedir. (EG)

Sömürgecilik İnsanlığa Ne Verdi, Ne Aldı?

Siyâsetin şekli çok gelişmişse de hedefi dâimâ ve kıskançlıkla ayni egoizm olarak kalmıştır: yâni İslâm ülkelerinin zaptı, onların servetlerinin gaspı, kudretlerinin yok edilişi Batı siyâsetinin tek hedefi ve temeli olmaya devam etmiştir. Bacon diyordu ki *"Egoist, o kişidir ki, yumurtasını pişirebilmek için, komşusunun evini yakar."* İşte hep gördüğümüz de budur. Ve bu politikaya göre bu gayeye erişmek için de her yol mubahtır. Elbette, haysiyetsizce projeler yapan, hile kullanacak, alçakça yalanlara baş vuracaktır. Büyük Frederic,[1] "Hükümdarlık Sanatı" isimli eserinde, siyâsetten bahsederken şunları söylemektedir. *"Bütün insanlarca kabul edildiği gibi, hemcinsini aldatmak aşağılık bir iştir. Bu alçaklığı daha yumuşak şekilde ifade için bir kelime aranmış "siyâset" kelimesi uygun görülmüştür."*

Frederic'ten beri, siyâset bu yolda çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İftirâ, yalan yere yemin, yeminini bozmak, kalleşlik, ihanet askerî ve sivil müdahâleleri hazırlayan hâlihazır siyâsetin başlıca silâhları olmuştur. Bismarck,[2] yapmasını çok iyi bildiği riyâ ve yalan için, apaçık *"Yeryüzünde onlardan başka bir şey yoktur"* demektedir.

Bazı ülkelerin askerî bakımdan işgali ve ahâlisinin soyulması için hiçbir bahane bulunamıyorsa, bu halkların aşağı bir ırka mensup oldukları ve insanlık için tehlike teşkil etmekte bulundukları, binaenaleyh, onların medenîleştirilmesi ve medeniyetin nimetlerinden istifade ettirilmesi gerektiği ve bunu yapmanın da kendileri için yarı ilâhî bir hak' olduğu ilân edilmektedir.[3]

Tıpkı bir hükûmeti devirmek isteyip de yeter sebep gösteremeyen politikacıların çeşitli bahaneler uydurmaları gibi ve bunu yaparken de vatandaşlarının menfaatleri için yaptıklarına kendilerini inandırmaları gibi.[4] Kendi sınırlarında, bir ufacık toprak parçası için dişe diş kavga edenler, dünyanın yarısını paylaşmak gerekince utanmazca ve hemence birleşmektedirler.[5]

Böylece hâkimiyetleri altına aldıkları ülke halklarına en küçük bir saâdet verebildiler mi? Bu soruyu, iyi niyetli insanlara, Amerikalılar için kızıl derililer, İngilizler için Avustralya yerlileri Aborjinler, Fransızlar için Kuzey Afrika yerlileri

---

[1] 1712-1786, Prusya kıralı, tipik "Aydın despot" (EG)

[2] Otto, 1815-1898, Alman birliğinin kurucusu, prens (EG)

[3] 20 yüzyılda bile hem de dünyaca tanınmış Fransız aydınları Habeşistan'ı istilâ eden İtalya'yı desteklemek için bu düşünceleri açıkça ifade eden yüz karası bir bildiri yayınladılar. Bildiri ve imzacıları için bakınız: Aydınlar Yüzyılı, Michel Winock, Çev: Ergun Göze, sayfa: 624, 625, 'Aydınların Batı'nın ve Barışın Korunması İçin Beyannamesi" (EG)

[4] Bush bunu Irak'ta 21. yy'da da yapmadı mı? Irak'a demokrasi götürmedi mi!? (EG)

[5] İngiltere dünyanın öbür ucundaki Falkland adaları için Arjantin'le savaşmadı mı? Şimdi de ABD ile ortak Irak'a girmedi mi? (EG)

ve bilhassa Almanlar için de Herreroslar[1] bakımından soruyor ve cevap bekliyorum.

Avrupalıların riyâkarlığı el koydukları ülkelere çok pahâlıya patlamaktadır. Medeniyetin, Asya ve Afrika ülkelerine, güya "barış yoluyla nüfuzu" denen bu el koymaların sonuçlarının, bilhassa manevî ve maddî yıkım getirmek bakımından ölümcül neticeler doğurduğu görülmektedir. Bedbaht yerli halklar haklarında, kendilerine nüfuz için ne kadar bilgince usuller kullanılıyorsa o kadar vahşî şartlara itilmektedirler. Eğer hepsi imha edilmemişse hâlâ onların iş gücüne, el emeğine ölümcül işlerde kullanılmalarına ihtiyaç duyulduğu içindir.

Geçmiş sömürgecilik yüz yılları, arkalarında maddî ve manevî miras olarak ne bırakmışlardır? Bütün dünya da muazzam bir karışıklık değil mi? İnsan ırklarının bazıları mahvoldu bazıları da gemilerle köle yapılmak için bir kıtadan öteki kıtaya taşınmadı mı? Dün köle ticareti yüzünden yağmaya uğrayıp bomboş kalan bölgeler bu gün de sefaletin pençesinde değil mi? Medeniyet köleliği kaldırabildi mi? ne gezer ancak onu daha rafine hâle getirebildi o kadar.

Sadece tren, sömürgelerde en uzak çöllere kadar gidiyor, topraktan her türlü madenler çıkartılıyor, her gün yeni bir petrol rezervi bulunuyor ve her türlü üretim, kitleler hâlinde Avrupa'ya doğru yola çıkarılıyor.

Fakat, "Bu insanlar aşağılık olduktan", bu servetlerin câhil mâliki olarak kaldıktan sonra, bu servet transferinden onlara hangi hayır geliyor ki?

Bir kitap var, yazılması çok faydalı ve gerekli bir kitap. Bu kitap yazılmalı ve sözde Batı medeniyetinin imha ettiği bütün güzellikler ve hazinelerin envanteri çıkarılıp gözler önüne serilmelidir. Onun adına ne haksızlıklar yapıldı? Kaç sapasağlam ırk onun yoluna kurban edildi? Hâlbuki daha tedbirli, muhite uymasını bilen ve onlara karşı iyi niyet besleyen bir başka medeniyet bu basit ve mâsûm milletleri tabii hâlleri içinde koruyup işlemek sûretiyle bütün bu felâketlerden masun tutabilirdi.

Batı Medeniyetini ve onun maddî sâhadaki muhteşem meyvelerini elbette küçümsemiyorum. Fakat bu gün "vahşî" denilen bu insanlarda bulunup da "medenî" denilenlerde bulamadığımız manevî vasıfları ve değerleri de unutmamamız gerek.[2] Maddî Medeniyet ahlâki mükemmelliğin zirvesine yücelten bir merdiven olması gereğini unuttuğu gün ölümcül bir güç olmaya mahkûm bulunmaktadır.[3] Bu sebeple şimdi ben, bu "vahşîler" arasında, onlara dayatılan Batı Medeniyetinin tesirinden doğmuş bir manevî iyileşme izini aramaktayım ama boşuna. Ve Pierre Mille ile beraber sormaktayım: *"Bizim, sömürgelerimizdeki yerlilerin kafasında bulunan "Doğru veya yanlış" ölçülerinin ve düşüncelerinin çıkarılıp atılmasının gereğine ve faydasına inanıyor musunuz?"*

---

[1] Almanlar sömürgeleri olan Namibya'nın Okokarara şehrinde 1904'de yaptıkları bir katliam-jenositle tam 65. 000 Hereros'u öldürdüler. Yüz sene sonra anma törenine gönderdikleri bir bayan bakan vâsıtasıyla özür dilediler ve fakat tazminat vermeye yanaşmadılar. Millîyet Gazetesinin 17 Ağustos 2004 tarihli nüshasının haberi. (EG)

[2] *Diderot'nun Vahşetin Fazileti isimli eserini okuyunuz 4. cilt sayfa 454*

[3] Rene Guenon, Oswald Spengler gibi batılı bir çok filozof da aynı kanaattedir. (EG)

Fakat bu eser, her şeyden önce Avrupa ve Türkiye arasındaki münasebetleri incelemeli ve Avrupa'da dinî taassup politikasından ilham almış şeflerin hüküm sürdüğü bir zamanda faciâlı bir şekilde fethedilen, Amerikanın yumuşakbaşlı yerlilerinin kaderiyle ilgilenerek, sınırını aşmamalıdır.

İşim basittir. Ülkemi, batının insanlarına en iyi şekilde tanıtmak ve benim vatandaşlarım da eğer hatâlar ve yanlışlar yapmışlarsa, bunların sorumluluğunun ağırlığını sadece onların omuzlarına yüklemenin haksızlığını anlatmaktır. Avrupa'nın egoist politikasının halklarımızı, dünyanın onlar hakkındaki niyetleri konusunda aldatarak, gerçek istikametinden nasıl kopardığını ve ihtilaflar ve kinlerden istifade ederek nasıl bir hasta adam hâline getirdiğini ve Türk'lerin kökünün kazınmasını ve böylece Doğuda insanlık şerefinin ve meşruiyetin gerçek bir temsilcisinin ortadan kaldırılmasını nasıl hazırladığını göstermektir.

Unutulmamalıdır ki, müttefikler, insanlığa hiçbir fayda getirmemiş olan Birinci Dünya Savaşını açmadan önce, şu anda yâni mütâreke yapıldıktan üç buçuk sene sonra dahi başkentine kadar işgalleri altında tuttukları Türkiye'yi, parçalamak ve aralarında paylaşmak için bir anlaşmayı çoktan imzalamışlardı. Macaristan ve Bulgaristan da kendilerine karşı ayni şekilde savaştığı hâlde, böyle bir kıyıma -belki de Hıristiyan oldukları için- böyle bir işgal zulmüne ve hakaretine maruz bırakılmamışlardır. Kral Kostantin ise, Talât ve Enver paşalardan çok daha büyük bir savaş suçlusu olduğu hâlde, mükafatlandırılmış ve Türk'lere karşı tertip edilen son Haçlı Seferi'nin komutanlığına getirilmiştir.[1] Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, tanınır ve ilân edilirken bundan sadece Türk Milleti mahrum bırakılmıştır. Diğer milletler kaderlerini kendileri tayin ederken, yalnız Türkler kaderlerini tayin edemeyeceklerdi. Bu bakımdan bu şatafatlı daha doğrusu yalan dolanlı deklarasyona şu madde ilâve edilmeliydi: "*Bu deklarasyondaki haklardan Hıristiyan olmayan milletler yararlanamaz.*" [2]

Ayni Millîyet haklarına dayandığını ve bu hakları korumak için kurulduğunu iddiâ eden cemiyeti Akvam[3] Türkiye'yi ihraç etti. Ülkemiz Cenova konferansına "Bir Asya Ülkesi olduğu" bahanesiyle davet edilmemiştir.[4] Evet Hıristiyan güçlerin bizi Avrupa'dan kovmak arzuları apaçıktır. Bununla beraber, Türkiye'nin Avrupa'da toprakları vardır ve Paris muahedesinden beri de, Avrupa Devletleri arasına alınmıştır. Cenova Konferansına çağrılma Türkiye için bir şeref değil bir hak idi. Bu toplantının organizatörü İngiltere bu hakkı görmezlikten gelirken asıl niyetini de gizlemiştir: Gelibolu'da kalmak, Edirne'yi de uşaklığını yapan Yunanlılara terk etmek niyeti, onun dinî fanatizmini ve Doğunun çok iyi bildiği hegemonya kurmak arzusunun sınırsızlığını göstermektedir.

Hâlbuki Birinci Dünya Savaşının sonundaki mütârekenin savaşı bitirmesi gerekirken, aksine Türkiye için, bu savaş kadar büyük bir felâket kapısı açmıştır.

---

[1] Konstantin'in bu son haçlı seferi 9 Eylül 1922 günü İzmir rıhtımında denize dökülmekle sonuçlanmıştır. (EG)

[2] Wilson prensiplerini kastetmektedir. (EG)

[3] O günkü Birleşmiş Milletler. İkinci Dünya Savaşı öncesi dağıldı, yerine İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler kuruldu. EG)

[4] Aynı utanmaz bahane, Avrupa Birliği meselesinde de önümüze konmuştur. (EG)

Bundan iki sene önce yayınladığım bir broşürde (*Echos de Turquie, Baillard yayınevi 1920 Paris)* belgeleriyle, Avrupa şeflerinin, nasıl utanılacak ve hiçbir zaman doymayacak bir susamışlıkla üzerimizde bir güç uygulaması yaptıklarını ortaya koymuştum.

Büyük bir aç gözlülük ve bir sürü entrika mahsulü olan "Sevr Muahedesi"nin Doğu'da barışı nasıl daha çok tehlikeye soktuğunu da ayni broşürde açıklamıştım.

Olaylar, gerçeği biraz olsun yakından kavramak isteyenler için görüş tarzımı doğrulamış bulunmaktadır.

Topraklarımız kana bulandıktan sonra binlerce nefret ve zulüm sahnesi yaşanmış fakat bunlar Avrupa'ya hiçbir şerefli ve kalıcı menfaat kazandırmamıştır. Dünyanın bu iki büyük parçası arasındaki uçurum Haçlı Seferlerinden beri günden güne büyümüş ve Doğu milletlerini, Hıristiyan Batı'dan gelen her şeyi nefretle iter hâle getirmiştir.

Can çekişen Doğu boş yere barış aramıştır. Her yerde karşısına silâhlı milletler çıktığını görmüş ve onu Anadolu'nun göbeğine kadar sürmek girişimi ile karşılaşmıştır. İmha mı edilmeliydi? Peki ama niçin?

Çünkü, lüks, sefahat, fuzuli arzular için çılgınca masraflar, gururu ve kibri tatmin ihtirâsı Batı'da hayâtı zor hâle getirmişti. O hâlde, bu ateşîn hayâtın masraflarını ödeyebilmek için yeni kaynaklar bulmalıydı. Herkes bunun için kendi yararına ve ihtiyacına göre bir mâcerâya girebilirdi. Yoksullaşma, sefalet, sınaî ve ticari krizler hâli hazır toplumu ve bilhassa çalışmaya alışmamış sınıfları rahatsız ediyordu: Hâlbuki ne kadar çok insan vardı ki, zenginleşmek ve buna mukabil hiç çalışmamak istiyordu; artık fedakarlık feragat diye bir şey dolayısıyla da büyüklük kalmamıştı. Politikadan ahlâk duygusu elini eteğini çekmişti. Bu, devrin en tehlikeli hastalığı idi. Bu ahlâki çöküşün en büyük kurbanı da benim zavallı memleketimdi.

Vatanseverliğin de Sınırları Vardır...

Ne şoven bir insanım, ne de yabancı düşmanıyım. Lessing'le beraber diyorum ki *"Allah beni dünya vatandaşı olmaktan men eden bir vatanseverlikten korusun"*. Vatanseverliğin, bir kin kaynağı değil, akıl ve ahlâk dairesinde olmak şartıyla, milletler arası bir adâlet ve yakınlaşma sebebi olacağına kaniim. Evet vatanımı seviyorum ama ayni aşkla insanlığı ve hakikati de seviyorum. Avrupa'nın vahşî siyâseti beni nasıl isyan ettiriyorsa ayni şekilde, entelektüel ileriliği, ilmî buluşları, bir çok sâhayı kaplayan teknik uygulamaları da hayranlığımı ve saygımı cezp etmektedir. Benim vatandaşlarım da en ufak bir eksiği olmadan bu gerçeği bilir ve bu duyguyu benimle paylaşırlar.

Müslümanlar, özellikle Türkler Avrupalıları reddetmezler. Onlara gösterdikleri misafirperverlik sempatilerinin de şahididir. Onlar dâimâ iyi niyetlerle memleketlerinde reformlar yapmaya gelenleri sevgiyle karşılamaya hazırdırlar. Onları ürküten ve kızdıran Avrupa'nın Türkler hakkında yürüttüğü kötü niyetli siyâsettir.

Eğer bu bir ayıpsa, Avrupalı devlet adamlarının isimlerini bile bilmezler . Fakat Pasteur'ün insanlığa ne denli faydalı olduğunu bilirler, Batı Edebiyatından ve özellikle bir çok eseri Türkçe'ye çevrilmiş bulunan ve ilmî eserlerle beraber gençliğimizin entelektüel zenginliğine katkıda bulunan Fransız edebiyatından zevk alırlar.

Siyâset, şartların zarurî neticesidir ve geçicidir. Fakat biz Fransa'ya geçmiş siyâset adamlarından çok kıymetli olan fikir ve sanat adamlarınız vâsıtasıyla bağlanmışızdır.

Ben de Batı Medeniyeti bilgilerimi ve felsefe formasyonumu orada elde ettim. Bir çok vatandaşım gibi, on sekizinci yüz yıl eserlerini büyük bir iştahla okudum ve Baron d'Holbach'ı[1] "Morale Universelle" "Evrensel Ahlâkı"nı okurken aldığım zevki de hâlâ hatırlarım. Daha sonraları, pozitivist görüş, inancımı ve duygularımı sardı. Bu da bende insanlığa hizmet vermiş, milletlerin güzideleri sınıfını idare etmiş olan büyük insanlara derin bir hürmet uyandırdığı için, Batı dünyasına büyük etkilerde bulunmuş ve fakat bu gün bilinçli olarak unutturulmuş Doğu'lu âlimler için eserimde ayrı bir bahis açtım.

Bu kadar şaheserler ortaya koymuş milletlere ancak saygı duyabilirim. İçimde Avrupa'ya karşı bir isyan uyandığı zaman bile bu büyük âlimlerin izinde gitmek geleneği vicdanımın emridir. Zira bazı hükûmet idarecilerinin bazı hareketlerini şiddetle protesto ediyorsam memleketlerinin şerefi olan Descartes[2], Bacon,[3] Leibniz,[4] Hume,[5] Diderot, Kant[6], Montesquieu[7], Condorcet[8], Bichat[9], Newton[10], Auguste Comte[11] ve benzerlerinin de bu gibi hareketlerden incinmiş ve iğrenmiş olduklarını görüyorum. Hattâ görmekteyim ki batılı politikacıların yanış hareketlerinin hemen hepsi, bu büyük adamların yazdıklarının ve açıkladıklarının tam aksini teşkil etmektedir. Auguste Comte'a göre, "Yaşayanlar, Ölüler tarafından idare edilmektedir". Batı politikacılarının çoğunda "Yaşayanların ölülere" nankörce ve kısır bir isyanını görmekteyim.

Belki de, hepsi az çok kilise sapkını ve ihtilâlci olan bu büyük düşünürleri desteklemiş olmamak için bir çok muhafazakâr veya inanmış insanlar da vardır ki, benim görüşlerime karşı hissiz kalacaklardır. Ne yapalım ki, söz ile iş (kavil ile fiil) arasındaki en büyük tezat onlara çok kutsal gelen bu sâhada göze çarpmaktadır. Şöyle ki, Victoria çağının İngiltere'si ve 3. Napoleon çağının Fransa'sı, Türkiye'ye karşı, kin, ihtirâs, intikam, şiddet, iftirâ, başkasının malına konma,

---

[1] Paul-Henri, 1733-1789, ate, Fransız filozofu. (EG)

[2] René -1596-1650, Fransız, matematikçi, fizikçi, filozof, (EG)

[3] Roger, 1214-1294, Doktor, İngiliz filozofu. (EG)

[4] Gotfreed Wilhelm, 1646-1714, Alman, matematikçi ve filozof. (EG)

[5] David, 1711-1776, İngiliz filozofu (EG)

[6] Emmanuel, 1724-1804, Alman filozofu (EG)

[7] (Charles de Seconda, 1689-1755, Fransız hukukçu ve filozofu (EG)

[8] Antoine Caritat, 1743-1794, Fransız, matematikçi, filozof (EG)

[9] 1771-1821Fransız anatomist ve fizyologu (EG)

[10] Isaac. 1642-1721, İngiliz matematikçisi, fizikçisi ve filozofu. (EG)

[11] 1709-1857, Fransız filozofu, pozitivizmin kurucusu (EG)

gözü dönmüş zenginlik hırsı gibi Hıristiyanî öğretinin yasakladıklarına az çok riayet eden, uygun ve meşru bir davranış içindeydiler.

Bu gün ise Hazreti İsâ'nın teşvik etmiş olduğu her türlü fazilet ayaklar altındadır. O eski uygulamalar solmuştur artık. Hz. İsâ *"Benim hükümdarlığım bu dünyada değildir"* diyordu, onun müminleri, ise bu dünyadaki hükümdarlıklarının sınırlarını genişletmek ve bütün dünyayı "dikta" altına almak sevdasındadırlar. St-Paul, (Havari) *"Sizinle ayni kanaatte ve duyguda olmayana düşmanca davranmayınız, bilakis kardeşçe uyarınız"* demiyor muydu?

Maalesef bu günün politik faaliyetlerinde, hiçbir ahlâkî kaygıya rastlamak mümkün değildir. Siyâset dünyasında bu sözlerin ve tavsiyelerin hiçbir anlamı kalmamıştır. Yazılan ve söylenenlerle yapılanlar arasındaki derin zıtlık, aşağılıklığın ve ahlâksızlığın ne kertede olduğunun göstergesidir.

Bununla beraber ben de elbette bütün yazılanlara, körü körüne inanıyor değilim. Biliyorum ki dünya üzerinde değişmeyen bir şey yoktur. Fertler gibi milletlerin hayâtları da devamlı bir değişme içindedir ve dünün dogmalarından artık bu günün politik meselelerini bütün teferruatıyla çözebilmek imkânını beklemek mümkün değildir. Sosyal kanunlar ne kadar evrensel planda kabul edilmiş olurlarsa olsunlar, dünyada gördüğümüz manzara gibi oluşurlar ve bizden sonra gelenler tarafından da şekillendirilirler. Demokratik bir kanun, her zaman, soyut bir düşünce adamının ondan beklediği insanî sonucu vermeyebilir hattâ hiçbir zaman veremez. Bununla beraber bu durum hiçbir hükûmete, kendisi için büyük bir ihtilâlin yapıldığı ve uğrunda seller gibi kanların akıtıldığı "İnsan Hakları" gibi, siyâsetin ve ahlâkın büyük prensiplerine saldırmak veya ortadan kaldırmak hakkını vermez. Bu prensiplerin maziye karışıp gitmiş belki şerefli fakat bir eski hatıra olduğuna inandırmaya teşebbüs etmek gibi bir hak hiçbir devlete verilmemiştir. Doğru olarak bilinen bir prensip, zahirî tehlikeleri ne olursa olsun asla terk edilemez. Fakat bu günkü politikacılar için, prensibin ne kıymeti var? Yeter ki sonuç, geçici de olsa, bir başarı olsun, işte bütün dâvâ. Robesspierre[1], 1791 de "Bir prensip yıkılacağına, sömürgeler yıkılsın" diyordu, bu günkü politikacılar ise rahatça "Bir sömürge yıkılacağına, prensipler yıkılıversin" demektedirler.[2] (

Notlarımın arasında, Clemenceeau'nun[3] Bloc'undan aldığım bir cümle var; "Fransız ihtilâlinin bayrağı, şimdi, yağmacı ve katil misyonerler eliyle çekilmekte ve onların kötülüklerinin üzerinde dalgalandırılmakta ve bu yüzden bütün bir Avrupa Çin'de dökülen kanlardan dolayı utanca batmış haysiyet kırıklığına uğramış bulunmaktadır. "

Eski Fransa başbakanı, Çin'de ve hemen her yerde icra edilen sayısız yüz karası hareketleri kınamakta ve suçlamakta haklıdır. Fakat onun başbakanlığı zamanında da bu bayrak, Türkiye'ye ait işlerde , hiçbir zaman hürriyet ve adâlet uğuruna çekilmedi ki. Kendisi dahi, ekseriyâ kinle gıdalanmış ajanlar tarafından doldurulduğu için Türkiye'yi itham edici bir çok iftirânın sahibi olmadı mı? Olay-

---

[1] Maximilien, 1758-1794, Fransız ihtilalinin terör devrinin mimarı. (EG)

[2] *St. François D'assis ve Martin Luther "Kanun kahrolsun, yaşasın bağışlanmak" diye bağırmışlardı.*

[3] George, 1841-1920, Fransız devlet adamı. (EG)

ları zahirî sebepleriyle ele alıp, saptırarak "Türkler Barbardır" deyip çıkmadı mı?

Bir kısmı Kilise ve basın tarafından bilgilendirilmiş Batılılar için Türk, eli dâimâ kurbanlarının kanına bulanmış bir barbar'dır. Netice itibariyle de, bir Müslüman da İsâ dinînin mensuplarına dâimâ işkence yapıp üstüne de bayrak çeken bir mutaassıptır. O kötü işler yapandır ve bütün Avrupa'nın bedbahtlığının tek sorumlusudur. Kinle dolu olduğu için, ancak, Dünyanın selâmeti uğruna ortadan kaldırılması gereğini ilham eden bir varlıktır.

Münakaşasız husus şudur ki, beynine indirilmiş ölümcül bir darbe olan bu sözler elbette milletimiz üzerinde büyük tesir ve reaksiyon yaratacaktı.

Benim yurttaşlarım, dünyevi güçlerin doymaz iştahlarının da, Kilisenin şifasız ihtirâslarının da câhili değildir ve kendisine yöneltilen suçlamalarla Avrupalıların ve Hıristiyanlık dünyasının işledikleri gerçek suçlar arasında pekala mukayese yapabilmektedir.

Türklere karşı ileri sürülen bu iddiâların hiçbir doğru tarafı yoktur ve millî izzeti nefsi yaralamaktan gayri faydası da bulunmamaktadır. Vatandaşlarım, belki bunların çok karışık olan gerçek siyasî sebeplerine ulaşamıyorlar ama, içgüdüleriyle olsun durumun farkındadırlar. Sorumluluğu kendilerine büyük bir haksızlıkla izafe edilen olayların geçtiği yerlerde oturanlar, ne saâdet ki, olanların gerçeğini ve sebeplerini apaydınlık görmektedirler. Üstelik olayların batılılarca nasıl yanlış yorumlanıp, kasıtlı olarak başka biçime sokulduğunu da görüp şaşkınlığa uğramaktadırlar. Bu ithamcıların, sanki kendi memleketlerindeki dindarlar çok büyük saygı görüp özgürlük içinde yaşıyorlarmış gibi, Doğudaki Hıristiyanların koruyucusu rolüne çıkmalarından ise iğrenmektedirler. Çünkü, Türkler çok iyi bilmektedirler ki Fransa, Türkiye'de, kötü emellerine alet olarak kullanacağı için hararetle koruyuculuğuna soyunduğu hıristiyani cemaatleri, kendi ülkesinde, takip altında tutmaktadır.

Batı'nın siyasî otoritelerinin Hıristiyanlık namına konuşarak Doğu meselelerine karışmaları, tıpkı Haçlı Seferlerindeki gibi resmen sadece Panchretienne bir propaganda olmakla kalmayıp, İslâm düşmanlığına, hattâ bir çok kereler İslâmın kutsal inançlarına sövmeye kadar gitmektedir. M. Lavisse'in[1] çok haklı olarak dediği gibi, *"Bu gün kin, yarın savaş, işte Avrupa için hâl ve gelecek bundan ibarettir."*

Apaçık bir kilise politikası olan bu tutum, hele ki aslında ate-Tanrı'sız kişilerce yürütülünce, Müslümanlarda daha büyük bir iğrenti doğurmaktadır ve onlara anlatmaktadır ki, Doğu ülkelerindeki Hıristiyanların himayesi meselesi bir gerçek olmayıp sadece asıl niyeti, yâni İslâm ülkelerinin işgal ve servetlerinin de yağma edilmesi hedefini saklayan bir riyâ perdesidir.

Saldırgan ve hayâsız bir politikadan daha vahim olan bir başka misal de bazı milletleri reforme etmek ölümcül iddiâ ve teşebbüsleridir. Bir milletin, bozgunculuk ihtirâsı sınırlarını aşmamalıdır. Birbirinin tamamen ayni olan fakat biri Doğuda diğeri Batıda icra edilen iki hareket arasında bir fark teşekkül ettirildikçe, Adâlet terazisi ayni olayda iki ayrı ölçü ile tarttıkça ve nihayet gerçekler halkı

---

[1] Ernest, 1842-1922 Fransız tarihçi.

daha iyi aldatabilmek için târihten gelen ön yargıların tesiri altında bırakıldıkça, Avrupa ile İslâm dünyası arasında hiçbir anlaşma hiçbir sempatinin oluşması mümkün değildir. Vahşî kudrete dayalı bu iki yüzlülük elbette onları birleştirmeyecek, aksine, ayıracaktır.

Batı politikasının acınacak şekilde çöküşünü karakterize eden bir vakıa da çok sefil gayeler için çok sefil vâsıtalar kullanılmasıdır. Vâsıta sefil olunca hedef de sefil olmakta ve heyhat ki neticeler kâfî derecede bunu ispat etmektedir.

Ben çoktan beri, bu antipatiyi, bu kaynayan düşmanlığı görmekteyim fakat bunların bir felâkete sebep olacağını tahmin etmiyorum. Sadece resmî Avrupa'ya karşı duyulan bu antipatinin genişleyerek yalnızca pasiflikleri sebepiyle ayni hatâlı davranış kitlesinin içinde kalan ve bundan başka bir günahları olmayan, Batılı düşünür ve ilim adamlarına kadar yayılmasından ve onları, Doğuda nizamın ve ilerlemenin yerleşmesine mani olan bu politikanın gerçek sorumlularıyla beraber ayni antipatinin hedefi hâline getirmesinden korkmaktayım. Ne var ki şu son harp[1], maalesef olayları ve bu neticeyi hızlandırmıştır.

Batının Reform Dediği Kendine İmtiyaz Almaktır.

Müstebidâne idaresine karşı 1889 dan 23 Temmuz 1908'e kadar mücadele ettiğim Sultan Abdülhamid, büyük devletlerin bilhassa İngiltere'nin amansız düşmanı idi. Ancak onun temayüllerini ustalıkla okşamasını bilen Alman İmparatoruyla anlaşabilirdi. Sultan Abdülhamid'in istibdat rejiminde, parayla temin edilmiş basın ve hatiplerin ileri sürdüğü fikirlerden gayrisine inanılmazdı. Bir Arap atasözü "Halk hükümdarının izinden gider" der. O devirde, Türkiye'de, ilerlemeye değil fakat, Avrupalı teşekküllerin usul ve faaliyetlerine ve Avrupalı yabancı güçlerce Osmanlı devletine teklif edilen her türlü reformlara karşı, bir nevî "Yabancı düşmanlığı" hüküm sürmekteydi. Halk bu tekliflere değer vermiyordu ve bunda haklıydı da. Çünkü bu reform projelerinin çoğunun asıl gayesi, zahiren söylendiği gibi nizamı tesis etmek, ilerlemeyi hızlandırmak değil tamamen başka bir şeydi. Bunların asıl gayesi, aslında o ülkeyi ekonomik olarak çökertecek olan "İmtiyazlar" elde etmekti.

Batılı devletlerin, güya Hıristiyan azınlıkları korumak gayesiyle teklif ettiği bu "Reform"ların gerçek yüzünü, Ansiklopedi Britannica'nın "Armenia-Ermenistan" maddesindeki şu satırlar apaçık ortaya koyar.

"11 Mayıs 1895'te, üç büyük devlet (İngiltere, Fransa, Rusya) Sultan Abdülhamid'e Ermeni hükûmetinin içinde bulunduğu güçlükleri, nispeten bertaraf edecek bir reform yerine, ona güçlükleri daha da arttıracak çok karışık bir reform projesi vermişlerdi: Çünkü bu proje Rusya'nın menfaatine uygun görüp kabul ettiği tek şekil idi."

1896 da, Gladston şunu yazmıştı: *"Hiçbir istisna koymadan söylüyorum ki Türkiye'de ne kadar iyileştirme yapılmışsa bunların hiç biri Avrupalı Devletlerce*

[1] Birinci dünya savaşı (EG)

değil tam aksine onlara rağmen yapılmıştır."

Bu Avrupalı, yarı diplomat yarı evliya kişilerin bir el dokunuşuyla Türkiye'de reformlar yapmaya kalkmaları karşısında üstadım Pierre Laffite kaç kere şu sözleri tekrarlamıştır: "*Batı, Doğu'yu ıslah etmeden önce, bunu başarabilmek için evvelâ kendisini ıslah etmelidir, Hıristiyanların insan cinsini idare etmek mânâsız ve abes iddiâsı kadar haddinî bilmezlik görmedim.*"[1]

Gerçekte, hiçbir Hıristiyan devletin, bilhassa ahlâki bakımdan, Müslümanların vicdanına ve fiillerine tahakküme hakları yoktur. Her milletin idare şeklini, tercih etmek ve seçmek kendi hakkıdır. Millî irade ve haysiyet yabancı güçlerin kaba kuvvet gösteri ve müdahâlelerine izin vermez. Bu Batılı güçler, başkalarına reform götürmeden önce, bizzat kendilerinin, saâdet ve medeniyet götürmek bahanesiyle işgal ettikleri ülkelerde işledikleri hatâları ve günahları bir gözden geçirme zahmetine katlanmalılar.[2]

Herbert Spencer[3], Comte İto namına Kaneko'nun, kendisine, "Japonya'nın ne gibi bir politika takip etmesi gerektiği" sorusuna, "*Amerikalılardan ve Avrupalılardan uzak durmasını, çok az ilişki kurmasını ve Avrupa'nın sivil ve asker etkilerine şiddetle karşı koymasını*" tavsiye ediyordu.

Japonlar elbette bu nasihatlerden çok faydalanmış görünmekteler. Türkiye'de yaşayan Batılılar da, Türklerin, kendilerinden istifade etmek isteyen yabancı tesir ve unsurlardan ve ilişkilerden uzak kaldığı müddetçe daha mesut ve şerefli bir hayât sürecekleri fikrine destek vermektedirler.

Fakat ülkemin coğrafî ve siyasî durumu bu fikri tam mânâsıyla paylaşmamıza izin vermemektedir.

Meşveret'de[4], Türkiye'nin Avrupa'ya karşı beslediği bu resmî antipati politikasına karşı bilhassa gazetenin Türkçe baskısında, vatandaşlarımın gerçek medeniyete sempati ve ilgilerini çekmek için Avrupa müesseselerinin iyi yanlarını göstererek mücadele etmeye çalıştım. Fakat, karşı propaganda "İttihat ve Terakki"nin propaganda gücünden çok kuvvetli idi. Ülkenin gazeteleri sarayın emrindeydi. Onlar, İngiliz ve Fransız basınının, Türkler ve Müslümanlar aleyhindeki makalelerini tercüme edip yayımlıyorlardı. Onlar Türk milletini liberal fikirlerden bilhassa Fransa liberalizminden uzaklaştırmaya gayret ediyorlardı.

Eski rejimin Avrupa'yı aşağı görmesi ve reaksiyonla karşılaması tavrı o kadar yerleşmişti ki, bizim İhtilâlimizden ve Parlamenter rejimin başlamasından sekiz ay sonra karşı devrimciler caddelerde "Biz şeriat istiyoruz, yâni dinî kanunları istiyoruz Avrupa müesseselerini değil" diye bağrışmaya başlamışlardı.

İstiyorum ki, bu satırları okuyacak olan, insaflı ve tarafsız kişiler, jöntürkler ve politikaları hakkında herhangi bir peşin hükme varmadan bizim târihimizin bu

---

[1] *Bu sözler Revue Occidental'de zikredilmiştir*

[2] Bu gün de AB'nin Türkiye'ye teklifleri bu bağlamda düşünülürse târihin değişmeden devam ettiği üzüntüyle görülür. (EG)

[3] 1820-1923, İngiliz filozofu (EG)

[4] Ahmet Rıza beyin Paris'te çıkardığı gazete (EG)

bölümü hakkında esaslı bilgi sahibi olsunlar. Çünkü bu karşı ihtilâl,[1] bizim Balkan Savaşından başlayıp Birinci Dünya savaşına kadar giden bedbahtlığımızın en büyük sebebi olmuştur. İşte bu incelemede ben bunu ortaya koyacağım. Zira, ne bizim ihtilâlimiz[2] ne de onu takip eden karşı ihtilâl kâfi şekilde bilinmemektedir. Bir sene kadar önce "Societe Robespierriste"in bir raporunda okumuştum: "*Terör devrinde, Paris şehrini aşağı yukarı tam iki sene idare etmiş bulunan Paris Commune'ünün câhili bulunmaktayız, diyordu. Daha haklı bir şekilde diğer 48 bölümü hakkında da hiçbir bilgimiz yok. Kulüplerin, meselâ o karışık devrenin en ünlülerinden birisi olan "Cordeliers" kulübünün bile târihi hakkında bir bilgimiz yok. İhtilâlimizin taşradaki hareketleri ise daha fazla biliniyor değil. Gerçi bazı siyasî konularda bilgiler var ama ekonomik ve sosyal hayât hakkında, vergi tatbikatı, savaş çıkarmalar ve ihtilâlci ordunun içişleri üzerindeki tesiri gibi konularda hemen hiçbir şey bilmemekteyiz. Hele karşı ihtilâl elbette daha karanlıkta kaldığı için daha az bilinecektir.* "

Fransa'da böyle olursa, bunlar bilinemezse, nasıl olur da daha uzaktaki bizimki gibi bir ihtilâl bilinebilir ve daha jöntürkler bile kendi kendilerini tam tanımamışken onlar hakkında bir fikir nasıl edinilebilir? Demokrit "Câhillik, politikadaki en büyük yalandır." demiştir. Jöntürkleri ve onların ihtilâlini ebediyen bir tarafa atabilmek için sadece "Onlar Alman taraftarı idi" denmekle yetinilmiştir.

Türkiye'ye karşı çok kullanılmış ve tekrar edilmiş bulunan bu "Almanların yanında savaştılar" sözü bize hücum için ciddi bir dayanak teşkil edemez. Osmanlı Hükûmetinin bu dünya anlaşmazlığında kullanılmış olmasında ne kadar hatâsı olursa olsun şurası gerçektir ki onu tahrik eden, ilân eden veya başlatan Osmanlı devleti değildir. Bu savaşın günahı "Medenî" olduklarını iddiâ eden devletlere aittir. O medenî devletlerin bir kısmı bu kırım'ı ve kıyım'ı hazırlamış, diğerleri de kendilerini kurtaramamışlardır.

Avrupa bize sadece bu son savaştan beri değil Haçlı Seferlerinden beri karşıdır. Nitekim, Avrupa'nın taraflı ve antitürk tutumu Birinci Savaştan önce de, Balkan Savaşı başlarken, Avrupa Devletleri, bizim galip geleceğimiz korkusuyla katî bir şekilde savaşın neticesi ne olursa olsun "Statu quo" ilân etmişlerken, bizim mağlup olmamız üzerine kalleşçe bu sözlerine ihanet ederek, düşmanlarımıza toprak bıraktırmak sûretiyle ciğerimizde hâlâ kanayan bir yara açmışlardır. Gerçekte Avrupa Devletleri, Rusya dâhil hiçbir zaman Osmanlı Devletine samimi bir dostluk hissi beslememişlerdir de. Bazı Avrupa devletleri Osmanlı Devletinin yardımına koşmuşlarsa ilerde göstereceğiz ki bunun sebebi Türklerin onların düşmanlarıyla savaşmasıdır, yoksa Türkleri sevmeleri değil.

Meşveret'te istibdat rejimine hücum ettiğim Sultan Abdülhamid, hakkımda Paris Adliyesinde dava açtığı zaman, Henri Rochefort, bu yürekli adam, bu dava görülürken bana destek veren bir sempati telgrafı çekmişti. Bu hareketten çok duygulandığımdan, teşekkür etmek için uygun bir formül arıyordum ki, ayni zamanda filozof olan bir milletvekili bana şu öğüdü verdi: "*Mümkün olduğu kadar kısa bir teşekkür yazısı olsun, zira sizin cevabınızdan hükûmet, Rochefortu'un*

[1] Otuz bir Mart vak'ası (EG)

[2] 2. meşrutiyet (EG)

size destek çıkmasından daha çok gocunacaktır." Bunun gibi, İngiltere'nin bir defa da Türkiye'yi tutar görünmesi Rusya'ya basit bir yoldan aba altından sopa göstermekten başka bir şey değildi.

1908 Meşrutiyet ilânından sonra Jöntürk hükûmeti, elçilerin saray nezdinde, gizli kapaklı ve dolaşık entrikalarına son vermek için, yabancı güçlerin bilhassa Rusların hiç alışık olmadığı bir şekilde Avrupalı devletlerden açık ve meşru politikalarını açıklamalarını talep etti. Bu devletlerden hiç birisi bu talebimize, olumlu ve kesin bir cevap vermedi. Yeri ve zamanı gelince bilhassa Alman Büyük Elçisinin şaşırtıcı cevabından bahsedeceğim. Avrupalı büyük güçlerin, Bosna Hersek ve Bulgaristan işinde, Libya'nın işgalinde, Arnavutluktaki isyanda ve bilhassa Birinci Dünya Savaşının ön hazırlığı olan Balkan Savaşında gösterdikleri bu aşağılık davranışları, zaten Sultan Abdühamid devrinden intikal eden Avrupa aleyhtarı duyguları daha da kuvvetlendirmiştir. Avrupa devletlerine karşı uyanan bu düşmanlık o kerteye gelmiştir ki, Abdülhamid devrinde yetişmiş reaksiyoner askerî çevrelerin tesiri altındaki bazı jöntürkleri bile meşrutiyetin başındaki psikolojilerinden ayırarak ayni antipati çevresine almıştır.

Mütâreke'den beri bu antipati daha da kuvvetlenmiştir. Müttefiklerin antitürk-anti-müslüman davranışları bütün duyguları allak bullak etmiştir. Hattâ savaş esnasında bile, eski bir dost gibi telakki edilen İngilizler ve Fransızlar artık bu sıfatlarını ve prestijlerini ve kazandıkları sempatiyi yitirmişlerdir.

Türkiye savaş girmekle hatâ etmiştir. Doğru. Fakat o bu hatâsını çok pahâlı ödemiştir. Çünkü Suriye, Filistin, Hicaz, Mezopotamya, Akdeniz Adalarını ve Boğazlar üzerindeki haklarını kaybetmiştir. Yenilen hiçbir başka devletten bu kadar büyük ve zengin topraklar kopartılmamıştır. Türkiye'den kopartılan bu topraklar Fransa yüz ölçümünün dört misli büyüklüktedir.

Ne var ki bu fidye bile galip devletler tarafından kâfî görülmemiştir. Türk'ü alçaltmak ve zayıflatmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır. Hemen Yunanlıları Trakya'ya ve İzmir'e yerleşmekle görevlendirmişlerdir. Üstelik Yunan ordusunu teçhiz ederek Anadolu'ya yeni bir soygun ve yıkım yapması için saldırtmışlardır. Konstantin'in askerlerinin yaptıkları bütün vahşetlere de göz yummuşlardır. Bundan başka, Adananın işgali, ve Fransızların himayesinde o kadar vahşîlikler yapan Ermeni alayları kurulması yetmiyormuş gibi, İstanbul'un da İngilizlerce ve çok şiddetli kabalıklarla işgali ve Fransızlardan daha aşağı kalmayan cinayetleri birbirini takip etmiştir: Osmanlı Parlamentosuna tecavüz edilmiş, onu takiben bir çok milletvekili ve senatör tutuklanmış sürgüne gönderilmiştir. Ekseriyâ taraflı ve menfaat güder tarzda içişlerimize fuzuli müdahâleler, Hilafet merkezinde bile yabancı Askerî mahkemeler kurulması ve onun yabancı bir hukuka mahkûm edilmesi ve Topkapı Sarayında, Peygamberimizin hırkasının saklandığı mukaddes Emanetler Dairesinin yanıbaşında bir kömür deposu yapılıp çöplük hâline getirilmesi ve nice buna benzer hareketler, Osmanlıların haysiyetine ve halkın iradesine , Müslümanların dinî duygularına yıkıcı çekiç darbeleri gibi inmiştir.

Bütün bu hücumlar ve hakaretler sadece Türklere dönüktü, hem de mütârekeden beri ve mütârekeye rağmen. Dolayısıyla hiçbir zaman bir basit savaş sonrası cezalandırılması olarak düşünülemez. Bunda, önceden taşınmış gelmiş bir kin bir intikam duygusu belirmektedir. Bu hâlin en büyük ispatçısı, Haçlı Seferle-

rinin intikamıymış gibi, Filistin'e el koyulmuş olması gösterilebilir. Yakalanmış avın, hemence parçalanıp sofraya getirilmesindeki aç gözlülüğün Osmanlı devleti hakkında da gösterilmiş olması da ortaya koymaktadır ki hedef onu imha etmektir. Onun savaşa girmiş olması iddiâsı yalancı bir bahanedir.

La Bruyere, "*Başkalarının sefaletini görürken mesut olmak da bir nevî alçaklıktır*" demektedir. Müttefikler İstanbul'u işgal ettiklerinde, (Acaba ne hakları vardı?) ihmâlleri yüzünden bir çok muhteşem yapının yanmasına sebep oldukları gibi, İstanbul'un asıl ahâlisi, Yunan zulmünden kaçıp gelen göçmenlerle beraber bir caminin iki duvarı arasına çekilmiş bir çadırın içinde soğuktan titreyerek yaşarken ve bir çokları da açlıktan ölürken, onlar şehrin zaten kısıtlı olan imkânlarını har vurup harman savurmuşlardır.

İngilizlerin çok katı ve acımasız ambargoları, esasen çok azalmış olan gıdaların tamamen bitmesine sebep olduğu için ahâli tam bir sefalet içine düşmüştür.

Sanayi, ulaşım, her türlü hareketlilik Türkleri iğrenç buldukları bir barış anlaşmasını imzalamaya mecbur etmek gayesiyle felce uğratılmıştı. Bunun ötesinde, arama-tarama, el koyma veya müttefik polisine karşı gelmek cezası bahanesi altında utanç verici bir hırsızlık ağı da örülmüştü. Güya kadın haklarını koruyormuş gibi davranan İngiliz polisi fuhşu açıkça teşvik ediyordu. Halkı bölmek ve onların nezdinde öncelik kazanabilmek için siyasî bozgunculuk teşvik ediliyor, mâcerâcılar para ve silâhla cesaretlendiriliyordu. Sansür mahâllî basınının ağzını kilitlemişti. Ancak suçlular ağızlarını açabiliyorlardı, kurbanların "Hırsız var! Katil var!" diye bağırmak için açılan ağızları kapatılıyor sesleri boğuluyordu.

Neticede, Mütâreke'den, beri ülkemizde hüküm süren yoksulluk, bilhassa gıda maddeleri noksanı sebebiyle içinde bulunduğumuz anormal şartların doğurduğu gerek bedeni ve gerekse manevî felâketler müttefiklerin doyurulmaz siyasî iştâhlarının bizim için ne büyük bir tehlike teşkil ettiğini açıkça göstermiştir. Kin ve siyasî ihtirâs, devlet adamlarını daha hangi noktaya kadar itecektir, bu itiş durmayacak mıdır? Demek ki bizim mahvımız isteniyor? Bedenler gıdasızlıktan, ruhlar baskı ve hakaretten harap olsunlar gayesi güdülüyor.

Eski çağ filozofları, insanın hayvanların en kötüsü olduğunu söylüyorlardı. Şimdi ise, İngilizlerin insan ırkının en kötüleri olduğuna inanmak gerekmez mi? Olaylar tarafından gözü açılmış ve resmî Avrupa'yı anlamış bulunan İslâm Alemi elbette ondan iğrenerek yüz çevirecektir. "Biz sizin düşmanınız değil dostunuz" kabilinden yükseltilen dostluk protestoları ise hiçbir samimiyeti olmadığı için ahlâki ve manevî değerden de mahrum bulunmaktadır.

"Roma yanarken şarkı söyleyene yuh olsun" diyordu Lamartine. Eğer bu gün o kadar sevdiği ve savunduğu Türklerin hangi acıklı akıbete doğru sürüklendiğini görebilseydi, bu feveranı muhakkak ki çok daha şiddetli olurdu.

Nasıl ki Haçlı Seferleri 12. yy da Batıda mesut bir tepki doğurdular. Ayni şekilde bu günkü müttefik güçlerin, haksız ve yaramaz politikaları Doğuda da yankılar uyandırdı. Böylece halkların daha ince düşünebilmelerine, protestoların yükselmesine ve genel bir tatsızlığın yayılmasına sebep oldular. Artık kimse Avrupalıların verdiği söze, Avrupalıların ve Amerikalıların imzaladıkları anlaşmalara itimat etmez oldu. Artık medeniyet, insanlık, din gibi dünyayı aldatan "tuzak" keli-

meler itimat değil şüphe verir oldu. Bizzat bu kelimeler iflas etti.

Bazı Avrupa devlet adamlarının sağduyusu da Birinci Dünya Savaşı esnasında yok oldu denebilir. Zira, İstanbul'un çarlık Rusyasına bırakılmasının başka bir açıklaması olamaz.[1]

Emperyalist çarlık Rusyası bir defa Boğazları ele geçirdi mi Dünya Barışı için gerçek bir tehlike olmayacak mıydı? Ve Osmanlı Devletine Çanakkale Boğazını kapattığı için bir gün minnet duymayacaklar mıydı?

Birinci dünya savaşı esnasında insanî hisler boğulmuştur. Kabul etmek gerektir ki, iyilik duygusundan mahrum savaş hâli için belki tabiî olan bu durum, Türkler için savaştan sonra da hâlâ devam etmektedir. Bilhassa İngiltere'nin dış işlerini idare edenler, bu savaşın Müslümanın vicdanında büyük değişiklikler meydana getirdiğini ve insanlığın artık yeni bir devrin eşiğine geldiğini hesap edemiyorlar mı?

Birleşik Amerikanın ise, şu son günlere kadar Türkiye ile arasında fanatik misyonerlerinin çıkarttıklarından başka hiç bir meselesi yoktu. Monroe Doktrini de esasen bizi onların resmî entrikalarından koruyordu. Fakat onların, Avrupa'ya, iddiâ ettikleri gibi insanî değil, tamamen egoistçe olan ekonomik yardımları, bu savaşta bize meşhur on dört maddelik Wilson Prensipleri'ni ve bir o kadar gürültülü açıklama kazandırdı![2]

Yerine getirilmemiş bu vaatlerle onlar bütün dünyayı aldattıkları gibi kendi ülkelerinin itibarını da zedelediler.

Bir vakitler İngilizlere karşı bağımsızlıkları için cesaretle çarpışan Amerikalıların, bu gün İngilizlere karşı ayni kutsal sebeple çarpışan bir başka millete destek olmaları gerekmez miydi?

Amerikanın istisnai konumu, büyük bir ahlâki otorite havasında kalması adâletsizliğe karşı çıkabilmesi, ahlâksızca manevraları önleyebilmesi ve kendisini gerçekten menfaatsiz ve insanî duygularla dolu bir hakem olarak kabul ettirebilmesi için biçilmiş kaftandı. Fakat bir yandan kapitalizm öte yandan Protestanlığın kör taassubu, Onun bu ulvi rolü üstlenmesine mani oldu ve neticede Musul petrollerinde payını arayan bir açıkgöz iş adamı konumuna düşürdü.

Gelelim İtalya'ya. Libya'yı işgalinden sonra İslâm dünyasında bir "İslâm düşmanı" olarak tanındı ve mertlik bakımından da şüphe konusu oldu. Arnavutluk ihtilâlindeki[3] ve Balkan savaşındaki sorumluluğu da çok büyüktür. Fakat mütârekeden sonra İstanbul'da ve Anadolu'daki temsilcileri o kadar dürüst davrandılar

---

[1] Rusya'ya kendilerinin safında savaşa girmesi için İngilizler ve Fransızlar resmen ve yazılı olarak böyle bir taahhütte bulunmuşlardı (EG)

[2] *Bununla beraber büyük bir Amerikan Gazetesi olan "SUN" hiç bir şeyi gizlememektedir. "Muhakkak ki, Amerikalılar, bu savaşa sadece insanlık aşkına girmiş değillerdir. Bu belki bizzat bizi, Atlantik'le ayrılmış bulunduğumuz yabancı ülkelerin kapitalistlerinden korumak içindi.*

[3] Osmanlı Devletindeki etnik ayrılıkları politik olarak tahrik edip kullanmak Avrupa'nın resmî politikasıdır ve Arnavutları da böylece ihtilale sürüklemişlerdir (EG)

ki gerçek bir politika değişikliği havası uyandırdı. İtalyan hükûmeti sanki, daha önceki hatâlarını affettirmek ve hattâ Osmanlı Devletiyle bir dostluk kurmak, ittifak yapmak arzusundaymış görünüyordu.

Doğu pazarları için o kadar faydalı olacak olan bu politika, bir an önce doğrudan ve daha çok menfaat teminine koşan iş adamlarının tesirindeki siyâsetçilerin işine gelmedi. Aşırı altın hırsı Virgile'in dediği gibi "Auiri Sacre fames" (İğrenç altın açlığı) İtalya için çok kötü bir nasihat oldu ve savaştan sonra Türkiye'de İtalya lehine hasıl olan uygun şartlardan onu mahrum bıraktı.

Her hâlükârda Türkiye'de şu inanca varıldı: diplomatik ilişkilerde, her sistemde, her müdahâlede, mutlaka bir aldatmaca vardır. Bu uzun aldatmacalar serisi, aslında akıllı bir politika ile insanlık ve dünya barışı için faydalı hâle getirebilecek iken bu yapılmadığı için Müslümanlarda, tam aksine derin bir iğrenti meydana getirdi.

Sapla Samanı Ayırt Etmek.

Sapla samanı ayırt etmeye ve iyi niyetli insanlarla beraber, kapitalizmin istismarına ve emperyalizm tehlikesine karşı, bir yandan halkların menfaatlerini koruyabilecek öte yandan milletlerarası bir yeniden yapılanmaya yol açacak bir anlaşma zemini hazırlamaya çalışmakla hem millî hem de milletlerarası bir vazifeyi yerine getirdiğime inanmaktayım.

Vatandaşlarımın ıstıraplarına ilaç olmak zarureti beni yardım aramaya itiyor. İnsanoğlu, ilerleme yolunda olduğu gibi, cehâlete, peşin hükümlere ve reaksiyonlara karşı da dâimâ kendisinden kuvvetlilerle, kendisinden bilgililerle bir araya gelmek ihtiyacındadır. Paranın hükümdarlığına, alkolün zararlarına ve yeni bir afyon yâhut petrol savaşının tehlikelerine karşı da insanî dayanışma gerekmektedir.

Daha iyi hükmedebilmek için insanları bölerek zayıflatmak eğilimindeki bütün politikalar ve inançlar zarurî olarak ortadan kalkmalıdır. Bir büyük devlet gücüne ve kuvvetine güvenerek kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi bir zayıf devlete asla yapmamalıdır.

Bu hedeflere ulaşabilmek için, açıkça, İslâm dünyasında kızgınlık ve iğrenti uyandıran sebepleri ve hatâları ortaya koymalıyım. İnsanlığa hizmet edecek olanlar, bu manevraları bilmeli ki boşa çıkarabilsinler. Bunu yaparken, red makamında olduğum için de, yapılanları kalın hatlarıyla çizerek ortaya koyacağım.

Halkları bölmüş olan bu yalan ve kin devrini bir milletler arası kardeşlik ve dayanışma devri takip etmelidir. Bundan böyle diplomasi bir aldatma sanatı olmaktan çıkmalıdır. Halkların temsilcileri olan insanların en büyük vasfı artık dürüstlük ve şeref olmalıdır.[1]

---

[1] Maalesef 1922 den beri bu temenniler asla gerçekleşmemiş teknoloji geliştikçe 21. yy da daha da vahim hâle gelmiştir. (EG)

Diplomatların dudaklarındaki kardeşlik ve dayanışma kelimelerinin aptallaştırıp aldatmak için kullanılan bir vâsıta olduğuna Türkleri inandırmış olmak gerçekten Avrupa için de büyük bir kayıp olacaktır.

Biliyorum ki açık sözlülük, Terence'in[1] "Veritas Odium perit" yâni "Açık sözlülük ve gerçekler dostluğu öldürür" diyerek iki bin sene önceden belirttiği gibi ekseriyâ kin ve düşman kazandırır. Zira insanlar, eğer bir menfaat getiriyorsa, bir işlerine yarıyorsa ancak o zaman gerçeklere iltifat ederler. Fakat ben hoşa gitmek için gerçekleri saklayacak değilim. Düşüncemin tek güdücüsü vazife duygum olacaktır.

Avrupa bin seneden fazla bir zamandır, dinî peşin hükümlerle, uzak bölgelerde mülkiyet hakkı iddiâlarıyla ve hâkim olma ihtirâsıyla milyonlarca insanı kurban ederek, öfkeleri ve hiddetleri alevlendirmiştir. Nizamı karıştırmış barışı ve doğuda medeniyetin gelişmesini kösteklemiştir. Artık yeter! Orada dur! Ve insanlıkla mütâreke yap.

Bu günün Avrupalısı, eğer on asırdan beri yaşadığımız acı derslerden gerekli ibreti çıkaramamışsa, asla özgür, akıllı ve eğitilmiş bir insan diye tanımlanmaya layık değildir. Çünkü bu utanılacak vahşet en basit bir zekânın ve en katı bir kalbin bile artık anlayacağı ve yumuşayacağı kadar uzun bir zamandan beri devam etmiş bulunmaktadır.

Haç'ın Hilâle üstünlüğünün ispat vâsıtası top tüfek değildir Akıl bir çok kere ilmi verilerle beraber, duygusal konuları bile hâlledebildiğine göre bu mesele de ilmin hâlledebileceği aklî bir meseledir. Ne var ki Akıl ve ilim bunu hâllettiği gün alâkalı güçler, çıkan neticeye asla katılmayacaklardır. Beşeri zaaflar sayesinde yaşamak isteyenlerin sayısı heyhat ki pek çoktur. Bu sebeple, ben, üç vahdaniyetçi din arasında bu meseleyi sonuçlandıracak samimi bir anlaşma tesisi için, bir milletlerarası konsil teşkil edilmesini teklif ediyorum. Hindistan imparatoru Ekber Şah, 12 yy. da bunun bir benzerini yapmıştı.

18 ve 19 yy, düşünürlerinin bir çokları bir anlaşma zemini bulmak istemişlerdir. Dostum Pere Hyacinthe'in rüyası da bu idi. Bütün bu asîl gayretler, nispeten de olsa ortaya konabilecek ilmi bir zemin yokluğundan ötürü başarısızlığa uğramışlardır. Teolojik düşünceler milletlerin birliğini temin edemediği gibi, onları birbirlerine yaklaştıramıyorlar bile. O kadar ki Katolikleri, Protestanları, Ortodoksları bile birleştiremiyorlar. İnsanları ancak müspet gerçekler birleştirebilir ama bu tip gerçekler de ihtirâsları ve boş hayâlleri okşamadığı gibi, çoğunluğun kabulüne de mazhar olamamaktadır. Hattâ din adamları arasında bile aklıselimin ve kardeşliğin hâkim olabilmesi için menfaatlerinin tehlikeye düşmesi gerekmektedir. Onlar da işte ancak o zaman tam bir sendika gibi birleşerek hareket edebilmektedirler.

Her hâlükarda, böyle bir anlaşmayı gerçekleştirmek kolay olmadığına, kinlerin silâhsızlandırılması da mümkün bulunmadığına göre yapılacak tek şey kalıyor, "Din propagandasını tanzim etmeyi düşünmek ve Hıristiyan misyonerleri konusunda Osmanlı devleti nezdinde müdahâleleri sınırlandırmak.[2] Aksi hâlde,

---

[1] Milattan önce 190-150, komik Latin şâiri (EG)

[2] Bu gün de Fener patriğinin ökümenikliği, Heybeliada Ruhban Okulu ve misyoner-

mantık ve adâlet, Halife Sultan'a da, Hıristiyan ülkelere misyonerler göndermek ve kötü muamele gören Müslümanlar için müdahâlede bulunmak hakkını tanır. Bu durumda ise, bu güne kadar Hıristiyanların Halifeye yapmış oldukları şikayetlerden çok fazla şikayetlerin Hıristiyan devletlere karşı yağacağı muhakkaktır.

Ben, Kaos içinde bulunan ve İslâm dünyasına karşı duyduğu nefsani nefreti siyasî ihtirâslarla kamçılanan bir Avrupa'dan belki çok şey istemekteyim. . Fakat benim bu eserde teklif ettiğim şey, barışı temin ve tamamen kışkırtılmış, isyan ettirilmiş ruhları teskin etmek için zarurî olan bir hususdur. Bundan maada bu gidişle Afrika'nın ve Asya'nın halkları Hıristiyan güçlerin, çok küstah bir emperyalizmle, sistematik olarak onların nihai mahvını hazırladığına kani olacaklardır. Millîyet ve inanç farkı ne olursa olsun her kese düşen görev, ülkesinin istiklâlini, hürriyetini ve eğer tecavüze uğramışsa insanlık haysiyetini daha iyi koruyabilmek için anlaşmak ve birleşmektir.

Montesquieu'nün, J. J. Rousseau'nun veya Tolstoi'un[1] yaptığı gibi Avrupa medeniyetinin bazı gelenek ve âdetleriyle istihzâ etmek benim kârım değildir. Eğer ben tenkit ediyorsam bu ne tenkit şehvetiyledir, ne Osmanlı Hükûmetinin yaptıklarını beraat ettirmek için başkalarının yaptıklarını ileri sürmek içindir. Sadece başkalarının gözünde çöp arayanların kendi gözlerindeki merteği göstermek içindir.

Bu eserin yayımlanması, savaşın zarurî neticesi olarak, fanatizmin şovenizmin bütün dünyada yeniden uyandığı bir devreye rast geldi. Bu utanılacak gerileme hemen her yerde bir parça görülmektedir. Millî gurur, diğer milletleri aşağı görmek, bazılarını neredeyse çılgınlaştırdı. Siyasî menfaat ile dinî menfaat bir defa daha birleşme yolundadır. Bu fanatizmin geçmişteki kötülüklerini, tortularının gelecekte de ayni kötülükleri doğurması tehlikesini önlemek için apaçık ortaya koyacağım.

Tedbirli, oportünist bir siyâset adamı, bu eseri yayımlamazdı. Fakat ben bu eseri yayımlamakla ülkemin menfaatlerine hizmet ettiğime kaniim. Gerçeğin tohumunu atanın kaderinin ne ehemmiyeti var? Yeter ki tohum yeşersin. Yazarken o günün icabını düşünüp, hesabını yapan, yazdıklarından çok şahsını düşünmüş demektir.

Meslekleri yalan veya peşin hükümleri yaymak olan veyâhut da körcesine ticari kazanç peşindekilerin açgözlülüğüne hizmet etmeye kendinî adamış olanlar, bu durumda, bir muhâlifin, bir Türk'ün, dürüst olmak ve gerçeği söyleyebilmek aşkına şerefini ortaya koyduğunu elbette idrak edemezler.

Bu eser, aklı olan ve hareketlerini aklına uygun hâle getirme gücü bulunanlara, gerçeği görmek isteyen her zekâya ve beni anlayabilecek olanlara hitap eder. Biliyorum ki Emperyalist, kiliseci ve kapitalist Avrupa'nın ardında, sosyal barışın ve hür düşüncenin Avrupası da gitgide büyümektedir. Moral bozukluğu genel değildir. Dünya karışıklıktan ve siyasî sorumsuzluktan ötürü ölmektedir ama politikanın iflası insanlığın iflası demek değildir. Bu sebeple karamsar olma-

---

lere özgürlük konusunda devletimiz üzerinde büyük baskı ve müdahâle vardır (EG)

[1] Leon, 1828-1910, Rus romancısı (EG)

ya lüzum yoktur. Şerefli insanlar hâlâ büyük çoğunluğu teşkil etmektedirler. Bu Avrupa çoğunluğuna büyük bir hararetle çağrıda bulunuyorum, hürriyet taraftarı olduklarını açıklasınlar ve yazarları ve hatipleri vâsıtasıyla da asîl kalplere nüfuz etsinler.

Lisanımın sertliği elbette affedilecektir. Vatanımın harabesi karşısında, vatanımın mağlubiyeti- umarım geçicidir- karşısında, gerçekleşmelerine hayâtımı adadığım reform düşünceleri karşısında ve büyük ölçüde Avrupa'nın öldürücü siyasî hatâlarından doğmuş daha bir çok felâketler karşısında ıstırabımı haykırmak benim hakkımdır. Bütün düşünürler tarafından münakaşasız kabul edilmiş bulunan ahlâki iflas, sadece o bile, hem beşeri hem vatani bir ıstırabın doğurduğu duyguların tesirindeki sert sözlerimi mazur gösterir.

Avrupa benim ülkeme hakaret etsin, onun istiklaline saldırsın, milletime iftirâ etsin ve ben susayım. NEDEN? Tamamen siyasî olan bu ithamlara karşı ben aslında sesimi gereği kadar yükseltemiyorum. Çünkü, zâlim, zulmünü mazur göstermek için benden daha çok bağırıyor ve iftirâlarını arttırıyor.[1]

Türk'lerin gözünde bu saldırılar, eğer siyasî neticelere müncer olmuyorsa, bir o kadar övgü oluyor demektir. Bir millet için düşmanı tarafından sövülmek iyi bir not yerine göre bir övgü değil midir?.

Şimdi kimler tarafından sövüldüğümüze, bizi kimlerin tenkit ettiğine bakalım.

Evet Türk târihinde de kanlı ve korkunç sayfalar vardır. Fakat diğer milletlerin târihi sayfaları şen şakrak şarkılarla mı doludur? Gayzın, cehâletin, dinî fanatizmin ve din savaşlarının kurbanları benim memleketimde mi daha çok yoksa başka ülkelerde mi?

Türkler katliamcıdır ve o hâlde Avrupalı jandarmalar tarafından kelepçelenmeli ki Avrupalılara daha iyi hizmet edebilsin, deniyor. Maalesef dünya milletlerinin hiç birisinin târihi katliamdan mahrum değildir. Ama, bir millete iftirâ etmekle iş bitmez asıl olan kendi milletinin daha az suçlu olduğunu ispat edebilmektedir. "*Ve, biz soruyu genelleştirirsek, diye yazıyor Congrev, Avrupa'da, Türklere ölçüsüz sövebilmek için kaç eli temiz millet bulabiliriz ki? Fert veya millet, başkalarını itham etmeden önce kendisini gözden geçirmelidir, kaide budur.*"[2]

Özel bir bölümde, Albigeois'lara yapılan iğrenç katliamdan Engizisyon işkencelerine, İngiltere'de Marie Tudor zamanındaki zulümlere ve son zamanlarda Mısır, Hindistan ve İrlanda da yapılan belli başlı katliamlara kadar hepsinin bir bilânçosunu vereceğim.

Ülkeme iftirâ edenlerin onların yaptıklarıyla ülkeminkileri mukayese edebilecek cesaretleri var mı?

Kaç defa yapılmış anketleri kale almadan ve bizi hiç dinlemeden mahkûm eden Avrupa için samimidir yâhut tarafsızdır denebilir mi? Kendi mazisi acaba o kadar temiz midir?

---

[1] Altmış sene sonra Ermeni soykırımı iftirâlarını tekrarlayıp bu gün bile ileri sürmektedirler. (EG)

[2] *Richard Congreve- L'angleterre et la Turquie, 1877.*

"Türkler vahşîdir ve aşağı bir ırka mensuptur, o hâlde bu etnik sakatlıkları dolayısıyla Avrupalı hâkimiyeti ve boyunduruğu altında yaşamalıdır" bu çok aşağılayıcı ve bayağı iddiâ Avrupa diplomasisinin bize karşı kullanmaya alıştığı bir formüldür. Türk'ler artık imdada çağrıldığı 1. François devrinde, yâhut Kırım Harbi sonrasında Paris muahedesi zamanında ki gibi saygıyla telakki edilmiyorlar. Ne yazık ki bir eve fakirlik ve zaaf girerse dostluk ve itibar kaçarmış.

Hegemonya tutkusu bazı İngilizlerde gururu ve megalomani'yi o kerteye vardırmıştır ki İngiliz ve Protestan olmayan herkesi aşağı görmektedirler. Aşağı gördükleri bu insanlara karşı kendilerinde hiçbir vazife duygusu da hissetmemekte bilakis bu aşağı gördüklerine karşı istediklerini yapabileceklerini düşünmektedirler. Onlar ancak kendilerine eşit gördüklerine karşı vazife duygusu hissedebilirler.

Hâlbuki bir milletin yüksekliği veya alçaklığı ulaşabilmiş olduğu ahlâki yükseklik nispetinde ortaya çıkar. Her hâlde bu yükseklik sadece ne askerlik sanatında ne siyasî hilekarlıkta, ne de bilhassa başkalarının zararına olarak servet biriktirmeye mahsus teşekküllerin başarısından doğar.

Biz başkalarına göre aşağı yâhut vahşî kabul ediliyoruz, çünkü onlar gibi düşünmüyoruz, veya bizimle alâkadar olmadıkları için yâhut da daha doğrusu biz gerçekten büyük insanlık değerlerine malîk olduğunu defalarca ve değişik şartlarda ispat etmiş bir ırka mensup bulunduğumuz için: yâni ıstırab yüklenebilmek ve başkalarının yaramazlıklarının neticesine katlanabilmekte olduğumuz için. (Dünyanın en kötü talihli insanı kötü talihe tahammülü olmayan insandır" diyordu, yedi Yunan hâkiminden birisi olan Bias.) Ayrıca biz kuvvetli bir ırka mensubuz ve genellikle de kuvvetlilerden nefret edilir.

Hattâ bizim için barışta ve sükun içinde olsak dahi medeniyetin ve ilerlemenin düşmanı olduğumuz söylenmektedir. O hâlde, suçlayıcılarımız şimdi bana, 10. yy da Selçukiler veya Araplar zamanındaki değil fakat daha yakın zamanlarda 16. yy da Kanuni Sultan Süleyman devrindeki İslâm Medeniyetinin, yine o devirde Avrupa'nın ekseri devletlerinin geri kalmışlığıyla mukayeseli bir bilânçosunu çıkarmama izin vereceklerdir. Bu bilânço ayni zamanda, üç yüz yıl sonra gelecek olan Papin, Girard, Jacquard, Fulton, Parmentier vs gibi âlimlerin kaderlerini de gösterecektir. İftirâcılarımız, Poitiers'den, Anadolu'ya Yunan ordularını saldırtma denemesine, son olacağını ümit ettiğimiz haçlı seferine kadar uzanan devrede, kolay başarıya susamış ve fanatik Avrupa'nın önce İslâm Medeniyetini nasıl tahrip ettiğini ve sonra da ilerlemesini nasıl kesintiye uğrattığını görür de, bu insanlık suçunda Avrupa'ya düşen suçluluk payını idrak ederek belki kızarırlar.

Hayır! Asla! Türk'ler Fransızlar ve Ruslar kadar ilerlemeye karşı durmamışlardır. Bunu, Avrupa'dan başlayarak İngiliz Profesör Maine şöyle açıklıyor: "Münakaşasız olan husus şudur ki, halkların çoğu müesseselerinin değişikliğini görmek hususunda en ufak bir arzu bile izhar etmemişlerdir. Durağanlık hâli insanlığın genel durumudur, ilerleme ise istisnadır. "

İnsan, temelinde muhafazakâr bir canlıdır. Filozoflar, uzun zamandan beri, neophobie-yenilik korkusu, misoneisme-yenilik düşmanlığı isimleri altında, insan-

da ve hayvanda görülen bu kendinî koruma iç güdüsünün belirtilerini incelemektedirler. Onlar bu incelemelerde göstermişlerdir ki, tahrik edilmiş geçiş devrelerinde veya güvenliklerini tehdit edici dönemlerde, kendinî koruma içgüdüsü, mükemmeliyet duygusundan önde gelmektedir. Kalabalıklar, ani olarak ortaya çıkan yeniliklere hele fedakarlık ve maddî iştirak gerektiriyorsa dâimâ karşı çıkmışlardır.

Gustave Lebon, Psychologie des Foules isimli eserinde diyor ki *"Kalabalıkların fiili durumlarını değiştirecek bütün yeniliklere karşı dâimâ gösterdikleri şuursuz nefret çok derindir. Eğer bu günkü demokrasi mekanik buluşlar devrinde de mevcut olsaydı, şimendiferin, buharlı makine ve diğer buluşların vs. nin gerçekleştirilmesi ya gayri mümkün yâhut da ihtilâllere ve tekrar tekrar katliamlara mal olurdu."*

Marechal Marmont anlatıyor: Amerikalı Fulton, ilk önce Napoleon Bonaparte'a, buluşu olan gemilere buharlı motor koyma fikrini açmış ve teklif etmiş ve peşin hükümleri yeniliklere zıt olan Bonaparte tarafından reddedilmiştir.[1] Bu olaydan Napoleon'un, sistematik bir yenilenme ve ilerleme düşmanı olduğu sonucuna varabilmek mümkün müdür?

Bu mukayeseli bilânçoyu ortaya koyarken, bizim de başkalarından daha iyi olduğumuz iddiâsında değilim. Bazı Türklerin kabul edilemez işleri için, onları affettirecek başkalarına ait misaller de arıyor değilim. Türkiye'nin de kanlı ve korkunç hükümdarları, fanatik ilâhiyatçıları, olmuştur. Muhteris ve menfaatlerine düşkün siyâset adamları da. Sadece şunu ispat etmek istiyorum: Kendilerini fazilet âbidesi zannedip, bizi ayıplayan hasımlarımızın bize uygun gördükleri günahlar bizden çok uzak birer iftirâdırlar.

Bir milleti târihinin bir anındaki hâliyle ele alıp hükme bağlamak doğru değildir. Onun, bu günkü entelektüel, sosyal ve siyasî durumunun aslını ve esasını ve sebeplerini öğrenebilmek için bütün geçmişiyle ele almak gerektir.

Bu eserde kısaca yapmaya çalışacağım budur. Çalışmayı kolaylaştırmak ve eseri daha kolay anlaşılır hâle getirmek için onu üç kısma ayıracağım:

Hıristiyan Batı'nın doğu ile askerî siyasî ilişkileri Haçlı Seferlerine dayanır. Bu durumda ben de, Ortaçağın peşin hükümleri tarafından hakkımızda yaratılmış kalın kin tabakası içinde, İslâm Dünyasına karşı geliştirilmiş düşmanlık ve girişilmiş savaşların sebeplerini araştıracağım.

Doğu ile Batı arasında az çok, dostça münasebetler 1. François zamanında başlar. Batılı devletlerin Ekseriyâ aşırı hattâ mütecaviz siyasî müdahâleleri, özellikle Rusya'nın karıştırıcı hamleleri, Sömürgecilik girişimleri, Mısırın ve Tunus'un işgali eserin ikinci kısmını teşkil edecektir.

Üçüncü bölümde ise, Jöntürklerin başa geçişini, ve 1908 den itibaren cereyân eden olayları inceleyeceğim.

Araştırmamın muhtaç olduğu, sebep ve netice ilintilerini târihten almış bulunuyorum. Zikredilen sözlerin büyük kısmı Avrupalıların sözlerinden veya kitap-

---

[1] *G. Tissandier, . Les Martyres, sayfa 257.*

larından alınmıştır. Bunların kaynakları gösterilmiştir ve son ciltte de ayrıca kaynakça verilecektir.[1]

Benim en çok üzüldüğüm memleketime yapmayı bütün kalbimle istediğim hizmeti, ayrıca bilfiil de yapamamamdır. Bu gün sadece, kalemimle vatanıma hizmet edebilmekteyim. Onda da bir başka acı duyduğum şey, sevmiş olmakla beraber, benim olmayan bir dili kullanmak ve bu sebeple dilediğim kadar güçlü ve açık yazamamak endişesidir.

Aradığım asıl kelimeyi ve gerekli terimi bulmak çok kere güç oldu. Bir çok kelimeyi tesadüfi olarak kullandım ve belki de istediğimi, anlatmak istediğim kadar güçlü ifade edemedim.

Tereddüde düştüğüm çok anlarım oldu. İyi tarif etmek, güzel resmetmek güçlüğü karşısında şöyle düşündüm: Şikayetlerimin anlaşılır ve net olmaması korkusuyla, vatanımın menfaatlerini korumaktan vaz mı geçmeliydim?

Mevcut durum karşısında susmak bana olanları kabul etmek izlenimi vereceğinden, bana üslubumun zaafından daha büyük bir ayıp olarak göründü.

O hâlde, düşüncelerimi, şikayetlerimi, doğru bildiklerimi, bazı çevrelerde karışıklık yaratacağından, kolay anlaşılmama mani olacağından da korkmadan, basit ve tabii bir üslupla yazmaya karar verdim. Eski bir Fransız atasözü'nü kendime rehber yaptım: "Yapabildiğin kadarını yap".

[1] Bu son cilt yazılamamıştır. (EG)

DOĞU İLE BATI ARASINDA İLİŞKİLER

10. yüz yılda Avrupa ve Asya arasındaki ilişkiler çok kısıtlı, çünkü iki kıt'a arasında ulaşım zordu. Yolculuklar ya at ya ilkel arabalarla veya yaya olarak yapılıyordu. Deniz yolu ise hem uzun hem de rüzgara bağlı olduğu için, zahmetli ve çok kere de tehlikeli idi.

13 yüzyıla kadar Avrupa, Venedikli Marko Polo'dan başka tanınmış bir seyyah çıkaramadı. Bununla beraber bazı tüccarların, Moğol hakanlarını Hıristiyanlığa davet veya Bağdat'taki Halifeye karşı kışkırtmak gibi gizli misyonlarla veya, kimileri Papa, kimileri Kıral St. Louis tarafından gönderilmiş tüccar kılığında rahiplerden ve isimlerinden bahsedilir. Bu gizli misyon ayrı bir bölümde incelenmeye layık bir meseledir.

Hârunnüreşide, Şarlman tarafından, dostluğunu beyan ve Kudüs'e giden hacılara gerekli kolaylığın gösterilmesini istemek için elçilerin gönderildiğinden de bahsedilir.

Fakat, 10 ve 11. yüzyılların gerçek kâşifleri Müslüman Araplardır. Mekke'ye giden hacılar ve kendilerini ilayı kelimetullaha adamış ve bu sebeple Asya'yı Afrika'yı baştan aşağı dolaşan cesur sahabeler dışında, Hazreti peygamberin "İlim Çin'de bile olsa alınız" sözünü ve Pythagore, Thales, Heredote vs. yi örnek alarak, önce öğrenmek sonra da vatandaşlarına öğretmek üzere yola çıkan bir çok âlim de bulunmaktaydı.

Bu seyahatlerde onlar için büyük faydalar vardı. Zira Araplar, İslâma girip yayılmaya başladıkları zaman kendi medeniyetlerinden daha üstünlerine meselâ Mısırda, İran'da ve Hint de rastladılar. Daha gelişmiş halklarla temas etmek bilgi sahâlârını ve düşüncelerinin ufkunu genişletti, ziyaret ettikleri her ülke onların peşin hükümlerini kısmen bertaraf etti ve hızlı ve parlak bir değişim sağladı.

V. Saint Martin bir çok meşhur seyyah sayar:[1] Mes'udi, 10. yüzyılda, yirmi beş sene içinde bir çok ülkeyi bilhassa Hindistan'ın mühim bir kısmını dolaştı. Onun çağdaşı İbn-i Havkal aşağı yukarı bütün İslâm dünyasını dolaştı. "Ülkeler ve Yollar" yazarı Ebül Kasım Muhammed ve Mukaddesî (985) büyük kâşiflerdi, onlara layık hâlef İbn-i Battuta otuz sene zarfında, Marko Polo'nun dolaştığının iki misli yer dolaştı. Eseri çok tanındı ve bir çok dillere tercüme edildi.

Bütün bu seyyahlar çok enteresan bilgilerle dolu çalışmalar bıraktılar. Yazdıklarının bazıları, o günlerde, Avrupa'nın varlığından hâlâ şüphe ettiği, diğer

---

[1] *St. Martin- Un Chapitre de geographie oriental*

yerler hakkında verilen bilgilerle dolu idi. Diğeri, El Birûnî, arkadaşı Gazneli Mahmud'un Hindistan seferinde, 1000 yılında, müşahede etmiş olduğu coğrafî bilgileri üstelik astronomik usullerle yapmış bulunduğu harita ile şahitlendirerek yazdı.

Arap gemicileri gerek mâcerâ zevki, gerek ticaret arzusu sevkiyle sadece Akdeniz sahillerini keşfetmekle kalmadılar ve Hindistan ve Çin sahillerine kadar uzandılar ve bu civarın halkları ile ticari münasebetler kurdular. Bu deniz-aşırı seyahatler Doğuda zihinleri derinden heyecanlandırdı hareketlendirdi.

Romalılar Çin'in varlığından şüphe içindeydiler ama Araplar Çine vardılar ve tanıdılar. 9. yüzyılda Süleyman, Çin denizine ve sonra Çine girdi. Onun eseri Batı'da Çin hakkında yayınlanan ilk kitap oldu. Avrupa'da hâlâ bilinmeyen pusula onların denizlerde gemilerini ve çöllerin içinde kervanlarını kolaylıkla yönlendirmelerinde yardımcı oldu.[1] Bu seyyahlar her ne kadar Çine gidecek kadar cesur iseler de, Avrupa'ya seyahati düşünemiyorlardı çünkü Marko Polo'nun Türkler ve İranlılar nezdinde gördükleri misafirperverliği bulamayacaklarından korkmakta idiler.

"*Doğu Müslamanları*", diye yazıyor Sedillot, "*Akdeniz ticaretini Endülüs Müslümanlarına bırakarak, Hint Okyanusunu tercih ettiler. Zengibar, Brava ve Mozambik'i kurdular. Kıyılara yakın adaları ve Madagaskar'ın bir çok noktasını işgal ettiler.*"[2]

Eserimin çerçevesi bütün Müslüman seyyahların gezilerini anlatacak kadar geniş değil. Maksadım onların etraflarının ve ufuklarının genişliğini ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerinin önemini kifayet miktarı göstermektir o kadar. Meraklı okuyucu diğer kitaplarda bu enteresan konu hakkında ayrıntılı bilgi bulabilecektir. Fakat bütün bu keşifler, Batı üzerinde hiçbir doğrudan etkiye sahip olamadı. Bilhassa kuzey ve orta Avrupa, bu dönemde Türklerle ve Araplarla yegane temas eden grup olan tüccarlar ve hacıları kanalıyla haber alabiliyordu.

Tüccarlar ekseriyâ Yahudi asıllıydı ve ancak ticaretlerine bakıyorlardı ve uzak ülkelerin sadece tarım ve sanayi ürünleri ile ilgileniyorlardı. Dinî ve felsefi düşünceler ve meselelerle ve ilmi müşahedelerle ilgilenmiyorlardı.

---

[1] *Mekke istikametini bulmak için dahi pusula kullanıyorlardı.*

[2] *Sedillot, Histoire des Arabes, Cilt 11 sayfa 197*

HACILARIN HİKAYELERİ

Nispeten daha bilgili olan Hıristiyan Hacı'lar, sadece onlar, geçerken İslâm Dünyasındaki entelektüel ve sosyal gelişmeyi fark ettiler. Yaya seyahat mecburiyeti onları zaten sık sık durmaya ve misafirlerine vatandaşlarının gelenek ve göreneklerini anlatmaktan zevk alan yerli ahâli ile münasebete zorluyordu.

Hacılar bu şekilde sadece geçtikleri ülkenin değil hattâ Asya'nın içlerine dair Bağdat, Isfahan ve Kaşgar'dan gelen üstelik daha incelikli ve açık fikirli kişilerden bilgiler almış oluyorlardı.

Hacı rahipler ise, manastırlarına döndüklerinde, arkadaşlarına Doğu'da öğrendiklerini aktarıyorlardı. Anlattıklarında ise Hıristiyan dünyasının merakını ve hayâlini gıcıklayan çok şeyler vardı.

Daha üst rütbeli "Kilise Babaları" ise İslâmîyetin kısa bir zaman içinde Çinin Kuzeyinden, İspanyanın güneyine kadar, Dünyanın büyük bir kısmından yayılmış olmasından hayrete düşüyorlardı. Katolik kelimesini "evrensel" mânâsında anlayan ve dünyayı birleştirip idare etmek iddiâsındaki rahipler, bu kadar büyük bir imparatorluğun ellerinden çıkmış ve yeni bir dinî anlayışın kendi dinî anlayışlarının yolunu kapatmış olmasını elbette kabul edemezlerdi.

Ayrıca, uzaklarda, Hıristiyanlığın beşiği olan kutsal topraklar civarında, bu kâfir! Arapların astronomi ve Tabii ilimlere çalıştıkları gibi Yunan-İran kaynaklı, kevni ve felsefi meseleleri tam bir serbestî içinde münakaşa ettiklerini öğrenmek gibi bir sürprizle de karşılaşmışlardı. Daha da inanılmazı, kadınlar da, öte yandan, serbestçe ve kocalarının iznini de almaya lüzum görmeden, sadece kendi servetlerini idare etmek hakkına değil, genel öğretimden faydalanmak hakkına da malîk bulunuyorlardı. İskenderiye Patriğinin, yakıp küllerini savurduğu Hypatie'nin[1] küllerinden, Zümrüdü Anka küllerinden doğar gibi yüz yıl sonra yeni bilgin kadınlar doğuyordu. Gerçekten erkekleri edebiyata ve estetiğe sevkeden ve Aristo'nun Ahlâk Felsefesini yorumlayan kadınlar vardı. İslâmın en eski üniversitelerinden birisi dokuzuncu asırda Fas ta kurulmuştu hem de Tunuslu Fatıma isimli bir Müslüman hanımefendi tarafından.

Yüksek mertebeli rahipler ve onların vâsıtasıyla Kilise, Müslümanların hem dinlerinin müsamahâlı oluşundan hem de varisi oldukları Greklerin özgürleştirici ilmi anlayışından doğan bu düşünce özgürlüğünün yayılmasından ürktüler.

---

[1] İskenderiyeli Theon'un matematikçi meşhur kızı 379-425 (EG)

Hacılar, komşuluktaki, hikayelere ve anlatılanlara pek susamış konak sahiplerine uğramayı âdet edinmişlerdi. Onlar Müslüman ülkelerin siyasî hürriyet içinde olduklarını, o ülkelerde vatandaşların bağımsız bölgelerde ve demokratik bir teşkilat içinde, her şeyi ortaya konan projeleri özgürce münakaşa ederek işlerini kuvveden fiile çıkardıklarını ve yürüttüklerini anlatıyorlardı.

Feodal beyler de, halkları zâlim boyundurukları altında tutmaya alışık olduklarından bu hikayeleri rahatsızlık duymadan dinleyemiyorlardı. Çünkü, bu özgürleşme zihniyetinin aşağılık buldukları kendi tebaaları arasında yayılmasından korkuyorlardı. Fakat onları asıl korkutan, Türk Sultanının ülkesinin büyüklüğü, ordusunun yenilmez gücü ve sayısız zaferlerinin bulunması idi.

Zaten, Arabistan'dan gelmiş müthiş birkaç Asyalı fatihin bulunması, muazzam Afrika'yı boydan boya geçerek İspanyaya yerleşmiş olmaları da Müslümanların genişleme gücüne dair bir fikir vermekteydi. Bütün bunlar onları düşündürüyor, savaşmak hırslarını kamçılıyor, öfkelerini kudurtuyordu.

Durmadan Pireneler'den aşıp gelen tüccarlar dahi, Endülüs Müslümanlarının lüksünü, ince zevklerini , toplumun yaşama zarafetini, kadınların muhteşem süslerini anlata anlata bitiremiyorlardı.

Bunları görenler sadece tüccarlar değildi. Daha 10 yy. da, inceleme yapmak isteyen yâhut konforlu ve zarif bir hayâttan hoşlanan kimseler İspanyaya kapağı atıyorlardı. Kurtuba ve Tuleytıla (Toledo) pazarı ve üniversitesi, tecessüs ve para sahibi Avrupalıların randevu mahâlliydi. İspanyaya da güzellik hacıları sefer ediyorlardı.

Şato sahiplerinin hanımları her ne kadar câhil idilerse de meraksız değillerdi. Onlar da kulaklarına gelenlerden kendilerini alâkadar eden şeyleri hemen kapıyorlardı. Müslüman kadının sosyal durumun bilhassa ona servetini istediği gibi idare etmek hakkına sahip olması noktasından Hıristiyan kadınınkinden münakaşasız şekilde üstün olması, onlarda da doğulu kadınlara tanınan hakların kendilerine de tanınması gibi çok haklı ve meşru bir arzu uyandırdı. Lüks, Müslüman kadınların altın işlemeli elbiseleri, genç Arap yiğitlerinin bahadırlık mâcerâları, av partileri, at yarışları vs bilhassa Avrupalı kadının merakını çekiyordu. Hele onlar, Müslümanların bakire iken Hazreti İsa'ya hamile kalmış Hazreti Meryem'e büyük saygı gösterdiklerini ve doğumun mucize olduğunu kabul ettiklerini öğrenmekle tam bir şaşkınlığa düşmekte idiler.

1145 de Saint Bernard'ın, Meryem'in Kutsallığını öne sürüp kabul ettirmesi hareketiyle, Müslüman kadınların Hıristiyan kadınlarda uyandırdığı kompleksi bertaraf etmek düşüncesi arasında bir beraberlik var mı, yok mu? meselesi üzerinde durulmaya ve incelenmeye değer bir konudur.

10. yy.'da DOĞU-BATI KARŞILIKLI İLİŞKİLERİ

Giriş kısmında dinî gücü temsil eden Papalıkla dünyevî gücü temsil eden kralların gerek bir menfaat temini gerekse bir tehlikeyi karşılamak için birlikte ve dayanışma hâlinde hareket ettiklerini söylemiştim.

Papalık, zenginliğine, ihtirâsına ve inadına rağmen tek başına hareket edebilmekten henüz çok uzaktı. Uygun zamanı beklerken kilise şefleri, imanlarını ve Hıristiyan feodal beylerini tehdit eden Doğu medeniyetini yıkmak için gerekli olan tedbirlerin neler olabileceğini aralarında uzun uzadıya düşünüp müzakere ediyorlardı.

Papalar ve büyük feodal beyler Müslümanların İspanyadaki varlığından da haberdardılar. yâni tehlike içlerinde idi, zira İspanyadaki Müslümanlar da Mısırdaki Mezopotamya'daki dindaşları gibi, medenî idiler ve ayni müsâmaha ruhunu yaşamakta idiler. Müslümanların okulları ve üniversitelerinden çıkan aydınlık, yakınında bulunduğu kilisenin karanlığı için büyük bir tehlike idi. Nitekim iki yüz yıl zarfında bu daha çok belli olacaktı.

Fakat, bu 10. yy da Kuzey ve Orta Avrupa'yı öyle bir cehâlet kaplamıştı ki, bizzat rahipler bile kendi ilâhiyatlarını sarsacak olan yepyeni bir gücün ne kendisini anlayabiliyorlardı ne de günden güne artan yayılma gücünü. Charles Martel[1] ve Charlemagne[2] tarafından İspanya yarımadasındaki varlığının garanti altına alınmış olduğunu düşünen Kilise'nin hiçbir şeyden şüphe ettiği yoktu. Feodal beylere gelince, onlar o devirde ne yazma ne okuma biliyorlardı hattâ bilmemekle övünüyorlardı ve netice itibariyle İspanya yarım adasında kendi despotik idarelerini tehdit eden tehlikenin farkında bile değillerdi.

Halk ise, cehâlet sürüsü hâline getirilmiş, köleliğe indirgenmiş konunun dışında bırakılmıştı. Halk her ikisi de güya ilâhi menşeden kaynaklandığını iddiâ eden iki istibdadın altında ezilmiş yaşamaktaydı. yâni bu durumda feodal beylerin köleleri ve toprakları hesabına bir korkuları da yoktu. Onlar için tehlike, bu kafa yapılarıyla sadece maddî idi ve Doğuda vardı ve ancak Türkler tarafından Avrupa'ya getirilebilirdi.

O hâlde şunu söyleyebiliriz ki, büyük feodallerin cehâleti ve ihmâlî İspanyadaki Müslümanların Avrupa'nın dikkatlerinden kaçmasına sebep oldu. Şuna da inanıyorlardı ki Poitiers (732) savaşı Müslümanlara ölümcül bir darbe vurmuştu ve onları Batı'da savaşamayacak hâle getirmişti. Zaten Aragon, Kastilya ve Navar krallıkları İspanyadaki Hıristiyanlığın kalesi olarak İslâmın yolunu kesmiş

---

[1] 685-741, Poitier de 732 de Arapları yenen Fransız saray nazırı (EG)

[2] 742-814 Fransa kıralı (EG)

bulunuyorlardı. Çünkü bu Hıristiyanlığın bekçisi devletler Müslümanlarla daimî savaş hâlindeydi.

Gerçekte, eğer Tarık'la gelenler[1] Pireneler'i aşmamışlarsa bunun çeşitli sebepleri bulunmaktaydı. Bir defa savaşmak zevkini kaybetmişlerdi. İlimlerin ve sanatların doğurduğu, zenginlik, rahatlık onların savaşçı karakterlerini yumuşatmıştı. Târihçiler yazmaktadır ki "Büyük Halife 2. Hakem, çapa ve sabanı, kılıç ve yaya tercih etmişti. Onun yenilmez savaşçıları sakin çiftçiler veyâhut çalışkan zanaatkarlar hâline gelmişlerdi. Uzun bir barış devresinden sonra Müslümanların hepsi faydalı bir mesleğe intisap etmişlerdi. Ordu kumandanları, saray mensupları, kadılar imamlar, tarlalarını ve bahçelerini kendi elleriyle ekip biçmekteydiler. Herkes de onları taklit ediyordu.[2] Zaten düşmanlarının gücünü ölçemeyecek kadar câhil de değillerdi. Nihayet onlar İslâm Dünyasından tecrit edilmiş durumda idiler. Ne Afrika'daki ne de Asya'daki Müslüman devletler Endülüs Müslümanlarını destekliyordu. Onlar da bu durumda kendilerini Batıya karşı tek başlarına bir saldırı hareketine girişecek güçte elbette göremiyorlardı.

En nihayet, Kuzeyin sisli havası ve soğuk iklimi Arapların ne hoşuna gidiyor ne de onları çekiyordu. Poitiers Zaferi denen şey ise esasında Batılı Târihçiler tarafından abartılmış bir olaydı ve temelinde Arapların "gazve" dedikleri cinsten önemsiz bir savaşta yenilmelerinden ibaretti.

Kuzey Hıristiyanlarının devamlı saldırıları karşısında, Araplar, 1085'de, kendilerinden savaşçı olan fakat kendileri kadar eğitilmemiş bulunan Fas'taki Berberîleri imdada çağırmak zorunda kaldılar. Daha sonra ırki kavgalar ve iç rekabetler imparatorluklarını zayıflattı ve parçalanmasına sebep oldu.

Müslüman İspanya birbirinden hemen hemen bağımsız bir çok bölgelere ayrılmıştı. Afrika'dan imdada çağrılan Berberî ordularının gelişiyle idarede, ordu da başlayan karışıklık, iç savaş ve anarşi halkı perişan etti. Aragon, Kastilya gibi komşu Hıristiyan devletler ise bu durumdan istifade ettiler. Hem de silâh kullanmaktan çok entrikalarla Arapları birbirlerine düşürerek. Çok zengin ve güçlü olan Ruhban sınıfı da onları destekliyordu. Zaten İspanya Yarımadasının göbeğindeki önemli şehir Toledo zaten onların elindeydi.

Kilise ve Feodal beyler, İspanya Arapları hakkında doğru bilgilere sahip değillerdi. Onlar zannediyorlardı ki, Kurtuba, Kahire, Şam ve Bağdat arasında islâmî dayanışma ile mühürlenmiş bir siyasî anlaşma bulunmaktadır. İşte bu bağı yok etmek, bu dayanışmayı önlemek yâni Endülüs'ü yardımsız bırakabilmek için Haçlılar, önce, Doğu'ya yöneldiler.

Hâlbuki böyle bir islâmî dayanışma yoktu. İslâm devletçikleri arasında sadece rekabet ve hasımlık vardı. Üstelik siyasî menfaati uğruna rakiplerine karşı, Müslümanların hakları ve medeniyetleri Batının barbar mutaassıpları tarafından saldırıya uğramışken, Hıristiyan krallarla bile anlaşabilen hain Arap "Emir"leri de vardı.

---

[1] Tarık ibni Ziyad, Endülüs'ü fetheden ve Vizigotlan yenen (711) Müslüman general ve Musa (Bin Nuusayr, Tarık) Endülüs'e gönderen baş kumandan (EG)

[2] *L. Viardot- Histoire des Arabes*

Ne kadar hazin bir tespittir ki, Kilise, Hıristiyanlığın kralları ve büyük senyörleri İslâmı yıkmak için birleştiği zaman, "Emir"ler de, İslâm dünyasının en keskin ilâhiyatçıları da bölünmüşlerdi. İşte bu uyuşmazlık ve bir araya gelemezlik onların da ve medeniyetlerinin de mahvolmasının iç sebebidir.

Daha sonraları Târih bize öğretecektir ki, bu parçalanmalar bu iç sebep dahi kısmen ecnebi tahriklerin meyvesidir. Bütün Haçlı Seferleri devamınca, Papalar, Bizans İmparatorları, Fatmîleri Selçuklulara, Kahire'yi Şam'a karşı kışkırtarak bölmeye uğraşmışlardır. Bu usuller bu gün de aynen tatbik edilmektedir.

Demek ki 10 yy. da İspanya tam bir karışıklık içindeydi. Oradan hiçbir müslüman tehlikesi gelmesi mümkün değildi. Medeniyet elbette Kilise için bir tehlike idi. Fakat bu tehlike daha sonra ancak Albigeois hareketinin ortaya çıkmasıyla kendisini gösterebildi. İslâm ilim ve medeniyetinin ışıklarının nihayet Güney Avrupa'ya yayılması, 1200 senesinde, Hıristiyan dünyasının gözlerini açtı ve düşmanca bakışlarını İspanya üzerine çevirmesine sebep oldu.

Fakat bütün 11. yy boyunca Hıristiyan dünyasının hiddeti ve dikkati hep Doğu Müslümanlarına dönük kaldı. Hacıların devamlı ilişkileri bu bölgede Hıristiyanlığı uyanık tutuyordu. Ünlü Kudüs Kutsal eşyaları, onları Doğu'ya doğru itmekte idi. Hazreti İsâ'nın mezarı da Kudüs'te idi. Bu kutsal yerin Müslümanlar elinde olması onlar için büyük ayıptı ve bu ayıp bir bahane oluyordu. Yunanlılar ise, bütün dünyayı Türklere karşı ayaklandırabilmek için her türlü iftirâyı ve yalanı yayıp duruyorlardı. Suriye limanlarının ele geçirilmesi ve Asya ülkeleriyle ticaretin yeniden başlatılması Batılı tüccarların en büyük arzusu idi. Alan çok geniş ve mâcerâya uygun hattâ bazılarına tahtlar bile vaad ediyor görünüyordu. Târih tekerrür etmekteydi. Bununla beraber, kimse hareketin başını çekmeye cüret edemiyor, hiç kimse ruhlarda kaynayan kin duygularını fiiliyata dökmeyi düşünemiyordu.

HAÇLI SEFERLERİNİN HAZIRLANIŞI.

İlk Haçlı Seferi Düşüncesinin sahibi 999 yılında Papa 2. Sylvestre'dir. Bu düşüncesini gizlice kilise babalarına ve sonra krallara ve bütün Avrupa asîllerine açtı. Onların arasında layık olduğu kayıtsızlıkla uzun müddet düşünüldü ve münakaşası yapıldı. Sonuçta, Kudüs'ten, Hacı olarak dönen Pierre L'ermite Papa 2. Urbain'i harekete geçmeye ikna etti. Pierre L'ermite eski bir asker olup, can sıkıcı evlilik mâcerâlarından sonra da rahip olmuştu. Michelet'ye[1] göre "Guguk kuşu" diye anılırdı. Asya'da uğradığı hakaretler sebebiyle duyduğu kin ve öfkeyi Avrupa'ya taşıdı ve Hıristiyan dünyasını Türklere karşı ayağa kaldırmakta kullandı.

Bu eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde göreceğiz ki şahsi nefret ve düşmanlık Pierre L'ermite'ten günümüze kadar bu gibi saldırılarda gizli fakat dâimâ en önemli rolü oynamışlardır.

1095 de Papa'nın başkanlığında bir Konsül toplandı ve Türklere karşı bir Kutsal Savaş ilânını ve Kudüs'ü kurtarmak için bir sefer tertibini kararlaştırdı. Siyâsetçi ve ihtirâslı Papa'nın bu vesileyle söylediği nutuk çok enteresandır ve o devrin zihniyetini göstermesi bakımından üzerinde durulmaya değer:

"Uzun zamandan beri merhametimize hiçbir sınır koymadık. Fakat bizim Papa olarak vazifemiz bu gün bir çok fiilin asla affedilmez suçlar olarak ilânını zarurî kılmaktadır. Beşeri zaaflarınız, bu güne kadar hatâlara düşmenize ve hayâtın dışardan parlak görünen kötü eğilimlerine ve taraflarına aldanmanız da Tanrınızın tükenmeyen merhametini uzun uzadıya ve hiç yasak dinlemeden suiistimal etmenize sebep oldu. Beşeri zaafınız o kertede idi ki artık nikaha saygınız ve zinaya da nefretiniz kalmadı. Üstelik büyük bir açgözlülük sizi kardeşlerinizi köle yapmaya ve özgürlükleri karşılığında onların servetlerini vahşîce soymaya sevk etti. Bütün bunlara rağmen günahlarınızın sizi atmış bulunduğu bu dehşetli fırtına içinde eğer isterseniz girebileceğiniz sakin bir liman bulunmaktadır. Bundan böyle devamlı bir güven hâli, Türkleri yenmek için çekeceğiniz zahmeti fazlasıyla karşılayacak bir mükafattır.

Yaramazlıklarınız neticesi işlediğiniz hatâların ağırlığı ile sizi davet ettiğim teşebbüste karışınıza çıkacak olanları bir kıyaslayın ve düşünün hangisi ehven?"

"O hâlde Tanrı'nın düşmanlarına saldırmaya koşunuz! Hıristiyanlar için ne kadar üzüntü vericidir ki, Tanrının düşmanları uzun zamandan beri Suriye'nin ve Ermenistan'ın malîkidirler.[2] Dahasını da yapmışlardır, Hazreti İsâ'nın mezarını

---

[1] Jules, 1798-1814, Fransız târihçisi (EG)

[2] Ermeni meselesinin Avrupa'daki başlangıcı bu târihtir demek yanlış olmaz. (EG)

imanımızın bu muazzam âbidesini bile gaspetmişlerdir."

"Ey Hıristiyanlar, günahlarınıza bir son verin ki aranızda ahenk doğsun. Kendinizi ancak böyle, yâni bedeninize karşılık ruhunuzu satın alarak kurtarabilirsiniz. Siz bilmiyor musunuz ki bu dünyada bulunmak bedbahtlıktır ve saâdet ölümdedir. Dünya zevkleri tatlıdır fakat boştur. Onları ihmâl edenler on misli mükafat bulacaklardır. Deus Vult-Tanrı böyle istiyor."

Dünyada şeref ahirette de saâdet vadeden bu nutuk göz yaşları ve hıçkırıklarla karşılandı ve orada bulunanların hepsi diz çöktü. Kalabalık bu psikoloji içindeyken sahneye Toulouse Kont'nun adamları çıkartıldı; Kont Hazretleri, bu kutsal teklifi kabul edenlere gerekli parayı vereceği haberini göndermişti.

İş zordu. Her şehirde hiçbir şeyin farkında olmayan halkı ruhen hazırlamak gerekti. Ondan sonra da savaşı İslâm dünyasının tam ortasına taşımak kalıyordu. Bu işin en büyük propagandacıları vaiz rahipler oldu.

Bununla beraber projenin gerçekleştirilmesi güç görünüyordu. Senyörlerin kafalarında başka düşünceler ve yapacakları başka işler vardı. Fakat 2. Sylvestre'in işaret ettiği imanı tehdit eden tehlike de çok yakında idi ve zaman da o kadar uygundu ki, durum, rahipleri harekete geçme emrini yenilemeye yöneltti.

Zaman gerçekten bir saldırı için çok uygundu. Endülüs müslümanları müdahale edemezlerdi. Asya savaşabilirdi ama bölünmüştü. Müslümanların siyasî iktidarı inhitat hâlinde idi. Suriye kısmen Türklere kısmen Mısıra aitti ve Türkler ile Mısır arasında kavga vardı. Bağdat halifesinin kâfî maddî gücü yoktu. O hâlde Haçlılar bu çok uygun durumdan istifade etmeliydiler. Bundan başka, bilhassa Antakya eğer bir ihanet sonucu düşmemiş olsaydı Kudüs'e varmaları da asla mümkün olmayacaktı.

Kilise ise kudretinin zirvesinde idi. Müthiş bir servete sahip olmuştu. Üstelik 1000. yıl terörü bu serveti daha da arttırmıştı. Çünkü bu târihin yaklaşışı ve bu târihte kıyametin kopacağına dair bir bâtıl itikadın Kilise tarafından ustalıkla istismarı mümin Hıristiyanları korkutmuştu. Bunların bir çoğu da servetlerini Kilise'ye bağışlamışlardı. Beklenen günde kıyametin kopmaması da Kilisenin duâları sayesinde oldu denmiş ve bağışlanan servetlerini hiçbir zengin geri isteyememiş Kiliseye terk etmiş, tekrar eskiden olduğu gibi, Papa'nın önünde baş eğerek yaşanmaya devam olunmuştur.

Böylece Kilise'nin tahriki ve idaresi altında Haçlı Seferleri hazırlanmıştır. Kilise'nin bu kutsal seferden beklediği siyasî ve dinî avantajlar çeşitli idi. Kilise tıpkı Roma İmparatorluğuna son günlerinde yaptığı gibi, Hıristiyan ilâhiyatını yıkacak olan Yunanî-İrani medeniyetin getireceği Hür düşüncenin Avrupa'ya girmesini önlemek için Türklerin ve Arapların yürüyüşünü durdurmak istiyordu.

Cismani kudretini arttırmak gayretindeydi de. Papa, Hazreti İsâ'nın sözcüsü, kendisine ilâhî otorite tarafından devredilen üstünlük adına krallara, imparatorlara hükmetmek istiyor fakat bunlar reddediyorlardı. Kilise ise mensuplarına laiklerin unvanlarını kabul etmeyi yasaklamıştı. İkisi de mutlak olmak iddiâsındaki iki güç, kilise babaları ile krallar arasındaki bu rekabet kavgalara sebep oluyordu. Papalık, kralları ve feodal beyleri Türklere karşı Haçlı Seferlerine iterek, zorlaya-

rak onların güçlerini azaltmayı ve hâkimiyetlerini zayıflatmayı öngörüyordu.

Kilise ayni zamanda bu fırsat ile, kendi ruhani gücünü takviye etmek zaruretini de hissediyordu. Büyük bir rahipler kitlesi, zenginlemiş ve asîllerin sefahat ve ahlâksızlıklarını onlarla beraber yaşar olmuşlardı. Bunlar artık halkın saygı ve güvenini kaybetmişlerdi. Papaların bazıları bile, bizzat, kabarmış şahsi ve nefsani arzularına kapılmış artık ruhların selâmetiyle meşgul olma alışkanlığını terk etmişlerdi.[1] İncil'in çok haklı olarak belirttiği gibi onlar da "Hem Allaha hem de Altına beraberce hizmet edemiyorlardı" Onların çok sık gösterdikleri faaliyet inançlılarını garip düşüncelere boğmak ve hazinelerini doldurmaktan öte gitmiyor bu ise onların itibarını düşürüyor ve inançları zayıflatıyordu. Hazreti İsâ'nın mezarının bulunması ile, Kilise itibarını ve manevî otoritesini yeniden yükselteceği umuluyordu. 2. Urbaine de başlangıçta pek öyle popüler bir Papa değildi.

Haricen bakılınca, 1054'te Grek Kilisesi ile Latin kiliselerinin ayrılmış olmaları Roma Kilisesini yüreğinden vurmuştu çünkü cemaati geniş ölçüde azalmış ve geliri de düşmüştü.

Eğer Haçlılar, Kudüs'e İstanbul'dan geçen bir güzergâhtan gitmişlerse bunun sebebi sadece Bizans İmparatorunun davetine icabetlerini göstermek değil, daha sonra Papa 3. İnnocent zamanda gerçekleştirecekleri, siyasî ve askerî bir operasyonun temellerini hazırlamaktı

Bizans Rumları henüz ayakta, olmakla beraber Türk'lerle yalnız başlarına boğuşmaktan tam bir inhitat ve yorgunluk içine düşmüşlerdi ve Latin kilisesini ve krallarını Türklere karşı Haçlı Seferi açmaya çağırıyorlardı. Onlar dahi, İslâmın özgürleştirici ve müsamahâlı zihniyetinden ürküyorlardı. Constantine'in Hıristiyanlığı kabulünden ve bilhassa 2. Theodosius'ten beri, Bizans'ta, putperestlere ve Rafızî ve sapkın Hıristiyanlara vicdan hürriyeti kalmamıştı. Bütün tapınakları yıkılmış ve bütün mensupları imha edilmişti. Şimdi ise, yeni doğan bir başka din onları müthiş korkutuyordu. Mills, diyor ki *"Alexis Batılılara yardım etmeleri için yalvardı. Yardım isteyen mektubunda, Avrupalıların yardımlarına karşılık olarak, güzel Rum kızlarını vaad etmekteydi."*[2]

Bizans İmparatorları bir asırdan beri Kurtuba Halifesinin sarayında entrikalar çevirip duruyorlardı. 949 da 2. Constantine Prophyrogenette, Endülüs hükümdarı 3. Abdurrahmân'a bir elçi göndererek Türklere karşı bir ittifak teklifinde bulundu.

Hıristiyanlığın üç büyük merkezinden Kudüs, ve Antakya zaten Türklerin elinde idi. Üçüncüsünün yâni İstanbul'un geleceği de, hem Papa'yı hem de Bizans'ı endişelendiriyordu. 1056'da Türk'ler İznik önlerine İstanbul'un tam karşısına gelmişlerdi. O İznik ki Birinci Konsil'in toplanma yeriydi ve bu bakımdan Hıristiyanlık için o da kutsal sayılmaktaydı ve imansızların elinde kalmamalıydı.

İşte Haçlı Seferlerini hazırlayan sebeplerin belli başlıları bunlardı. Fakat bütün bu sebepler içinde Kudüs'ün kurtarılması hepsinin önüne geçmekteydi.

---

[1] Papalık ve teker teker papalar hakkında târihi bilgi almak isteyenler , Boğaziçi Yayınları arasında çıkmış "2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası" isimli esere müracaat edebilirler. (EG)

[2] *Mills, Histoire des Croisades, sayfa 45*

Diğer sebeplerden hiç birisi onun kadar, kalabalıkları, coşturucu, hareketlendirici ve ayaklandırıcı değildi. Zaten diğer sebeplerden hiç birisi de Kilisenin öz faaliyet ve vazifeleri arasına girmemekteydi.

Hiçbir şeyi anlama gücü olmayan halk kalabalıkları için seferin hedefi Filistin'i kurtarmaktan, Müslümanları oradan sürmekten ve Kilisenin inancına aykırı neler varsa hepsini yıkmaktan başka bir şey olabilir miydi? Hâlbuki Filistin hukuken ne Papalığa aitti ne de Avrupa devletlerinden birisine. Abbe Fleury[1] diyor ki *"Filistin'e Hazreti İsa'nın Toprağı demek ve milletine vaad edilmiş olduğunu söylemek tam mânâsıyla lafların çarpıtılmasından başka bir şey değildi. Zira, Kutsal Kitap hiçbir yerinde Hıristiyanlara kutsal bir şehri duvarla çevirmelerini emretmiş değildir."*

İslâm ve Türk aleyhtarı propaganda bir defa teşekkül edip yayılınca daha önce oralarda seyahat ederken gördüklerini ve duyduklarını saf saf anlatan Hacı'lar, bu sefer Doğudaki Müslüman medeniyetinin harikalarını resmetmeyi bıraktılar. Artık bütün anlattıkları hedef olarak, kitlelerin hıncını çekmek, duygularını kabartmak ve abartılmış servetlere karşı duyulan açgözlülükleri tahrik etmeye yönelmişti. Türkler hakkında her türlü yalan ve iftirâyı icat etmek özgürlüğüne sahiptiler. Kimse, bu vaizlerin ithamkâr iftirâlarının eğriliğini doğruluğunu araştırmayı aklına getirmiyordu. Mamafih, bunu daha kolay yapmak imkânı ve vâsıtaları, bilgilerin kontrol kolaylıkları dünden ziyade mevcut ise de bu gün bile kimse bu iftirâların gerçek olup olmadığını soruşturmuyor.

Hiçbir şey Hıristiyanları, Türklerin Hıristiyan hacılara yaptıkları iddiâ edilen vahşîlikler kadar Türkler aleyhinde kudurtamazdı. Türkler tarafından, hakarete uğrayan, zulme uğratılan Hıristiyan hacıların hıçkırıkları anlatılıyordu. Asırdan asıra büyüyerek yayılan bu yalanlar efsaneleşti ve bütün bir İslâm Düşmanı Edebiyatın ilham kaynağı oldu. Chateaubriand[2], bile *"İtineraraire de Paris a Jerusalem"* isimli eserinde ki en yaygın eseridir, ayni iftirâları tekrarlar. Bir çok diğer müellifler gibi bu eserinde O da, İskenderiye Kütüphanesinin Müslümanlar tarafından yakıldığını, İslâmın ilim ve sanat düşmanı olduğu neticesine varmak için tekrarlar. Biraz aşağılarda, İslâmın mı yoksa başkalarının mı ilim ve sanat düşmanı olduğunu hep beraber göreceğiz.

Mümkündür ki, 10 yy. da, Avrupalı Hacılar yollarda fena muamelelere maruz kalmış olsunlar. Bu çok kuvvetli bir ihtimâldir. Çünkü bir Avrupalı o devirde kendi ülkesinde bile tehlikesizce seyahat edemiyordu. Schiller[3] büyük yolları kesen haydutlardan eserinde bahseder ve fakat Haydutlar sadece Bohemya ormanlarından geçen yolculara saldırmazlar ki. Eğer Arap idarecileri Hıristiyan Hacılara karşı güçlükler çıkarmışlarsa muhakkak ki bu müsâmahasızlıklarından olmamıştır. Pise'in[4], Papa Sylvestre'in tahrikiyle silâhlanıp Suriye limanlarına saldırmalarından sonra Hıristiyan Hacıları gözetim altında tutmak bir güvenlik zarureti idi. Hele ki bazı defalar bu hacı kafîlelerinin Alman, İngiliz Norman, Rum karışımı

---

[1] Claude, 1640-1743 (EG)

[2] François-René 1768-1848 Fransız edibi. (EG)

[3] Freidrich, 1759-1805 Alman edibi, "Haydutlar" ı yazdı (EG)

[4] İtalya'da pizza şehri (EG)

yedi bin kişiyi bulduğu, hem de silâhlı oldukları ve aralarında da kavga edip memleketin sulh ve sükûnunu bozdukları düşünülürse.

Bunlardan da mühim olanı, Hacılar, Saint-Sepulcre'ün[1] kasasını doldurmakta idiler. Haccın esas gayesi kutsal kalıntı ticareti idi. Bir Evliya veya azizden kaldığı söylenen eşyaların ise manastırlarda çok hayâti bir önemi vardı. Her türlü hastalığa iyi geldiğine inanılan bu kalıntıların satışı çok tatlı bir ticaret konusu idi. Papalık, bu ticareti direkt olarak kontrol ve idare etmek arzusunda idi ve bunu ancak şehri ele geçirirse yapabilirdi. Demek ki Hıristiyanların asıl rüyası kutsal mahâllerin kurtarılması değil şehrin zaptedilmesiydi. Hıristiyan hacıların acınacak hâl ve hikayeleri ancak bir bahane idi. Lavisse *"Arapların müsâmahası sayesinde Hıristiyanlar Kudüs'te nisbî bir sükun içinde bulunuyorlardı. Vesikalar onların kiliselerinin ve hastanelerinin zenginliğini göstermektedir. Kudüs'tekilere dokunmayanlar, gelen hacılara niçin daha fazla düşmanlık göstererek dokunsunlar?"*[2] diye yazmaktadır. Ama ayni yazar kırk sayfa sonra Suriye Hıristiyanlarının durumları 11. yy. sonlarına kadar iyi iken birden bire fenalaştığını da yazmaktadır. Eğer bu durum gerçekse Haçlı Seferlerine meşruiyet kazandırmak için yapılmış bir oyundur. Doğu bu gibi oyunların Batı tarafından yapıldığını çok görmüştür.

Markiler ve kont'lar arasında da muhteris mutaassıplar ve mâcerâ arayanlar az değildi. Şatolarında, haydutluk, sefahat ve entrika içinde yaşamalarına rağmen canları sıkılıyordu. Bir çok savaşçı, Avrupa'dan Asya'ya sadece şeref kazanmak için gittiler. En karanlık mâcerâcıların rüyalarını ise Asya'nın parlak taç'ları süslüyordu.

Asîller kendi bölgelerinin dışında savaşamazlardı yabancı ülkelerde savaşmak için bir bahaneye ihtiyaçları vardı. Her şeyden önce ganimet elde etmeliydiler. Karılarını, hizmetçilerini de yanlarında götürüyorlardı. Papa sadece köpeklerin ve şahinlerin götürülmesini yasaklamıştı.

Çok sonra bir çocuk ordusu, ebeveynlerinin direnişine rağmen teşekkül etti . Bu bedbahtların büyük çoğunluğu Marsilya'dan gemilere bindiler ve fakat gittikleri yerlerde köle olarak satıldılar.

Kırların bedbaht sakinleri ise, her ne kadar büyük feodallerin baskısına ve zulmüne karşı kilise tarafından korunuyorlarsa da durumları sefaletti. Özgürlük aşkı bu feodalite ve kilise despotlarının kurbanlarını Doğu'ya doğru itiyordu.

"Bu sıra dışı olay, diyor Diderot, Papaların ve bir çok Avrupa hükümdarının menfaatlerinin de aralarında sayılabileceği, Hıristiyanların Müslümanlara hıncı, Laiklerin cehâleti, Kilisenin otoritesi, rahiplerin aç gözlülüğü, frensiz bir silâh aşkı, ve bilhassa uzun zamandan beri devam eden iç karışıklıkları askıya almak arzusu gibi değişik bir çok şartlar içinde hazırlandı. "[3]

Zemin İslâma karşı toptan bir ayaklanma için hazırdı. Fakat birleşmek, ekip

---

[1] 4. Yüz yılda İmparator Konstantin'in annesi tarafından inşa ve haçlılar tarafından tamir edilen kilise. (EG)

[2] *E. Lavisse- Histoire de France. II. Cilt*

[3] *Diderot-Oeuvre 14. cilt sayfa 244*

hâline gelmek ve kıtanın farklı bölgelerine savaşçı Hıristiyanlardan meydana gelen büyük bir orduyu sevk edebilmek kolay bir şey değildi. Pierre L'ermite, Müslümanlara karşı ateşli hücumlarda bulunup halkı tahrik ederken Papalık da Hazreti İsâ'nın mezarını kurtarmaya koşacak herkese, servetlerini koruyacağının ve Tanrı katında bütün günahlarını affettireceğinin garantisini veriyordu. Hıristiyan savaşçılarının aralarında savaşmalarını ve birbirlerinin malını yağma etmelerini önleyecek bir "Tanrı ahdi" ile ahitleşmeye, onları, zorluyor gerekli silâh ve parayı dağıtıyordu. Papa bundan başka, hiçbir Hıristiyanın nerede doğmuş olursa olsun, haçı alıp kutsal mezarı kurtarmak için harekete geçmesinin önlenmemesini de emrediyordu. Bütün mücrimler ve mahkûmlar hangi cürümü işlemiş olurlarsa olsunlar sefere iştirakleri hâlinde Tanrı günahlarını affedecekti. Hattâ borca batmış olanlar Haçlı Seferine iştirakleri hâlinde her türlü borçlarından ve bu yüzden mahpuslarsa hapislikten kurtulacaklardı.[1] Çünkü Allah'a karşı borcunu ödemek kula karşı borcunu ödemekten daha mühimdi.[2]

---

[1] *Ch. Mills- L'histoire des Croisades, sayfa 66*

[2] İslâmdaki Kul hakkı anlayışının tam zıddı olan bu ahlâksız tedbir İslâmîyet ile Hıristiyanlık arasındaki zihniyet ve ilerilik farkını da ortaya koymaktadır. (EG)

HAÇLI SEFERİ

Kilise'nin otoritesi o kadar muazzamdı ve ülkede yaşayanlar o kadar sefalet içindeydi ki, büyük kitleler hezeyan hâlinde Papa'nın ve Pierre L'Ermite'in davetine koştular. Batı, Doğunun üzerine akıyordu, daha doğru bir söyleyişle, hâlâ barbar kalmış bir dünya medenî dünya ile savaşmaya gidiyordu. Bu barbarların bir kısmı bu fırsatta harabelerden ve angaryadan kurtulmak niyetindeydiler, bir diğer kısım ise yağma ve ganimet hırsıyla gitmekte idiler. Bilinmeyenin çekiciği de basit ruhlar üzerindeki etkisini büyük bir büyü şeklinde göstermekte idi. Bu sürüde ne kadar inanmış ve aydın kişi var idiyse bir o kadar da gerçek haydut vardı.

Rahip Anquetil, yazmış olduğu Târih kitabında "Sadece dinî gaye ile gelen haçlı pek azdı" diyor.

Rahip Fleury de demektedir ki: "*Haçlı seferleri, borca batmışlar için borcunu ödememek, caniler için cezadan kurtulmak, arzularının esiri kilise mensuplarının kendilerini boyunduruk altında tutan kaidelerden sıyrılmak ve yaramaz papazlara gelince, manastırdan kaçmak, fahişelerde ise mesleklerini pervasızca yapmaya devam için birer bahane olarak kullanılmaktaydı. Bunlar göz önüne alınınca Haçlı kalabalığının ne olduğu iyi değerlendirilebilir.* "

"*Olaylar ispat etmiştir ki*", diyor M. Lavisse, "*Haçlı şefleri Kudüs'ü değil şahsi menfaatlerini düşünmekteydiler. Dinî duyguları dâimâ, menfaatlerinden ve ticaretlerinden sonra gelmekte idi.*"[1] Gerçekten katiller, câniler, hırsızlar, korsanlar, yağmacılar, 2. Urbain'in nutkundaki benzetmeye uygun olarak "Günahlarını Türk kanıyla yıkamak" şevkiyle Haçlı Seferlerine iştirak için baş vurdular. Fuller'in işaret ettiği gibi "*Şeytanın piçlerinin Tanrı askerî yazılmasını görmek çok acınacak bir durumdu.* "

Fanatikleştirilmiş bu güruh, kurtarmaya çıktıkları Saint Sepulcre'ün yolunun bile câhili idiler, o kadar ki her önüne vardıkları şehri Kudüs zannediyorlardı ve zaten kendi memleketlerinin sınırını aştıktan sonra da en korkunç aşırılıklara daldılar. Hiçbir disiplinsiz Asya ordusu ki aralarında vahşîlik yapanları da vardır, bilhassa savunmasız sivil halk'a karşı güya inanmış bu Haçlı Ordusu kadar zulüm ve cinayet icra etmemiştir. Geçtikleri Tuna vadîsindeki, Macaristan ovasındaki, Bulgaristan'daki hepsi de barış içinde yaşayan Hıristiyan ahâli ile dolu bütün kasabaları ve şehirleri yağma ve tahrip ettiler. Yolda rastladıkları bir Yahudi kitlesini acımadan boğazladılar. Yahudileri ne kadar ağır işkencelerle öldürürlerse Hazreti İsa'nın intikamını o kadar iyi alacaklarını sanıyorlardı.

---

[1] *E. Lavisse- Histoire de France. 11. cilt sayfa 238*

Haçlılar İnsan Eti Yediler...

Anadolu'da işledikleri cinayetler daha da korkunç oldu. Bizans'ın Hıristiyan İmparatorunun kızı Anna Comnen'in anlattığına göre, *"Haçlıların en çok sevdikleri eğlence, rastladıkları bütün Müslüman çocukları, öldürüp sonra kebap yaparak yemekti. "*

Târihçi Mills dahi Anna Comnen'in anlattıklarını teyit etmektedir." "Haçlılar", diyor, "insan eti yiyorlardı." Antakya'da, Fransa kıralı Philippe'in torunu Bohemond, bazı Türk esirlerini herkesin gözü önünde öldürtüp kebab yaptı ve sonra seyreden kalabalığa dönerek "İştahımızı duruma ve zaruretlere uydurmalıyız" dedi.[1] Fransa kıralının torunu böyle bir vahşet sergilerse, daha aşağı tabakadan olanların, çetelerin neler yapabileceğini düşünmek gerektir.

Görünüşe göre, Haçlı Seferini, muhteşem bir Fransız teşebbüsü gören ve bundan gurur duydukları sezilen Lavisse ve Luchain ayni şeyleri fakat üzerinde durmaksızın söyleyip geçmektedirler: *"Haçlıların yamyamlık yaptıkları bir çok kronikte yazılmıştır. Türk cesetleriyle beslenen haçlılar görülmüştür."* Her ikisi ayrıca Bohemond'un Türk esirlerini kebap yapıp yediğini kabul etmektedirler.

Antakya kuşatmasında, Ermeni asıllı ve sözde dönmüş Firuz isimli bir hain, sadakat sözünü ayaklar altına alarak, kumandanı olduğu kuleden Haçlılara ipler atarak onları içeri almıştır. Bir defa şehre giren haçlılar on bin Türkü boğazlamış ve bütün camileri ateşe vermişlerdir.

Bir görgü şahidi, Robert Lemoine *"Bizimkiler"*, diyor, *"sokaklarda koşuşuyor, rastladıkları çocukları ve ihtiyarları parça parça ediyorlardı. Bu Türk katliamı 12 Aralığa tesadüf etmişti ama hepsi o güne sığmadı, ertesi gün bizimkiler geriye kalan herkesi kesip işlerini tamamladılar."*

Köylü, şövalye ve rahiplerden müteşekkil ve Godefroy[2] kumandasındaki ilk Haçlı güruhu Kudüse, hareketinden tam üç yıl sonra varabildi. Kuşatma kırk gün sürdü. Bu dindar savaşçılar, müsümanların üzerine saldırdılar ve kadın, çocuk, ihtiyar yetmiş bin kişiyi, yâni Müslüman ahâlinin tamamını kesip kurban ettiler.

Ömer Camiine sığınan on bin Müslümanı da ayni şekilde boğazladılar. Ayrıca, bir çok Yahudiyi ve başka mezhepten Hıristiyanı da imha ettiler. Sekiz gün boyunca kutsal şehri katliamlarla kan gölüne çevirdiler.

Fuller diyor ki *"Kudüs'ün ikinci kere katliamı öyle ani bir öfkenin sonucu olmadı, tam aksine iyi düşünülmüş ve incelenmiş bir şekilde oldu. En büyük vahşetler irtikap edildi, konuşmasını, hayâtının bağışlanmasını, isteyemeyecek durumdaki çocuklarla, zaafları, yiğit bir savaşçı için "dokunulmazlık" sebebi olması gereken kadınları da boğazladılar."*[3]

---

[1] *CH. Mills, daha önce zikredilen eser. Sayfa 288*

[2] de Bouillon, 1061-1001 Dük, (EG)

[3] *Fuller-Holywar, 1. cilt, 24 bölüm*

Kudüs, bir defa Hazreti Ömer zamanında yâni 7. yy da, ikinci defa da 12. yy, da Selahaddinî Eyyubi tarafından fethedilmiştir. Müslümanları barbarlıkla suçlayanlar, hasım olarak gelen bu ikisinin asîl ve hayırsever davranışlarıyla dost olarak geldiğini söyleyen o sofu Godefroy de Bouillon'un davranışlarını bir mukayese etsinler bakalım. Ne çarpıcı tezat?

Michaud, diyor ki: *"Ömer Kudüs'ü aldığı zaman Hıristiyanlara hiçbir kötülük yapmadı ama ne vakit ki Hıristiyanlar kutsal şehrin hâkimi oldu acımaksızın Müslümanları boğazlayıp Yahudileri de yaktılar."*

Rahip Anquetil, ayni Haçlı Seferinden bahsederken demektedir ki *"Haçlılar suçlanmayacakları hiçbir cinayet ve haydutluk, ayıplanmayacakları hiçbir edepsizlik bırakmadılar. "*

Dindar ve âlim bir târihçi olan Rahip Brogli'de her iki Müslüman fatih için "Onlar, savaştıkları imparator ve kırallara nazaran mukayese edilemeyecek kadar, ciddi, enerjik, asîl, adîl ve sonsuz derecede yüksek idiler. *"(Abbe Brogli, Problemes et conclusions de l'Histoire des religions. 1886)*

Sonraki seferlerden birisini idare eden Arslan Yürekli Rişar, daha başlangıçta, işe, hayâtlarına dokunmayacağını söz vererek teslim aldığı üç bin Müslüman esiri katlederek başlamıştı. Neticede onları her türlü ölüm ve yağmaya uğratmıştı.

Mills, açıkça kralının bu zâlim ve uygunsuz hareketini şiddetle kınar: *"Kanlı Rişar", diyor, "adamlarına silâhsız esirlerin üzerine yığınlarla üşüşüp onları katliam etmeleri emrini verdi. Kan dökücülüğünden daha çirkin olmayan açgözlülüğü ise, parayla canlarını kurtarabilecek olanları bu akıbetten ayrı tutturdu."*[1]

Haçlı şeflerinin büyük kısmı için verilmiş sözün hiçbir kudsiyeti ve mânâsı yoktu. Bohemond'un hareketi bu bakımdan Rişar'ınkinden daha berbat oldu. Antakya'nın bazı zenginleri Bohemond'un hasisliğini para ile doyurarak hayâtlarına dokunulmayacağı sözü almışlardı fakat paralar ödendikten sonra aralarından güçlü kuvvetli olanlarını köle olarak sattı, ihtiyarları ve hastaları ise imha etti.

Haçlı Seferleri İki Yüzyıl Yağmalar ve Katliamlarla Sürdü...

Hıristiyanların bu doğu seferleri 1095 ten 1270'e kadar sekiz defa yenilenerek iki asır devam etti. Bütün seferlerde hep ayni şeyler oldu: Yağma ve katliam. Bu seferler O kadar bedbahtça ve faydasız oldu ki, Godefroy'un başarısının uyandırdığı ilk coşkuya rağmen sonraları her seferinde bu coşku zayıfladı. O dinî duygularda bir nevî donuklaşma ve zayıflama kendini gösterdi. Artık müminler hedefe eski kutsal hararetle koşmuyorlardı. Pierre L'ermite, Haçlı Seferlerinin bu çılgın tahrikçisi bile bir an geldi ki ümitsizliğe kapıldı ve firara teşebbüs etti ama meşhur şövalye Tancrede tarafından yakalandı ve sopadan geçirildi.

Kilise her yeni seferi hazırlayabilmek için, dindarane mâcerâ zevkini uyan-

[1] *Mills. Histoire des Croisades. Cilt II, sayfa 275*

dırabilecek ateşli hatipler kullanmak ve büyük gayretler ve imkânlar seferber etmek durumunda kalmıştı. Prensler seferlere iştirak etmek istemeyenlerden "Selahaddin vergisi" namıyla bir vergi alıyorlar ve toprak ve iş imkânı satıyorlardı. Hıristiyan olmasına rağmen Venedik, Haçlıları bedavaya taşımak istemiyor, filosunu onlara tahsis etmeden önce o devir için fahiş bir nakliye ücreti ve muhtemel fidyeler için büyük paralar istiyordu. Bunları ödemek için de ancak feodal beylerin vurgunları veyâhut da şerefsiz borçlanmalar gerekiyordu: Meselâ Yahudiler kaç defa baskı altına alınmış soyulmuşlardı.

Toulouse Kontu ve 2. Frederic gibi bazıları da, Haçlı seferlerine, aforoz edilmek ve kiliseye bağlı tebaaları tarafından terk edilmek korkusuyla katılmışlardı.[1] Diğerleri ise, bütün Vitry halkını, 1300 kişiyi, kilise'ye doldurup yakmak cinayetini (1444) işleyen 7. Louis gibi bu seferlere katılarak günahtan arınacakları-na inandıklarından katılmışlardı. O'na, vicdanının efendisi rahip, kefaret olarak, Türklere karşı açılan Haçlı Seferinde haç kuşanmasını tavsiye etmişti. 1147 Paskalyasında Vezelay'da Saint Bernard Türklere karşı Haçlı Seferi ilân etti, bu taçlı aptal da geldi onun önünde secde etti ve haçı eline aldı.

Bölgesel zorluklar ve ilâhî barışa rağmen feodaller arasında devam eden kavgalar, Hospitaliers[2] ve Templier'ler[3] arasındaki rekabet bu yeni iman ordusunun teşekkülünü güçleştiriyordu.

Bununla beraber, bu seferleri bizzat hazırlayan Papa'lar Prenslerin en büyük dinî vazifelerini yerine getirmeleri hususunda onları tahrik sadedinde yorulmaz bir gayretin içinde idiler. Fakat haçlıların ateşi öylesine sönmüştü ki dosdoğru hedefe gideceklerine, asıl hedeflerini bırakıp, ticari bir oligarşi hesabına mâcerâlara girmeyi tercih ediyorlardı. Pigeonneaux, *"Batılıların, ekonomik menfaatler ve Doğu yolları üzerinde çakılmaları neticesinde bu haçlı Seferleri artık gitgide dinî değil iktisadî ve siyasî bir sefer hâline dönüşüyordu"* demektedir.[4] Her batılı asîl, Doğuda bir bölgenin kıralı olmak hayâlindeydi. Urfa, Antakya, Trablusşam ve Kudüs Haçlı Şefleri arasında paylaşılmıştı. Bu küçük diktatörler, zenginleşmek sevdasıyla bu ülkeleri harap ediyorlardı. Onları gören denkleri diğer Avrupalı senyörler, ayni duyguyla daha önce yağma edilmiş Suriye'ye gidecekken, Dördüncü Haçlı Seferinde işi İstanbul'u yağma etmeye çevirdiler.

Yaldızlı kubbeleri, lüks eşya ile dolu mermer sarayları ve diğer zenginlikleri zaten Birinci haçlı Seferine iştirak edenlerin gözlerini kamaştırmıştı. Şaraplarının ve kadınlarının nefasetini anlatan hikayeler dördüncü Haçlı Seferinin askerlerini tahrik etmişti. Yağma açlığı ve Kilise'nin entrikaları bu sefer Haçlı'ların silâhlarını Bizans'a çevirmelerine yetmişti. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Bizans'ın

---

[1] *Aforoz bir çeşit baskı ve zulüm müessesesi idi. Ortaçağ boyunca aforoz edilmiş ve Kilise'ye bağlılıkları yüzünden, tebaalarının kendilerine bir lokma ekmek vermeyi, Papanın aforozuna uymak için, reddetmesi yüzünden açlıktan ölmüş büyük senyörler görülmüştür.*

[2] 12. yüzyılda Kudüs2te kurulmuş dini-askeri tarikat. Kıbrıs Rodos ve Malta'da faaliyette bulundular. (EG)

[3] 1190'da kurulan dinî askeri tarikat. Kısa zamanda çok zenginleştiler ve Papanın, Prenslerin bankası haline geldiler. (EG)

[4] *Pigeonneaux Histoire de Commerce de la France, cilt 1 sayfa 132*

topraklarının dörtte üçü de istilâ ve müttefik Haçlı Baronlar arasında malîkane olarak taksim edilmişti. Bu bölüşmeden Trakya ve Tesalya, Fransa'nın hissesine düşmüştü. Latin prensler arasındaki kıskançlık ve ayrılıklardan hile ve ihanetlerden istifade etmek, Bizanslıları kurtarıncaya kadar Fransızlar 1204'e kadar elli yedi sene bu bölgeyi sömürdüler.

O devirde, kadîm çağın son ışıklarını taşıyan bu şehir, kerrat ile kuşatılmış, yakılmış ve köküne kadar da yağmalanmıştır. O kadar kıymetli, tek nüsha yazma eserler ihtiva eden kütüphaneleri yakılmış, bütün kadîm eşya ve hatıralar tahrip edilmiştir. Villehardouin, der ki, *"Fransızların gelmesinden sonra meydana gelen son üç yangında İstanbul'da yanan evlerin sayısı Fransa krallığının en büyük üç şehrindeki evlerden daha fazladır."*[1]

Kutsal Bakirenin mabedinîn, Aya Sofya'nın şerefi ayaklar altına alındı. Mihrap örtüsü parça parça edildi. Haçlılar, azizleri temsil eden masalar üzerinde zar atıp kumar oynadılar ve kutsal kadehlerden kafa çekip sarhoş oldular. Atlarını ve katırlarını da kendileriyle beraber Ayasofya'ya soktular. Genç bir fahişe patriğin kürsüsüne çıkarak müstehcen şarkılar söyleyerek hacıların önünde dansetti. İşte. 12 Nisan 1204'te, İstanbul böylece Hazreti İsa'nın askerlerinin! eline düştü.[2]

Kitaplar hariç her şey yağmalandı. Onlar için bu paha biçilmez eserlerin hiçbir değeri yoktu "Bunlar Grekçe, kimse okumaz" diyorlardı. Onların gözünde en değerli eşya kutsal kalıntılar meselâ ermiş tanınan kimseden kalan eşyaların konduğu sandık gibi şeylerdi. Çok karakteristik bir olay, Pierre L'ermite'in üzerine binerek Haçlı Seferlerini başlattığı söylenen katırın tüylerini yoldular "Kutsal kalıntı" diye satmak için. Neuilly rahibi Foulque, Dördüncü Haçlı Seferi konusunda Pariste, Champeaux meydanında vaaz veriyordu. Orada, bütün tefeciler, fahişeler, en büyük günahkarlar, elbiselerini yırtarak, ceza deynekleri ellerinde, Onun ayaklarına kapanıp secdeye varıyor bütün günahlarını itiraf ediyorlardı. Hastalar bile kendilerini taşıtarak onun önüne getirtiyorlardı. Kalabalık arkasından koşuyor ve cübbesini yırtarak, parçaları teberruken bölüşüyorlardı.[3]

İşbu Foulque, Arslan Yürekli Rişar tarafından, alenen "zimmet"le suçlanmıştı ki, bu hâl zaten bütün kutsal savaş kışkırtıcı vaizlerde mevcuttu.

"Bu edebi değerler ve diğer kıymetlerin, kısa bir zaman içinde imhâsı, Moğol veyâhut diğer putperest ve barbar bir kavmin istilâsıyla vuku bulmadı. Aksine, onlardan daha barbar Hıristiyanların elleriyle vuku buldu ve bu eller edebiyatta ve sanatlarda onarılmaz tahribata yol açtılar."[4]

Charles Mills de İstanbul'un yağmasından bahsederken *"Latinler tarafından kadınların uğratıldığı şerefsiz taarruzları tarif edemem. En müstesna saraydan*

---

[1] *Acıklı teferruat için Gibbon'un eserine de, bizzat o sefere katılmış olan Villehardouin'in 'L'histoire de la prise de Constantinople par les Français, 1204' isimli eserinin II. cildinin 139, 238, 239 sayfalarına da bakınız.*

[2] Halbuki, Türkler İstanbul'a girince Ayasofya'yı cami yapıp içinde ibâdet ettiler. (EG)

[3] *E. Lavisse, L'Histoire de France cilt 2 sayfa 383*

[4] *L. Heeren, Essai sur l'influence des Croisades, Ouvrage 414. sayfa.*

en basit kulübeye kadar her yer baştan sona araştırıldı ve yağma edildi. Galiplerin günahkar elleri, kilise süslerini parçaladı, imparatorların lahitlerini kırdı, muazzam sanat âbidelerini devirdi..." [1]

Bir defa daha, İstanbul'a bir müttefik gibi giren haçlılarınki ile, Fatih Sultan Mehmed'in muzafferen ve meşru düşman şeklindeki girişi kıyaslanırsa ve şehri aldıktan sonra çok alicenap bir dost gibi hareket edişi hatırlanırsa rastlanmayacak ölçüde bir adâlet örneği gösterdiği ortaya çıkar.

Türklere karşı Latin kilisesini yardıma çağıran Rumlar dehşete düşmüşler bir çokları bu sefer de Türklere sığınmış ve Trabzon'a kadar kaçmışlardı. Diğer bazıları ise, Osmanlıları kendilerini kurtarmaya gelmeleri için gizli anlaşmalara razı etmeye çalışıyorlardı.

Zaten Bizans'ın son savunucuları da, açıkça, Türk Sarığını, Roma'nın başlığına tercih ettiklerini haykırıyorlardı. Grekler, Türklerden çok Latinlere karşı öfke kusmaktaydılar. Batılıların kabalık ve küstahlıklarından yakınıyorlar batılılar ise Bizanslıların kalleşlik ve ihanetlerinden şikayet ediyorlardı.

Haçlılar Vahşeti Destekleyip Medeniyeti Yıktılar...

Haçlılar tam iki asır süren katliam ve yakıp yıkmalar sonucunda milyonlarca insanın kanına girdiler canını heder ettiler. Vahşeti desteklediler ve ileriliğin, istikrarın dengenin temin edicisi İslâmın askerî gücünü zayıflattılar, siyasî ve sosyal yapısını ise bozdular. Sanayîi ve ticareti boğdular. Nihayet 7. yy. dan beri o kadar coşku ile gelişen bir entelektüel hayâtı durdurdular.

Haçlı Seferleri bundan maada, İslâm dünyasında hâlâ tesirini koruyan çift katlı bir ahlâki yankı uyandırdı. Haçlıların şiddetli vahşeti, kaba taassupları, yeminlerine saygısızlıkları, verdikleri sözde durmayışları, esirlere karşı aşağılık davranışları Avrupalılar hakkında çok kötü bir intiba uyandırdı.

Suriye'deki Latinlerin ahlâkı da, Bizans'taki haçlıların ahlâkından daha iyi değildi. Uzaklardaki haçlılar hiçbir fren tanımadıkları ve cezalandırılamadıkları için, daha çok kokuşmuşlardı. Onlar cinayeti ve yağmayı şerefin zirvesi kabul ediyorlardı. Bedbahtlık şuradaki, onlar kokuşmuşluklarını komşularına da aşılayarak Doğuda öyle bir ahlâksızlık mikrobu ektiler ki ilerde uyuşmazlığın ve medenîyetin yıkılmasının başlıca sebebi olacaktır.

Yukarıda anlattığım bütün bu sebeplere zıt olan klasik bir anlayışa göre, Haçlılar bir zenginliğe duyulan açlık veya dinî taassupla taarruzi bir hareketin değil de, bir medeniyetin diğerine karşı korunması mahiyetinde ve faydalı bir savunma hareketi içinde bulunmuşlardır. Deniyor ki, batılılar, bilhassa İspanyada İslâmın yayılışını ve Arap istilâsını görünce dehşete kapılmışlardır.

Auguste Comte[2] dahi bu efsaneye, bu "Batının kolektif operasyonunun zaru-

---

[1] *Loc. cit. III. cilt sayfa 70*

[2] Ahmet Rıza bey Auguste Comte'un tilmizi olmakla beraber millî hislerini ve gerçek-

reti"ne inanmış Haçlı Seferlerini "zaferle taçlanmış hayran olunacak bir savunma seferi" diye tarif etmiştir.[1]

Bu iki kelime, sefer ve savunma birbirine zıt şeylerdir. Bir ülke, sınırlarında savunulur. Zaten tehlikede olmayan Londra'nın savunulması için Kudüs'e kadar gitmenin bir anlamı olamaz. İki medeniyete gelince onların karşılıklı değerleri kâfî derecede ortadadır.

Hakikaten Haçlı Seferleri birer savunma savaşı idi. Fakat özgürlükçü fikirlere karşı entelektüel köleliği, ve Hıristiyan Avrupa'nın korktuğu ve nefret ettiği özgürleştirici ilme karşı da cehâleti savunma savaşıydı.

Haçlı Seferlerinin başlangıcında, ileride göreceğiz, İslâm dünyası içinden yırtılmıştı. Dolayısıyla Batı devletleri için, iddiâ edildiği gibi. hiçbir tehlike söz konusu değildi. Farz edelim ki Batıdan her noktada üstün olan İslâm Dünyasının, Avrupa şehirlerini bu üstün medeniyete sokmak için işgal etmeleri bir suç ise, o zaman Suriye'nin, İstanbul'un Haçlılar tarafından işgaline ne isim vermek lâzım gelecektir acaba? Hem de ne işgal, parlak bir medeniyetin değil arkasından korkunç katliamların , yağmaların, şeytanî vandallıkların ve neticede bütün kadîm zamanların hazinelerinin imhasının sökün ettiği bir işgal. Hele hele ondan sonraki yüz yıllarda ve bilhassa sömürgeci savaşları ve işgalleri nasıl açıklayacağız?

Eğer Avrupa, Bizans'ı veyâhut da Aragonluları[2] kurtarmak için silâhla sarılmış olsaydı bu bir derece sadece siyasî bir sebebe dayandırılabilirdi. Poitiers Savaşında bile, en azından başlangıçta, biraz mübalağa edilmiş olmakla beraber bir savunma hâlini meşru görmek mümkündür. Ne var ki, bu devirde Latin târihçilerde, Müslümanları yıkıcı, imha edici olarak tanıtmak evrensel bir âdet hâlinde idi.

Nitekim Claude Farrere'in "Barbarların medeniyete karşı savaşı" diye tarif ettiği Poitiers hakkında meşhur bir klasik târihçinin düşüncelerini öğrenmekte fayda vardır. Henri Martin, "Fransa târihi" isimli serinde şöyle yazar: *"Orada dünyânın kaderi belirlendi. Eğer Fransızlar yenilseydi dünya Muhammed'e kalacaktı. Böylece Avrupa'nın ve dünyanın geleceği kararacaktı, zira insanı ilerlemeye iten hareket İslâm Dehâsında yoktur. Onların dehâları Allah mefhumundan anladıklarında özetlenmiştir. Müslümanların Tanrısı ise dünyayı yarattıktan sonra yalnızlığına ve hareketsizliğe gömülmüş bulunmaktadır ve insanları ilerlemeye tahrik etmemektedir."*[3]

Bunun cevabını da, yine ayni derecede meşhur başka bir Fransız'ın, Gustav Lebon'un otoritesine bırakmaktan mutluluk duymaktayım:

"Farz edelim ki Fransızlar Arapları Poitiers'de durduramadılar. Yine farz

---

lere saygısını kaybetmemiş bir insan olarak bu satırlarında düşünce asaletini ortaya koymaktadır. (EG)

[1] *Aug. Comte, Politique Positive, , III. Cilt sayfa 485, 589*

[2] İspanyanın Kuzey doğusunda krallık. Kastilya ile birleşerek Endülüs'ü yıkacaktır. (EG)

[3] *Histoire de France, III cilt sayfa 275*

edelim ki, Müslümanlar Fransa'nın kuzeyinde hiç de hoşlanmadıkları soğuk bir iklim değil de ispanyadaki gibi ılık bir iklim bulmuş ve oraya ciddi ve kati sûrette yerleşmiş olsunlar! Fransa'nın kuzeyinin kaderinin bu imkânsız ihtimâllerde ne olacağını bilebilmek için yapılacak şey İspanyanın kaderinin ne olmuş olduğuna bakmaktır. Böylece, Müslümanların elindeki İspanya gibi, Avrupa'nın diğer bölümleri tam bir vahşet ve barbarlık içinde yaşarken, Fransa'nın da Hıristiyan ahâlinin de, medeniyet yönünden Peygamberin Sancağı altında toplanmaktan ancak kârlı çıkacağı görülecektir. Şüphesiz ki ahlâkı müsâmaha ile yumuşayacak olan batılı milletler arasında artık din savaşları Saint Barthelmy'ler[1], engizisyonlar[2] gibi Müslümanların hiç bilmedikleri görmedikleri ve Avrupa'yı yüzyıllar boyu o kadar kasıp kavuran bu kanlı felâketler olmayacaktı."[3]

Comte de Castries ilâve ediyor *"Çok kereler sorulmaktadır ki, Eğer Poitiers ovalarında Müslümanlar Charles Martel tarafından durdurulmamış olsaydı Avrupa'nın başına neler gelecekti? Bana kalırsa sual yanlış sorulmaktadır. Şöyle sorulmalıydı: Eğer İslâmîyetin müsâmahası olmasaydı Avrupa'nın başına neler gelirdi?"*[4]

Ya Haçlılar Galip Gelseydi?

Bir başka faraziyeyi yürütmeme müsaade buyrulsun: Eğer bir taraftan Haçlılar yâni papalık Salahaddin'e karşı kati olarak galip gelseydi, eğer Salahaddin, papalığın cismani kudretine çok ağır bir darbe indirmemiş olsaydı ve eğer Müslüman âlimlerinin ilmi çalışmaları Batı da zihinleri uyandırmamış Papalığın manevî otoritesini, Kilise ilâhiyatını kritik ederek sarsmamış bulunsaydı acaba Avrupa'nın hâli nicolurdu? Haçlı Seferlerinin gayesi bütün dünya üzerinde Papalara mutlak hâkimiyet vermek değil miydi?

Poitiers savaşı yeni Hıristiyan olmuş germenlerin sayesinde kazanılmıştır ve her sene de kutlanmaktadır. Acaba bir gün gerçekten medenî insanların büyük Selahaddinîn dünyayı kurtaran kati zaferini kutlamak için bir araya geleceklerini görebilecek miyiz?

Hangi sebeplerle hazırlanmış olurlarsa olsunlar, ne mutlu ki Haçlı Seferleri Kilisenin ve Papalığın onlardan beklediği neticeleri vermedi. Bununla beraber bir çok bakımdan çok enteresan olan bu konuda sözü fazla uzatmayacağım. Haçlı Seferleri târihi yazmak iddiâsında değilim. Sadece Müslümanlara karşı duyulan öfkenin asıl sebeplerini doğuran bazı olayları anlatmaya çalışıyorum. Çünkü bu gün biz Türk'ler hâlâ, o kadar kuvvetle kökleşmiş bu peşin hükümlerin kurbanı bulunmaktayız.

Kilise bundan maada İslâm medeniyetini taşıyan Türklerin yürüyüşlerini

---

[1] Paris'te Protestanların 1572 de katliam edilmesi (EG)

[2] Papalığın kurduğu ve yüzbinlerce insanı ölüme mahkum eden işkence mahkemesi

[3] *Gustav Lebon, loc. cit. sayfa 325*

[4] *Comte de Castries loc. cit.*

durdurmak için de onlarla çarpışmıştır. Bu gün maalesef Türkler hiç de böyle bir şey taşımamaktadırlar. Fakat bu gün buna rağmen, bu gün bile o düşmanlık ruhu hazır ve daim tutulmaktadır. Haçlı Seferleri, Kuzeyin, Güneyi istilâsı idi. Bu yürüyüş bu günde sömürgecilik, medeniyet, barışçı nüfuz, nüfuz bölgesi ve mandacılık gibi isimlerle devam etmektedir. Az veya çok hep ayni menfaat ve duyguların eseri olan hep ayni istilâ.[1]

[1] En sonuncusu da ABD'nin BOP, Büyük Ortadoğu Projesi. (EG)

BATIDAKİ BEZGİNLİK

Haçlı Seferlerinin ortaya koyduğu en önemli sonuç, daha İkinci Seferden sonra o ilk seferdeki coşkunun kaybolmasıdır.

Bu durgunluğun ve duyarsızlığın sebebi ne idi? Papa hâlâ, Hazreti İsa sanki kılıç kullanmayı men etmemiş gibi, Hazreti İsa aşkına kan dökülmesini istiyordu. En kudretli üç Avrupa devletinin, Fransa, Almanya İngiltere'nin üç hükümdarı bizzat Kilise askerlerinin başında yürüyorlardı. "Müslümanlara Ölüm" haykırışlarının yankıları her gün kiliseleri inletiyordu. Bununla beraber artık o ilk Haçlı Seferinin coşkusu yoktu; *"Köylüler sabanlarını tarlada, çobanlar sürülerini dağda, uşaklar efendilerini konaklarında bırakıp Pierre l'Ermite'in çağrısına koşmuyorlardı. Şimdi ise ancak zorlama ile ve güç bela gidebiliyorlardı."* Bu cesaret kaybının sebebi ne idi? Bunu, Hıristiyanların coşkunluğunu kaybetmesi, "Tanrı İstiyor" diye haykırarak savaşan Haçlı askerlerin, imansız! Müslümanlar tarafından yenilmesi de tek başına açıklayamadığı gibi, her şeyi başka türlü açıklayan bir dinî zihniyetin hüküm sürdüğü o eski devir de açıklayamaz. Vaizlerin zafer müjdeleri ve semavi iradenin yorumlarının ve Haçı taşıdıkça Tanrı'nın onları asla terk etmeyeceği, dâimâ yardım edeceği vaadlerinin tersi çıkmıştı. Mademki Tanrı onlara kutsal mezarın kurtarılması görevini vermişti o hâlde, bu vazifeyi zaferle taçlandırabilmeleri için gerekli her türlü maddî ve manevî imkânı da vermeliydi ki onun lutfuyla bu görevi yerine getirsinler. Hâlbuki şimdiye kadar hiçbir askerî sefer Haçlı seferleri kadar yıkım ve utanç getirmemiştir. Sefere çıkan Ordunun ancak onda biri güçlükle geri dönebilmiştir. İlk seferdeki altı yüz bin Haçlı'dan sadece altmış bini Kudüs'e ulaşabilmişti. 7. Louis askersiz ve şerefsiz geri dönmüştü. Yüz elli bin adamından elinde ancak yüz elli şövalyesi kalmıştı. Elbetteki bu kadar büyük insan kaybı herkesi irkiltmişti.

Şüphesiz ki, bir maddî mesele de ilk seferlerdeki coşkunluğu bertaraf etmekte büyük rol oynamıştır. Haçlı seferleri dinî şeflere cemaatlerindekilerin servetlerine, dinîn şerefi ve selâmeti bahanesiyle el koymak imkânı vermişti. Her sefer, halkın zararına Kilise'nin servetini arttırıyordu. Servet böylece birikince ancak sefahatte kullanılmaya başlandı ve bu da ahlâkı bozdu ve Hıristiyanlığa hiçbir şey kazandırmadı. Haçlı Seferleri bu bakımdan tam bir "Dolandırıcılık" oldu. Her yerde papanın açgözlülüğü konuşulur oldu. Her yerde, Hazreti İsâ'nın, Aziz Pierre'i *"Benden elini çek şeytan, sende ilâhî zevklerden hiç birisi yok sende sadece beşeri zevklere alâka var"* azarlamasını haklı çıkartacak şikayetler yükselmekteydi.[1]

---

[1] *Saint Marc-Bölüm VIII.*

Fakat, Roma'da para daimâ bulunmayan şeydi. Din sömürüsü, imtiyazların, makamların ve kutsal kalıntıların satışı pek bir şey tutmuyordu. Papa 3. İnnocent bütün saraylarda entrikalar çevirerek, sadece kendisine ihtirâsla beklediği ve ciddi avantajlar sağlayacak yeni bir sefere onların da iştirakini temine uğraşıyordu. O kadar ki bu ihtirâsla ruhbanın servetlerine dahi vergi koymaktan çekinmedi. İlk haçlı seferi hazırlanırken, topraklar yok pahasına satılmıştı. Ruhban da Kiliseyi takliden bundan istifade etmişti bu bakımdan bu vergi de yerindeydi. Fakat bu dünyevi şeylerle alâkalı olmadıklarını açıklamış ve Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeyi öğütlemiş olan bu semavi insanlar! Kendi menfaatlerine dokunulunca kızdılar. Kutsal diyarların kurtarılmasına, malî bakımdan yardıma kendilerinin de mecbur edilmesi bundan böyle Haçlı Seferlerinin hazırlanmasına engel sebep teşkil etti. Daha da önemlisi şu idi ki, "Olaylarla gözleri açılmış Hıristiyanlar" artık ilk seferin hiddeti ve şiddeti içinde değillerdi. Onlar daha düşmanlarıyla ilk temaslarında büyük sukutu hayâle uğramışlardı. Çünkü Araplar ve Türkler hakkında ne kadar utanç verici bir tarzda aldatıldıklarını görmüşlerdi. Nitekim sekiz asır sonra bu birinci dünya savaşında Türkleri yakından gören düşmanları ve Hıristiyan müttefikleri de ayni duygu içinde kalmışlardı.[1]

Şövalyeler, dindaşlarınca o kadar küçük görülen soylu Selahaddin ve adamlarının aslında Haçlı ordusundaki palavracı şeflerden çok üstün olduğunu görmüşlerdi. 1001 târihindeki Akka muhasarası da Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki yiğitçe münasebetlerin ve dostlukların ortaya çıkmasında büyük fırsat olmuştu.

Taraflar birbirini tanıdıkça aradaki kinler azalmaktaydı. Dinî ve ırki peşin hükümler kayboluyor onun yerini. ahlâki ve şahsi değerler, bütün haşmetiyle alıyordu. Müslüman emirlerin, yücelmiş duyguları, karakterlerindeki sağlamlık ve çok geniş bir eğitimle elde edilmiş aydınlık, Batının asîlleri ve şövalyeleri arasında hayranlık uyandırmaktaydı. Onlar için, Voltaire'in Zaire'i gibi *"Cesur, hayırsever, âdil, faziletlerle dolu Hıristiyan olsalardı daha fazlası mı olurdu?"* demekteydiler.

Beş defa, hür düşüncelerinden dolayı, günahkar ve tanrısız diye aforoz edilmiş 2. Frederic, İslâm dünyasının şefleriyle çok sıkı ilişkiler içindeydi ve çocuklarının tahsilini İbnürrüşd'ün[2] oğlu Kurtubalı maddeci filozofa terk etmişti.

İkinci Haçlı Seferini hazırlayan Saint-Bernard haçlılardan bir kısmının İslâmı seçtiğini dehşete düşerek öğrendi. Korkutmaktan çok para kullanarak bu ihtida akınını güç bela durdurabildi.

---

[1] Bilhassa 25 Nisan 1915 Çanakkale çıkarması akşamında düşman Baş Kumandanı İan Hamilton, Türkleri küçümseyen fikirlerini terk etmeye başlamıştı. (EG)

[2] Frenklerin Averroi dedikleri ve Gazali ile fikren ters düşmüş Arap filozofu. (EG)

KİLİSENİN KIZGINLIĞI

Papalar Üç Noktada Yanıldılar.

Haçlı Seferleri, kendilerinden beklenen mutlu neticeleri bilhassa devamlılık bakımından verememişti. Bu savaşları tahrik etmenin papalar tarafından işlenmiş bir siyasî hatâ olduğu düşünülüyordu. Gerçekten Papa'lar şu üç nokta üzerinde yanılmışlardı:

1-Türklerin gücünü ve savaş kudretini hesap edememişlerdi.

2-Kudüs Müslümanlar için de ayni şekilde kutsaldı ve bütün ruhların orada basübadelmevte ulaşacağına inanılıyordu. Bu bakımdan Kudüs'ün savunması da Müslümanlar için dinî bir görev bir iman meselesiydi.

3- İnsanları içgüdüsel olarak rahatâ, lükse mükemmelliğe, beklenmeyen değişikliklere iten, taklit kanunu, ve zihniyet değişiminin sirayeti kanunu haçlıları da etkisi altına aldı.

Kilise bütün projelerinde tam mânâsıyla başarısız olmuştu. Haçlı Seferlerinden elde ettiği maddî güç, Kralların iktidarını dengeleyemiyordu. Senyörler ve zenginler Kudüs'e hareket edebilmek için topraklarını satmışlar veya gelirlerini tahsis etmişlerdi. Kilise tıpkı 1000. yıl efsanesinde olduğu gibi bundan büyük istifadeler etmişti. Bununla beraber elde edilen bu kârlar, Kilise'nin cismani kudretini istediği kadar çoğaltmak ümitlerini gerçekleştirmemişti. Öte yandan krallar ve feodal beyler, Kilisenin aleyhinde olmak üzere, bu sahipsiz kalmış toprakların en büyük kısmını ellerine geçirmiş tahtlarının ve tâçlarının gücünü daha da arttırmışlardı. Şimdi onların gücü Haçlı Seferlerinin başladığından iki misli olmuştu. O kadar Avrupalı senyör Doğu'da mahvolmuştur ki?

Kilise , ahlâk ve manevîyat bakımından da hiçbir avantaj elde edememiştir. Bilakis Haçlı seferleri Avrupa'nın ilk ahlâki iflasının sebebi olmuşlardır.

Haçlı Seferleri öncesinde Papa, bütün günahları affetmemiş, en aykırı günahların tamir edilemez olmadığını ilân etmemiş, ve en büyük günah ve cürümlerin, Müslüman kanı ile yıkanabileceğini veyâhut da para ile silinebileceğini resmen açıklamamış mıydı? Artık insanoğlunu kötülüğün uçurumuna giden yolda kim durdurabilirdi?

Öte yandan manevî bakımdan da, haçlıların Türkler ve Araplarla temasa geçmeleri onların yüksek tabakasına mensup olanların imanlarını ve dinî duygularını zayıflattı. Demek ki, Doğu medeniyetine karşı girişilen bu hücum beklenmeyen neticeler vermiş oldu. Bu çarpılmadan ışıklar saçıldı. Çünkü vicdanların

ve zihinlerin karışıklığı, batılı insana gözlem ve incelemenin anası olan tecessüsü aşıladı.

Senyörlerin bağışlayıcı ilgisizlikleri altında, ahâlide, bilhassa güneydeki şehirlerde zaten durmadan Müslümanlarla temas hâlinde olanlarda çok çeşitli inançlar otaya çıktı. Toulouse, Albi ve Montpellier gibi Gırnata ile yakın münasebetlerde bulunan, Arap şiir ve hikayelerinin harika konularından mülhem olarak o bölgeye has, OC lehçesinde bir edebiyatın zenginleştiği görüldü. Doğudaki Aşık tarzında, şatodan şatoya gezen, Troubadoursların söyledikleri şarkılar şiirler, doğu edebiyatının aşk gazellerinden başka bir şey değildi.

Kilise Öğretisine Muhalefet...

Eğer, entelektüel serbesti, sadece edebi sâhada kalsaydı, yine de büyük bir cüret olmakla beraber belki de kiliseyi irkiltmezdi. Fakat dinî telakkilere karşı az veya çok ciddî tenkitlerin başlaması, bilhassa Roscelin, Goltschalk[1], Abelard[2], Arnaud de Brescia'nın[3] alınyazısı ve teslis konularında Müslümanların düşüncelerine uygun tenkitlerde bulunmaları vahim bir durumdu. Başkaları ise, ekmeğin ve şarabın İsa'nın kanına dönmesi inancını reddediyor ve dinî vazifeleri kendi görüşlerine göre sadeleştiriyorlardı. İran'da teşekkül etmiş olan Manicheism ve vahdeti vücutçu Arap filozoflarının düşünceleri 12. yy'dan itibaren epey yayılmıştı. Albi şehri bu dinî gelişimin ocağı idi.

İngiliz filozof ve ilâhiyatçısı Scot Erigene[4], büyük bir cesaretle, Doğulu vahdeti vücutçuların fikirlerini kabul ederek "Kilisenin teslisi"ni reddetmişti. Berenger (1000-1088) bir çok Konsil tarafından mahkûm edilmiş meşhur Fransız rafızîsi, Hıristiyan doktrininin temellerini bile serbest bir şekilde münakaşa etmeye başlamıştı.

Bazı kilise büyükleri, Papaların cinayetlerine artık şiddetle hücum ediyorlardı. Kurtuba'da okumuş olan Gerbert, papa 12. Jean'ın nasıl Kardinal Jean'ın burnunu ve dilini kestirdiğini, Papa Boniface'in nasıl 13. Jean'ı boğazlattığını 14. Jean'ın ST-Ange şatosunda nasıl açlıktan ölüme mahkûm edildiğini anlatmakta ve sormaktadır: "Böyle rezilliklerle dolu ve fakat İnsanî ve ilâhî bilgilerden tamamen boşalmış, bu canavar benzerlerine rahiplerin itaat etmesi gerekir mi?"[5]

Kilise doktoru Pierre Damien de, papaların ve yüksek rütbeli din adamlarının o günkü skandallarını avaz avaz protesto ediyordu.

Âdeta kilise'nin ajanı olsunlar diye kurulmuş olan "Dilenci Kardeşler" teşkilatı

---

[1] Filozof, 11. yy (EG)

[2] Pierre, 1079-1142, skolastik filozof (EG)

[3] 1100-1153, siyâsî ve dini reformatör, Papaya karşı ayaklandı ve yakılıp kadavrası Tiber nehrine atıldı. (EG)

[4] 9. yy. rasyonalist filozof ve ilâhiyatçı (EG)

[5] Papaların ve papalık müessesenin iç yüzünü ve târihini görebilmek için şu esere bakınız: (Papaların Günah dosyası, Boğaziçi yayınları, İst. (EG)

da isyan etmeye başlamıştı. Fakat kilise için asıl büyük tehlike Templiers'lerin ki idi. Hıristiyanlığın öncü kolu olan ve Hacıları korumakla görevli bu şövalyeler, gitgide imanlarını kaybetmekte idiler. Onların Tarikatı İslâma sempati beslemek ve kâfirleşme isnatlarıyla ortadan kaldırıldı. Büyük kısmı şahsen Müslümanları Filistin'de ve İspanyada tanımak fırsatını buldukları için Hazreti Muhammedi açıkca "Asîl ve saf bir Allah'a imanın kurucusu" Selahaddinî ise, "kibar bir insan ve gözüpek bir şövalye" olarak övüyorlardı. Onların bu fikirlerinin yayılmaması için altmış şövalye, hapsedildi, servetlerine el kondu ve Paris'te Güzel Philip'in emriyle[1] diri diri yakıldılar. Dumanlar ve ateşler arasındaki bu işkencelere zevkle iştirak eden bu kral da aslında kurbanları kadar da iman sahibi bile değildi. Bir gün Papaların entrikalarından ve müdahâlelerinden hiddetlenerek "*Ah Selahaddin sen ne mesutsun! Senin üzerinde bir Papa yok. Ben de Müslüman olmak istiyorum.*" deyivermişti.

Engizisyon Mahkemesinin Kuruluşu

Muzaffer Müslümanlara karşı duyduğu hıncı unutamamış olan kilise yeniden alarm zillerini çalmaya başlamıştı. Albi şehrini kâfîr olarak ilân etti ve aforoz kağıtlarını taşıyan ve orada dinî bir mahkeme kurup bu Rafızîleri muhakeme etmekle görevli komiserler gönderdi. İşte Engizisyon mahkemeleri böyle başlamış oldu.

13 yy. da Rafızîlik, yâni Hıristiyanlığı kilisenin anladığı gibi anlamamak, yâni gerçek şekliyle anlamak, zinadan ve hırsızlıktan daha vahim bir suçtu. Kilisenin 13 yy. da, bu "Kötü düşüncelilere" karşı duyduğu hiddet, daha önceki yüzyıllarda cânilere karşı duyduğu hiddetten daha fazla idi. İtiraf ettirme, muhbirlik, kilise polisi teşkil etmek, müsâmahasızlık, korkunç terörizm, bunların hepsi Rafızîlikle mücadeleyi ve insan zihnini zincirlemeyi hedef alan korkunç bir sistem için icat edilmiş cezalardı.

Bu sıralarda Türk'lerin Ermenilere karşı bazı üstünlükler ele geçirmiş olmaları, üzerine Kilise, tekrar Hıristiyan dünyasında alarm çanları çaldı. Mâcerâperestler ve iş adamları Türklerin üzerine çullanmak için yeni bir fırsat yakalamışlardı. Binaenaleyh, sistem de eski sistemdi. Papa, Fransa Kralını Türklere karşı yürümesi için kışkırtı. "*Fakat*", diyor Mills, "*İngiltere'nin, değişik politik hedefinin olması teşebbüsü boşa çıkardı. Papa ise, bu kaynamadan ve hazırlıklardan yararlandı. Bu sefer onları Türkler üzerine değil, papalığın iç düşmanları olan Rafızîler üzerine yöneltti.*"

Taassup hiçbir gün, kendisini tehlikede hissettiği zamanki kadar katı olamaz. Rahipler her yerde Haçlı Seferleri vaazları veriyorlardı. Fakat bu sefer Müslümanlara karşı değil de kendileri gibi Hıristiyan olan Albi ve Güney şehirlerdeki Fransızlara karşı.

Kilise iki sebeple bu şekilde hareket etmekte idi. Her şeyden önce, Kurtuba

[1] Ya çirkin Filip olsaymış ne yapacakmış? (EG)

ve Gırnatanın yeni metotlarına göre idare edilen Fransa'nın güneyi, Kuzey Fransa'nın yabancısı olduğu bir bolluk ve bereket devri yaşıyordu. Tarımı, Doğudan getirtilmiş sebze ve tahıl, İspanya ve Sicilya'dan getirtilmiş Müslüman uzmanlar sayesinde çok gelişmiş, çeşitlenmişti.

Fransa'nın güneyi sanki kendine mahsus dili, edebiyatı özel medeniyeti olan ayrı bir milleti barındırıyordu.

Michelet diyor ki, "Yahudi ve Arap-Sâmî ırk unsurları Güneyde fazla idi. Narbon uzun yıllar Fransa'daki Müslümanların merkezi olmuştu. Yahudiler ise Müslümanlar ve Hıristiyanlar ve Fransa ile İspanya arasında bir bağ teşkil etmekteydiler. Maddî ihtiyaçlara uygulanan, matematik ve tıp gibi ilimler her üç dinîn mensupları tarafından inceleniyordu. Dil, ırk ve halklar uyuşmazlığı ortadan kalkıyordu. Böylece Rafızîler, Kâfîrler her tarafta bir araya gelip yakınlaşıyorlardı. Montpellier[1], Salerne ve Kurtuba'ya, Roma'dan daha sıkı bağlarla bağlıydı. Toulouse kilisesi bile Rafızî olmuştu.

Senyörler dahi artık krallardan daha zengin ve daha kudretli idiler. Kilise, demek ki, bu çok bereketli ve refahlı vilayetleri terk ederse büyük bir gelir kaynağını kaybetmiş olacaktı. Nihayet, liberal idârenin neticesi olarak, bir çok Rafızîlikler yayılacak kiliseye bağlılık günden güne azalacak ve artık Kilise kendisine körü körüne bağlı müminler bulup, kuzeydeki az eğitimli ahâlinin ruhuna vurduğu saygı mührünü onların ruhlarına vuramayacaktı. O hâlde bu yeni doğan medeniyeti boğmak ve ne olursa olsun yayılan Rafızîliği ortadan kaldırmak gerekti.

Taassup ruhu ve yağma duygusu bu yeni Haçlı Seferinin tahrik edicileri tarafından eskilerinkinden daha şiddetle ve öğürtücü bir tarzda uyarılmışlardı. Üstüne üstlük, Engizisyonla korkunç bir canavar ortaya koyan Roma'nın alnına silinmez bir kan lekesi oturmuş oldu. Bütün Kuzey Fransa halkı, bütün mâcerâperestleri ve kanlı rahipler ve Güneyin zenginlikleri tarafından tahrik edilmiş olarak Languedoc'un en güzel ve zengin şehri Beziers'nin üzerine çullandı,

Kuzey'in, Güneyi siyasî ve dinî istilâsı yeniden başlamıştı. Garonne ırmağından Akdeniz'e kadar her şey korkunç şekilde yakıldı, yıkıldı, yağma edildi. Binler ve binlerce insan boğazlandı. Şatolar yağmalandı, sanayi imha edildi. Carcassone'da, dört yüz Rafızî diri diri yakıldı. Lavour'da seksen şövalye asıldı. Çılgına dönerek kaçan ve büyük kısmı mâsûm ahâli kılıçtan geçirildi. Citeaux papazı haykırıyordu *"Kimliğine bakmadan hepsini öldürün, Eğer içlerinde mümin varsa, Allah kendi müminlerini öte dünyada kendisi ayırsın."*(1226)

Şimdi Hazreti İsa'nın Saint Pierre'e "Asla kılıç kullanmayacaksın" dediğini kim iddiâ edebilir?[2] Ne var ki Hazreti İsa'nın bu emrine karşı gelmek Papalığa bütün dünyevi iktidarı kaybetmeye mal oldu. Öyle ya denmemiş miydi "Demirle gelen demirle gider."

Bu gün Müslüman ülkelerdeki Hıristiyanlara karşı büyük şefkat ve merhamet gösteren batılı kralların ecdadı, ve hükûmetleri o gün, kendi Hıristiyanlarına karşı

---

[1] Fransa'da, Salerne İtalya'da iki kültür merkezi şehir. (EG)

[2] *Mathieu, XXVI bab.*

işlenen bu cinayetleri protesto bile etmediler. Hattâ gizliden gizliye bu vahşî cinayetleri desteklediler. 8. Louis, nihayet bizzat ordusunun başına geçerek Avignon'daki Rafızî dediklerinin üzerine yürüdü ve şehirde bulduklarının tamamını boğazladı. Çünkü o bunda siyasî bir avantaj görüyordu, böylece hücum edilen senyörlerin topraklarını ve servetlerini hücum eden kendi taraftarlarına vererek rakiplerini zayıflatacaktı. Onlardan kalanı bölüşmek için de bu Rafızî denilen Katolikleri insafsızca ve iradî olarak öldürdü. **Dinî ve dünyevi iki iktidar birleşmiş ve yardımlaşmışlardı**. Muhteris dünyevî güçler, kolaylıkla, dinî gücün infaz memuru oluvermişlerdi. Kilise sanki, "Ben senin düşmanlarını suçlarım, sen benimkilerini temizle" diyordu. Bu gün utangaç bir tarzda reddedilen bu iğrenç anlaşma aslında hâlâ geçerlidir.

Heeren, "*bu imha savaşı*", diyor, "*Fransa'nın güneyinde yirmi bir yıl devam etti. En kudurmuş taassup, en kaba vahşet sergilendi , yağma hırsı zafer hırsıyla birleşti, bu güzel ülke tahrip edildi, bir nesil tamamen yok edildi üstelik Rafızîlik dedikleri ve ortadan kaldırmak için savaştıklarını da ortadan kaldıramadılar.*"[1]

Şimdi ben burada bu cinayetlerin ve zulümlerin bir tablosunu yapmak niyetinde değilim. Şu kadarını söyleyeceğim ki, Türkler asla bu çeşit bir barbarlık ifratını târihlerinde göstermiş değillerdir. Türklere isnat edilen hiçbir katliam, bu vahşetin sonu gelmez cinayetlerin önüne geçemez. Böyle bir geçmişe malîk olanların Türklerin katliamlarından bahsedebilmeleri, Onları katliamla suçlayabilmeleri için şöyle iki defa dönüp geçmişlerine bir göz atmaları ve ondan sonra konuşmaları gerektir. Eğer konuşabilirlerse...[2]

---

[1] *Loc. cit. sayfa 167*

[2] İkinci Dünya Savaşında yaptıkları katliamlardan sonra bile konuşabilmektedirler. (EG)

İSPANYA MÜSLÜMANLARINA KARŞI HAÇLILAR

Engizisyon mahkemeleri, onların şeytani gizli usulleri, kulaktan işitilenleri itiraf ettirmeler vs kiliseye gösterdi ki bu Rafızîlik rüzgarı İspanyadan esmekteydi. Bütün Rafızîler delillerini ve fikirlerini Arap kitaplarından almışlardı. O halde İspanya Müslümanları hür düşüncenin ve dolayısıyla bütün kötülüklerin de kaynağıydılar.

Şurası doğrudur ki, 12. yy kadar ne Hıristiyani dogmalara ne de vahye karşı sistematik bir tenkit mevcut değildi. Kilise ve halk alçaltıcı bir tahammül anlayışı içinde yaşayıp gidiyorlardı. Dinî Rafızîlik gibi siyasî ihtilâller de zarurî olarak İslâm medeniyetinden kaynaklanmaktaydı.

Dördüncü ve Beşinci Haçlı Seferleri olmak üzere, Batı'yı doğuya karşı iki defa kışkırtan ve Kuzey Fransa'yı da Güneydeki Albigeois'lara karşı tahrik edip yürüten Papa 3. İnnocent bunlar yetmiyormuş gibi bu sefer de bütün Avrupa Hıristiyanlarını İspanya Müslümanlarına karşı kışkırttı.

Bu arada meraklı bir durum; Sicilya, İslâm hâkimiyeti altında 8. yy dan beri en medenî, Akdeniz'in en çiçeklenmiş gelişmiş bir adası idi. Her İslâm ülkesinde olduğu gibi yerli Hıristiyanlar dinlerini icra etmek ve yaşamakta hür idiler ve mesuttular. Fakat Roma'nın karşısındaki bu ışıklı ocak Papa'yı rahatsız etmekteydi. Papa yerlileri, idarecilere karşı harekete geçirmek için entrikalara başladı ve ada'nın yerli halkını idarecilere karşı kışkırttı. Doğan iç savaşlar esnasında Araplar bir an için bölündüler. Siraküza Emiri vatanına ihanet ederek Hıristiyanlardan yardım istedi ve Norman'larla[1] Palermo sultanını devirmek için anlaştı. Norman Şövalyeleri önce basit bir göçmen gibi geldiler ama hemence Roger'nin kumandası altında savaşmaya başladılar. Bir defa da Ada'ya hâkim olunca. Suriye'de ve İstanbul'da yaptıklarını orada da yapmaya başladılar. yâni Adayı yağmaladılar. Ama sadece Müslümanları yağmalasalardı buna kimse ses çıkarmayacaktı. Yerli Hıristiyanlar: da yağmaladılar. Hem de o civardaki bütün İtalyan kasaba şehirlerinin ahâlisini. Papa bu durumda bu sefer Yunanlılardan ve Almanlardan asker yardımı istedi ki onları oradan kovsun. Mektubunda "*İtalya'yı bu hiddetlenince hiçbir sınır tanımayan Norman tiranlığından kurtarmaya kararlıyım, çünkü onlar şimdiye kadar işitilmemiş işkencelere maruz bıraktıkları Hıristiyanları da boğazlamaktadırlar. Her türlü insanî histen yoksul bu aç hayvan sürüsü, ne yaş ne cinsiyet ayırıyordu. Kiliseleri bile yağmalıyor soyuyor, yakıyor taş taş üstünde bırakmıyorlar. Her şey onların korkunç açlıklarının kurbanı oluyor.*" diyordu.

---

[1] 9. yy da Avrupa'yı ve İtalya'yı yer yer işgal eden ve isimleri Kuzey Adamı manasına gelen İskandinav kökenli istilâcılar. (EG)

Bu davetine cevap alamayan Papa, kendisi küçük bir ordunun başında bizzat Norman'lara hücum etti ve yenildi ve esir düştü.

"Sicilya Akşam Duâları Katliamı- Vêpres Siciliennes"nde[1] bir çokları bir ilâhî adâlet tecellisi görürler ama, acaba Papa için mi yoksa Sicilya'dan zâlimane bir şekilde sürülen Müslümanlar için mi bu adâlet tecelli etmişti onu belirtemezler.

Sicilya'daki İslâm hâkimiyeti böylece yıkılınca sıra şimdi Endülüs'tekine gelmişti. Sekizinci yüz yıldan beri İspanyada Müslümanlar ve Hıristiyanlar çarpışmakta idiler. Bizans Rumları bu savaşlara ekseriyâ Hıristiyanların safında iştirak ediyorlardı. Fakat bu sefer Papanın yardımıyla, İspanya yarımadasındaki Müslümanlara karşı şimdiye kadar yapılanların en tehlikelisi, en vahşîsi olmak üzere yeni bir haçlı Seferi düzenleniyordu. Bütün Batı, İspanyayı Müslümanlardan temizlemeye geliyordu. İspanyadaki Müslümanları tamamen kovabilmek için özel bir şövalye sınıfı teşkil ve bunlara büyük topraklar ve servetler vaad edilmişti.

Bütün Müslümanlar Öldürüldü

Kral 3. Ferdinand, Seville-İşbiliyye, Cadîx ve Kurtuba yağmasında, bütün Müslüman ahâliyi kılıçtan geçirmiş ve bu kanlı icraatı sayesinde de Papa'dan Saint-Aziz unvanını almıştı. Daha sonra 5. Ferdinand, yarımadadaki İslâm hâkimiyetini Gırnata'yı da alıp tamamen ortadan kaldırınca ve engizisyon mahkemelerine de yardım edince o da "Katolik Kral" iltifatına mazhar olacaktır. Her ne kadar o devirde çok kıymet veriliyor idiyse de bu tarz unvanlar krallara ve prenslere şeref vermekten ziyade onları zulümlerinde cesaretlendirmek, başarıya isteklendirmek gayesini güdüyordu. Çünkü ancak dinî hınç, servetleri paylaşmakta rekabet yarışı, onları tahripkar cinayetlere itebiliyordu.

"Saint Ferdinand", diyor Viardot, "Birinci Abdurrahman'ın muazzam âbidesi olan şahane camii aldı ve kilise yaptı. Fakat diğer âbidelerin hiç birisinin kutsal karakteri onları barbar açlığından, fanatik hınçtan koruyamadı ve hepsi zafer soygunculuğu ve yağması arasında kaybolup gitti. Ne camilerin zengin çevreleri, ne muhteşem Zehra Sarayı hiçbir şey hiçbir şey kalmadı. Sadece yalnız kalmış birkaç suskun sütun bu çölde bir vakitler medenî bir milletin yaşadığına şahitlik etmektedir."[2]

Gustave Le Bon da kendi köşesinden şunları belirtmektedir:

"Galip Hıristiyanların, mağlup Müslümanlara karşı yaptıkları her cins ve şekildeki işkencelerin teferruatını okurken titrememek mümkün değildir. Zorla vaftiz edildiler, Kutsal! Engisizyona yakılabildikleri kadar yakılsınlar diye teslim edildiler, İşi kolaylaştırmak için, Toledo-Tulaytıla Arşöveki yarımadada ki bütün Müslümanların kılıçtan geçirilmesini teklif etti. Dominiken Bledo daha köktenciydi, istis-

---

[1] 1282 de Sicilyalılar, Fransızları imha etmek üzere akşam duâsı çanları çalarken harekete geçtiler ve bütün Fransızları katlettiler. (EG)

[2] *Viardo-Histoire des Arabes*

nasız bütün Müslümanların kellelerinin kopartılmasını öğütledi. Bu soy kırımını, bu katliamları durdurabilmek için hükümet bütün Müslümanların yarımadayı terk etmesini istedi. Bledo, yolda bunların dörtte üçünün öldürüldüğünü anlatmaktadır. Afrika'ya sürülen yüz kırk bin Müslümanın yüz bini -bir defada- öldürülmüştü.

İspanyada Entelektüel aristokrasiyi ve sanayîi teşkil eden üç milyon Müslüman ya öldürüldü ya kovuldu. Onların Avrupa üzerinde asırlardır parlayan medeniyeti ebediyen söndürüldü."

Bu yapılanların yanında Saint Barthelmy katliamı, basit ve önemsiz bir kapışma kalır. İtiraf etmek gerektir ki vahşî galipler arasında bu cinayetlerden daha korkuncu ile itham edilebilecek bir tane bile yoktur.

Gerçekten, yedi yüz yıllık bir çalışmanın, fedakarlığın ve meşakkatin büyük ve harikulade eseri olan bir medeniyetin böyle korkunç bir şekilde tahribi manzarası çok büyük üzüntü ve derin bir ıstırap konusudur, bu şahane İslâm medenîyeti, Hıristiyan Avrupa'nın kutsiyet düşmanlığının ateşinde bu güzel Endülüs-İslâm medeniyeti kısa zamanda yandı mahvoldu.

Bu faciâlı manzara karşısında, hassas bir ruh, tarafsız bir gözlemci olsun da büyük bir vahşetle bu sakin, çalışkan ve çok yüksek seviyede eğitimli milleti yok eden, sofu! engizitörler, kudurmuş katiller hakkında nefret hissine kapılmasın, böylesini bulmanın mümkün olacağını sanmıyorum, Ortaçağın en çok gelişmiş en şahane şehirleri harap edildi, ışınları hâlâ Batının düşünce çimentosunu teşkil eden ocaklar, tekrar yanmasın ve Avrupa'nın diğer kısımlarını da aydınlatmasın diye söndürüldü.

Yıkılan Medeniyet

Draper, "*Histoire du Developpement intellectuelle en europe-Avrupa'da Entelektüel Gelişme Târihi*" isimli eserinde, Arapların idaresindeki ülkenin medenîyet ve refahını bir tablo hâlinde çizer. Bu tabloda ne bir gölge ne de bir loşluk vardır.

"Araplar, İspanyaya henüz iyice yerleşmişlerdi ki parlak yollarında yürümeye başladılar. Asya'daki müminlerin siyasî prensibini örnek alarak Kurtuba'daki Halifeler ilmin ve sanatın açık koruyucuları oldular ve o günkü Avrupa prenslerinin kabalığı ve basitliğiyle büyük bir tezat teşkil eden bir incelik örneği verdiler. Müslümanların idaresinde Kurtuba refahının zirvesine ulaştı:

Güneş battıktan sonra, caddelerde dosdoğru dizilmiş lambaların ışığı altında on mil gidilebilirdi. Yedi yüz sene sonra Londra'da henüz genel aydınlanma bilinen bir şey değildi. Yollar mükemmel kaldırımlarla döşenmişti. Daha dört yüz sene geçmesi gerekecekti ki Paris'te, ayak bileğinize kadar çamura batmış olmadan evinizin kapısından içeri giresiniz.

Halifenin sarayı harika bir şekilde süslenmişti. Halifeler Alman, İngiliz, ve Fransızların, hemen tamamen şöminesiz, penceresiz, sadece kızıl derili kulübelerinde olduğu gibi tavanından dumanların çıkması için, basit bir delik bulunan

ikametgahlarına aşağılayıcı bir bakış fırlatabilirlerdi ve bunda haklı olurlardı.

İspanya Müslümanları kendileriyle beraber Asya'nın bütün lüksünü ve ihtişamını da getirmişlerdi. Evleri, ya göğün mavi kubbesi altında sıralanıyordu yâhut da ormanların içinde saklanıyorlardı. Cilalanmış mermer balkonlar, portakal çiçeklerinin açtığı asma bahçeler, süslü kaskatlar görülüyordu. Gerideki gölgelikler sıcak havalarda insanı tatlı bir uykuya davet etmekte idi. Kaskatlarla süslü avlulardan, kubbeleri altın yaldızlı renkli camlarla süslenmiş dinlenme salonlarından akan sular daimî bir serinlik vermekteydiler. Her yerde, duvarlarda, zeminde ise en güzel mozaikler vardı. Burada bir çeşmenin, billur suları, parlak ışık demetleri gibi fışkırır ve tatlı bir şekilde tekrar kurnaya düşerken esrarlı bir mırıltı çıkarmakta. Şurada, apartmanlar, yazın vantilatör görevi yapan aletlerle taze hava ve bahçenin güzel kokularını, kışın ise alt katta ki külhanlardan gelen sıcak havayı yeraltından alıp getirirdi. Duvarlar tahta işiyle örtülmüş değildi, arabesklerle veyâhut da cenneti veya kırları tasvir eden resimlerle süslenmişti. Altın kornişlerle çerçevelenmiş tavanlarda muazzam avizeler sallanmaktaydı. Hanım sultanların süslenme odalarındaki sütunlar bazen eski yeşim taşı veya lacivert taşıyla süslü idi. Mobilyalar ya sandal yâhut limon ağacından yapılmış ve inciler, fildişi veya gümüşle işlenmiş, yâhut süslemeler altın veya bakırla zenginleştirilmişti. Her taraf artistik bir dağınıklıkla kristaller vazolar, mozaikler, Çin porselenleriyle tıklım tıklımdı. Kışın evlere güzel halılar serilirdi.

Şahane çiçekler ve egzotik nadîde bitkiler avluları ve evlerin içini doldururdu. Temizlik bakımından hiçbir şey ihmâl edilmemişti. Madeni borular mermer kurnalara mevsimine göre sıcak veya soğuk sular ulaştırıyordu.

Hiçbir millet bahçe güzelliği sanatında İspanya Müslümanları ile boy ölçüşemez. Hiçbir yerde, bahçe süslemek bundan daha iyi anlaşılabilmiş değildir. Müslüman sanatkar, sadece muhtelif renkli çiçekleri tanzim ederek onların renkleri ve şekilleriyle göze değil ayni zamanda bahçede muhtelif kokulu çiçekleri de en uygun şekilde koku verecek tarzda dikerek koku alma duygusuna da hitap etmesini biliyorlardı."[1]

Müslümanlar İspanya yarımadasına ne dinî hınç getirdiler ne de Kutsal! Engisizyon, fakat bir millet için en büyük şeref teşkil edecek iki şey getirdiler: **Dinî müsâmaha ve Ziraat**. Onlar Avrupa'nın henüz tanımadığı Dut, Keçiboynuzu, Palmiye, Erik , Şeker Kamışı, Mısır gibi ağaç ve bitkileri getirip o iklimde yetiştirmeye muvaffak oldular. Onların ilk yaptıkları toprağa yeni bitkiler ekmek ve yeni okullar açmak olmuştu. "En büyük hükümdar kırları bereketlendirendir" diyen Zerdüşt gibi düşünüyorlardı.

Draper dokuz tane umumi hamam'dan bahsetmektedir. Bu Müslümanların temizliğe ve sağlığa ne kadar önem verdikleri konusunda çok kıymetli bir müşahededir. Ben İspanyol şehirlerini gezdim, sokaklar Napoli'nin ve İstanbul'un sokaklarından daha kirli idi. Bu çeşmeler, bu banyolar, bu şahane saraylar bu antikitenin eserlerinin yanı başında İslâm Medeniyetinin haşmetini temsil eden bu eserler ne oldu? Bu eserlere ne oldu? Nereye gittiler?

---

[1] *Draper, Loc, Cit, II. cilt, sayfa 304*

Milyonlarca Kitap Yakıldı.

Saraylar, okullar, hamamlar parayla inşa edilebilen şeylerdir ama Viardot'-nun bir milyondan fazla diye tahmin ettiği ve sadece Kurtuba'da Ferdinand'ın orduları tarafından yakılan paha biçilmez el yazması kitaplara ne oldu? Parayla geri gelir mi?

"*Bu gün inanılacak şey midir ki*", diye yazıyor J. Conde, "*Kurtuba'nın Katolik krallar tarafından 1492 de alınışının ertesi günü, İspanyanın her tarafından getirtilmiş bir yığın Arapça kitap merâsimle yakılmış olsun*". Bu korkunç yangında o zamanın târihçilerinin tahminine göre alevlerin yuttuğu eserlerin sayısı bir milyondan fazla idi.

Bu gün dahi, bazı yazarların Halife Ömer'in İskenderiye Kütüphanesini yak-tırdığı rivayetini sahi imiş gibi ayıplayarak nakletmekten zevk duymalarına muka-bil kendilerine ait ve hepsi sabit olan kitap yakma cinayetlerinden İspanyada yakılan entelektüel hazineden hiç bahsetmemeleri ne kadar üzerinde dikkatle durulacak bir hususdur.

Sadece Gırnata'da, Arşövek Ximenes seksen bin Arapça el yazması yaktır-mıştır. Ancak, Ernest Renan, adîl bir davranışla, İskenderiye Kütüphanesinin Hazreti Ömer'den çok önce, henüz İskenderiye Grekler elindeyken yakıldığını ispat ederek bu iftirâyı boşa çıkarmıştır. Gerçekten Hıristiyanlık Greklerin resmî dinî olunca, İmparator Theodose, Doğuda putperestlik yapacak olanların hepsini ölüme mahkûm etmiş, mâbetlerini yıktırmış, heykellerini de kırdırmıştır. Hıristiya-ni olmayan kitapları boş ve zararlı görüyordu. Bu durum, İskenderiye'de önce bir iç savaş sonra da zulüm devresi açtı. İskenderiye piskoposları ve hayvan benze-ri papazları tarafından çok kötü idare edilen Mısır, nihayet Araplardan yardıma koşmalarını istedi.

Meşhur İskenderiye okulu Hıristiyanlar tarafından tahrip edilmiş ve Müslü-manların zamanında yeniden çiçeklenmiştir.

"Greklerin ve Romanın putperestliği yerine yeni dinî yaymaya gelenlerin ilk işinin, beş bin seneden beri bütün fatihlerin saygı gösterdiği âbideleri yıkmak olduğunu tespit etmek ne kadar şayanı teessüf bir durumdur? Bu vandalizmin ilk ve doğrudan neticesi Mısır medeniyetinin çökmesi olmuştur. Hıristiyanlaşan Mısır, Arapların geldiği güne kadar her gün artan bir çöküşün içine girmiştir."

"İskenderiye Kütüphanesinin yakıldığı iddiâsına gelince, Araplardan önce Hıristiyanlar İskenderiye'deki bütün heykelleri kırdıkları gibi gayri Hıristiyanî ki-tapları da çok büyük bir ihtimamla yakmışlardı. Sonuç olarak, zaten, Araplara ya-kacakları bir kitap bırakmamışlardı.[1]

Bununla beraber İskenderiye kütüphanesinin Müslümanlar tarafından yakıl-dığı her zaman tekrar edilmiş fakat İspanyadakilere sıra gelince sükut edilmiştir.

---

[1] *Dr. Gustav Lebon-Loc. Cit, sayfa 208*

Çünkü bu sükût İslâm düşmanı bir politikanın işine gelmekteydi. Ayrıca şuna da inanılmaktaydı, İskenderiye'de yakılanlar Grek kitaplarıydı. İspanyada yakılanlar ise Müslümanlarca yazılmıştı. yâni tarafgir Hıristiyan yazarlara göre değersizdi. Olayları ve hareket noktalarını bu kadar hatâlı olarak hükme bağlamak çok üzücü ve esef verici bir olaydır ama ayni zamanda iki yüzlü bir politikanın da tabii neticesidir: İki tartı ve iki ölçü, birisi batılılar için birisi de doğulular için.[2]

[2] 2004 senesine kadar öyle olduğu gibi bundan sonra da öyle olacaktır eğer Doğu uyanmazsa. (EG)

TAHRİBATIN NETİCELERİ

İslâm Medeniyetinin yükselişini durduran bir çok sebep vardır. Ama en belli başlısı Haçlı Seferleridir. Hıristiyan Avrupa, İslâm medeniyetini de tıpkı Roma ve Grek medeniyetini ahlâken yıktığı gibi yıkmıştır. Fakat, acaba bu yıkımdan saf dinî açıdan ne kâr etmiştir? Hiçbir şey. Haçlı Seferleri sadece Papalığı ve kilise yaranını zengin etmiş ve bir müddet için bozuk bir Hıristiyanlığın değer kazanmasını ve papaların despotik monarşisinde devam edebilmesini sağlamıştır. Bu elbette onların beklediği ve istediği bir şeydi. Ama beklemedikleri bazı şeyler de oldu: Birincisi, halkın güzideleri arasında Hıristiyanlığa karşı isyanlar ve ikincisi de bizzat kilise için de Rafızîlik yâni sapmalar meydana gelmesidir.

Yeni inançların Fransa'nın güneyinde nasıl boğulduğunu görmüştük. İlerde de Kilisenin "İmanlarını, işitilmemiş bir şekilde, değiştirmiş olan cüretkâr ahâliyi nasıl yeniden itaatine aldığını da ilerde göreceğiz. İşte bu, Katoliklik ile ilmin savaşının başlangıcı ve içeriği Avrupa için çok önem taşıyan bir süreç oldu. Nitekim Chateaubrinad demektedir ki "Hıristiyanlığın çöküşünün târihini Haçlı Seferleri devrinde aramak gerektir. "

Eğer Avrupa, İslâm Dünyasına, asîl bir niyetle, meselâ dinî ahlâkının bozulmasını önleyebilmek, yâhut liberal müesseseyi, yüksek bir medeniyeti , yıkıcı despotik bir barbar istilâsına karşı korumak ve hattâ bir halkın refahını mahrumiyete duçar olmaktan kurtarmak gayesiyle saldırmış olsaydı bu saldırının üzerinde durmazdım. Fakat Avrupa'nın hedeflerinin arasında bu saydıklarımdan hiç birisi yoktu. Avrupa'nın 10. yy'daki durumu, Haçlı Seferleri esnasında gördüğümüz gibidir: Kilise, halkı, en azından daha müreffeh ve daha mutlu kılmak için hiçbir şey yapmamıştır.

Zaten, halk, din deyince "Kutsal Kalıntı" dan başka bir şey anlamıyordu. Halka göre, ilâhî olan ve saygı gösterilmesi gerekli şeyler sadece azizlerin kemikleri vs gibi kalıntıları veya Hazreti İsâ'nın veya Kutsal Bakire Meryem'in kullandığı söylenen eşya idi. Görevi halkı aydınlatmak olan Kilise, dinîn gerçek kaideleri konusunda olsun böyle bir zahmete bile katlanmıyordu.

Lavisse şöyle yazıyor: *"Fransız baronları ve Venedikliler İstanbul'u 1204'de zapt edince, bütün Fransa sevince boğuldu. Bu coşkunun sebebi, şövalyelerin ve hacıların, ülkelerine, Bizans kiliselerinin muntazaman yağma edilmesinden kaynaklanan kıymetli ganimetlerle (Relique, kutsal kalıntı) dönecek olmaları ve kendilerine de bunlardan pay çıkacağı düşüncesiydi. İlk Bizans imparatorları ve Piskoposları, Türklere karşı sefere davet ettikleri hükümdarlara gerçekliği! kontrol ve tespit edilmiş kutsal kalıntı ve eşyalar göndermişlerdi. Hattâ bu hükümdarlar bu eşya ile para bile basmışlardı.*

Bu resmî sevkıyatların yanında, bütün Philippe Auguste devrinde yarı gizli yarı aşikar kalıntı sevkıyatının hususisi de devam edip duruyordu. Doğudan her önemli kalıntı gelişi bir bayram sevinci doğurmakta idi. Bu işin meraklısı müminler taa uzaklardan bu kalıntıları satın almak için geliyorlardı. Böylece affa veya tövbeye ulaşmaya çalışılıyor yâhut bu kalıntılardan mucizeler meydana geliyordu!"[1]

Halkın bu bâtıl itikat ve davranışları putperestlerinkini hatırlatıyordu. Yine Lavisse anlatıyor ki, Albigeois'larla savaşın en kızgın anında, Toulouse Kontu, bir anlaşmayı icra etmekten, sağından bir kuzgun geçti diye vazgeçmiştir. Sihir ve büyü ve batıl itikatlar her yeri sarmıştı.

Kilise ve mensupları, çok pahâlıya patlayan duâlar ve merâsimlerle, şeytanın müdahâlesini, yıldızların haber verdiği felâketleri ve kuyruklu yıldızların, ay ve güneş tutulmasının büyük tehlikelerini önlemeye uğraşıyorlardı. Onların ilk kaygısı, bâtıl itikatları körüklemek, hınçları canlandırmak mümkün olduğu kadar çok af ve tövbe kağıdı satabilmekti. Demek ki kilisenin menfaati günahkârların sayısının artmasında yâni kötülüğün yayılmasında idi.

Hıristiyanlığın Zaferi, İlmin Mağduriyetidir.

Ne gülünç şeydi ki halkın eğitimi de tamamen bu durumdaki Kilise'nin elinde idi. Başka öğretim yapacak kadro yoktu. Düşünceleri dikte eden ve dünyanın ilerlemesini önleyen de Kilise idi. Haçlıların vahşetleri de göstermektedir ki o devir Hıristiyanlarının ne temiz bir ahlâkları vardı ne de kilise otoritelerinin halka öğretim ve iyi misal vermeye ve genel ahlâkı düzeltmeye liyakatleri vardı.

4. yy.'ın başından 10. yy'ın sonuna kadar Avrupa'da ne ilim ne sanat ne de yüksek mânâsında bir din vardı. Gerekli müsâit zemin yokluğundan ötürü hiçbir entelektüel ilerleme ise zaten mümkün değildi. Katolikliğin Greko-Latin selefleri-ne duyduğu aşağılama, İslâm medeniyetine düşmanlığı, papalığın vicdanlar üzerindeki despotluğu siyasî ve dinî müsâmahasızlığı Medeniyet için birer büyük engeldi. Bunlar barbarların istilâsından da daha korkunç birer engeldi. Nitekim, Romalılar, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Barbar istilâsında düştükleri gerilemeden daha gerilere düştüler. Hattâ Greklerin ecdatlarının ilmi çalışmalarına ve eser verme sürecine devam etmelerine en büyük engel de aynidir yâni Hıristiyanlığı kabul etmiş olmalarıdır. İşte bu târihi gerçektir ki Condorcet'ye şunu söyletir: *"Hıristiyanlığın zaferi ilmin ve felsefenin tüm'den savaşı kaybettiğinin işareti oldu."*

Rahip Broglie'de, Roma'nın düşüşünü ve Hıristiyanlığın yükselişini bir başka açıdan ele alarak ayni neticeye varmakta, ayni paralelde şunları söylemekte ve göstermektedir: "Roma İmparatorluğunun çöküşü ve Kilisenin büyümesi dünyanın maddî birliğini ilga ve onun moral olarak yeni bir birliğe kavuşmasını temin etti."[2]

---

[1] *Lavisse, Histoire Generale de France-III. Cilt 1. bl, sayfa 309*

[2] *A. De Broglie L'eglise et l'empire romain au IV siecle.*

Ben bu yeni moral birliğin adîl ve insanî sonuçlarını her yanda aradım ama bulamadım.

Littre'de[1] ilâve ediyor:

"İlimler Târihi ile meşgul olanlar, zarurî olarak belirtmektedirler ki, Roma İmparatorluğunun yıkıldığı günden 11. yüzyıla kadar Batıda Tıb'ba dair hiçbir ilmi emare gözükmemektedir." Charlemagne doktorları ne takdir ediyordu ne de seviyordu. Hâlbuki onlar Roma İmparatorları nezdinde büyük itibar sahibi idiler. Bu aşikar ölüm, bu ilim geleneğinden kopma, bu her şeyi olayların akışına bırakma, 11. yy. da ani bir şekilde her şeyi değiştiren bir müdahâleye maruz kaldı: Arap Tıp ilmi Latinlerin çevresine girmişti.[2]

Gerçekten, Doğu aleminde zekâ ve ilmi şüphecilik zihniyeti uyanır ve müsamahâlı bir rejimde araştırmalar yaparken, Batı'da ise ilme ve felsefeye karşı dinî önlemler alınmıştı. Çünkü ilim ve felsefe, dinîn dogmaları karşısında şüpheli ve kralların iktidarına da zararlı görülüyordu. Papanın tacı ile Kralların taçları ayni darbeden korkuyorlardı. Bunun için de, birincisi, insanları sofuca bir şaşkınlık içinde tutarak körü körüne krallara itaat ettirmeye uğraşıyor, krallar da kılıçlarını Papa'nın emrine veriyorlardı.

Siyasî ve sosyal duruma gelince en karakteristik çizgileri, müsâmahasızlık ve istibdattı. Elbette dinî müesseslerinin tamamı istibdadı ve müsâmahasızlığı destekleyen bir toplumun manzarası da başka türlü olamazdı.

Vahşi Derebeylik

Büyük olsun küçük olsun şehirler vahşî bir derebeylik hayâtı içinde idiler. *"Serf denilen köleler, itaatlerin en katısı ve tahammül edilmezi içinde yaşıyorlardı. Efendilerinin malîkanesinden ne onun izni olmadan ne ayrılabilir, ne de dışarıdan evlenebilirlerdi. Mirasını direkt varisinden başkasına bırakmak hakkına malîk değildi. Efendisi olan derebeyi tarafından satılabilir, kiralanabilir, başkasına verilebilirdi. Mahkeme önüne çıkmaya ve şahitlik yapmaya bile hakkı yoktu. Onun için hukuki bir himaye de söz konusu değildi. Çocuklarına başka malîkler tarafından el konulabilir aralarında paylaştırılabilinirdi. Yüzlercesi arasından şu üzücü anlaşmayı örnek olarak veriyorum; "Biz, Mormontier papazları, payımıza düşen kölelere, birlikte ve beraberce sahip bulunmaktayız Bunları muhtelif ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarının bölüştürülmesinde edinmiştik. 1087" yâni, insanların eşitliğini ve insanlığın saygıdeğer olduğunu ilân eden kilise formüllerinin aslında tatbikatta hiçbir yeri yoktu çünkü olayların akışını değiştiremiyordu."*[3]

Bütün haklardan mahrum, hattâ efendisinin topraklarının dışından evlenmeye bile hakkı olmayan ve efendisi tarafından satılabilen, kiralanabilen, başkasına devir ve değiş-tokuş edilebilen bu kölelerin yanında bir de gerçekten köleler var-

---

[1] Emile, 1801-1881, büyük lisaniyatçı, lügati meşhur (EG)

[2] *Littre, Etudes sur les Arabes et le Moyen Age.*

[3] *E. Lavisse, Histoire de France II. Cilt sayfa 25*

dı. Çocuk Haçlı Seferine satılanları hatırlayınız. W. Heyd yazıyor: "*12. yy. da, kölecilik o kadar kârlı idi ki, Roma sokaklarında bile satış yapılıyordu. İki bin Avrupalı her sene Dimyat ve İskenderiye'de satılmaktaydı. Memlûklar, onların arasından seçtikleriyle Doğu'nun en iyi birliklerini teşkil ederlerdi.*"[1]

Haçlı Seferleri serflere, çok kısa bir hürriyet vermişti. Savaştan dönenler tekrar eski efendilerinin boyunduruğu altına aynen giriyorlardı. Avrupa'nın merkezinde, sefalet ve kölelik uzun süre devam etti. 14. Louis'nin saltanatının son senelerinde, Champagne sakinleri, vergilerden öylesine yılmışlardı ki, kendilerinin çok yaptıkları bir duâyı çocuklarına da öğretiyorlardı. Bu duâ "*Gelecek seneye kalmadan Allah'ın canlarını alması niyazından*" ibaretti.[2]

Bakanlardan birisi krala "*Tebaanız çok mesuttur efendim henüz otlamaya başlamadılar.*" diyordu.[3]

Halkları ne kilise ne de krallar bu kölelikten kurtaracak değillerdi ancak halk onlara karşı ayaklanırsa kurtulacaktı. Ve bu kurtuluş devam da edecekti.

13. yy. dan önce Avrupa'da kadınların ne aşağı derecelerde yaşadığı ve onların hakkında kilise şeflerinin ne düşündüğü bilinmektedir. Zaten bu konuya bir başka eserimde de değinmiştim.[4] Batı'da kadının şartlarını düzelten Hıristiyanlık değil, Kiliseye rağmen Haçlı Seferlerinin sonucudur.

Ülkelerinin mutlak efendisi bu krallar, "Tembel krallar" diye ün kazanmışlardı. Derebeylerine gelince onların çok büyük kısmı yarı vahşî idi ve okuma yazma bilmemekle övünmekteydiler ve üstelik dinîn hamisi geçinmelerine rağmen de dinleri ve taptıkları ilâh hakkında en ufak bir bilgiye de malîk değildiler. Üç ayrı şahsın birleşip Tek bir tanrı olmasını, yâni teslisi anlamak kolay bir şey değildi. Bu durumdan rahatsız olan Bacon "*Zaten, Tanrı hakkında, onu kızdıracak yanlış bir şey bilineceğine hiç bilinmemesi daha iyidir*" diyordu.

Bununla beraber, krallar dinî bir başka türlü kullanıyorlardı da. 1603 de 1. Jacques diyordu ki "*İrsi monarşiyi Tanrı bizzat tesis etmiştir, kendi yerine insanları idare etmek için kralları geçirmiştir ve krallara mutlak bir iktidar vermiştir. Kral hoş gördüğü her şeyi emredebilir, bunun gibi eğer tebaasına bir söz verirse, bu sözü tutmamak hakkına da sahiptir.*" Tabii bu düşünceler Hıristiyanlığın "İktidara itaat edinîz, zira her kudret Tanrı'dan gelmektedir" tavsiyesine uygundu.

St. Laud d'Anger rahibi de şunları yazdı: "*Tanrı istedi ki insanlar arasında bir kısmı efendi diğer bir kısmı da köle olsun. Havarinin dediği gibi Ey köleler! Dünyadaki Efendinize de korkarak ve titreyerek itaat edinîz.*"[5] Bossuet, J. de Maistre, Hegel ve hattâ Sthol, Alman hukukçusu, yer yüzünde kralların Tanrıyı temsil ettiğini ifade eden teoriyi savundular. Tıpkı Doğu'da da, İslâmın ruhuna tamamen zıt ve abes olarak halifelere "Tanrının Gölgesi" dendiği gibi.

---

[1] *W. Heyd, Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age I. cilt sayfa 90*

[2] *Baron d'Holbach, Systém Social*

[3] *Bulletin à Louis XIII*

[4] *La Crise d'Orient-1907*

[5] *E. Lavisse. Loc. cit. II Cilt sayfa 96*

Asiller Kilise Kavgası

Zahirdeki menfaate dayalı anlaşma görünümüne rağmen, kilise ve Devletler arasındaki iktidar mücadelesi bazen acımasız savaşlara kadar varıyordu. Kilise zaten bir taraftan çoğalan sapmalar, diğer taraftan kendisinin kötülükleri yüzünden gitgide zayıf düşmüştü. Bir küçük görme duygusu ve bazen vahşete varan bir kin gitgide kiliseyi ve kilise mensuplarını kuşatıyordu. Öyle ki 1303 de, kralın mümessillerinden Nogaret adlı birisi yanında Colonna ailesinden bir başkası ile, Papanın kaldığı Anagni Sarayına girdi ve Papanın suratına bir tokat aşketti. Bu şekilde dövülen ve hakarete uğrayan Papa Roma'dan kaçmak zorunda kaldı. Kaderin cilvesine bakınız ki bu Nogaret, engizisyoncuların yaktığı Albigeois'lardan birisinin çocuğu idi.

Kilise mensuplarına asîller de daha iyi davranmıyorlardı. Manastırlar ve ayazmalar, emniyette olmak ve fanatik kasabalılardan korunabilmek için zaman zaman yankı uyandıracak mucizeler göstermek zorunda idiler. Lavisse "Hiçbir şato kulesi yoktu ki, komşu manastır için tehlike teşkil etmesin." diye yazmaktadır. Hiçbir şehir yoktu ki Evek'i yâni başrahibiyle ihtilafta olmasın. Senyörler kilise arazilerinde büyük soygun hareketleri yapmakta idiler. Baronlar, hâkimiyetlerinin kilise mahkemeleri ve rahiplerin dünyevi hâkimiyetleri ile sınırlandığından şikayetçi idiler. Evekler âdeta kralî haklara malîk oldukları için Kont'ların hüküm sürmelerine engel oluyorlardı. Bu sebeple papazların ve eveklerin Asîller tarafından öldürülmesi çok görülen olaylardandı.

Kısacası, Kilise babalarının ahlâkı artık herkes indinde tam bir skandal hâline gelmişti. Din sömürücülüğü, nikahsız yaşama kilise mensupları arasında o kerte yayılmıştı ki Kilise artık en kaba saba anlayışlılar nezdinde bile bütün otoritesini kaybedecek hâle gelmişti. İmansız bir baş rahipler çetesi, hayâsız ve isimlendirilemeyecek kadar katı bir Papa'lar sürüsü, St. Paul'ün dinîni berbat etmişlerdi. Üç çeyrek asır boyunca, 1378'den 1449'a kadar Hıristiyanlık, birbirlerini karşılıklı olarak cürümlerin hepsiyle itham ve Aforoz eden üç veya dört Papayı kutsal tahtın üzerinde temaşa etmek zorunda kaldı. E. Geshart "İşte bu yüzden Hıristiyanlık bütün coşkusunu Papalık ise bütün itibarını kaybetti" demektedir.[1]

Gerçekten 2. Pie ve 2. Paul'ün Batıyı Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferine çağıran sesi ne mutlu ki en küçük bir yankı bulmadı.

Haçlı Seferleri Papalara para ve siyâset bakımından avantajlar sağlamışlardı. İki asır boyunca Papalar, mutlak iktidar sahibi oldular. Bütün Avrupa artık onların tabii olmuştu.

3. Boniface'in papalık tahtına oturduğunda, Papalık, Avrupa topraklarının üçte birine malîkti ve bu topraklarda sivil hükûmetin vergi koymak hakkı katiyen yoktu.

Peki Papa'lar bu halka, nice paraya ve cana malolan bu hakkı kullanarak ne

---

[1] *E. Gebhart, İtalie Mystique*

yapıyorlardı? Onu barışı ve iyi münasebetleri kurmak için mi kullanıyorlardı? Yâhut bu kuvvetten Batı'nın ortak menfaatlerini güçlendirmek gayretinde miydiler? Büyük ahlâki prensipleri yâhut halkın hukukunu ortaya koymak için yayınladıkları "Kutsal Bildiriler" nelerdi?

Papa'lar sadece Türklere karşı savaşmak isteyenlere resmen vaadlerde bulunmaktan başka hiçbir şey yapmıyorlardı. Ve acaba vaad ettiklerinin de kaçta kaçını yapabiliyorlardı?

Papa'lar da, Doğunun ve Batının hükümdarlarının çoğu gibi sadece kendi şahsi menfaatlerini düşünüyorlardı. Altın açlığı ve hükmetme sevdası hareketlerinin tek rehberi idi. Entrikalar, zulümler, savaşlar bunların hepsi sadece bu hedefe yönelikti. Sırf halkı boyundurukları altında tutabilmek için, hür bilgiyi, hür muhakemeyi boğmuşlar ve netice olarak da ilmin ilerlemesini durdurmuşlardı.

İspanyadaki İslâm medeniyetini yıktıktan sonra Avrupa'nın içinde bulunduğu durum ve onun neticeleri bunlardı. Muhakkak ki, vahşet hâlinde dahi olsa, en basit cinsinden de olsa bir medeniyeti, kendine özgü bir sosyal yapısı ve teşkilatı olmayan bir halk mevcut değildir. 12. yy Avrupa'sından Barbar diye bahsedişim izafidir. Batılı ülkelerin tümünü ifade eder. Yoksa ben de bilmekteyim ki, o devirde Toulouse, bizim 1922 deki Bursa'mızdan daha gelişmişti. Güney Fransa'daki ve İtalya'daki diğer bazı şehirler eski Roma İmparatorluk medeniyetinin izlerini taşımakta idiler. Oralarda bazı edebî hareketler, bazı mimarî kımıldamalar, hattâ kamu örgütü taslağı bile vardı. Fakat Avrupa'nın geri kalan kısmı, bilhassa merkezi ve kuzeyi, Alman ve İskandinav Devletleri, gelişmiş Kurtuba, Şam ve Bağdat'taki devletler ve medeniyetlerle kıyaslanınca kelimenin bütün mânâsıyla barbar idiler. Scyth'lerin Greklere göre barbar oluşları gibi.

Son olarak canlı bir misal: Arapların idaresinde, Avrupa'nın en incelikli, en özgür, en refahlı ülkesi olan İspanya, Müslümanların katliamından ve sürgün edilmesinden elli sene sonra ikinci plana düşüverdi. Şehirler boşaldı. Duruy ve Sedillot, Ferdinand'ın zaferinden nihayet Gırnatanın düşüşüne kadar olan devrede nüfusun üç milyon azaldığını tahmin etmektedirler. Artık ne ziraat ne de endüstri kalmıştı. Entelektüel faaliyet de tamamen zayıflamıştı. Artık bütün İspanya'da sofuluk kitaplarından ve din meşgalesinden gayrisi kalmamıştı. İspanya yeniden bir Katolik devlet hâlinde getirilmekle, Kilise hâkimiyetinin bir halkı nasıl olabildiğince cüretlendirip kibirlendireceğinin modeli hâline geldi.

Daha sonraları, bazı anlayışlı hükümdarlar, İspanyayı yeniden teşkilatlandırmaya ve halkı tamamen çöküntüye uğramaktan kurtarmaya uğraştılar: Zaten âlimler ve sanatkârlar getirmişlerdi. Fakat teneffüs edilen hava âlimler ve sanatkârlar için uygun değildi. Zekâ ile Engizisyon bir arada yürüyemiyorlardı. Katliamdan kurtulan bazı gemiciler bu efendilere hizmet de ettiler. Cristophe Colombe bu gemicilerden istifade etti. Fakat seferinden dönüşünde kral tarafından nasıl karşılanıp ödüllendirildiği bilinmektedir. Bu meşhur denizci gam ve keder içinde öldü.

Colombe'un keşifleri ve Vasco de Gama'nın zaferleri, Hıristiyan İspanya'ya, dinî propagandanın güçlenmesi ve yüz binlerce Amerika yerlisinin hayâtına mal olan zorla Hıristiyanlaştırmalardan başka bir şey kazandırmadı. Bu bedbahtlar

İspanyanın Katolik misyonerleri gelmeden önce bir yeryüzü cennəti olan yurtlarında serazat yaşamakta idiler. Onlar o güne kadar ne zulüm görmüşlerdi ne de "Kilisenin şerefine" açılmış savaşlardan haberleri vardı.

Yeni dünyanın mâsûm ve güven dolu halkı, işte bu İspanyol ve Portekizlilerin korkunç katliamları ile Hıristiyanlığın tatlılığını! tattılar. Eğer bu katliamdan kurtulan bir yerli olduysa, tarlalarda veya madenlerde çalıştırılmak için onlara ihtiyaç duyulduğu içindi. Ama onların galipleri o kadar acımasızdı ki, kısa zaman sonra yerlilerden bir tane bile bırakmadıkları oldu.

Dominiken, Las Casas, Chiapa Evek'i[1], Charles-Quinte'e sunduğu bir yazıda, tek suçları Hıristiyan olmamak olan, on beş milyon kişinin ortadan kaldırıldığını yazmaktadır. Evet, bunu zâlimin kendisi itiraf etmektedir.

Las Casas, Haiti'nin, Küba'nın, Jamaika'nın güzelliğinden bahsettiği kadar, keşfolundukları günde oralarda rastladıkları ahâlinin iyiliğinden ve hareket ve âdetlerindeki yumuşaklık ve tatlılıktan da bahsetmektedir. Ne var ki İspanyollar onların hazinelerini yağmaladılar, en barbar bir şekilde kızlarının ırzına geçip sakat bıraktılar, erkek çocukları ise yere serdiler veya taşlarla ezdiler. Chiapa Evek'i ve bir fransisken rahibi Marc de Nisse bu alçaklıklara şahit oldular.

İşte, İspanyolların aç gözlülükleri ve rahiplerinin vahşî taassubuyla Yeni Dünya'da yaptıkları. İspanyollar başladı ama sırada İngilizler ve Almanlar vardı. İnsan avı yüz yıllar boyu devam etti. Diderot, bu vahşîliklerden bahsederken "Bir hükûmetin, bu kadar canavarlığı, insanları takibe alıştırılmış olduğu için satın alınmış köpeklerle, insanların takibi ve parçalatılmasını kabul etmesi anlaşılmaz bir olaydır. İspanyol hükûmet adamları acaba bu köpeklere parçalattıkları insanların da kendileri gibi, düşünen. duyan ve yürüyebilen yaratıklar olduğundan emin değiller miydi?[2]

Bir çok Hıristiyan yazar, Müslümanları köle sahibi oldukları için ayıplarlar ve itham ederler. Bununla beraber bu Yeni Dünya topraklarında Hıristiyanların hem de kendileri gibi Hıristiyanları köle yaptıkları görüldü. Bu sosyal durum çok Katolik İspanyada 19 yy. a kadar devam etmiştir. Bu esnada resmî Hıristiyan otoriteleri, bu ülkede "Hıristiyan kardeşlerine" yapılan bu barbarlığı ortadan kaldırmak için harekete geçmek şöyle dursun kınamamışlardır bile.

El Ahmen Mucizesi

Burada Târih bize, felsefi bakımdan başlı başına mühim bir vakıayı haber vermektedir. Valansiya'nın[3], Kurtuba'nın ve Seville'in düşüşünden sonra buralardan kovulan Müslümanlar saldırının şiddetinden kaçarak kitleler hâlinde Gırnata'ya sığındılar. Ülkeyi Muhammed ibn el Ahmer idare ediyordu. Barışçı, usta ve

---

[1] Bartolemeo de Las Casas 1474-1566, Yerlileri İspanyolların zulmüne karşı korudu. (EG)

[2] *Diderot- Oeuvre VI. Cilt sayfa 451*

[3] İspanyada bir şehir, Araplar Belensiye derler. (EG)

hakîm bir insan olan bu zat, önce dış tehlikeyi önlemeyi vatandaşlarının canını ve mallarını güvence altına almayı düşündü. Bunun için de Kastilya'nın Hıristiyan hükümdarı ile bir anlaşma yaptı ve muvakkaten onun tabii olmayı ve haraç vermeyi kabul etti. Tehlike bir defa uzaklaşınca, olgun zihniyet sahibi dindaşlarını etrafında topladı, onları dayanışma ruhu içinde birlik ve devamlılığı hatırlattıktan sonra eskiden beri İslâm Devletinin yükselişinin asıl sebebi olan ahlâki ve siyasî prensipleri takip etmelerini öğütledi. Onlara bu yolda yarış ettirmek için kendisi de en büyük fazilet örneklerini vererek yaşadı. İlk önce bütün gücüyle ziraatı geliştirmeye çalıştı. Üreticilere ve sanatkârlara onları gayrete getirecek şerefli mükafatlar vaad etti. Bir çok fabrika kurdu, bir çok hastane, aceze yurtları ve daha bir çok kamu binası inşa ettirdi. Her yerde okullar açtığı gibi Gırnatada bir de üniversite açtı ve Müslümanların Kurtuba'da kaybettiklerini yavaş yavaş geri kazandırdı.

El Ahmer'in ve ona layık varislerinin bu "pederane" ve şefkatli idareleri sayesinde devlet kısa zaman sonra istiklalini tekrar kazandı ve yavaş yavaş eski kudretini ve ehemmiyetini kazanmaya da başladı. Böylece bütün Avrupa'nın en muhteşem ve en medenî şehri oldu. Kurtuba'da ve Bağdat'ta sönen İlimler meşalesi artık orada, tek medeniyet ocağı hâlinde yanıyor ve bütün Avrupa'ya çok canlı bir ışık yayıyordu.

"Güzel sanatlar Kurtuba'daki süksesine kavuşmuştu. Mimarî taklit edilemez güzellikte kubbeler ve sütunlar ortaya koyuyordu. El Hamra ve Generalif[1] ismi muhayyilelerde zenginliğin ve zarafetin zirvesini gösteriyordu."[2]

Büyük bir öğrenme ve ticaret özgürlüğünden başka, bütün milletlere ve mezheplere bu küçük El Ahmer devleti çok geniş bir müsamaha güvenlik ve himaye bahşediyor ve bilhassa çok insanca ve mutantan bir misafirperverlik sunuyordu. Gırnata Kibarlığı hâlâ meşhurdur. Gırnata sanki sığınılacak bir liman ve herkesin vatanı idi. Şâirler, filozoflar, asîller oraya gitmek için durmadan Pireneler'i aşıyorlardı. Kastilya'nın ve Aragon'un muhalif şövalyeleri Halifenin sarayına iltica ediyorlardı. Bir çok kavgalarda halifenin hakemliğine gidiliyordu. O hükümlerindeki büyük hikmet ve adâletle ara bulucu olarak her zaman aranıyordu. Eğer okuyucularım bu bölümü okuyunca benim duyduğum zevki alırlarsa bahtiyar olacağım.

Eski Müslüman şehirleri, Hıristiyan kralların boyunduruğu altına düştükten sonra akıl almaz bir hızla harap olurken, Gırnatada bu değişim bu bereketli ilerleme nasıl ve neden meydana geldi? İşte öğrenilmesi gereken asıl mesele ve maalesef bu konuda târihler bize gerekli açıklamaları kâfî derecede yapamıyorlar. Birisi mağlup, bitmiş bir imparatorluktan geri kalmış ve haraca bağlanmış bir sınırlı toprak parçası ama pırıl pırıl, diğeri, yâni galip gelmiş Hıristiyan hükümdarlar eline geçenler ise bu galebeye ve hâlâ canlı bir medeniyetten arta kalan zengin temellere de sahip olmalarına rağmen karanlıklar içinde geri kalmışlar.

Bu tersleşmenin ilk açıklayıcısı, birisindeki fikir hürriyetine karşın ötekindeki taassubun meydana koyduğu korkunç tezattır. O zaman İspanyada hüküm sü-

---

[1] Arifin Cenneti'nden bozulmuş isim, harika güzellikte Endülüs bahçesi.

[2] *Sedillot-Loc. cit 1. cilt.*

ren krallar, her ne kadar komşu ve çağdaş iseler de birbirlerine benzemiyorlardı. El Ahmer zihniyet olarak onları birkaç yüz yıl geride bırakmıştı. El Ahmer, kendisini ilmin ve sanatın hamisi ilân edip, yeni kurduğu kütüphaneyi zenginleştirmek için kitaplar aratır, hattâ kağıt parçası bulsa alırken, öbürleri, dar ve katı bir katolisizm içinde Rafızîleri engizisyonda yakmaya uğraşıyorlar, sofuca yazılmışlar hariç bütün kitapları ateşe atıyorlar ve Kurtuba'nın eski Üniversitesini manastıra çevirmeye çalışıyorlardı. Sevilla'nın (İşbiliye) meşhur rasathanesi, katedralin çan kulesi hâline getirilmişti. Hâlbu ki Gırmata da (Grenada) ziraat, sanayi gelişiyordu ve İtalya, Mısır ve Suriye ile geniş bir ticaret hayâtı başlamıştı. Bu sebeple Almeira limanı bütün yabancılara açıktı ve Batının en büyük uğrak yeri hâline gelmişti. İspanyanın diğer şehirleri de bu arada yağmaladıkları hazine ve servetleri yeyip bitirmekle meşgullerdi ve servetlerinin sonuna gelmiş Amerika'dan kopartılıp getirilen muazzam hazinelerin ve zenginliklerin en küçük bir parçası bile kamu yararına kullanılmış değildi. Her şey Rafizîliği ve Protestanlığı yıkıp bütün dünyaya şamil despotik bir monarşi kurmak uğruna sarf edilmişti. Buna da "aziz bir gaye" deniyordu. Hıristiyan hükümdarların idaresi altında kalan çok az Müslüman da Yahudiler de ayrı mahâllelerde, mutlak ve barbar bir idareye boyun eğerek yaşamaya mecbur bırakılmışlardı. Her türlü işten ve ibâdetlerini yapmaktan men edilmişlerdi, hiçbir mülk edinme hakları da yoktu.

Kastilya ve Aragon kralı, bu beklenmeyen ve hızlı kalkınmadan şaşkına dönerek ve korkarak önce onların müsâmahasından ve misafirperverliğinden entrikalarını çevirmek için istifade ederek Malaga ve Cadîx hükümdarlarını isyana sevk ettiler. Bu iki kralın da, nasıl vahşetle neler yaptıklarını ilerde göreceğiz, medeniyetin Avrupa'daki bu son ilticagahını mahvetme hususunda anlaştılar.

Peki niçin bu aşağılık imha? Bu insanlık lekesi cürümün işlenmesine sebep ne? Bu küçük devlet komşularına ve Avrupa'ya karşı ne günah işlemişti? Ateş böceği kendisini yemek isteyen Yengece "Ben sana ne fenalık yaptım?" diye sorunca şu cevabı alır:

"Sen ışık saçıyorsun ve bu beni rahatsız ediyor."

Ey benim vatanımın gençleri! Benim ömrümün geri kalan günlerinin tatlı ümitleri! Târihin bu çok ibretli olayını dikkatle düşün, üzerinde dur.

Bu misal ümitsizliğe hiç yer olmadığını sadece asîl ve faydalı prensiplere sımsıkı sarılmanın kâfî olduğu gerçeğini aydınlatmaktadır.

MÜSLÜMANLARIN MEDENİYETİ

7 ila 12 yüzyıllar arasındaki İslâm ilim ve medeniyeti önünde saygı ile eğilen Ernest Renan bile, sanki bu muazzam eserin, Müslümanların gayretlerinin meyvesi olduğunu kabul etmekten rahatsız gibidir. Zira, şöyle sormadan edemez "Arap ilmi denilen bu ilim, aslında gerçekten Arap ilmimidir? Lisan, sadece lisan Arapça'dır o kadar." Gerçekten tıpkı Latince'nin Batı'nın ilim dili olduğu gibi Doğu'nun ilim dili de Arapça idi. Fakat Latince'yi ilim dili olarak kullanan İngiliz ve Fransızların, gelenekleri ve kültürleri tamamen ayrı idi. Bu sebeple nasıl ki o devrin medeniyetine Latin Medeniyeti demek doğru değilse, ayni şekilde, İranlı, Arap, Hintli, Türk bir çok milletin ortak gayretinin eseri olan İslâm Medeniyetine de "Arap Medeniyeti" demek doğru değildir.

Ne kadar hazindir ki, Renan gibi bir büyük düşünür de, herhâlde çocuk yaşta din okulunda aldığı tesirden olacak, ilmin dinle ve milliyetle bir alâkası olmadığını anlamamıştır: İlim bizim vatanlarımızın dar sınırlarını aşar. İlimler, nice eski zamanlardan beri hakikatin araştırılmasının meyvesidir. Her millet dehâsına, sosyal durumuna, kaynaklarına göre ilmin ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Bilgilerimizin oluşmasında geçmişin muazzam payı vardır. Bu bir zincirleme ve devamlılık hâlidir.

O hâlde, zekânın ve ilhamın fetihleri insanlığın ortak malıdır. Safkan bir Grek astronomisi yoktur ne bir Arap fiziği, tıpkı bir İngiliz matematiği yâhut Fransız kimyası olmadığı gibi. Ayni şekilde çok haklı olarak söyleyebiliriz ki bir Hıristiyan ilmi de yoktur. Zaten İlim ve Hıristiyanlık birbirine düşman mefhumlardır. Ne tezattır bu? Modern Çağların, tanınmış yedi astronomundan Copernic Polonyalı, Kepler Alman, Galile İtalyan, Newton İngiliz, La Place Fransız'dır. Lalande'ın en büyük yirmi astronom arasında zikrettiği El Battani ise Arap'tı, Tycho Brahe de Danimarkalı. Birisi diğerinin eserini tamamlıyordu. Her hangi bir ilim dalındaki bir buluşun onu bulana, ister Rus ister İngiliz, ait olduğu ortadadır. Gerisi şoven öğünmelerden ibarettir.

Büyük Türk astronomu Uluğ Bey diyor ki, "Büyük ilmi keşifler, birbirine içten bağlarla bağlı bir çok küçük ve birbirini takip eden buluşların meyvesidir". Bir âlimin laboratuarında, ismi meçhul kalan bir çok yardımcısı vardır ki ondan önce zemini hazırlamak için çalışmış ve ıstırap çekmiştir. Âlim geçmişteki çalışmaların mirasçısıdır. Onun şerefi sadece bu mirası işlemek ve mükemmelleştirmek veyâhut ondan bir neticeye varmaktır. Ortaçağ Müslümanları da bundan başka bir şey yapmamışlardır. Geçmişten aldıkları ilmî miras onların ilerlemelerinin sermayesi olmuştur. Onların inkâr edilemeyecek hizmetleri bu mirasın kıymetini bilmeleri ve ondan istifade edebilmiş olmalarıdır.

Bu Müslüman âlimlerin bütün buluşlarını ve keşiflerini sayıp dökmeye bu eserin hacmi izin vermez. Bu konuda ben sadece okuyucuyu, Gustav Lebon, Draper, Sedillot ve Viardot'nu kıymetli eserlerinden yaptığım alıntılarla baş başa bırakacağım.

Bu keşifler Niçin İslâmdan Önce Yapılmadı?

Renan, ayrıca hem kerrat ile şunu söylemektedir: *"Bu Arapça'yı kullanan yazarların bir çoğu da Yahudi asıllıydı Nestoriendi, Grek'ti ve bazıları da "İçlerinden kendi dinlerine isyan etmiş bulunan" Araplardı. Bir başka iddiası da İslâm medeniyetinin fethedilen yerlerin halklarının eseri olduğu idi."*

Hiç kimse Bağdat veya Kurtuba'daki âlim ve filozofların arasında her ırka mensup kişiler bulunduğunu inkâr etmemektedir. Zaten bu farklı milletlerden insanların bir araya gelebilmesi de orada, yalnız orada farklı bir zihniyetin bulunduğunu işaret etmektedir. Burada önemli olan da, bu yeni hava'nın ve ilham perilerinin yeni zemininin nasıl yaratılabildiğini bilmektir. Niçin bu Yahudiler, bu Nestorienler, bu Grekler 2. yüzyıl ile 7. yüzyıl arasında yâni Müslüman Araplar gelmeden ve bu yeni hava ve zemin ortaya konmadan önce hiçbir buluş ve keşif yapmamışlar? Üstelik bütün Greco-Latin eserleri de Arapların değil, o zamanlar onların ellerinin içinde idi. Memleketlerinden kovulan Yahudi ve Nestorienler, Endülüs Halifelerine sığınıp kendilerini özgür çalışmalara veriyorlardı. Yüksek makamlardaki şahıslarla temas kurmayı kolaylaştırdığı için de Tıbbı tercih ediyorlardı. Muhakkak ki, Müslümanlar başlangıçta bunlardan çok şey öğrendiler ve çok istifadeler ettiler. Onların bazılarını, okullarına profesör tayin ettiler bazılarını da eski Grekçe kitapların Arapça'ya tercümesine memur ettiler. Fakat kısa zamanda öğrencileri bu profesörleri geçtiler ve hiçbir Yahudi ve Nestorien ismi kendini ortaya koyamadı ve ölümsüzlükte Farabi, İbni Sinâ, Razi, El Birunî, İbnürrüşd, El Battanî, Nasireddin Tûsî, Uluğ Bey ve İslâm Dünyasının tanınmış diğer bilginlerini geçemedi.

Halife Mansur ve Me'mun, Mısır'dan, Bizans'tan, Hipokrat'ın, Öklid'in, Eflâtun'un ve Aristo'nun eserlerinin kopyalarını Bağdat'a getirtiyordu.

EL Me'mun, Bizans İmparatoru Teophile'den matematikçi Leon'u bir müddet Bağdat'a göndermesini rica ediyor ve "Din ve millîyet farkımız bu ricamızı yerine getirmekten sizi alıkoymasın" diye de belirtiyor bir dosta gösterilen dostluk icabı gibi bu ricamı yerine getiriniz diye bitiriyordu mektubunu. Bizans İmparatoru bu ricayı reddediyor küstah ve acı bir cevap vermekten çekinmiyordu. Daha sonra bu Bizans İmparatoru Michel'le imzalanan bir anlaşma ile, Halife Bizans'ı, daha önce kopyasının alınmasına müsaade edilmeyen kitapların kendisine harp tazminatı olarak teslimi şartını koşacaktır.

Halifeler, büyük değerler vererek, bir çok yabancı âlim ve mütercimi, ilmî çalışmalara ortak olsunlar diye davet ediyorlardı. Böylece, henüz Hıristiyan Batı dünyasında meçhul olan bilgileri Avrupa'ya da açmış oluyorlardı. Niçin Avrupa, bu halifeleri örnek alıp taklit etmedi veyâhut bu misalden niçin istifade etmedi.

İstanbul Roma'dan çok Bağdat'a daha yakındı. Garip bir şekilde, Grek ilmi Roma'da değil Bağdat'ta canlandı. Niçin Grekler bizzat kendileri, malîk oldukları ve bilhassa kendi dillerinde yazılmış ilmi ve edebi hazineleri mükemmelleştirmeyi ve yaymayı düşünmediler? Düşünmek değil o eserleri okumadılar bile.

"*Hıristiyan Grekler*" diyor, Diderot, "*atalarının dili olan eski Yunanca'ya kadar her şeyi unutmuşlardı. Onların Evek'leri sanki âlim olmak küfürmüş gibi onlara Hıristiyan öncesi kitapları okumayı yasaklamıştı.*" Onlar sadece Aristo'yu o da skolastik sâhada ve yalnızca skolastikle alâkalı münakaşalarda kullanmak üzere hatırlıyorlardı. İlmi, ilâhiyat altında boğmuşlardı ve felsefe öğretimini de yasaklamışlardı. İkonaların ve kutsal kalıntıların mucizevi şifa hikâyeleri Hypocrate'ın dehâsını unutturmuştu. Eski Yunanlıların büyük atalarından sonra uğradıkları bu çöküşü affedemeyen Draper de şöyle yazıyor;

"*Dünyanın en büyük edebî ve artistik modellerine sahip olan Bizanslılar bin sene zarfında hiçbir orijinal eser ortaya koyamadılar. Milyonlarca Grek ne ilim ne de felsefe sâhasında bir adım ilerleyemedi. Bir tek buluşları olmadığı gibi okunmaya değer ne bir şiir ne de bir trajedi yazabildiler.*"

Katolik Avrupa da Greklerden daha ileride ve daha iyi yönlenmiş değildi. Kütüphaneleri ve sanat eserlerini kullanacaklarına, İspanyada olduğu gibi İstanbul'u da Haçlı Seferlerinde işgal ettiklerinde , dağıtıp imha ettiler. Bu gibi ortak insanlık mirası eserler hakkında duyulması tabii olan, onları korumak ve dâimâ arttırarak gelecek nesillere bırakmak insanî duygusundan Avrupa mahrumdu.

Romalılar İlim Yolunda Ne Yapabildiler?

Mühim bir mesele beni geriye giderek Romalıların, Grek medeniyetinin bu meşru mirasçılarının ilmi sâhada neler yaptıklarını sormaya zorlamaktadır. Brütüs'den, resmen Hıristiyanlığı kabul ederek inhitatı çabuklaştıran Konstantin'e kadar Romalıların buluşları, keşifleri ve eserleri nelerdir?" diye sormaya icbar ediyor. Pline, Varron, Columelle, Celse, gibi birkaç isim, Arşimet'in, Aristo'nun, Pitagor'un Tales'in, Öklid'in takipçisi olarak kabul edilmeye lâyık mıdırlar? Araplardan önce onların kaç eseri Latince'ye çevrildi, nerede o eski Latince tercümeler? Nerede o kitaplar?

Araplar, Hintliler, İranlılar, Türkler mükemmele doğru koşarken niçin Hıristiyan Avrupa on asırdan fazla bir zaman. hem de bu utancı âdeta şerefmiş gibi kabul ederek, derin bir cehâlet içine daldı? Bunun açıklaması nedir?

Hıristiyan okuyucularımı sakinleştirmekte acele edeyim: Eğer Araplar ve Türkler ilim ve felsefede ilerlemişlerse bu sadece Müslüman oldukları için değildir. Merakeş Arapları ve Konya Türkleri her ne kadar Müslümansalar da bu gün hiçbir entelektüel üretime kadîr bulunmamaktadırlar. Sebebi de şudur ki, muhitin şartları ve sosyal müesseseleri buna müsâit değildir. Din yalnız başına, hele ki yanlış yorumlanmış ve kötü uygulanmışsa bir milleti ayağa kaldırmaya kâfî gelemez. Eğer sadece din ve onun uygulaması ilerleme için kâfî gelseydi bu gün İspanya ve Rusya dünyanın en ileri en medenî devletleri olurlardı.

Yeniden Doğuş'un Dört Faktörü

Mekke ve Medine, İslâmın beşiği olan bu iki kutsal şehir, Arapların ilmî ve artistik faaliyetlerinin tamamen dışında kalmıştır. Habeşistan, Mısırın doğusundaki bu geniş Hıristiyan ülke de, biraz yukarısındaki Şam ve Kahire'yi aydınlatan İslâm ilminin ışıklarından istifade edememiştir, çünkü bütün bu ülkelerin halklarının kültürleri için gerekli şartları bir araya getirememişlerdi. İşte bu şartların yokluğu da, insanlığın yedi yüz yıllık duraklamasının sebebi olarak ortaya çıkan Greko-Romen medeniyetinin mahvolmasıyla beraber yok olmuştur. İlim, sanat, medeniyet için gerekli şartların yeniden doğuşunu biz İslâma borçluyuz. Birbirinden ayrılmaz ve tamamen İslâma ait birbirinden önemli dört faktör vardır ki bu yenilenmeyi temin etmiştir.

1- Önce İslâm maziye hürmet etmiş, büyük önem vermiş ve geçmişe dikkatle yönelmiştir. Geçmişi itmek ve ataları lânetlemek, "Bırakın ölüler ölüleri defnetsin" diye bağırmak veya Saint Jerome gibi "Bilhassa geçmişi unut" demek veyâhut da Saint Remy ile beraber "Taptığınız her şeyi yakınız" diye haykırmaktansa, Hazreti Muhammed, bilakis bütün geçmiş peygamberlere ve onların kitaplarına büyük saygı göstermiştir. Öndekilerin tavsiyelerine kulak verilmesinin ve eskilerin deneyimlerinden faydalanılmasının, geriden gelenlerin hayrına olacağını bildirmiştir. Öngörülmeyen veya açıklanamayan her durumda, İslâm dini, milletin geleneklerine göre hareket edilmesine izin vermiştir. Böylece İslâm dini, geçmişle hâlin uyum hâlinde olabilmesi yolunu açık tutmuştur. Arap ki geleneklerine o kadar bağlıdır, İslâmîyet'le atalarının kültürü arasında ortak noktalar bulmaktan memnundu. Gerçi taştan ve tahtadan yapılmış putlar devrilmişti ama Arapların geçmişte o kadar hayranlıkla okudukları "Câhiliye Şiiri" canlılığını koruyordu ve üstelik yeni edebiyatın da en kıymetli mayası rolünü üstlenmişti.

Gelenekler hâlin dengesini ve devamını sağlarlar ve geleceği hazırlarlar. Çünkü istikrar sosyal örgütlenmenin en mühim şartı olmakla onu temin eden gelenekler usta ellerde, yeni reform projelerinin dayanağı olabilirler.

Eğer İslâm Medeniyeti, hızla gelişmiş ve harika meyveler vermişse bunun sebebi köklerinin, geçmişin en uzak hatırasının derinliklerine kadar uzanmış olmasıdır. Müslümanlar bu sayede, aslında ilminin de sanatının da temeli olan vahdet ve devamlılık düşüncesini ve teorisini kurabilmişlerdir. Kendilerine eski medeniyetlerde faydalı ne buldularsa almak ve geliştirmek imkânını veren bu devamlılık anlayışı sayesinde, zahiren sönmüş görünen İslâm Medeniyeti, yeşerdiği her yerde bu gün bile görünen fakat ihmâl edilmiş hatıralar bırakmıştır.

Eğer Araplar, İstanbul'u daha 8. yy da ele geçirebilseler ve filizlerini, doğrudan, Grekoromen kültürünün köküne aşılayabilseydi Orta Çağ bu kadar uzun sürmezdi ve Rönesans Avrupa'da yedi yüz yıl önce başlamış olurdu.

2- Müslümanların ilerlemelerinin ikinci sebebi her Müslümanın Kur'anı okumak mecburiyetinde olması idi. O kadar belagatlı olan Kur'anı genç yaşında kendi dilinde okuyan veya birkaç ayetini ezberlemiş bulunan Arap zaten artık oku-

muş yazmış birisi veya en azından öyle olma yolunda bir insandı. Çünkü Kur'an sadece bir din kitabı değildir, ayrıca çok zengin bir dille yazılmış bir Medenî Kanun, bir siyâset kitabıdır.

Çok mühim bir nokta daha: Arap İslâmdan önce, zaten yüksek seviyede teşekkül etmiş mükemmel bir lisana malîkti. O hâlde demek ki medeniyetin ilk aletine sahipti.

Fakat İslâmın emirleri sadece Kur'an okumakta kalmadı. İslâm müminlerine, ilimleri incelemeyi ve gerçekleri "Beşikten mezara kadar" araştırmayı da emretti. İslâm "Aşk olsun akletmeyenlere göklerin melekutu onlarındır" demedi. Tam aksine "Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?" "En büyük rütbe ilim rütbesidir" dedi. Âlimleri yüceltti ve onları peygamberin vârisleri olarak gördü.

Hazreti Peygamber "Nerede bir hakikat bulursanız alınız, o İslâma aittir" buyurdu. "Kanaat getirmeden kabul etmeyiniz", "Aklınızla tahkik etmediğiniz şeyleri kabul etmeyiniz yoksa gözleriniz ve kulaklarınız sorumlu olur." dedi.

Katolik ilmihâli ise "Vahyin getirdiği bir sır her ne kadar biz onu anlamasak da bir gerçektir." İncilin öğüdü ise "Siz de hükme bağlanmak istemiyorsanız kimseyi hükme bağlamayınız. "

O devirde, ilim insanı, savaş insanından daha kıymetli kabul ediliyordu. İşte bunu anlatan kaideler:

"İlim yolunda çalışan, Allah yolunda savaşandan daha öndedir Yüce Allah'ın katında"

"İlmî araştırma, oruç ve gaza gibi ibâdetlere nazaran şayanı tercihtir."

"Bir saatlik bir ilmi çalışma bir gecelik ibâdetten hayırlıdır."

İlimden anlaşılan mânâ, daha sonraları olduğu gibi, sadece ilâhiyat değildi.

İslâmın bu uygun durumu, saliklerine, âdeta dinî bir heyecanla, daha önceki çalışmaları, ırki ve dinî aslı ne olursa olsun ayırt etmeksizin inceleme imkânı vermiştir. Bazıları onların tercümesini okumaktan memnun olmadıkları için orijinal metinlerinden okuyabilmek arzusuyla Grekçe öğrenmişlerdir.[1]

Hazreti Peygamber, "Bilgi bir insanın en güzel süsüdür" buyurmuştur. Böylece, bilgi yoluyla mükemmelleşmek o devrin ideali olmuştu. Bana göre bu ideal, ışıkları her yerde yalazlanan ve sıcak bir inceleme ihtirâsı uyandıran İlim meşalesi olmuş ve sanatkâr, âlim, edip, her kolda nice dehâların yetişmesini sağlamıştır.

3- Üçüncü unsur ise bizzat İslâmın ruhbana izin vermeyişi, Hıristiyanlıkta olduğu gibi Allah ile kul arasına kiliseyi, papazları kimseyi hiç kimseyi sokmayışıdır. İslâmda ne vatan farkı ne de ırk veyâhut deri rengi farkı vardır.

Evet gerçekte Bağdat'ta, Renan'ın belirttiği gibi her milletten insan vardı. Bu farklı ve değişik asıllı güzidelerin varlığı o toplumun gücü ve dayanağı idi. Fakat

---

[1] *Madrid yakınlarında Escurial Kütüphanesinde Araplar tarafından yazılmış Grekçe-Arapça lügatler bulunmaktadır.*

Renan'ın ve diğer yazarların unuttukları bunlar arasındaki hayran olunacak her şeyden aziz şeyin çalışmalarındaki kardeşlikleri olduğu gerçeği idi. Ayni istikamet, ayni gaye, ayni inanç, ilme ve onun gerçeğine inanç, onların arasında en güçlü bağları oluşturuyordu. İlmi araştırmalar onları yakınlaştırmıştı. Zira, bir binanın inşasında olduğu gibi, bir rasathanede de Hıristiyan, Müslüman veya Tanrısız astronomlar ayni kaidelere tabi idiler. Medeniyetin en ulvi gayesi, insanlar ve benzerleri arasında entelektüel münasebetleri temin ve tanzim etmek herkese yeteneklerini serbestçe geliştirmek ve kabiliyetlerini herkesin yararına kullanmasını sağlamak değil midir? O hâlde, İslâm da, muhtelif ırkların güzidelerini, bu bereketli dayanışmaya o devrin ilim lisanı olan Arapça vâsıtasıyla tahrik ederek ulaştırmış bulunmaktadır.

Medenî faaliyetlere böyle bir dayanışma içinde iştirak olayı Romalılarda vardı. Roma dünyasının bütünlüğünü sağlayan İspanya, Galya, İtalya, Afrika, Asya gibi ülkelerin, edebiyatta, sanatlarda temsilcileri vardı. Lucain, Seneka, Florius, Pomponius Mela, Lucien Apulee vs hep başka başka ırklara mensuptular ama ilim dili olarak Latince'yi kullanıyorlardı.

4- Dördüncü faktör de binanın kilit taşı mesabesindeki büyük müsâmahadır. Batıda henüz bilinmeyen ve nimetlerinin de ehemmiyeti henüz layıkıyla idrak edilemeyen zihin özgürlüğüdür. Mercier bunun varlığını ve değerini itiraf etmektedir: "Müsâmaha", diyor, "İslâm doktrininin temelidir."[1]

Ayni şekilde rahip Michon da diyor ki "Hıristiyan milletlerine ne kadar yazıktır ki halklar arasında kardeşliğin manevî temeli ve büyük kanunu olan dinî toleransı Müslümanlardan öğrenmek zorunda kalıyorlar."[2] Acaba gerçekten müsamahayı en küçük şekilde de olsa öğrenebildiler mi? Heyhat! Onların, bütün bir ortaçağdaki ve daha sonraki işlerinden hiç birisi birazcık olsun müsâmahayı öğrenebildiklerine delalet etmiyor.

Kabul ediyorum ki bu müsâmaha, uzun vadede Türkiye için bir felâket sebebi olmuştur. Zira, o menhus, Ermeni ve Rum meselesi çok eski târihlerde, ya zorla din değiştirme yâhut da toptan imha sûretiyle hâlledilmiş olabilirdi. İspanya Müslümanlarının kaderi böyle olmuştu ve diğer bir çok ırkların kaderi de ya ateş veya demirle yâhut Amerika, Avustralya ve Afrika yerlilerine yapıldığı gibi Alkolle yok edilmek olmuştur. Müsamaha Türkiye'de oldukça büyük bir düşünce özgürlüğü getirmiştir. Bu da gayri müslim diğer millîyetlere ve unsurlara sadece varlıklarını muhafaza etmek değil, fakat dahasını, öz geleneklerini, dillerini ve atalarının entelektüel eserlerini muhafaza etmek imkânını vermişti. Galip Türk'ler, zaferlerinin zirvesinde, bir gün olup, ihtirâsların ve entrikaların devreye girebileceğini ve onların tebaaları arasında, yabancı güçlerin elinde en kuvvetli bir siyasî dayanak ve silâh hâline geleceğini, kapkara bir nankörlük içine girecek insanların olabileceğini düşünememişlerdi.[3]

Sonuç olarak, müsâmaha Ortaçağda, İslâm Dünyasının genel kültürünün

---

[1] *E. Mercier, La Question İndigene en Alger-Cezayir'de Yerli meselesi, sayfa 154.*

[2] *L'abbe Michon, Voyage religieux en Orient*

[3] *La tolerance Musulman, başlığıyla yayınlamış olduğum bir incelemede bu konuya değinmiştim. Revue Occidental, 1876*

gelişmesinin dayandığı sosyal organizasyonun temellerinden birisi olmuştur. Ne kadar gariptir ki, bildiğim kadarıyla, Avrupalı târihçiler İslâmîyet tarafından yaratılmış bu uygun zemin ve onun dünya medeniyetine katkı payına asla işaret etmemektedirler. Bununla beraber Renan çok karakteristik şu olayı zikrettiğine göre bu müsâmahayı bilmez değildi:

"Kayrevanlı bir hukukçu, bir İspanyol ilâhiyatçısına, yapmış olduğu Bağdat seyahatinde, bu şehirde bulunduğu günlerde "kelamcıların" toplantılarına katılıp katılmadığını sordu. "İki defa katıldım" diye cevap verdi İspanyol, "fakat daha fazlasına katılmak istemedim." "Peki niçin?" "Düşünebiliyor musunuz? diye cevap verdi seyyah, gittiğim ilk toplantıda, her mezhepten Müslümanlar ve hattâ münkirler, Tanrısızlar, materyalistler, Yahudiler, Hıristiyanlar sizin anlayacağınız her cins inançsız adam vardı. Her mezhebin şefi, mezhebinin görüşünü savunmakla görevli idi ve bu şeflerden birisinin salona girdiği her seferinde bütün hazır bulunanlar ayağa kalkarak onu saygıyla karşılıyor ve o oturmadan yerlerine oturmuyorlardı. Salon tamamen dolunca bu inançsızlardan birisi söz aldı, diyordu ki "Biz buraya aklımızla düşünmeye geldik, siz bütün şartları biliyorsunuz, Siz Müslümanlar, bize karşı Kur'an'dan ve sünnetten delil getirmeyeceksiniz, çünkü biz ikisine de inanmıyoruz. Herkes aklî deliller içinde kalacaktır. Herkes bu sözleri alkışladı. Anlayınız", diye İspanyol ilâve etti, "böyle şeyleri işitince ben elbette bir daha öyle bir toplantıya katılamazdım. Bana bir defa daha böyle bir toplantıya katılmam teklif edildi ama ayni skandalı bir daha yaşamaktan başka bir şeye yaramazdı."

Şimdi kendime soruyorum, Avrupa kıtası üzerinde hangi ülke böyle bir toplantıya ve böyle bir konuşmaya izin verecek kadar özgürlük ruhuna sahiptir? Dünyanın hiçbir yerinde inançlara, ilimlere ve sanatlara bu kadar tam bir özgürlük tanınmamıştır. İslâm ülkelerinde ise, araştırmacıların, düşünürlerin fikirlerine hiç kimse karışamazdı.

İslâma has olmamakla beraber İslâm Medeniyetinin manevî ve zihni ilerlemesinde büyük rol oynamış çok mühim bir başka faktör de büyük insanların varlığı ve faaliyetleridir. Halifeler, Sultanlar, Emirler, büyük vezirler yâhut müşavirler bu sâhada çok büyük bir rol oynamışlardır. Onların ortaya koydukları yâhut kabul ettikleri bu zemin yukarda saydığım dört faktörün ürünüdür.

O devirde, Müslüman idarecilerin kendileri de gerçekten büyük ve muhteşemdiler. Onlar hayâtlarında bir çok güzel karakteri ve hayırlı faaliyeti birleştirerek ömürlerini şereflendirmişlerdi. İslâmın ana prensipleri ile Roma müesseselerini ustalıkla bir araya getirerek ve bilhassa yukarda zikrettiğim dört temel kaideyi titizlikle koruyarak, muazzam bir medenî imparatorluğun temellerini atmışlardır.

Askerî ve siyasî teşkilat iç nizamı temin ediyordu. Okullar ve laboratuarları olan Üniversiteler, rasathaneler, kütüphaneler açmak ilerlemenin temelini teşkil etmekteydi ve ayni şekilde devletin de bunları himayede yarışması olmasa, sanatkârların ve âlimlerin, kendilerini araştırmalara tamamen verebilmek imkânları olamazdı.

Şunu da önemle belirmek gerektir ki "Devletin temeli" kabul edilen adâlet,

bu tanınmış halifeler devrinde titizlikle uygulanmaktaydı. Proudhon'la[1] beraber "Onların ilerlemeleri, adâletin gerçekleştirilmesiyle oldu." da diyebiliriz.

İslâm Medeniyetinin ilerlemesinin ikinci derecedeki faktörlerini sıralamak uzun sürer. Fakat bununla beraber anılmaya değer olanı da vardır: Düşünürlere ve âlimlere temin edilen refah, bunlardan birisidir. Fakirlik çok kere, zihin işçisini imkânlardan ve bağımsızlıktan mahrum eder ve başarıya ulaşmasına engel olur. Sefalet her zaman ilerlemenin engelidir. İslâmî müesseseler, öğrencilere ve âlimlere maddî imkânlar sağlamak sûretiyle bu engeli kaldırmışlardır. Yunanca eserlerin tercüme veya kopya edilmesi işinde de, devrin en tanınmış âlimlerinin cesaretlendirilmesi işinde de hep devlet yardımı kendinî göstermiştir. El Mansur, Eflatun'un "Cumhuriyet" isimli eserinin tercümesine bizzat nezaret etmekteydi. EL Hâkim Kurtuba'da[2], bütün ülkelerin âlimlerini himayesine almış bulunuyordu. Onun sayesinde filozoflar, yobazlara rağmen ve onlara karşı, profesör olup ders verebildiler.

Her zaman ve her yerde olduğu gibi elbette Bağdat'ta da, Kurtuba'da da fanatikler ve reaksiyon gösteren tutucular vardır. Gelenekten gelen muhafazakârlar, sık sık devlet şefine karşı memnuniyetsizliklerini ortaya koyuyorlar ve onu ilâhî adâletle tehdit ediyorlardı. Fakat bu cesur şefler onlara aldırmadan büyük reform projelerini devam ettiriyorlardı. Bu bakımdan onların medenî cesaretleri, yenilmez sebatları cidden takdire şayan görülmelidir.

Söylendiği gibi, Astroloji değil fakat astronomi o devirde sarayın gözde ilmi idi. Dünyanın yeri ve şekli, kainatta insanın yerinin tespiti, ekseriyâ halifelerin önünde münakaşa ediliyordu. Bu halifelerin kendileri de hür düşünürler idi dolayısıyla, Astronominin, ziraatta ve denizcilikteki pratik önemini inkâr etmeden, felsefi değerini ve insan düşüncesini serbestleştirmekteki gücünü takdir eden kişilerdi. Me'mun zamanında, Şam'da ve Bağdat'ta iki tane rasathane kurulmuştu. Yer yuvarlağının hacminden hareketle bir boylam dairesinin ölçümünün yaptırılmasını da ona borçluyuz. Sadece bu misali düşünmek o zamanlarda Müslüman hükümdarların nasıl bir atmosferde yaşadıklarını göstermeye yeter.

Onlara düşen en büyük şeref, kudretlerini zekânın ve bilginin emrine vermiş bulunmalarıdır. Bizans imparatorundan savaş tazminatı olarak Me'mun'un kitaplar istemesi Auguste Comte'un dediği gibi ideal bir şey "Bir büyük güçle bir büyük fikrin birleşimiydi."

Bana hayranlık veren şey din için biçtikleri tamamen insanî sîmâ ve rol idi. Onlar, dinî zamanın zaruretlerine göre, tabiatı hareketlendirecek, fazileti bereketlendirecek, asîl karakterler yetiştirecek bir alet gibi kullanıyorlardı. Bu manevî yücelme sayesinde, Doğu kendi üzerinde mutlu bir aksiyona ve Batı güzideleri üzerinde de çok derin tesirler bırakmaya muvaffak oldu.

Bu, 9-11 yy. Müslüman hükümdarlarının, medeniyetin ve kamu mutluluğunun zirvesini teşkil eden şerefli devirleri, Roma'nın Auguste devriyle kıyaslanabilir. Çok övünülen Auguste devri ise daha çok askerî bir medeniyet devriydi.

---

[1] Pierre Joseph, 1809-1865, Fransız filozofu (EG)

[2] *Dozy-Les Musulman d'Espagne, -İspanya Müslümanları1. cilt sayfa 109*

Gördük ki, 8. yy.'da, bir çok faktör bir araya gelerek, Müslümanlar nezdinde entelektüel bir Rönesansı doğuracak bir ilerlemeye uygun zemin hazırlamıştı. İlmî ve bedîî eserlerin her birisinin ayrıntılarıyla anlatılması bu incelemenin sınırlarını aşar. Yukarılarda Draper'in anlatımı, Müslüman efendilerin ileri gelenlerinin ikametgahlarının ne kadar artistik ve konforlu bir şekilde ve ihtimamla hazırlanmış olduğunu ortaya koymuştur. Âbidelerin ve binaların şekli, inşaatı ve taksimi bir medeniyetin dıştan görünüşüdür. Bu görünüş ayni zamanda orada yaşayanların sosyal durumlarını, gösterdiği gibi siyasî düşüncelerini de belirtir.

Daha 8. yy.'da Arapların kendilerine has millî bir mimarîlerî vardı. Berthelot[1] ve Casiri, Arap mimarîsi hakkında yazılmış bir çok kitaplar zikrederler. Sicilya, Mısır ve bilhassa İspanyadaki bir çok âbide ispat eder ki, Araplar Hıristiyan mimarlardan tam dört yüz yıl önce "Kırık kemer" yapma usulünü kullanmışlardı.

Prisse d'Avennes, "Kırık kemer"in 11. yy. dan önce Avrupa'da bilinmediğini, hâlbuki bu usulü Arapların, Kahire'de 9. yy.'da inşa edilen Tulunoğlu Camiinde de görüleceği gibi zarafetle ve uzun zamandan beri kullandıklarını belirtmektedir.[2]

Sivri kemerler Avrupa'da ancak 13 yy. sonlarında görülmüştür. Michelet diyor ki *"Arap ve İranlıların 8 ve 9. yy da tatbik ettikleri kırık kemer ancak Francmaçon'lar eliyle ve ölmez eserler yapma dehâsıyla işbirliği hâlinde Batıya girdi ve bu laik ihtilâl, mimarîyi rahiplerin elinden aldı. Muhakkak ki daha 9. yy da kırık kemerin en hâyran olunacak misallerini vermiş olan halklar sanatkar halklardır."*[3]

Her iki Abdurrahman[4], İspanya'da muhteşem mimarî eserler inşa ettirdiler. Hindistan'ın büyük Müslüman hükümdarı keza başkentini şahane eserlerle süsledi. Daha Sonra Ekber Şah'ın hükümdarlığı mimarînin altın çağı oldu. Evek Herbert, Agra'daki meşhur Taçmahâl'i ziyaret ettikten sonra hiçbir dindaşının, Müslümanların inandıkları Allah'a izafeten yaptıkları bu yapı gibi bir yapıyı dinleri uğruna yapamayacaklarına kanaat getirdiğini esefle beyan etmiştir.

Zarafet ve güzellik dolu çizgileriyle modern mimarîye de örnek olmuş İslâm mimarîsinin eseri olan şahane cami ve âbidelerin tamamını burada sayıp dökmem imkânsızdır. Onlardan bazılarının tatlı sütunları, kırık ve boynu bükük bir şekilde harabeler içinden melânkolik düşüncelerle tefekkür içinde geçen seyyahlara o şahane medeniyeti hatırlatan mezar taşları gibi şahitlik etmektedirler.

Bu kadar harika ve muhteşem mimarî yapılarının çoğu Ortaçağın alevleri ortasında kalmıştır. Bu eserin ikinci bölümünde Hindistan'daki şaşaalı mimarî eserlerin sonradan İngilizler tarafından nasıl tahrip edildiğini açıklayacağım.

---

[1] Marcelin. 1827-1927 kimyacı ve siyasetçi (EG)

[2] *Ayrıntılar için, L'art Arabe, s. 111, Prisse d'Avennes'e bakınız*

[3] *Michelet- Histoire de France 7. cilt, sayfa 59-109*

[4] Endülüs Emevî hükümdarları (EG)

Rudyard Kipling[1] daha yenilerde şu satırları yazdı: "*Reims Katedralinin harabeleri, bu gün bütün dünyaca bir alçaklığın eseri ve düşmanlarımızın suçluluklarının mührü olarak kabul görmektedir.*"[2] Ben de Kipling'i ayni kızgınlık ve hiddetle ve belagatla, İspanya'da, İstanbul'da, Hindistan'da ve başka yerlerde, hem de iki yüz kilometre öteden mermiyle değil fakat dinî taassup ve öfke ile kudurmuş Hıristiyanların elleriyle yıkılan camiler ve kütüphanelerden de bahsederken görmek ve duymak isterdim.

İslâm ülkelerinde yeşeren Medeniyeti yüzeyden tetkik etmiş olan bir yabancı zanneder ki, ilim gelişmiş olsa bile Müslümanlar güzel sanatlardan mahrumdurlar. Aslında doğulu, tabiaten, hülyalıdır, müşahedeci ve şâirdir. İlim ve sanat onun şiirine bir başka güzellik ve daha bir güç katar. Büyük şâirlerden bilhassa Mütenebbi, Ömer Hayyam, Ali Şir Nevâî, ilimle sanat ve güzel ile doğru arasında öyle bir beraberlik kurmuşlardır ki âdeta Aristo'nun rüyasını gördüğü güzel ile doğru arasındaki ahengi bulmayı başarmışlardır diyebiliriz. 10. ve 11 yy.'da bazıları halifelerin kızları olan ve yükselmiş anlayışları ve ansiklopedik bilgileri ile tanınmış bazı Müslüman kadınlar da zikredilmektedir. O devirde, sadece ve sadece okuma yazma bilen tek bir Avrupalı kadın var mıydı?

Arap, İran ve Türk şâirlerinin bazıları zaten Avrupa'da tanınmakta ve hattâ bir çoklarının eserleri de Fransızca'ya tercüme edilmiş bulunmaktaydı. Mamafih üzerinde durmadan geçiyorum.

Vezinli, yâni ahenkli ve nefis sûrette de kâfîyeli şiirle müzik arasında derin ilişkiler ve bağlar vardır ve doğulu, şiire ne kadar eğilimliyse müziğe de o kadar meyyaldir. Müslümanın müziği, bilenlere göre, güzel, zengin ve bilgincedir. Çok doğru olarak şiirin tercüme edilemeyeceği söylenmiştir. Müzik ise alışmamış, eğitimsiz kulaklar için değildir. Yabancı bir müziği, öz tekniği içinde incelemeyen ondan zevk alamaz. Onu sıkıcı ve bıktırıcı bulabilir. Hâlbuki Araplar ve İranlılar müziği, çok ince ve önemli bir sanat olarak ihtirâsla incelemişler ve öğrenmişlerdir Bu gün dahi, tek sesli hâliyle bu müzik, tahrip edilmiş bu bölgelerde, kederli kalpleri ve zarlarını top seslerinin yırttığı kulakları teselli etmektedir.

O devirde bir çok Arapça el yazması, müzik hakkında idi. Âlimler ve filozoflar dahi bu sanat ve nazariyâtı hakkında kitaplarında müstakil bölümler ayırmışlardı.

Condé'ye bakılırsa *Ebül Ferec'in* eserinde on dört tanınmış bestekârın hayât hikayeleri yanında bir sürü şarkı ve nasıl icra edilecekleri hakkında bilgi vardı. *Michel Casiri*, 10. yy.'da *Farabî*'ye ait bir eserin özetini vermektedir. Görmekteyiz ki bu eserde, akort yapmakta, ortak çalgı çalmakta ve beste yapmakta matematik kullanılmıştır. Ayrıca müzik yazısı ve otuz kadar da değişik müzik aletinin resimleri bulunmaktadır. *Kiessenwetter*, "*Die Musik der Arabes*" da Arapların müziği kendi harfleriyle yazdıklarını kabul etmektedir.

Birisi Bağdat'ta ve diğeri de Kurtuba'da olmak üzere iki müzik konservatuarı vardı. Daha çok denizci olan 3. Abdurrahman, Kurtuba konservatuarı için çağır-

---

[1] 1865-1936, Hindistan'da doğmuş İngiliz şâiri, Emperyalizmin bülbülü. (EG)

[2] *Temps, 20 Kasım 1921*

dığı müzisyenleri Suriye'den getiren gemiyi ele geçiren ve müzisyenleri de geri çeviren Mısır Sultanına karşı bir savaş açmıştı.

Eğer, insan vücudunun resmedilmesi Müslüman sanatkârlar tarafından ihmâl edilmişse bunun sebebi, putperestliğin bilhassa resimlere tapmanın Kur'an tarafından yasaklanmış olmasıydı. Muhammedîlerin Allah'ı, şekilsiz, görülmez, mekansız fakat sonsuz kudrette bir yaratıcıdır. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır. Bu anlayış Müslüman ilâhiyatçıları plastik sanatları mahkûm etmeye itmiştir. İnsanların dinî duyguları tabii bir meyelânla fetişizme kaydığı için, onlar zayıf ve bilgisiz müminleri tekrar putlara tapmaya ve fetişizme götürmesini önlemek istemişlerdir. Bununla beraber onlar insan bedeni ve vücudunun resmîni yapmaya yanaşmadan, bir çok ağaç ve hayvan resmîni ve heykelini çok değişik yerlerde, duvar panolarında, minyatürlerde, tuvallerde, halılarda, fayanslarda tahtadan yapılmış mobilyalarda vs işlemişlerdir.

Hıristiyanlığın ilk yüz yılında heykel ve resim Kilise Babaları tarafından da yasaklanmıştı. 5. yüz yılda ancak resimlere tapmaya izin verildi. Fakat üç yüz yıl sonra tam 754'de, İstanbul'da toplanan Yedinci Genel Konsilde 336 Evek, "*Ekmek şarap ayini hariç Hazreti İsa'nın gözle görülebilen sembolleri küfrü icap etmektedir. Bu bir sapmadır çünkü resimlere tapmak putperestliğe dönmek olduğu için Hıristiyanlığın da çürümesi demektir*" kararına gelmişlerdi. Bahsedilen Konsil, Kiliselerden bütün resimlerin ve heykellerin kaldırılmasını emretti. Öyle de yapıldı ve bütün resimler ve heykeller imha edildi.

Putların kabul edilen güçsüzlükleri, Azizleri yardıma çağırmanın boşluğu ve Müslümanların kritikleri bu kararda etkili olmuştu. Fakat insandaki zaaf bilhassa kadınlardaki duygusal zaaflar ekseriyâ onların aklı selimlerine galip gelir. Fakat, taassubu ustalıkla işleten ve işleyen çünkü ikonaların ve kutsal kalıntıların satışından iyi para kazanan rahipler yüz yirmi senelik bir mücadeleden sonra nihayet hem yoldan çıkmış hem de sofu bir kadının da Bizans'ın başında olmasından faydalanarak 786 da yeniden resimlere tapma usulünü getirmeyi başarmışlardır. Bu bayan, oğlunun yerine hükümdarlık yapabilmek için onun gözlerine mil çektirmişti.

12. yy. da, Rafızî muhâlefet, resimlere tapma dinî için tehlike teşkil edecek bir harekete girişti. *Pierre du Bruis*, *Henri de Lausanne* gibi iyi yetişmiş ve aydın ilâhiyatçılar kiliseyi temizlemek ve başlangıçtaki hâline döndürmek arzusuyla putperestliğe ve kutsal kalıntı ticaretine karşı çıktılar. Onlar dînin *maddîleştirilmesinin her türüne karşı çıkıyorlardı.*

16. yy. başlarında Martin Luther[1] resimlere tapmayı kaldırarak İslâmî görüşü kabul etti.

Bununla beraber bir atasözü her şeyin bir iyi bir de kötü tarafı vardır demektedir. Batıda resim sanatının yayılmasının sebebi Hıristiyanlık değil resim taparlık oldu. Doğuda ise putperestliği yanlış yorumlamaları yüzünden yasağı resim yapmamaya kadar götürdüler. Bununla beraber Müslüman sanatkârlar, *Behzad* ve *Maini* gibi, İran'da dikkate değer minyatürler yaptılar ki onlardan bir çok büyük

[1] Protestanlığın kurucusu (EG)

tablo ve bir çok insan resmî çıkabilir.

Şunu da kabul etmek gerektir ki dehâ, Doğuda, devamlı ilerlemenin her devresinde, faraziyelerden ve hülyalardan çok gerçeklere eğilimli olmuştur. Eski Yunana ait ne kadar ilmi eser varsa, romanlar ve hikayelerin tamamı hariç olmak üzere, felsefi eserleriyle beraber tercüme edilmişlerdir. Hazreti peygamber ilimde ve edebiyatta topluma faydası olmayan işlerle zihni meşgul etmeyi men etmişti. Aguste Comte'da ayni şekilde boşa giden sanatı aşağılamaktadır: "*Sanat, bize faydalı olabilmek için ancak gerçekleri idealize etmelidir.*" diyerek.

Ziraatta Gelişme

Pratik bilgilerden, Ziraat ve Sanayi ile alâkalı olanlar gözdeydi. Ziraat teknolojisi yâni sulama, silolama, kanallar açma, değirmenler vs. o kadar ilerlemişti ki, doğulu ziraatçılara verimsiz topraklarını bereketli ve verimli hâle getirmek imkânını veriyordu.

Zooloji hakkında *Ebu Osman* eser yazdı, doğuluların *Piline*'i diye anılan *El Kazvinî* (1283) ve *Ouardi* ise tabiat târihi hakkında eser verdi.[1] Madeniyatta *el Birunî*, Botanikte *El Razî ve El Abbas* kitaplar yazdılar. Umumi ziraat üzerinde ise bir çok âlim kitaplar yazdı ve böylece ziraata ne kadar önem verildiğini de ortaya koymuş oldular. El Baytar, botanikçi ve veteriner, Asya'nın her köşesini yeni bitkiler bulmak için gezerken memleketinin ziraatının gelişmesini de ihmâl etmiş değildir.

Halife 1. Abdurrahman Kurtuba yakınlarında bir botanik bahçesi kurdu ve Suriye'ye ve Asya'nın başka köşelerine nadîr bitkiler bulup getirmek üzere görevliler gönderdi.

Isa bin Ali el Sadîta, 14. yy. da üç yüz elli bölümlük büyük bir Av Ansiklopedisi yazdı. Bu eserinde müellif gerek ehlî ve yardımcı hayvanların gerek av hayvanlarının hepsinin hayâtlarını, zekâlarını ve karakterlerini yakından inceledi. *Casiri* henüz tercüme edilmemiş bu eserden büyük bir övgü ile söz etmekte ve onu *Georges Leroy'un "Lettres sur les Animaux"* su ile kıyaslamaktadır.

Isâ el Awam, *"Ziraat Kitabı"* adlı ve Fransızca'ya tercüme edilmiş eserinde ayni konuda daha önce yazılmış eserlere atıflar yapar.

Bizi Ortaçağ hayâtı ve ziraat çalışmaları üzerinde aydınlatacak bütün bu eserler şimdi neredeler? Yakıldılar, ebediyen yok oldular.

Theatre de l'Agriculture gibi önemli bir eserin yeni baskısının yapılmasına, yazarı *Olivier Serre* protestan ve Nantes Fermanı[2] kurbanı olduğu için tam yüz yirmi sene izin vermeyen bir zihniyet elbette yazarları Müslüman olan eserleri ateşe atacaktı.

---

[1] *Sylvestre de Sacy, bu eserin büyük bir kısmını tercüme etmiştir.*

[2] 8. Henri tarafından 1538'de ilân edilen ferman Protestanlara hürriyet veriyordu ama 14 Louis 1685 de bu hakları geri aldı. (EG)

Ticaret de ziraat ve sanayi ile uygun adım ilerliyordu. Denizlerde yeni keşifler ve ilerlemelerin büyük bir bölümünü cesur ve usta Arap denizcilerine borçluyuz. Onlar her yerde ticaretin gelişmesine katkıda bulundular ve beş asır sonra Cristophe Colombe ve Vasco de Gama'nın geçeceği yoldaki yerlerini aldılar.

İslâm Rasyonalizmi

Çok basit bir taslağını çizdiğim İslâm dünyasındaki mimarî, ziraat, sanayi ve gemicilik çok derin ve incelmiş bir pratik ilim üzerine bina edilmişti. Her şey bize göstermektedir ki, İslâm dünyası kuvvetini ve büyüklüğünü âlimlerinin şerefli eseri olan ilimlere borçlu idi.

Bu ilim, iddiâ edilmek istendiği gibi ilâhiyat olmadığı gibi, metafizik münakaşalar da değildi. Tam aksine deneyden ve akıldan çıkartılmış gerçek bilgilerdi. İslâm bilginleri rasyonalistti. Bilhassa Türk âlimleri İranlılardan daha pozitif daha rasyonalistti. Fakat bu onları ilmi sâhanın dışında da düşünmeye ve daha sonra *Descartes* ve *Leibnitz*'in ve daha bir çoklarının yapacağı gibi o konularda da kati nazariyeler ortaya koymalarına mani olmadı. Nitekim Renan, demektedir ki "İtiraf etmek gerektir ki, Rasyonalizm tam mânâsıyla İslâmın bağrında teşekkül etmiştir" Astronomi ve Cebir bilhassa İran'da büyük gelişme göstermiştir. Kimya ise ilerde fışkırıp herkesi hayrete düşürecek neticeler ortaya koymak üzere gelişmesini sürdürmüştür, Müslüman İspanya bu çalışmalara Doğu'daki Müslümanları takiben başlamıştır. Bu hususta Yahudiler çok faal bir yardımda bulunmuşlardır. İki çok büyük adam, Farabî ve İbni Sinâ, mevcut en mükemmel düşünürler sırasına geçmişlerdir.

"Bir nevî felsefi bir dernek olan İhvan-ı Safâ mensupları, fikirlerinin yüksekliği ve hikmetleriyle dikkati çeken bir ansiklopedi yayımlamışlardır."[1]

İlimlerin bu gelişmesi aklı cesaretlendiriyordu. Çok geniş müsâmaha tatbik edildiği için, inceleme yolu ve hür düşünce kapısı dâimâ açıktı. *Renan'*ın da gösterdiği gibi, *El Kindî, İbni Bâce, El Farabî* gibi büyük filozoflar felsefeyi muhafazakârlığın emrinden çıkarmakta anlaşmışlardı.

İbni Tufeyl, dinî konuda ilgisizdi ve vicdan özgürlüğünden yanaydı. *İbnürrüşd* sofuları küçümsüyor, *"Filozoflara has din, olanı olduğu gibi incelemektir"* diyordu.[2] *Buffon* da, *"Gerçek felsefe, eşyayı olduğu gibi görebilmektir"* diye İbnürrüşd'ü tekrar ediyordu.

İnançları kritik etmek ve fanatiklerle istihzâ tonunda açıkca alay etmek şâirler için daha kolaydı. Bu şâirlerden *Ebül Âlâ el Maarrî* bütün dinler için *"Ne şaşılacak şey, İnsanlar iki sınıf, birileri akıllı fakat imansız, diğerleri imanlı fakat akılsız"* diyordu.

---

[1] *Bu ortak esere, İbni Sinâ'nın ansiklopedisi ile Gırnatalı Muhammed bin Abdullah'ın büyük "İlimlerin Târihi Lügatini" de ilâve etmek gerektir.*

[2] "Yarabbi bana eşyayı olduğu gibi göster" veya "Yarabbi bana hakk'ı hakk, batılı bâtıl olarak göster"duâsı peygamberimize aittir. (EG)

Ayni zamanda büyük bir astronom ve matematikçi olan şâir *Ömer Hayyam* "Ben şüpheciyim, bende ne din ne kader, ne cennet ümidi var" diyordu. Şiirleri istihzâ ve acı inkârlarla dolu idi.

Şüphesiz ki onları harekete geçiren zihniyet tamamen metafizik düşüncelerden boşalmış değildi fakat onların ilmi cesareti ve bağımsızlığı çok büyük bir hamlenin göstergesiydi.

Onlar kadar önemli fakat onlar kadar serbest olmayan diğer bazı âlimler ise, dini kaidelere bağlı ve mâcerâcı hükümlerden uzak kalıyor ve daha çok ilimde inançlarına dayanak olacak pozitif bir delil, bir düşünce bir bilgi bulmayı tercih eder görünüyorlardı. Onlar filozoftan çok ilâhiyatçı idiler. Bununla beraber onlar da hiç olmazsa bir tenkitçi ruh olarak aklın serbestisine hizmet eden bir görevi yerine getiriyorlardı.

Muhammedilerdeki bu liberal düşünceler Me'mun ve 1. Abdurrahman devrinde, ayni devirde Avrupa'da hüküm süren taassup ve baskı zihniyeti ile büyük bir tezat ortaya koyuyordu. Akıl namına düşünmek ve konuşmak metodu Avrupa'da ancak 13. yy. da görülmeye ve 17. yüzyılda kabul görmeye başladı. Bu demektir ki Avrupa'da, hür düşünce ve aklın saltanatı çok çağdaş yâni yeni bir zaferdir.

Fakat biz gerçek ilmi zihniyeti filozoflarda ve şâirlerde değil de, ilim adamları nezdinde aramalıyız. Sedillot diyor ki "*Bağdat ekolünü başlangıcından beri farklı kılan karakteristiği, çalışmalarına hâkim olan gerçek ilmî zihniyettir. yâni, bilinenden bilinmeyene ulaşmak, sebeplerden neticelere varabilmek için olayların sağlıklı bir dökümünü yapmak, üstatların öğrettiği şekilde ancak deneyle ortaya çıkarılabilen şeyleri kabul etmek gibi. Çok sonraları çağdaşlarımızın arasında çok güzel buluşlara yol açan, bu verimli alete, bu ilmi metoda Araplar daha 9, yüz yılda sahip olmuşlardı.*"[1]

Humbold, o meşhûr *Cosmos*'un yazarı da aynen bu kanaattedir. "*Araplar*", diyor, "*deneysel fiziğin, bu gün anladığımız mânânın kemalinde, gerçek kurucuları olarak kabul edilmelidirler. Onlar eskilerin hiç bilmedikleri deneyleri yapmaya muvaffak olmuşlardır.* "

Auguste Comte da bunu tasdik ediyor: "*Pozitif ilimlerin Avrupa'ya girişi Araplarladır. En azından fethettikleri yerlerde, gözlemci eğitim yapılabilmesi için okulları onlar kurmaya başladılar. Öyle ki hararetli bir genel arzu herkesi bu noktaya doğru çekti. Pozitif olanın, ihtimalî olan, fiziğin metafizik üzerine galebesi kendini öyle bir güçle hissettirdi ki hattâ kilise mensuplarının bir kısmı dahi içlerinde iki de papa olmak üzere tahsillerini tamamlamak için Kurtuba'ya gittiler ve orada Arap profesörlerden gözlemlemeyi ve gözlemci ilimleri öğrendiler.*"[2]

Draper de öte yandan şunları yazmaktadır: "*Araplar, ilimleri ortaya koyarken ve ilerletirken, Avrupa olsa olsa bu günkü Afrika kadar medenî idi. Felsefede, matematikte, astronomide, kimyada ve tıptaki zaferleri, askerî zaferlerinden da-*

---

[1] *A. Sedillot-Loc. cit II. Cilt sayfa 12*

[2] *Auguste Comte- Politique positive, III. Cilt sayfa 400*

ha parlak, daha devamlı, netice itibariyle de daha önemli idi."[1]

Doktor Gustave Lebon, enteresan kitabı "*İntroduction*" da şu aşağıdaki hatırlatmayı yapmıştı: "*Arapların ilmi araştırmaları ve buluşları incelenince görülür ki, hiçbir millet bu kadar kısa bir zamanda bu kadar büyük buluş yapamamıştır. Faaliyetleri incelenince de görülmektedir ki onların ötesine geçilemez bir orijinaliteleri vardır. Gözlemlemek ve deney yapmak, işte Arapların metodu. Kitapları incelemek ve üstatların sözlerini tekrarlamakla sınırlı kalmak, bu da Ortaçağ Avrupa'sının metodu idi. İkisi arasında ne büyük fark var?*"[2]

Müslüman âlimlerin yaptıkları sadece genel buluşlardan ibaret değildi. Ayrıca ilme verdikleri metot onların eserlerinin karakteristiği idi. Zira onlar tamamen deney kanunlarına istinat eden pozitif bir metot kullanıyorlardı.

Ali Abbas bir 10. yy doktoru, *Hipokrat'ın, Galien'in ve Oribase'*ın hastalıkları tedavi usullerindeki yanlışları ortaya koydu ve iptal etti. Kendisine bunu nasıl başardığını sordular şu cevabı verdi "*Çünkü onlar bu tedavileri hastanelerde değil de kitapları inceleyerek bulmuşlardı.*" Bir başka doktor, İbni Lâtif, cesetlere otopsi yaparak, bir âlime yakışan bir tevazu ile diyordu ki, "*Beş duygumuzla tespit ettiğimiz bilgiler ve gerçekler bir otoriteye bağlanarak edindiklerimizden daha güvenilirdir. Gerçekten Galien büyük bir titizlikle ve doğrulukla bütün yaptıklarını bize ihtimamla aktarmıştır. Bununla beraber duyguların şahitliği onun şahitliğine tercih edilmelidir.*"[3]

Yukarıda arz ettiğim kaynaklar göstermektedir ki Bacon'a izafe edilen "*Üstat otoritesi metodu*" yerine gözlemlemeyi ve deneyi ikame etmek şerefi tamamen Müslüman âlimlere aittir. Yahudiler ve Nestorienler tarafından eski Yunandan kalmış usullere göre devam ettirilen Tıp ilmi ise Kimya ve cerrahî sâhada gerçekleştirilen ilerlemelerden sonra, gerçek deneysel ilimler arasındaki yerini aldı. Sağlık konusundaki bir çok dini kaideler ve öğütler getirilmiş olması Müslümanlar indinde tıbbın değerini yüceltmişti. Hazreti Peygamberin "Müslümanların, dini ilimlerden önce beden ilimlerini öğrenmesini" tavsiye eden bir hadîsi Tıp öğrenimini büyük çapta geliştirmiştir. Bu bakımdan Arap ilmi tıp ilminden doğmuştur ve Arap ilminin temelini tıp ilmi teşkil eder demek yanlış olmaz. Müslüman doktorlar o kadar şöhret kazanmışlardı ki, Hıristiyan hükümdarları onlardan bazılarını kendilerini tedavi etsin diye çağırıyorlardı. İbnürrüşd (1198), Kurtubalı büyük filozof, ayni zamanda büyük bir doktordu. yâni onun felsefesinin temeli tabii ilimlerdi. İbni Sinâ (1037), doktorların şahı diye anılan Türk asıllı, büyük doktor Bağdat'ta çalışıyordu. Onun tıbbî çalışmaları on sekizinci yüz yıla kadar dünyanın bütün üniversitelerinde ders olarak okutulmakta idi.

Brucker, büyük Târih'inde, açıkça "İbni Sinâ" diyor, "hem Müslüman hem Hıristiyan ekolünün kralıdır." Ayni şekilde Türk olan Ebubekir Râzî ve Halid Cafer'den Roger Bacon, "Magister Magistratum-Üstatlar üstadı" diye bahseder.

Cerrahide de başarı göstermekte tıptakinden aşağı kalmış değillerdi. Kutru-

---

[1] *Draper- Loc. cit, İntroduction, sayfa 470*

[2] *Gustave Lebon-Loc. cit. İntroduction*

[3] *S. de Sacy'nin tercümesinin 418. sayfasına bakınız.*

balı Ebül Kasım, (1106) bütün cerrahların en meşhuru idi. Eserlerinde cerrahî operasyonlarda kullanılacak bir çok aletin resimlerini çizmişti. Yanlış olarak, modern çağda bulunduğu zannedilen "idrar torbasındaki taşları kırma" ameliyatını ilk anlatan ve yapan odur. Ebülkasım Avrupa'da 14. yy da tanınmıştı fakat etkisi muazzam oldu. İsviçreli büyük fizyolojist Heller onu "14. yy sonrası bütün cerrahların suyunu içtiği ortak kaynak" diye isimlendiriyordu. O yakın çağların eseri olarak görünen anesteziyi de biliyordu. Fazla acı verecek operasyonlarda hastanın, ameliyattan önce uyuşturucular verilerek, kendini kaybettirecek tarzda uyutulmasını tavsiye ediyordu. Râzi ise, teşrih ediyordu, gırtlak ameliyatları yapıyordu.

Kurtubalı İbnizzohr. (1161) Tıpta müşahede yolunu açtı. Tıp ilmi ona bir çok ilaç borçludur. Cerrahide ilk Bronchotomie düşüncesi kemiklerin adaleden çıkartılması ve kırık-çıkık konusunda çalışmaları var.

Kadavralar üzerinde otopsi yapmak ve çalışmak Bağdat'ta daha 10. yy da yapılıyordu, halbuki Kilise buna 18. yy a kadar izin vermedi yasakladı. Bunun için Michelet kendine has billûr üslubuyla "Araplar, şu korkusuz işi, şu ulvi tecavüzü de yaparak, ölüleri bile hayâtlarını okuyabilmek, için açtılar" demiştir.

Kimya sâhasında Müslüman kimyacılar büyük Lavoisier'nin[1] öncüsü oldular. Alkolü, sülfürik asiti, nitrik asiti, altın suyunu, bazı gazların özelliklerini, damıtmayı, kristalleştirmeyi vs Müslümanlar buldular. Bütün bunlar gerek Greklerin gerekse Romalıların meçhulü olan şeylerdi. Râzi ve Cabir, kimya üzerinde kitaplar yazdılar ve orada asitlerin hazırlanışını, potasse'ı, amonyak tuzunu vs anlattılar. Râzi, "*Alkol*" diyordu, "*ya nişastanın damıtılışından veyâhut da şekerli maddelerin tahammüründen elde edilir.*"

Onların kimya sanayi üzerindeki bilgileri daha da önemli idi. Boyacılık sanayîi, madenlerin çıkarılması, çelik yapımı, pamuk kağıdını ve deri tabaklanmasını Müslümanlara borçluyuz. Avrupa 11. yy. a kadar bunların mutlak câhili idi. Bütün bir Ortaçağ boyunca, Arap silâhları ve derileri, Valansiya ve Bağdat ipekleri, ve Doğunun kaşmir kumaşları yünleri ve halıları kadar aranan, istenen lüks eşya yoktu.

İslâm âlimleri, özellikle de matematikle uğraştılar. Onlar Apollonius'un ve Öklid'in matematik bilgisine tamamen malîk idiler. Fakat onlar Eski Yunanın matematiğine, tamamen ayrı, bilhassa "Cebir" gibi bölümler ilâve ettiler. Nitekim "Cebir" kelimesinden gelen "Algebre" ismi bile bu ilmi kimlerin ortaya koyduğunu gösterir.

Sedillot diyor ki "*Trigonometri, tamamen matematiğin bölümlerinden bir tanesidir ki, Araplar tarafından Astronomide kullanılmak üzere ortaya konulmuş ve ihtimamla geliştirilmiştir.*

Sinüsün yay kirişine uygulanması, trigonometrik hesaplara tanjantın dâhil edilmesi, Cebrin geometriye tatbiki, matematikte çok ince bir mesele olan üç dereceli denklemlerin çözümü işte bunlar bize Arapça el yazması kitapların bu konuda getirdikleri yenilikler.

---

[1] Fransız kimyacı, ihtilalde giyotine gitti. İsmiyle anılan prensibiyle meşhurdur. (EG)

Güneşin en üst noktaya çıkışı, yörüngesindeki değişiklikler, senenin müddeti, Bağdat astronomları tarafından büyük bir titizlikle hesap edilmişti.

Yıldız ilmini ortaya koyarken, Araplar, matematikte de muazzam çalışmalar yapmışlardır bu bakımdan denebilir ki onlar bizim öğretmenlerimizdir. Sadece geometri, cebir, aritmetik de değil fakat optik mekanikte de onların eliyle büyük ilerlemeler kaydedildi."[1]

Başlangıçta, kırsal, dağ başlarına has fakat dâimâ gözde bir ilimken, astronomi, müşahedelerinde matematiğin kullanılması onu çok mühim bir ilim haline getirdi. Müslüman astronomlar yunanlı astronomların bilgileri üzerine çok büyük ilerlemeler ve ilâveler kaydettiler *L'Histoire de l'Astronomie*"sinde *Delambre*, diyor ki "*Araplardaki astronomi gözlemlemeleri Yunanlılarınkinin yanında çok fazladır. Onların çok mükemmel aletleri vardı. Onlar gök ilmine trigonometriyi uygulamakta idiler. Göğün bölgelere ayrılması konusunda farklı sistemler kullanan ilk müellifler onlardır. Eğer ışığın yönü ve yansımasının gerçek kaşifleri onlar değilse muhakkak ki, bu bilgileri daha geometrik ve daha nizamî hâle getiren onlardır.*"

Yukarda büyük kâşiflerden bahsettim. Onların bir çoğu, coğrafyacıydı ve harita üzerinde astronomi verilerine göre yerlerini tayin edebilmek için gerekli bilgilere malîktiler. Bunu yaparken de eski yunanlıların pozisyon hatâlarını düzeltiyorlardı da. Diğerleri arasında Ebül Hasan, her yeri dolaşarak, astronomi gözlemleriyle pozisyon tespitleri yaptı. Onun, Ptoleme'nin güney Akdeniz kıyılarını içine alan çizelgesini büyük bir ustalıkla düzelten çizelgesi, bu bilginlerin pratik bilgileri hakkında pek ala bir fikir verebilir.

En meşhur Coğrafyacı İdrisî (1154), bir İspanya Arabı, Sicilya Kralı Roger tarafından çağrıldı ve onun sarayında kral için gümüşten bir yer küresi ve bir de yüzey dünya haritası hazırladı. Eserleri, altmış dokuz haritasıyla beraber, Latince'ye tercüme edildi ve Avrupa'da üç yüz yıl boyunca coğrafya öğretimine hizmet etti. Ebül Fida (1381), Hama Prensi, çök iyi öğrenim gördü kendinden öncekilerin coğrafi bilgilerini özetledi. O kendisinden önce yaşamış ve geride önemli eserler bırakmış, altmış tane tanınmış Müslüman coğrafyacı ismi saymaktadır. Onların eserleri de elbette ki fanatik Hıristiyanlar tarafından ateşe atılıp yakılmış bulunmaktadır.

Muhammed bin Cabir el Battanî, (929), El Battanî ismiyle tanınmıştır, İslâm dünyasının en büyük astronomlarından birisidir. Onun "Sabii çizelgesi" Latince'ye tercüme edilecek kadar ün kazanmıştı. Sinüs ve tanjant mefhumlarına ilk olarak onda rastlıyoruz. Bir "dönence" gözlemi ile 365 günlük senenin çok kısa olduğunu tespit etmiştir. Yörüngenin eğikliğini ve göğün doruğunun hareketini ölçmüştür. Bu keşif onun ismini en çok meşhur eden buluşudur. Bailly diyor ki "*Bu buluş Arap ilmi çalışmalarının en büyük alametiydi ve O dünyanın inşa edilmesi için konmuş bir taştır ki Arap ilmine ve Ptoleme'den beri yetişmiş en büyük astronom olan El Battanî'ye şeref verecektir.*"

Delambre'a gelince, "*El Battanî*" diyor, "*yayların yerine sinüsü ikame etmek-*

---

[1] *Sedillot-Histoire Generale des Arabes-Arapların Umumi Târihi, II. cilt sayfa 40-45*

le trigonometriye en mükemmel hizmet imkânını vermiştir. Küresel trigonometride eğiklerin sinüsünü ilk kullanmak şerefi de ona âittir. 10. yy. de Ahmet El Fergani'nin, Astronomi kitabı Ortaçağın en tutulmuş kitaplarından birisiydi."

Horasanlı El Sûfî, (896) ayni zamanda büyük bir astronom kabul edilmektedir ve Çizelgesinden başka, sabit yıldızların çok kıymetli kabul edilen bir "katalogu"nu ve bir de ışıkların yayılması konusunda bir kitap bırakmıştır.

Daha sonra üç gözlemci, üç büyük reformatör, bilhassa Matematiksel astronomiye büyük katkılarda bulunmuşlardır: Nâsıreddin Tûsî, Ebül Vefa ve Uluğ Bey. Ebülvefa, Ptoleme'nin teorisinin yetmezliğini şaşkınlıkla görerek yaptığı gözlemlerle Ay'ın hareketlerindeki üçüncü düzensizliği bulmuştur ve eski gözlemleri ve hesapları düzeltmiştir. Bu ise altı yüz yıl sonra Tycho Brahe'ye izafe edilen buluşun ta kendisidir. Müslüman âlimin söylediklerinin anlaşılmaz bir biçimde aktarılması yoluyla ve boş yere durum gözlerden kaçırılmak istenmektedir. Oysa, buluşu ifade eden ibare çok açık ve pozitiftir ve ilmin bundan böyle kabul edeceği şekildedir. Bu ispat etmektedir ki, Bağdat Ekolü, dürbünsüz ve teleskopsuz gelinebilecek en uç noktaya erişmeyi başarmıştır.[1]

Bacon'un, Julien takviminin hatâlarını ilk fark eden ve onu düzelten insan olduğu ölümünden üç yüz yıl sonra söylenmektedir. Fakat güneş senesine göre oluşan bu farkı ve hatâyı ilk tespit eden ve düzeltenler El Battanî ve Sabit ibni Kurrâ olmuştur. Daha sonra da bir yılın süresi Uluğ bey tarafından son derecede bir gerçeklikle ölçülmüştür.

Yeni Yıl'ı ilk baharın ilk günü olan Nevruzla yâni tabiatın uyanmasıyla başlatan, -hiçbir şeyi ifade etmeyen ve hatırlatmayan 1 Ocak'a nazaran ne kadar şâirâne- Celâlî takvimi, tamamen güneş yılı üzerine kurulmuştu. Takvimin ortaya konuluşu bile Doğudaki medeniyet parlayışı. Toplum ve manevîyat mükemmelliğinin ifadesidir.

Mısırlı Şeyh Muhammed Abduh, astronomların Kûfe ovasında toplanıp, en büyük arz dairesinin bir derecesini ölçmeye çalıştıklarını anlatır. Şeyh ilâve etmektedir ki *"Müslümanlar, peygamberlerinin vefatından hemen sonra ilim tahsiline başlamışlardır. Oysa ki batılılar ancak on altı yüz yıl sonra bir astronoma sahip olabilmişlerdir."*

Delambre daha büyük bir salahiyetle diyor ki *"Greklerden bir veya iki tane gözlemci sayabiliriz halbuki, Müslümanlarda bu sayı çok fazladır. Kimya sâhasında deney yapan hiçbir Grek kimyacısı yoktur. Halbuki yüzlerce Müslüman kimyager vardır ki deney usulünü kullanırlar."*

Astronom İbni Yunus'un kitabında bir su saatinden bahsedilmekte ve tarifi verilmektedir. İbni Yunus, sarkacı ilk defa saate tatbik ederek zamanı ölçmeyi başarmış ve zaman ölçümünde büyük bir hamle yapmıştır. Laplace, dünya sistemi bahsindeki beşinci notunda bu âlimle El Battanînin gözlemlerinden bahsetmektedir.

Me'mun zamanında yer yuvarlağının büyüklüğü ölçülmüştür ki bu şekil ko-

---

[1] *Sedillot-Loc. cit sayfa 93*

nusunda çok doğru bilgilere sahip olunduğunu gösterir. İspanya Müslümanlarının her okulunda bir yeryuvarlağı vardı, oysa ki Bizans ve Roma'da halâ dünyânın düz olduğu öğretiliyordu.

Harunürreşidin 800 yılında Charlemagne'a gönderdiği saat münakaşasız bir şekilde Doğu Medeniyetinin ve âlimlerinin mekanik ilminde üstünlüğünü gösteriyordu.

Bu eserler gösteriyor ki, Araplar sekiz asır sonra Galile tarafından bulunacak olan "Küçük salınma"yı bilmekte idiler. Üstelik bu hediye, Müslüman hükümdarın, siyâsî ve manevî sâhada, gönderdiği saat gibi muntazam devam edecek olan barışçı ve sakin bir ilişkiyle, insanlığın ortak medeniyetine beraber hizmet etmek niyetini de büyük bir incelikle anlatmış bulunmaktaydı.

Buna mukabil Charlemagne, Papa ile yaptığı anlaşmaya daha çok önem vererek Hârun'un İspanya'daki dindaşlarına saldırmakla cevap verdi. Mirasçıları ise Haçlı Seferlerini Müslümanların üzerine boşandırdılar.

Bu saati yapan kişi salınma kanunu bilmiyordu, çünkü bu kanun ve formül sekiz yüz yıl sonra Galile tarafından bulunacaktır deniyor. Bu belli değildir. Doktor Bernard d'Oxford, iddiâ etmektedir ki, Araplar sarkacın saatlere uygulamasını bulanlardır ve sarkacın zamanı ölçmek için kullanılması büyük buluşu onlara âittir. 12. yy. da Filistin'i ziyaret eden Benjamin du Tudel, Şam Camiindeki saatin tasvirini yapmaktadır. Diğer yandan J. Condé, Ebu Aled Abdullah bin Errekam (1310, Gırnata) diye birisini şöyle anlatıyor: *"Mekanik sanatında benzersiz, astronomi çizelgeleri yapmakla da şöhretli ve ayrıca harikulade üç tane de saat imal etmiş bir bilgindi."*

Bir çok Arapça kitap ya kaybolmuş yâhut da yakılmıştır bu yüzden bir çoklarının sadece isimleri o da sadece başka kitaplarda zikredildiği için kalabilmiştir. El Hazin'in Optik kitabı, yakılan eserlerin değeri hakkında kâfi bir fikir verebilir. M. Charles, bu kitabı "Bizim optik hakkındaki bilgilerimizin kaynağı" tarif etmektedir. Her hâlükârda bu eser Kepler'in perspektif incelemesinde yardımcı olmuştur.

Benim söylediklerin her ne kadar delilli ispatlı ise de, "aşağı ırk" denen soydan kişilerin ilim yolunda bu kadar büyük ve değerli buluşlar yapmış olmalarını ve bu kadar bilgiyi onlara borçlu bulunmamızı, bazı kolay inanamaz okuyucular belki de pek kabul edemeyeceklerdir. Bunları ikna için, delil olarak El Hazin'in Latince'ye çevrilmiş iki büyük eseri hakkında Draper tarafından yapılmış analitik özeti göstereceğim:

"El Hazin, Optik kitabı Latince'ye tercüme edilmiş bulunan bu âlim, Greklerin "Işık gözden dışarıdaki cisme gider" yanlış inanışlarını yaptığı müşahedelerle "Işık dışarıdaki cisimden göze gelir" şeklinde doğrultan ilk bilgin olmuştur. Görüş konusundaki açıklamaları, ne faraziyeye ne de bir hipoteze değil, ciddi incelemelere ve yaptığı geometrik münakaşalara dayanmaktadır. Ayrıca büyük bir başarıyla iki gözümüzle nasıl olup da iki retina üzerindeki hayâllerin oluşmasından sonra tek bir şey görmekteyiz? Bu konuya da açıklık getirmiştir. Piramitlerin içinde bir kemer bulunması, bir mimar için ne kadar ilginç ise, yalnız bu keşif de modern fizyoloji için o kadar ilginçtir. El Hazin ayrıca, görmenin bizim için mutlak emniyetli ve rehber bir duyum vâsıtası olmadığını, ışığın yayılması ve kırılması

ve direnişle karşılaşması sebebiyle bir çok hatâlı görüşe yol açtığını da göstermiş bulunmaktadır. Bu iki fizik probleminden birisi üzerindeki münakaşaları bilhassa onun ilmi kudretini ortaya koymuştur. Nitekim, Onun bu konuda koyduğu prensibe göre, yükseldikçe atmosferin yoğunluğu azalmaktadır ve göstermiştir ki, eğri şeklinde atmosfere vuran bir ışık içbükey yüzü dünyaya dönük bir eğri şeklinde yayılır. Ayrıca bizim bu sayede yıldızları, ayı, güneşi, doğuşlarından ve batışlarından önce görebilmemiz imkânını bu olayın sağladığını da açıklamıştır. Nihayet atmosferin yansıması meselesine geçerek, o güzel ve bu gün bile doğru kabul ettiğimiz gurup teorisini çıkarmıştır. Fevkalade bir titizlikle ve ciddiyetle bulduğu prensipleri atmosferin yüksekliğinin ölçülmesine uygulayarak, Atmosferin 100 kilometrelik bir tabaka olduğunu söylemiştir.

Acaba, bu büyük ilmi sonuçlarla bizim Avrupa'daki papazlarımızın mucizelerini ve sefil felsefelerini kıyaslayabilir miyiz? Bu günlerimizde bile, bu büyük ilmi neticeler herhangi bir ilmi cemiyete ilk defa açıklanırsa büyük bir etki yaratacaktır.

Bu sefer, belki gerçek şerefi ona ait değildir ama Onun Hanikcof tarafından tercüme edilmiş olan "Hikmet Terazisi" kitabı nadîr bir anlayış inceliğini ve onun mekanikteki düşüncelerini ortaya koymuştur. Bu açıklamalarda El Hazin'in, atmosferin basıncı ile yoğunluğu arasında ilişkiyi kurduğu ayan beyan görülmektedir. Demek ki havanın ağırlığını Toriçelli'den önce bilmekteydi.

El Hazin, bir cismin ağırlığının onu çevreleyen ortamın yoğunluğu ile değiştiğini de hava ne kadar yoğun olursa cisimlerin o kadar ağırlık kaybettiğini belirterek ifade etmiştir. *Havadan yoğun olan sıvılara daldırılmış cisimlerin itici gücünü ve gemilerde olduğu gibi sıvılarda yüzen cisimlerin durumunu da incelemiştir. Ağırlık merkezi teorisini de biliyordu. Bu teoriyi teraziye ve kantara tatbik etmiş ve bu aletlerin ağırlık merkezleri ile asılma noktaları arasındaki ilişkiyi sallandıkları veya sükun halinde oldukları zamanlarda incelemiştir. Ayrıca, kılcal olaylar hakkında net fikirlerle, mükemmelleştirilmiş bir sıvıölçer imal etmiştir. Cisimlerin yoğunluğunu ölçme konusunda El Hazin'in verdiği bilgiler ve gösterdiği yollar bu gün bizim kullandıklarımıza çok benzemektedir. Cıva hakkında verdiği bilgiler 19. yüzyılın o konudaki bilgilerinden daha doğrudur.*

Her ne kadar bizi ondan yedi yüz yıl ayırmakta ise de modern fizyolojistler onu kendilerinin çağdaşı kabul etmektedirler. Çünkü onlardan önce, canlı cisimlerin devamlı büyümesi vs gözlemini yapmış ve açıklamıştır."[1]

El Hazin, ilim alemine şeref veren tek âlim değildir. Ondan daha az meşhur olmayan bir çoklarını sayabilirim. Bitirirken İbni Sinâ tarafından yazılmış eserlerin listesini veriyorum. Sadece şu aşağıdaki liste bile müellifin geniş ve hür bilgilerinin azametini ve İslâm dünyasının yücelmiş bulunduğu zihniyetin seviyesini göstermeye kâfîdir:

1-İlimlerin Faydası, 2-İlaçlar ve Sağlık, 3-Tıbbın Kanunları[2], 3-Astronomik Gözlemler, 4-Küreler Üzerine Çizilmiş Paraleller, 5-Bir Öklid Özeti, 6- Sonsuzluk

---

[1] *Draper-Loc. cit II cilt sayfa 323*

[2] 18. asra kadar Avrupa üniversiteleri Tıp Fakültelerinin vazgeçilmez kitabı. (EG)

ve Sonluluk, 7- Fizik ve Metafizik, 8-Hayvanlar Alemi Târihi, 9-Yirmi ciltlik "Beşer Bilgisi Ansiklopedisi" vs.

Kısacası, İslâm dünyasının entelektüel şahaneliği işte böyleydi. Bu devirdeki sanat ve ilim çalışmaları ayni zamanda manevîyat yüksekliğinin de işaretiydi.

* * *

İlim ve sanat sâhası genişler ve yeni buluşlarla zenginleşirken, âdetler ve yaşayış tarzı da fakihlerin yâni ilâhiyatçı hukukçuların çalışmalarına borçlu olduğumuz dini siyasî müesseseler sayesinde temizlik, itidal ve huzur kazanmaktaydı. Bu çok kıymetli çalışmalar bu gün bile İslâm Dünyası'nın sosyal nizamının temelini temin ederler. Başlangıçta bu yasama faaliyetlerinde, bir kısım Roma Hukuku kaideleri alınmış ve Kur'an ayetleri ile çok ustalıklı bir uyum içine getirilmiştir. St. Louis ve daha sonra Napolyon, İslâm fıkhından kendi ülkelerinin kanunlarını hazırlarken istifade etmesini bilmişlerdir.

Hazreti Peygamber, risaletinin gayesinden bahsederken buyuruyordu ki "Ben mekârimi ahlâkı itmam için gönderildim". Vazifelerine sımsıkı bağlı ve sorumluluklarının idraki içindeki âlimler Peygamberin mirasçısı olmaya layık göründüler. Onlar tarafından hazırlanan kurtarıcı eserler, karakterlerin teşekkülünde ve milletin hayrında yardımcı oldular. Ahlâk, en büyük ilim olarak böylece ilerledi ve bütün diğer ilerlemelerin tâcı konumuna geldi. İslâm âlimlerinin çoğu bir sâhabe ahlâkı yaşıyordu: Mütevazı, diğerkâm idiler sadece aydınlatma işiyle meşgul idiler. Farabî'nin hayâtı çok iyi bilinmektedir. 10. yy.'ın bu meşhur Türk filozofu, sadece ilmi, irfanı, derin bilgisi için değil fakat karakterinin yüceliğiyle de şöhret yapmıştı. Asillere gelince onlar da gerçek bir medeniyet, ahlâki mükemmeliyetten ibarettir prensibini fiilleriyle o kadar güzel ispat ediyorlardı ki, onların bu fazileti ve nezahati sayesinde Halifeler hanedanlarını en yüksek noktalara kadar yüceltebiliyorlardı.

Viardot şunları yazıyordu: "*Ulaşılan yüksek medeniyet meyvelerini vermeye başlamıştı. Arapların ileriliği ve âdetlerinin tatlılığı hiç de çalışmalarının ve bilgilerinin genişliğinden daha az göze çarpıcı değildi. İnsanîyetçilik, yenilmiş halklara karşı gösterdikleri müsamaha onlara cömertçe davranmaları, dinlerinde hukuklarında ve medenî haklarının ekserisinde serbest bırakmaları, bu nokta üzerinde bütün dünya Târih boyunca en parlak bir şahitliği gerçekleştirmektedir.*"[1]

Sedillot da şunu ilâve etmektedir: "*Müslüman Araplar, ahlâkî, ilmî, sınâî bakımdan Hıristiyanlardan çok üstün idiler. Karakterlerinde ve âdetlerinde, başkalarında boş yere aradığımız, cömertlik, yiğitlik fedâkârlık ve merhametlilik gibi hasletlerde kendilerini farklı kılan bir insanlık liyakatleri vardı.*"

[1] *Viardot- Civilasition des Arabes-Arapların Medeneyeti*

ÇÖKÜŞ VE SEBEPLERİ

Belki denecektir ki, müsamahayı, geçmişin müesseslerine hürmeti ve ilmî araştırmayı emreden İslâm, daimâ devletin dini olarak kalan ve Rönesansı da kolaylaştırdığı söylenen İslâm, niçin artık mensuplarının entelektüel gelişmesini öne almıyor?

Bunun sebepleri birden fazladır. Belli başlılarını ele alayım.

Biz İspanyadaki şahane İslâm Medeniyetinin, insan zekâsının bütün ürünleriyle beraber nasıl imhâ edildiğini görmüştük. Bu misâlde çöküş yoktu sadece kasten, isteyerek imha vardı: Kilise'nin gerici ruhu, Hıristiyan kralların tahrip içgüdüsü, dini hınç ve yağma arzusu ile birleşince bu harabe ortaya çıktı. Müslüman Araplar arasındaki iç anlaşmazlık rekabet ve mücadeleler de bu dış düşmanın işin kolaylaştırdı.

Halbuki Doğuda, bu çöküşün, bir kısmı bünyesinin içinden doğmuş kendine has sebepleri vardır.

Müslüman Asya, bir yandan Haçlıların ve Bizans'ın, diğer yandan Gazneli Mahmud'un ve nihayet Hülagû Han'ın askerlerinin hem de İslâm Medeniyetinin ilim ve sanatlar. tam gelişme ve mükemmelleşme halinde iken saldırıya uğradı.[1] İki yüz yıl devam eden bu tecavüzler ülkeleri alt üst etti ve Barbarların ilerleme yollarını tıkayarak Roma Medeniyetini yıkmaları gibi, onlar da İslâm Medeniyetini yıktılar.

Elbette ilimlerin ve sanatların kolayca gelişeceği muhit savaş değil barış muhiti olmalıdır. Tahrikler ve şiddet hareketleri olurken insanlar içgüdülerine uyarlar ve düşünmezler.

O zaman kendini muhafaza içgüdüsü, yapıcı ve başkasını düşünücü duygulara galip gelir. Böylece hareketler ve faaliyetler savunma savaşına çevrilir, askerlik sanatı ve sanayi öne çıkar ve ilerlemenin "Olmazsa olmaz"ı "Non sine quoi non" u mahiyetindeki güvenlik ve sükun artık kalmaz. Zekânın verimli olabilmesi için sâkin ve rahat olması gerektir. Mont-Parnasse tepesi Muse'lerin[2] ikametine boşuna tahsis edilmedi. Çünkü, Gürültü patırtı ve felâketler onları kaçırtır. Barış ve istirahat devri Kurtuba'da, Gırnata ve Bağdat'ta devam ettiği müddetçe bu devirler onların azamet ve şeref devirleri oldu.

Ne zamandır bu barış devri Doğu'da kalmamıştır. Bu psikolojik ayrıntıyı çok

---

[1] Büyük Târih âlimi Profesör Osman Turan, İslâm Medeniyetini Moğolların yıktığı ilmî kanaatinde idi. (EG)

[2] İlham Perileri (EG)

iyi bilen Batı, İslâm dünyasına ne rahat ne huzur ne barış hattâ ne de ateşkes imkânı vermiştir. Rusya'nın tanınmış Çarı Deli Petro, meşhur vasiyetinde en az yirmi senede bir Türkiye'yi sarsmayı tavsiye etmiştir. Türkiye sadece Sultan Abdülhamid devrinde biraz rahat bırakılmıştır o da galiba ilerleme ümidi görmedikleri için.

Savaşlar sefalet doğurur, nizamı bozar, ve mülkiyet hakkını ifsat eder. Hücuma uğrayan şehirler altüst olur. Hastalık ve ıstırap, fertte ne ise, nizamsızlık ve sefalet de bir toplumda odur. Doğuda sosyal hayâtın önemli temeli olan mülkiyet, rahat ve huzur içinde bağımsız bir şekilde kendisini araştırmalara verecek veya sıkıntıdaki âlimlere yardım edecek bir sınıf yaratıyordu. Bu sınıf insanlar savaştan ıstırap duymakta ve bilhassa servetleri bakımından korkunç zararlara uğramakta idiler. İhtiyaç ise, kötülükleri ortaya döker ve cehaleti arttırır. Cehalet, E. About'un dediği gibi, sefaletin bir başka yüzüdür. Fakirlik ve barbarlığın ilerleme için elverişli bir zemin hazırladığı görülmemiştir.

Savaşların ahlâki neticeleri de ölümcül olmaktadır. Müslüman hükümdarlar ise gördüğümüz gibi, başlangıçta faziletleri ve bilgileri ile devirlerinin üstünde idiler. Onların vârisleri ise, ülkelerini savunmak mecburiyetine düştüler ve kendilerini tamamen savaşa vermek zorunda kaldılar. Tehlike onları bütün güçlerini tek bir hedefe yöneltmek üzere birleştirmek zorunda bırakmış genel eğitimle meşgul olmalarına imkân bırakmamıştı. Napolyon gibi bir dehâ dahi, savaşla dolduğu için, buhar enerjisini gemilere uygulamak isteyen Fulton'u gereği gibi değerlendirememiştir. Onlar bizzat halklarının vasatından daha câhil idiler. Savaş artık Müslüman hükümdarları, neticesinin zafer veya mağlubiyet olmasına göre korkunçlaştırıyor veya mağrurlaştırıyordu. Cismani güç, ruhani güce hâkim olmakta ve aklı karartmakta gecikmedi.

Büyük hükümdarlar, İmparatorluklarının ayni zamanda güzideleri olan iki aristokrasi sınıfını kendi etraflarında birleştirdiler. Bu aristokrasiler taht için bir destek bir moral kaynağı idi. Hem halkı idare ediyorlar hem de halka iyi örnek oluyorlardı. Halk ile hükümdar arasında aracı bir otoriteyi temsil etmekteydiler. Bir yandan hükümdarın mutlak gücünü, diğer yandan halkın zaruretini yumuşatıyorlardı. Kriz zamanlarında halkı uyandırıyor ve onlara bir hamle veriyorlardı. Evleri, kabiliyetlerin sığınağı, genel bir misafirhane, geleneklerin ve milletin ahlâkî prensiplerinin ve müesseselerinin canlı arşivi idi. Bir çok mühim târihi hallerde mutlu müdahaleleri görülen bu güçler yavaş yavaş kayboldu.

Böyle rehber ve desteklerden mahrum kalmış veyâhut onların kadrini bilmemiş bir devlete ve halka ne yazık! Zaten bu durum bir ahlâkî noksanın ifadesidir.

Ebül Fereç diyor ki, *"Halife Me'mun, âlimlere "Aklı tekemmül ettirmek için Allah tarafından seçilmiş kişiler" diye bakardı. Onlar dünyanın meşalesi, insan cinsinin rehberleriydi. Onlar olmasa dünya barbarlık devrine dönerdi."* Aynen öyle de oldu.

Cismanî ve ruhanî iki gücün bir tek tâç altında birleşmesi neticesi elbette bir karşı ağırlık gerektirecekti ki denge kurulabilsin. Müsamaha işte bu sebeple öngörülmüştü. Ulema işte bu müsamahayâ dayanarak Sultan'ın hiddetini frenleyebiliyorlardı.

Bu eski aristokrasi savaş meydanlarında büyük kayıplar verince, maalesef bu ahlâkî otorite de zayıfladı. Onlarla beraber, ulviyet, merhametlilik, kibarlık, nezaket, zarafet ve zevki selim de öldü. Savaşçı hükümdarlar, despotizme kaydıkları için etraflarında, eğitimli, hür ve âdetleri yumuşamış bir aristokrasi yerine Savaş meydanlarında doğmuş az çok kaba, sert ve câhil yeni bir aristokratik zümre ile çevrelenmeyi tercih ettiler.

Bilinen bir şeydir ki, bir hükümdarın etrafını çevirenler iyi veya kötü insanlar olmalarına göre halkın kaderinde rol oynayacaklardır. Ekseriyâ hükümdarların seçtiği çevreleri, bir çok hallerde ülkenin çöküşünün başlıca sebebidir. Ayrıca bu çevreler, despotik ve gerici anlayışa prim veren rejimlerin tercih edilmesinden de sorumludurlar.

O halde, savaştan sonraki ahlâkî gerilemenin, çöküşün en acınacak sebeplerinden birisi olduğu açıktır. Şeflerin ahlâkî düşüklüğü en refahlı ve mutlu günündeki bir milleti bile kokuşturur. İdarecilerin ferdî ölümsüzlükleri, bir o kadar siyâsî ahlâkı ifsat eder. Millî taassup, egoist ihtirâslar, kıskançlık, rekabet savaşların bedbaht ve zehirli meyveleridir ki, eğer bunlara karşı durabilmek için gerekli asiller ve ulema sınıfı yoksa önlenmesi mümkün değildir ve başka hiçbir müessese milleti kurtaramaz.

Savaşlar sadece sefaleti getirmez, barbar orduları gibi bir sürü mâcerâcıyı da peşinden sürükler. Savaşçı ırklarla kan karışması, ırkları ve kanlarını güçlendirir ama, yarı vahşîlerin topluma karışması medenî ülkeleri ahlâk ve bilgi seviyesi bakımından alçaltır. Ülke küçük bir kurnazlar zümresi tarafından "işletilir" ve saray mensuplarından destek alan dalkavuklar veya asker olsun sivil olsun dinî sınıflara sırtını dayayan fanatikler tarafından kokuşturulur. Birbirlerine zıt olan bu unsurlar sükun içinde ilerlemeye mani olmakta birleşirler.

* * *

Hazreti peygamberin, insan cinsini, inanç, din, dil, müesseseler, kısacası her şeyi, tek olan Allah idrâkiyle ve cismanî ve ruhanî her iki kudreti bir halife elinde yekpare hale getirmek, birleştirmek fikri elbette çok ulvi bir düşünceydi.

"Milletim nev'i beşer, vatanım rûyi zemin"

El Me'mun ve Eşrefüddevle de bu birliği aynen ilimler sâhasında gerçekleştirmeyi düşündüler. Âlimlere eserlerini birleştirmeyi, olayların zincirlenmesini dikkate almalarını. Değişik sahâlârdaki çalışmalarını ayni yöne çevirip bütün bilgileri ahenkli hale getirmelerini ve böylece ortak medeniyetin başarısı olarak ortaya koymalarını öğütlediler.

İslâmın en üstün karakter çizgisini belirten bu ulvi birlik, pratikte fazla semere sağlayamadı. Bu çok büyük ve çok cesaret isteyen girişimde İslâm tıpkı kendisinden önce Katolikliğin başarısız olması gibi başarısız oldu. Her iki din de arzu edilen evrensel kardeşliği tesis edemedikleri gibi, ırki kinleri de önleyemediler.

Hazreti Peygamberin vefatından sonra siyâsî ayrılık bizzat sâhabeler arasında kendisini gösterdi. Muaviye ve Ali partizanları hem ayni ırktan hem de ayni dinden olmalarına rağmen çarpıştılar.

Muhtelif Kur'an yorumları ile de fikir ayrılıklarından hareket eden muhtelif

ayrılık hareketleri doğdu. Şiilik ve Sünnilik dışında da bir çok zıtlıklar doğdu. Her mezhep, dâimâ Müslüman kalarak nass'ları kendine göre yorumluyor ve dini de kendine göre tatbik ediyordu.

Arap dili her ne kadar bütün devletlerin din ve ilim dili idiyse de artık o da bu birliği temine kâfi gelmemekteydi. Arap olmayan hiçbir milletin ana dilinin yerine geçmeyi başaramamıştı. Geçmiş siyâsî kimlikler, târihi ortaklıkların hatıraları, gelenekler ve bölgesel çekicilikleri ihtiva eden "deyim"ler Arapça'ya galip geldi.

Anlaşmazlık ve isyankârlık ekenler Kur'an dilini kullanmadılar fakat muhtelif diller ve lehçeler bölücü duygulara canlılık verdi. Siyâsî birliği, müesses nizamın gücü temin etmekteydi. Bu nizam da savaşlardan sonra bir defa da bozuldu mu, muhtelif ırklar arasındaki birlik azar azar yitmekteydi.

Böylece İslâm dünyasında ne kadar ırk ve millet varsa o kadar da birbirinden habersiz, ilişiksiz, birbirine yabancı hatta düşman hükümdar meydana çıktı.

Halifelere itaat etmiş olan halklar birleşimlerinde bir vahdet göstermekten yoksundular. Birbirinden ayrı ırka ve dine mensup yirmiden fazla topluluk bulunuyordu. Ne zamanki dışardan bir hücum başlıyor ve hükûmette bu hücuma karşı savunmaya geçiyordu bu topluluklar o esnada, ilk hâllerine dönebilmek için İslâm devletinin bu durumundan istifade etmeye çalışıyorlardı. Korkunç şeyler de görülüyordu: Bunlardan bazıları Halifeliklerin kılıç artıklarını paylaşmak için düşmanlarını bile yardıma çağırmaktaydılar.[1]

Hükûmetler ise, Bu tehlikeler karşısında, müsamahayı, toplanma ve ulaşım hürriyetini frenlemek zorunda kalıyorlardı.

Sekiz yüz yıl sonra Birinci Dünya Savaşında, İngiltere ve Fransa gibi en liberal ülkeler ayni tedbirlere baş vurmak zorunda kaldılar.[2]

Müsamaha bir defa azalınca, denge ve nizam bozulunca . ortam, ilimlerin gelişmesine ve asıl hedeflere yönelmesine karşı çıkar.

Zulüm görmüş, yaralanmış göz yaşları içinde kalmış ve bu sebeple geleceğin karanlıkları karşısında korkmuş yâhut hareketsiz kalmış bir halkın, mistik düşüncelere dalarak oralarda bir teselli araması mukadderdir. Korkulan odur ki, muhayyilenin fazla tahriki sonunda vicdanlar pısırıklaşır, softalaşır.

Doğu'da çocuksu iddiâlar ve delillerle Müslüman âlimlerin hayran olunacak çalışmalarına hakaret eden fanatikler, batıl itikat sahipleri hatta putperestler işte böyle meydana çıkmışlardır.

Çöküş devresinde "Ulema", genellikle tembel, reaksiyoner ve câhil insanlardan mürekkep bir ilâhiyatçılar loncası haline gelmiştir. Halbuki Kur'anın ruhuna o kadar zıt olan böyle bir sınıfın teşekkül etmesi ne kadar vahim bir durumdur. Allah ile kulu arasına da girerek hakikatin ihya edici yüzünü de gizlemişlerdir. Cüppeleri, kalın bir örtü gibi ışıkları örtmüş denebilir.

---

[1] Bir çok İslâm devletçiği vardı ve hepsinin başındaki "Halife" diye anılıyordu. (EG)

[2] İkinci dünya Savaşında daha beter tedbirlere de baş vurdular. Amerikalılar Japon asıllı Amerikalıları kamplarda gözetim alına aldılar. (EG)

Muhafazakâr zaten bir çok konularda müsamahasızdır. Bu kısıtlı zihniyet dahi İslâm Dünyasının din fanatiklerine mâl olmuştur. Onlar, Kur'an'ın "Başkalarının günahlarını araştırmayınız" emrine rağmen kendilerini inançsızlarla savaşmak ve bunları cezalandırmakla görevli görmektedirler. Ne mutlu ki, Doğu'da öfke ve ga-zap insan yakmaya kadar gitmemiştir, onlar sadece dinin emirlerine uymayanları dinsizlikle itham etmişlerdir. Fakat onlar da ibâdetten daha üstün olan, ilim tahsil etme emrine itaat etmeyenler karşısında sustukları için evvelkilerden daha az hatâlı sayılmazlar. Bu "Sofu"lar, dâimâ aydın şâirlerin gülünç hedefi olmuşlardır.

İktidar açı bu "Ulema", hükümdarların despotik temayüllerini okşayarak ve onlarla beraber halkı da cehalet içinde tutarak despotizmin sürüp gitmesine sebep olmuşlardır. Halifeler, Sultanlar, hatâ yapmaları halinde, bir ulema fetvasıyla tahttan indirileceklerinden dâimâ korkarlardı. Bu sebeple bu yobazların felsefeye ve akli çalışmalara karşı gösterdikleri antipatiyi hoş görürlerse onları tatmin edeceklerini ve kazanacaklarını düşünürlerdi. Ama ulemanın, emri altında Hıristiyan papazlarda olduğu gibi bir engisizyon gücü olmadığından sadece, hükümdarlara onun gücünden ve şiddetinden istifade etmek için yanaşmak kalıyordu.

Böylece müsamaha devrini, cehaletin karanlıklarını yoğunlaştıran ve İslâma ahlâkî mükemmelliğini kaybettiren cizvitce bir terör devri başladı. İslâmın, bazılarını zikrettiğim yüksek değerleri, bilerek hatâlandırıldı ve loşlaştırıldı ve unutuldu, o kadar ki artık kendisi bu prensiplerin tatbikini istemeye bile cesaret edemez oldu. Çiçeron'un dediği gibi "Savaş zamanında halk nasıl kumanda ederse barış zamanında da itaat eder." Barışın hüküm sürmesinin bitişinden itibaren, askeri devletin tabii görevlisi olan Müslüman vatandaşın elinden inisiyatifi alınınca, o da, sosyal ve politik görevlerini tamamlamayı artık terk edecektir.

Auguste Comte'a göre, görev, hür bir organ tarafından yerine getirilen şeydir. Hür olmayan bir millet yiğit bir millet değildir. O gerçek iradesiyle vazifelerinin en emredicisini bile yerine getiremez onun öğreniminin değişmez bir hedefi yoktur yâni gücü yoktur. Müslümanlar da bu mukadder akıbetten kaçamazlardı. Kullanılmayan iminyatif ise zayıflayacaktı. 8. ve 11. yüz yılların o kadar şerefle takip edilen idealleri, artık kaybolmuştur. Müslümanlar cetlerinin muhteşem girişimlerini ve onları harekete geçiren kutsal ateşi unutmuşa benzemektedirler.

Roma kuzeyden gelen barbar istilâlarıyla yıkılınca Roma Medeniyeti de tamamen ortadan kalktı. Avrupa taa Araplar görününceye kadar tam bir karanlık içinde kaldı. Ayni şekilde Haçlı orduları da Asya'yı istilâ edince sanat ve ilim Semerkand ve Belh'e taşındı. Bağdat ekolü de yavaş yavaş silindi. Bununla beraber savaşın ve hararetli ihtilallerin kanlı bir anarşinin ortasında bile medeniyet meşalesi tamamen sönmedi. Araştırmalara verilmiş olan büyük ivme de tamamen kesilmedi.

Bazı emirler ve sultanlar, Edebiyata fikriyâta karşı aydınlık bir sevgi duygusuyla harekete geçerek İslâm dünyasına eski parlaklığını getirmeye uğraştılar. Onlar şuraya buraya dağılmış bilginleri toplayarak ve onların çalışmalarına bizzat iştirak edip onları destekleyerek gayret gösterdiler. Fakat şartlar bu kadar korkunç bir yıkımdan sonra eski hale dönmeye ve onu sapasağlam devam ettirmeye izin vermedi. Her kültürün ulaşabileceği bir muhitin yokluğu yüzünden, zi-

hinler ve zekâlar ışık saçmayı keser ve medeniyet alçalır.

Daha sonra Türkiye'de Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında, bir çok ilim adamının iştirakiyle girişilen bir reform ve entelektüelliği hürleştirme teşebbüsü ise başarılı olamadı. Sadece dikkat çekici bazı eserler ortaya koyabildi. Fakat bu uyanış devam etmedi ve ondan sonra da başkası olmadı. Yeri gelince bu başarısızlıkların da sebeplerini açıklayacağım.

Ama gerçek beni şunu söylemeye mecbur bırakmaktadır ki, **"Kur'an İslâm Medeniyetinin doğuşunda rol oynamışsa da, çöküşünde aslal"**

BATININ İSLÂMDAN ÖĞRENDİKLERİ

Bu bahsi yazarken tanımış ve otoritesini kabul ettirmiş bir yabancı yazara sözü bırakmayı çok isterdim. Çünkü biliyorum ki, Batının uyanışını ve teşkilatlanmasını İslâmın tesirlerine borçlu olduğunu söylediğim anda abartmakla veyâhut taraf tutmakla suçlanacağım.

Bununla beraber Avrupa şehirlerinin Haçlı Seferlerinden önceki haliyle sonraki halinin basit bir kıyaslanması ve bunun neticesi olarak sanat sâhasındaki ilerlemelerinin göz önüne alınması, Haçlı Seferlerinin aksiyon olarak önemini ve ortaya koyduğu ilerlemenin ehemmiyetini anlatmaya kâfîdir.

Gerçi elimin altında, İslâm medeniyeti ve onun Avrupa'ya değişik bakış açısından tesiri üzerinde yazılmış kıymetli birkaç kitap var. Fakat, bütün bu devri ayrıntılarıyla kucaklayan ve Batı Rönesansı ile karşılıklı etkileşimini ve alâkasını ortaya koyanını bilmiyorum.

Rönesansı, Avrupa'ya Kaçan Bizanslı Rahiplere Borçluymuşuz.

Avrupa dâimâ, İslâm medeniyetine olan borçlarını inkar edegelmiştir. Bu borcundan kurtulmak için de, Rönesanının başlangıcını da Türklerin İstanbul'u alışı ile başlatmayı âdet etmiştir. Avrupa'ya kalsa, bu yenilenmenin sebebi İstanbul'un Türkler tarafından fethi üzerine oradan Avrupa'ya dağılan Bizanslı rahiplerin, eski Yunanın ilmî ve edebî hazinelerini de beraberlerinde Avrupa'ya taşımış olmalarıdır. yâni Avrupa Rönesansını, Müslümanlara değil, "Kadîm Yunan" ın eserlerine borçludur. Türklerin bu konudaki hizmetleri sadece, o da istemeksizin, Bizans rahiplerini uyuşukluklarından uyandırmış olmalarıdır. Böylece bütün bir Orta-Çağı ve mahsulünü barbar ve modası geçmiş gotik ilân etmiş olmaktadırlar. Bu İddiâya göre, insanlık Roma İmparatorluğunun ortadan kalkışından beri uyumakta idi ve ancak İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra yeniden doğmaya başlamıştır. Bu iddiâ İslâm tesirini reddetmenin bir tarzıdır.

"Kilise dışında selâmet yoktur" diyen Hıristiyanlar, 4. yy ile 12. yy arasında hiçbir şey ortaya koyamamışken ve güya Hıristiyan Sanatı denilen nesne, dini gerekçelerle tamamen aşağılara düşmüşken hâlâ iddiâ etmektedirler ki Kilise dışında ne sanat, ne de ilim vardır. Fakat bana bundan da garip gelen, Littré gibi yetkin bir yazarın *"Arapların bilgilerini ihtivâ eden eserlerin Batı'ya girmesinde önemli ve karakteristik olan ne varmış ki? Onun sayesinde ortaçağ, dolaylı yoldan, ilim ile ilişkilerini yeniden düğümlemiş olsun hem de sadece ilimle. Çünkü Araplar Yunanlıların güzel sanatlarını ve edebiyatlarını hazmedecek kabiliyette*

değillerdi. Ve zaten hemen İstanbul'un fethiyle Yunan eserlerinin ve aydınlarının Avrupa'ya kaçışı da başlamıştı." demesidir.[1]

Ne yazık ki, Littré gibi tanınmış bir âlim hem de bir pozitivist olmasına rağmen, gerçeği ararken, genel olaylar zincirini iyi değerlendirmeyi ve târihî metodun yasakladığı münferit olaylardan hüküm çıkarmamak prensibini göz ardı etmiş bulunmaktadır. Hayır! İslâm âlimleri, Yunan müelliflerinin basit ve alelâde tercümecileri değildir. Onların yalnızca tercümeci olduklarını iddiâ etmek, sadece hatâ ve cehalet değil, üstelik kendini beğenmek ve taraf tutmaktır. Bundan önceki bölümde ne kadar çok İslâm âlim ve sanatkârının ilme ve sanata ve edebiyata ne kadar kabiliyetli olduklarını göstermiştim. Hükmü okuyucularıma bırakıyorum. Sedillot'nun hak ve hakikat aksettiren şu satırları benim görüşüme destek vermektedir:

"Araplar, Atina ve İskenderiye bilginlerinin bilgilerini özümsemekle iktifa etmemişler, o bilgileri geliştirmişler, kendi buluşlarıyla zenginleştirmişler ve öylece eski Yunanlıları geride bırakarak, kendi açtıkları yoldan bu noktaya gelmiş ve bu günkü ilimle Eski Yunan arasında ki yerlerine yerleşmişlerdir.

Bu bakımdan Araplar için, sadece Greklerden kalmış bulunan ilim kalıntılarını muhafaza etmişlerdir demek mümkün değildir. El Battani, Ebül Vefa, İbni Yunus ve daha niceleri isimlerini mühim buluşlarla özdeşleştirmişlerdir. Bağdat Ekolü ise münakaşa edilemez ilerlemelere yol vermiştir. Yedi yüz yıl medeniyetin başındadır ve Atina ve İskenderiye ekolleriyle modern ekolü birbirinden ayıran bu fasılayı doldurmuş ve kaplamıştır."[2]

Târihin tarafsız incelenmesi bize zaten göstermektedir ki Ortaçağ dediğimiz asla kısır ve yoksul bir devir değildir. Bilakis 7. yy.'dan itibaren başlangıcını münakaşasız şekilde İslâm tesirinden alan büyük değişimlerin tamamlandığı bir ilerleme devridir.

Batıda İlmi Gelişme

Batıda entelektüel gelişme Güneyde bilhassa güney İtalya da ve 9. yy.'dan itibaren başlamıştır. Kurtuba ve Sicilya'dan, bu iki edebiyat ilim ve sanat merkezinden 7. yy. dan başlayarak fışkıran ışıklar, bütün Akdeniz kıyılarını, Napoli ve Venedik'e kadar aydınlatıyordu. İberik yarımadası (İspanya) ise hemen hemen baştan aşağı Müslüman hâkimiyetindeydi. Mayorka, Minorka, Korsika, Malta, Sicilya gibi büyük adalar ve İtalya kara parçasının bazı kısımları, Brindizi ve Taranto Müslümanların elindeydi. O kadar ki onlar ta Roma'ya Papayı haraç vermeye zorlamak için gidiyorlardı. Zaten Yunan medeniyetinin beşiği olan Akdeniz havzası eski üstünlüğüne yeniden kavuşmuştu. Akdeniz zihniyeti yeniden doğmuştu. Müslümanların etkisi bilhassa Sicilya'da muazzamdı. Müslümanların

---

[1] *Littre-Etudes Sur le Moyenage-Ortaçağ Üzerinde İncelemeler, İntroduction s. XXVII*

[2] *Sedillot-Histoire des Arabes, II. Cilt- ek*

Sicilya'da kurdukları medeniyet Kurtuba'da kurdukları kadar parlaktı. Her yerde entelektüel ve sanayi aristokrasisini onlar teşkil ediyorlardı.

Sicilya'nın Roger tarafından fethinden sonra Araplar siyasî hâkimiyetlerini kaybettiler ama medenîleştirici hamleleri sonraları da devam etti. Her iki Sicilya kralları, 2. Roger ve 2. Guillaume Frederic'e kadar Arapça konuşuyor, adada kalmış Müslümanların bilgilerini ve pratiğini kullanıyorlardı. Bir çok Hıristiyan ve Yahudi Arapçayı öğrenmişlerdi.[1]

Bütün adalarda Arapça halk dili olmuştu. Hıristiyan ve Yahudi kadınlar da Müslüman kadınlar gibi örtünmeye başlamışlardı.

Târihçi İbni Vâsıf, Haçlılar arasında da Arapça konuşan çok kişinin bulunduğunu hikaye etmektedir. Bernard de Chatellau isimli, savaşçı neslinden bir Fransız, Arapça'yı bildiği gibi edebiyatını da biliyordu.

Güney Avrupa'yı iki yakasından aydınlatan bu medeniyet ışığının hiçbir tesir ve iz bırakmaması mümkün mü? Bütün Akdeniz havzasıyla geniş ticari ilişkiler kurmuş olan Arap denizcileri bölgedeki insanların fikri hareketlerine hiçbir katkıda bulunmamış olsun mümkün mü? Ve nihayet Palermo'daki kral Frederic'in Sarayı ve Napoli'de kurmuş olduğu üniversitesi, İtalya'daki aydınlar üzerinde büyük veya küçük hiçbir tesir icra etmemiş olsun mümkün mü?

Şurası muhakkak ki, Endülüs Müslümanlarının kültürü Haçlı Seferlerinden önce Hıristiyanlar üzerinde şöyle böyle bir tesir icra etmişti. Onlara bazı modeller yâhut müesseseler ve sanayi usulleri vermişti. Batı aydını bu suretle zaten ilerlemeye psikolojikman hazırlanmıştı.

Endülüs Medeniyeti

İspanya Müslümanları ne bedevî ne de gezginci bir hayât yaşamışlardı. Onlar orada yedi yüz yıl, çadırda değil fakat muhteşem binalarda ikamet etmişlerdi. İnşası için 14. Louis'nin Fransa'yı borca batırdığı Versay Şato'su, Gırnatadaki El Hamra sarayı veya Kurtuba'da Abdurrahman'ın inşa ettirdiği harika camiler yanında asker kışlası gibi kalır. İspanya'nın büyük şehirleri de zaten zarafet merkezleri idi. Bütün Batı asilleri, ya ziyaret için yâhut kendilerini Arap hekimlerinin ihtimamına bırakıp tedavi olmak veyâhut da sanat eserleri satın almak için hep oralara gelirlerdi. Araplarla aşk, at ve av merakını paylaşırlardı. Doğanlar ve tazılarla ava gitmek Fransız ve İngiliz senyörlerinin vakit geçirmede gözde meşgaleleri idi. İngiliz kralları, İspanyanın Müslüman hükümdarları ile sıkı irtibatta idiler. Bu ziyaretçiler de orada gelişmekte olan mimarîye karşı büyük hayranlık duyarlardı. Şehirlerin ve etraflarının bolluk, bereket ve zenginliğini de görmüyor değillerdi. Bütün Batı, Toledo'nun (Tulaytıla) ünlü ipeğini ve silâhlarını Kurtuba'nın kumaş ve derilerini kullanıyordu. Eğer kilise kroniklerine inanılırsa, İslâmî âdetler ve hatta inançlar Toulouse kentine sirayet etmişti. Çünkü şehrin senyörünün haremi vardı ve Rafızîleri de koruyordu. Barselona kontu, 1068 de Provence

[1] Bu gün Malta'da konuşulan dilde büyük ölçüde Arapça tesiri vardır. (EG)

tahtına çıkınca, Mills'in anlattığına göre, yeni tebaası Onun Araplardan aldığı Müslüman âdetlerini ve zevkini kabul etmeye hazır durumda idiler."

Bu ülke sadece mimarîsi, sanayîi dolayısıyla değil fakat ayni zamanda o kadar geniş müsamahası ve halen bu gün bir çok Avrupa ülkesinin ulaşamadığı seviyede ki sosyal organizasyonu ile de ünlü idi. Hürriyet ve refahın hâkimiyeti, medeniyetin yerleşmesi gelişmesi muhakkak ki sosyal ve ahlâkî organizasyonun sağlamlığına bağlıdır. Hıristiyanlar ve yahudiler orada dinlerini ve dini müesseselerinin tamamını muhafaza ederek hür yaşamakta idiler. Ülkenin eski sakinleri de ne tehcir edilmişler ne köle yapılmışlar ve ne de zorla imanlarından edilmişlerdi.

Endülüs'te dini hürriyet o kadar genişti ki, Avrupa'nın başka ülkelerinde zulme uğrayan veya kovulan Yahudiler kitle halinde Endülüs'teki halifeye iltică etmekteydiler. Müslüman hükümetin idaresinin müsamahası ve tatlılığı yerli halka sadece bir çok kilise ve havra inşa etmelerine değil Konsillerini toplamalarına da imkân tanımıştı. Bu konsillerden Toledo ve Sevile (İşbiliye) konsilleri çok ünlüdür. Kurtuba'da 852 de toplanan Konsil bizzat Halife'nin talebi üzerine ve fanatik Hıristiyanların meydana getirdiği karışıklıkları Evekler önlesin gayesiyle toplanmıştı. Toledo konsilinde ise, rahipler İslâmî müsamahadan örnek alarak "Hiçbir kimseyi imana getirmek için zor kullanmayacaksın" kararını almışlardı.

Kurtuba halifeleri de Bağdat halifeleri gibi asîl bir hayât sürmekte idiler. Hayır sahibiydiler ve hemen bütün büyük adamlar, ilerlemenin dostu ve hamisi idiler. Sarayları da gerçek bir akademi, âlimlerin ve sanatkârların buluştuğu yerdi.

Kurtuba'da El Hakîm'in Saray kütüphanesinde altı yüz bin cilt kitap vardı ki kırk dördü sadece katalog idi. Dalaurre, Histoire de Paris isimli eserinde yazıyor ki, dörtyüz yıl sonra, "Louis le sage-Akıllı Louis"nin büyük gayretlerle kurduğu ve Fransa'da bir ilk olan kütüphanede, ancak dokuz yüz cilt civarında kitap vardı ve bunların üçte ikisi ilâhiyâta aitti. Sadece Müslüman İspanyada ise yetmiş tane umumi kütüphane vardı. Viardot da ilâve ediyor ki, hattâ 15. yüzyılda Nicolo Niccoli'nin Cosme de Medicis'ye kütüphane kurmak fikrini aşılamasından çok sonra bile bütün Avrupa'da bu kadar kütüphane olabilsin, mümkün değil! Dışarıdan İslâm devletlerine karşı girişilen devamlı saldırıların ortamında bile şehirler sâkin sîmâlarını korumuşlar ve âdetlerindeki yumuşaklık, rahatlığın ve mutluluğun garantisi olmuştur.

İlerleme o kadar büyüktü ki hakkında bir kanaate ulaşabilmek ancak civar Hıristiyan devletlerinin durumu bir kıyas unsuru olarak ele alınabilirse mümkün olabilirdi.

Öte yandan Venedik ve Cenova tâcirleri ayni zamanda Bizans Rumları ile de dâimi temasta idiler. Cenovalılar hattâ Bizanslılara yardım ettikleri için karşılık olarak Galata'yı almışlardı. Hiç olmazsa edebiyatta Avrupalılardan biraz daha ileri olan Bizanslılar dahi bu bakımdan İtalya üzerinde bir tesir sahibi olabilirlerdi.

Fakat Avrupa'da aklın gerçek uyanışı ilk Haçlıların, Seferden dönüşlerinden sonra başladı. Bilginin her dalında, sosyal ve siyâsî organizasyonun her şeklinde, hattâ bazı kilise reformlarında ve diğer bazı faydalı dallarda İslâm medenîyetinin katkıları çok büyük oldu.

Elbette, Doğunun ilmini batıya taşıyanlar Haçlılar olmadı. Onlar Filistin'e, zihinlerini güçlendirmek veya bilgi dağarcıklarını zenginleştirmek için gitmediler. Onların sanata ve edebiyata getirdikleri zararlar zaferlerinin getirdiği şereften çok daha büyüktü. Onların büyük kısmı ilim kitabı değil en çok av veyâhut kutsal kalıntı peşindeydiler. Ne var ki Haçlılar, İslâm ülkelerine girdikleri vakit, her şeye rağmen kendilerini şaşırtıcı parlaklıkta bir medeniyetle karşılaştılar. Karşılaştıkları özgür zihniyetli ve eğitimli insanlar, içinde bulundukları cehalet tabutunu kırmaları sosyal yapıyı yenilemeleri gereğini onlara hissettiriyordu.

Haçlıların ileri gelen bazı zeki şövalyeleri Avrupa'ya artık şüpheci bir yaklaşım ve gözleri açılmış olarak döndüler. Doğunun faziletlerini büyük bir açık yüreklilikle ve doğrulukla, ballandırarak anlatan bu şövalyeler vatandaşlarının ilgi odağı oldu. Bu şövalyelerden veyâhut oğullarından bazıları daha sonra "sapkın" lıkla suçlanarak yakılacaklardır. Ne var ki mensup oldukları toplum ve etrafları onların görüş açısını kavramış ve onların tesiri altında kalmış olarak yaşayacaklardır. Doğudan gelen ilerlemenin tohumları artık atılmıştır çok yavaş ve fakat emin şekilde büyüyecektir.

Haçlılar, Doğuya savaşmak için gitmişlerdir, Müslümanlardan ders almak için değil, ders alacak zamanları da yoktu denecektir. Evet, Papalığın Doğuya haçlı Seferini ne ilim ne de siyaset öğrenmek için açmadığı bir gerçektir. Bu beklenmeyen sonuç Papalık için çok kötü bir sürpriz olmuştur. Fakat İspanyada Suriye'de dolaşan Haçlı senyörlerin gezdikleri yerlerde ve gözleri önündeki bu büyük gelişmiş medenî hareketlere dâir hiçbir şey görmedikleri, onlardan hiçbir şey öğrenmedikleri de iddiâ edilemez. Kaldı ki bu seyahatler öyle iki ay veya iki sene süren turistik seyahatler de değildi. İki yüz yıl sürmüştü. Her gün de savaşılmadı ya. Arada uzun mütârekeler de vaki oldu. İleri sürülen bu düşünce, yâni haçlıların iki yüz sene gördüklerinden hiçbir ders almadıkları iddiâsı, eğer, her şeyden önce gerçek dışı değilse, Avrupalıların zekâları hakkında iyi bir not değildir.

Gerçekten Haçlılar, bu ülkelere çabucak bir baskın yapmaktan çok uzaktırlar ve uzun müddet işgal ettikleri şehirlerde yerleşik kalmışlardır. Suriye'de başkenti Kudüs olan bir krallık ve orada Avrupa'dan gelenlerle bir koloni kurmuşlar ve fakat anayurtlarıyla samimi münasebetleri kesmemişlerdi.

Fransızlar da, Bizans toprakları üzerinde kurdukları küçük devletçiklerde aynı durumda idiler. Venedikliler, Halep Sultanı ile bir ticaret anlaşması yapmışlar ve Konya Sultanı ile de kara ulaşımı ve ticaretinde pay sahibi olabilmek için ayni yolu seçmişlerdi. Sicilya'da yüz elli sene kalan Normanlar da acaba ana vatanları Normandiya ile alâkalarını kesmişler miydi? Hayır! Trablusşa'mı idare eden Normanlarla, Urfa'yı ve Antakya'yı idare eden Toulouse Kontu genellikle idare işlerinde yerli Müslümanları kullanıyorlardı. O halde bu ülkeleri idare eden mües-

seselerin tamamı onlara hiç mi bir şey öğretmedi?

İtirazen belki denecektir ki, Müslüman kaynaklı her şeye duydukları aşağılayıcı bakış ve duygu yüzünden, Arapların ilimleri ve edebiyatları onları alâka dar etmemiştir. Bu duygusal hüküm belki halk kitleleri için doğru idi ama Haçlıların güzideleri için yanlıştı. Michelet diyor ki:

"Asya'nın güzel altın sikkeleri ve kumaşları bizim Haçlılarımızın Muhammed ümmeti ile kolayca anlaşmalarını sağlamıştı. Languedoc tüccarları, omuzlarında haçları yola çıkıyorlardı ama Hac için Kudüsü Şerifi ziyaretten çok kazanç için Akkâ pazarını ziyareti tercih ediyorlardı. Kazanç zihniyeti dini duygulara o kadar hâkim olmuş idi ki, Maguelonne ve Montpellier evekleri bile, Müslüman sikkesi darb ettirmişler, utanmadan Hilâlin gölgesinde para kazanıyorlardı."

Lavisse, Histoire Generale de France isimli eserinin 3. cildinde şunu hikaye etmektedir: *"Haçlı kolonisinin baronları, uzun elbiseler giyiyorlar, zamanlarını hamamlarda geçiriyorlar ve yerli mimara planları ve dekorasyonu sipariş edilmiş lüks binalar yaptırıyorlardı. Bir defa yerleşince, giyimlerinde, evlerinde ve bilhassa hayât tarzlarında bu yeni taşınmış oldukları muhitin tesiri altında kalıyorlardı. Aralarından bazıları Arapça da konuşuyorlardı. Müslüman tebaalarını da hizmetlerinde kullanmaktan ve onları mahremiyetlerine almaktan da çekinmiyorlardı. Bütün Hıristiyan Prensler, bilhassa Urfa ve Antakya kontları, civar Müslüman hükümdarlarla beraberlik ilişkilerine girmişlerdi."*

Yaptığımız bu alıntılar göstermiştir ki Fransızlar Suriye'de yapyalnız ve Müslümanlardan uzak yaşamıyorlardı. Onlar ayni zamanda kendilerinden mütemadîyen para ve takviye isteyen Fransa'daki kardeşleriyle de ilişkiyi kesmiş değillerdi. St. Louis, Mısırda yenilip, özgürlüğünü fidye ödeyip satın aldıktan sonra, Kudüs'te iki sene-verilen müsaadeyle- kaldı. (1250-1252) Dua ve ibâdet saatleri dışında, İslâm dünyasının siyâsî teşkilatı hakkında elbette bilgi almak imkânını buldu. Dönüşünden sonra Fransa'da yapmış olduğu ve krallığının son on sekiz senesini taçlandıran reformlar, sofuluğunun izin verdiği ölçüde, Doğu'dan esinlenmiştir.

Otuz Senelik Tercüme Faaliyeti

Eğer iki yüz yıl süren Haçlı seferleri devamınca ortaya çıkan ilişkilerin tesiri inkar ediliyorsa Toledo'da Arşövek Raymond'ın patronajında kurulmuş ve tercümede aktif bir kolejin varlığı olsun inkâr edilemez. Bu kolej Arapça eserlerin Latince'ye tercümesiyle görevlendirilmiş olup tam otuz yıl 1130 dan 1160 a kadar tercüme faaliyetine devam etmiştir.

İster gerek rahiplerin elinde gizlenmiş olan, gerek manastırlarda bir köşeye tehlikeli bir madde gibi atılmış bulunan bu Arap el yazmalarının tercümesi kâfi derecede yayıldı ve Batı'nın fakir bilgi dağarcığını zenginleştirmeye yaradı. Bu Toledo Kolejinden önce, daha 9. yy. da Charlemagne, Salerne okulunu tesis etmiş ve Arap eserlerini Latince'ye tercüme ettirerek bu okulda öğretime almıştı. Charlemagne komşusu Adîl Abdürrahmanın ve dostu Harunürüreşid'in ülkeleri-

nin medeniyetini bilmez değildi. Fransa'nın göbeğinde bir şehir yerine Salerne'in bu okul için tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Büyük Alfred de Charlemagne'ın yolunu takip edecektir.

Tercüme edilen ve dağıtılan eserler zamanla açık zihinlerde yeni bir dünya ufku açtı ve onlarda araştırma inceleme zevkini uyandırdı. Avrupa'da, ilerleme sessiz ve yavaş oldu çünkü ilerleme ve uyanma tesirlerini gönderen ocaklar ve kaynaklar yâni doğu dünyası hararetini ve gücünü kaybetmişti. Doğu, gördüğümüz gibi, 11. yy. başından beri ateş içinde kalmıştı ve kalmaya devam etmekteydi. Ne var ki İspanyada entelektüel hareket bir çok yüz yıl devam etmiş ve bazı Asya şehirlerinde de yayılmaya devam etmişti. Sadece, tekrarlıyorum sadece, bu ilerleme unsurlarının nüfuzu yavaş oldu, Kilise de zaten bu ocakları söndürmek için, bu nüfuzu ve genişlemesini yakından izliyordu. "Listeye alınmak" ve "Afaroz pahasına, Batı genelde, ilmi ve edebi müktesebatını Arapça eserlerden çekmeyi sürdürdü. 13. yy ilim adamlarından çoğu ya bir Müslümanın veya bir Müslümanın kopyacısının öğrencisiydi.

Meşhur Fransız matematikçisi Montucla şu gerçeği itiraf ediyor: "*Araplar uzun müddet ilimlerin tek malîki oldular ve biz 11. yy'ın karanlıklarını kovan ışıkları onlardan aldık Bu devrede matematikte kim otoritesini tanıtmışsa hepsi ilimlerini Araplardan almışlardır.*"[1]

Bailly, Voltaire'e gönderdiği mektuplardan birisinde şöyle yazıyordu: "*Avrupa milletleri, barbarlıkları içinde ihtiyarlayacaklar, ancak Müslümanların istilâsı ve onlarla beraber Eski Yunanın gelmesiyle aydınlanacaklardır.*"

Viardot ilâve ediyor "*14. yy dan önce müspet ilimler hakkında yazanların Arapları kopya etmekten veya onların verdiği dersleri anlamaktan başka bir şey yapmadıkları ortaya çıkmıştır. İtalyan Leonard de Pise, Polonyalı Vittelio, İspanyol Raymond Lulle, İngiliz Roger Bacon ve nihayet Fransız Arnaud de Villeneuve vs. bunlardandır.*"

Leonard de Pise (Fibonacci) büyük matematikçi, 2. Frederic'in dostu, üzerinde bir kitap yazdığı cebiri Araplardan öğrenmişti.

Ernest Renan, Batı'nın 14. yy.'a kadar Müslümanların emrinde bulunduğunu kabul ettikten sonra ilâve ediyor ki "*Beş yüz yıl boyunca, İslâm ülkelerinde çok değerli ilim adamları ve düşünürleri zuhur etmiştir. Hatta denebilir ki bu devre zarfında İslâm alemi, entelektüel kültür bakımından Hıristiyan dünyasından çok üstündü.*"

Gerçekte, Müslüman âlimler, klasik devirler kültürü ile, Rönesans arasında aracılık etmiş bulunmaktadırlar. Onlar olmasa, Rönesans bir çok yüz yıl gecikirdi. Nasıl ki, eğer Kilisenin gerici direnci olmasaydı da yüz yıllarca önce gerçekleşirdi. Hıristiyanlığa boyun eğmiş Avrupa, artık insanlığın mürebbisi rolünü oynayamazdı. Comte Libri'nin dediği gibi, "*Târihten Arapları siliniz, edebi Rönesans Avrupa'da bir çok yüz yıl gecikirdi.*"[2]

Öğrenmek isteyen Avrupalılar, İslâm Dünyasında koşuşturuyor veya Doğu

---

[1] *J. E. Montucla-Histoire des Mathematiques, 1. cilt. 3. bölüm.*

[2] *Libri-Histoire des sciences mathematiques-Matematik İlimleri târih, önsöz s. 151*

kitaplarından öğretim yapan okullara doluyorlardı.[1] Pierre le Venerable, Abelard'ın hamisi ve dostu uzun süre Kurtuba'da kalmıştı, Arapça biliyordu ve Kur'anı Kerimi Latince'ye çevirmişti. Onunla mektuplaşan Abelard dahi, işkenceye maruz kalıp kendi eliyle kendi yazdığı kitapları ateşe atmaya mecbur edildiği vakit Halife'den iltica hakkı istemişti. Pierre le Venerable, İspanyaya ilk geldiği zaman İngiltere'den bilhassa Astronomi öğrenmeye gelmiş bir sürü insan gördüğünü hikaye etmektedir.

Mills de tasdik etmektedir ki, Daniel Morley, Adhelard ve Barthe, Robert de Reading gibi matematikte ün yapmış diğer bazı İngilizler, bütün bilgilerini Endülüs'ten almışlardı.

Euclid'in Arapça'dan Latince'ye ilk tercümesini yapan Adhelard 1100 ile 1128 arasında İspanyada ve Mısırda seyahat etmiştir. Büyük âlim, büyücülükle itham edilip hapse girmesine ramak kalmışken, zarurî bir sebeple Papalığa yükselince kurtulmuş bulunan Gerbert, Kurtuba ve İşbiliyye'deki Müslüman üniversitelerinde yetişmişti. Reims'de Mantık, Astronomi ve Musiki öğreten bir okul açmıştı. Elbette papazlarla anlaşmazlık halindeydi de ama Hugues Capet tarafından himaye edildiği için Reims'e arşövek tayin edilmiş ve tabiatıyla bu tayini Papa ne onaylamış ne de karşı çıkabilmişti.

Roger Bacon da Arapça biliyordu. Bütün bilgilerini Müslümanların ansiklopedik eserlerinden edinmişti. "O, Arapların çizdiği ve kuvvetle tabiatın göğsüne iten yolu takip ediyordu", diyor Michelet. B. Haureau'nun "Histoire de La Philosophie" adlı eserinde işaret ettiğine göre, El Kindî, El Farabî gibi Müslüman filozofların isimleri, Alexandre Hales, Henry de Gand, St. Bonavantures ve Vincent de Beauvais gibi Arapları Greklere tercih eden âlimlerin eserlerinde bol bol zikredilmiştir. Haureau, Saint Thomas'nın Paris'te bulunduğu o büyük devri açıklarken, Batının İslâm ilmine ne kadar borçlu olduğu noktasında ısrarla durur. Renan diyor ki "Albert Le Grand, ne biliyorsa İbni Sinâ'ya borçludur." St. Thomas'da filozof olarak her şeyini İbnürrüşd'e borçludur. Albert le Grand meşhur ilâhiyatçı ve filozof, Saint Thomas d'Aquin'in üstadıdır. Müslüman ilim adamlarının çalışmaları sâyesinde, Albert le Grand Aristo okulunun bütün bilgilerine ve Gerbert gibi "büyücü" unvanına ulaşmıştır. Albert le Grand'ın, "Historia Animalîum" "Canlılar târihi"nin temelini, İbni Sinâ ve Aristo şârihi İslâm âlimlerinden aldığı şüpheden vârestedir.

Batılı Âlimlerin Müslümanlardan Aldıkları

Batılı astronomların Müslümanlardan aldıkları, itiraf ettiklerinin sınırlarını çok aşar. Görmüştük ki Kepler "Crepuscules"ünde ışığın kırılması konusundaki düşüncelerini El Hazin'den almıştır. Casiri ve Andre tamamen inanmaktadırlar ki Newton dahi, Kâinat sistemini kavrayabilmesini, bahçesindeki elmadan çok Müslümanlara borçludur. Muhammed Musa, "Gök Cisimlerinin Hareketi" ve "Çekim"

[1] Bu günkü bizim durumumuz. Maalesef onu da şuurlu yapabilmek için bir Kültür Politikası geliştirmek gerek. (EG)

kıtalarını yazmakla büyük genel ahenk teorisini görmüş olduğu kanaatini uyandırmaktadır, demektedirler. Ayın en büyük enlemindeki sapma Azerbaycan'daki Meraga rasathanesinde Tycho Brahe'den birkaç yüz yıl önce gözlemlenmişti. Sarkaç ve delikli güneş saati orada bulunmuştu. Meşhûr "Verrier" dahi bu kanaattedir. "Müslüman astronomlar, gezegenlerin, elips şeklindeki hareketleri konusunda Copernic ve Keplerden önceydiler.[1] Gregoryen takvimi reformunun, Celalî takvimiyle, Avrupalıların yaptığından altı yüz yıl önce yapıldığını daha önce zikretmiştik. Bu takvimi yapan Ömer Hayyam ve Abdürrahman Haseni'nin astronomi gözlemleri tamamen doğru olup, bu günkü gerçeklere çok yakındı.

Doğu tıbbının, Batı tıbbının gelişmesi üzerindeki tesiri de çok muazzamdır. J. Fabrice-Fabrizio, meşhur İtalyan anatomisti ve cerrahı 1619'da şunları söylemektedir. "*Celse, Latinlerde, Eymete Yunanlılarda, Ebül Kasım Araplarda öyle bir üçlü temsil etmektedirler ki ben bu üçlüye çok şey borçlu olduğumu itiraf etmek mecburiyetindeyim. Heller, Ebül Kasımın eserini modern tıbbın ortak zemini-fons commununis diye tanımlamaktadır. Onun tesiri hâlâ İbni Sinâ'nın eserlerinin Montpellier de okutulduğu 18. asra kadar uzanmıştır Onun Padoie ve diğer İtalyan üniversitelerindeki tesiri Fransa'dakinden daha az değildir.*"

Batı Rönesansının, şiiri, mimarîsi ve müziği de ayni şekilde İslâm Dünyası üstatlarına çok şey borçludur.

9. yy. Güney Avrupa'da ilk şâirlerin ışık saçmağa başladığı şafaktır. İspanyol ve İtalyan Provençale "troubadours"ları. Bunların şiirleri Chanson de Roland ve eski Katalan şarkıları gibi arap taklididir. Çünkü o şarkılarda özgür bir ruh görülür, feodalitenin köle ruhu değil.

Kuzey ve orta Avrupa'da, şiir henüz kutsal kitapların tercümesiyle ve yâhut azizlerin faziletlerini övmekle meşguldür. St. Alexie'nin (1040) şiir dili Lavisse'e göre, Chanson de Roland'ınkinden daha eski olup Fransızca deyimler ihtivâ eden ilk edebi eserdir.

"Hiçbir şey güneydekilerin Araplarla ilişkileri ve savaşları kadar şiir iç güdüsünü uyandırmaya faydalı olmamıştır. Bu kahraman Müslümanlar, bu korkunç Endülüslüler, kaç defa Pireneleri geçmiş bulunmakla, Narbonne, Toulouse ve Bordeaux sakinlerinin gönüllerinde, papazların kupkuru günlük yazılarından çok daha çabuk yer ettiler...

Bir dereceye kadar, Arap kültürünün Provence kültürüne tesir ettiğine kaniim. Görülecektir ki İspanya yarım adasındaki İslâm kültürü ile Provence kültürü arasında bir çok noktada çarpıcı benzerlikler vardır."[2]

Charpentier' "Histoire de la renaissance des Lettres en Europe"nda daha kesindir: "*Kabul etmek gerektir Arap Şiiri, İspanyolca'nın da Provensalca'nın da anasıdır. Nitekim, Trubadourların şiirlerinde bunun izleri görülmektedir.* "

Kafîye Araplardan alınmıştır. Veliahdın bilgin hocası Huet Eveki belirtiyor ki

---

[1] *Verrier'nin, İlimler Akademisi 1804 târihli raporunda, Keplerin öncüsü Arap astronomlar üzerine yazdıklarına bakınız.*

[2] *Fauriel- Histoire de poési provençale, 1. cilt sayfa 7 ve 26*

Araplar batılılara eski Roma'da ve Yunanda bulunmayan kafîyeyi öğretmişlerdir. Bir diğer rahip Massieu, Histoire de la Poésie française de açıklıyor ki "*İspanyollar öyle görünüyor ki misafirlerinden kafîyeyi ilk alanlar oldular.*"

Gerek şekil gerek ruh'ta Arap tesiri derin oldu fakat edebiyat 13. yy a kadar ancak Kilise lisanıyla kendini ifade edebildi. Sanatta ve edebiyatta ilk uyanma ve hamle İtalya'ya aittir. Batıda Pronençale ve Katalan dilinin büyük gelişmesi Arap şâirlerinin teşbihleri sayesinde oldu ve herkesi hayran bıraktı. Doğuda ise Suriye ile şiir dolu Doğu ile temas zihinleri uyandırdı. Sicilya'da, 2. Frederic'in sarayı bu entelektüel hareketin merkezi olarak İtalyanların muhayyilesini tahrik etmekteydi. Frederic'in ve 14. Louis'nin bir bakışı eğer Şâirler yaratmamışsa -bundan emin değilim- herhalde Dante, Petrarque ve Boccaces'ın beşiğini hazırlamıştır. Zira onun hükümdarlığı zamanında İtalyanca basit bir lehçe olmaktan çıkıp bir lisan haline gelmiştir. Frederic bizzat şiirler yazmış ve troubadour'ları etrafında toplamıştır.

Dante, (1321) geçmiş hakkında şüpheler belirtir yeni bir dünyaya, aklî bir hayâta yönelir, yâni Rönesansa. Üstadı Brunetto Latini, usta mütercim akıcı bir şekilde Arapça konuşuyordu. Ayni zamanda büyük bir filozoftu. Latini, öğrencisine Arap şâir ve filozoflarını öğretiyordu. Onu İslâm Dünyasında olup bitenlerle ilişikli tutan odur.

Bütün bu ilhamlar Dante de bir manevî kriz doğurdu. Ruhu da hayâtı gibi altüst oldu. Roma İmparatorluğundan da Kiliseden de ümidini kesmişti. Dante edindiği yeni fikirler dolayısıyla Floransa da artık tutulmaz olmuştu. Ona karşı siyâsî bir kin teşekkül etmeye başlamıştı. Sürgün edilmeye mahkûm oldu. Evi ve kitapları yakıldı.

O devirde Divina Comedia halkın ruhundan çıkmış bir eser gibi karşılanmadı. Yalnız, soğuk ve yabancı bir âbide, intibaı vermişti. Gerek Blachet ve gerek en son olarak büyük İspanyol âlimi Asin Palacios'un derin araştırmaları bunun sebebini ortaya koymuştur.[1]

Zaten bir çok İtalyan bilgini, İslâm edebiyatının İtalyan edebiyatı üzerinde tesiri olmayacağını imkânsız görmekte idi.[2] Bu sefer, Asin Palacio "Divina Comedia"nın kaynaklarını satır satır göstermektedir.

Ona göre Dante, iki büyük Arap'ın izinde yürümüştür. Birisi İbni Arabî, büyük mütefekkir, diğeri Ebül Ulâ Maarrî, (11. yy) hem filozof hem şâir. Asin, Dante'nin şiiri ile Muhiddini Arabi ve Ebülûlâ Maarrî'nin anlattığı Miracı Nebiyi bir araya getirerek, Dante'nin eseriyle onların anlatışını sistematik olarak kıyaslamış aralarında ortak yönler ve hatta ayrıntılarda bile çarpıcı benzerlikler bulmuş ve ortaya koymuş neticede de bu şaheserin kısmen İslâmî bir yapıya sahip olduğu kanaatine varmıştır.

Dante Arapça bilmiyordu. Fakat bir çok Arapça eserin tercümesini okumuştu. Albert Le Grand'ın çoğaltılan nüshâlârından okuduğunu açıkça beyan etmek-

---

[1] *1920 târihli Revue des Deux Mondes'daki Andre Balessort'un makalesine de bakınız.*

[2] *Journal de la literature İtalienne, 1891, sayfa 80.*

tedir. Ozanam, *"Her şeyi öğrenmek aşkı, onu Tatarların ve Müslümanların inanışlarını incelemeye kadar götürmüştü. İslâma ve İslâm düşünürlerine karşı sempatisi vardı"* diye yazmaktadır.

Doğunun harikuladelikleri, ünlü şâiri şiddetle ilgilendiriyordu. "Bu konudaki en mükemmel eserlerden birisi de 14. yy başlarında yâni Dante'nin devrinde meşhur Venedikli Marino Samito tarafından yazılandır ve göstermektedir ki müellif Doğu'yu mükemmelen bilmektedir.[1]

Tagit Togubec'in daha az derin olmayan eserinde görmekteyiz ki Dante, ilmi bilgilerini, Arapca eserlerin tercümelerinden edinmiştir. Diğerleri arasında *Convite* bölümündeki bilgiler, Ortaçağda, Alfraganus diye tanınan bir Müslüman astronomun teorilerinden alınmıştır.

Dante'nin felsefesini inceleyen Nardi, her ne kadar kendisi St. Thomas demiş olsa da, İbnnürrüşde daha yakın olduğuna inanmaktadır.

Dante, Arap eserlerinden iktibaslar yapmış olsun veyâhut da Doğu şiirinden esinlensin, bunlar Divine Comedie-İlâhi Komedi'nin dâhi şâirinin değerini düşürmez. Bilakis, kendisine o kadar yakın olan İslâm kültürünü öğrenmek merakı ve insan zekâsının ürünlerinden hiç birisinin uzağında kalmamak arzusu onun değerinin ne kadar üstün olduğunu gösterir.

Arap ilim ve edebiyatının Dante üzerindeki tesiri, Batı'nın Doğu'dan neler öğrendiğinin de açık delilidir. Bu gidişle, Doğu Edebiyatı ile meşgul Avrupalı uzmanlar bir gün bize Troubadourların ve St Alexie'nin şiirlerinin de Chanson de Roland'ın da Arap Şiirinden gelen köklerini göstereceklerdir.

Diğer iki İtalyan şâiri üzerinde ısrar etmeyeceğim. Birisi Petrraque'dır ki, Montpellier de tahsil etmiş ve bütün servetini el yazmaları araştırmaya hasretmiştir. Boccace ise, Napolide Araplarla ticaret yapmıştır. Arapça biliyor ve Arap bilginleri ile buluşuyordu. Bu söylenenler kâfidir artık. Bu üç tanımış şâir Arap dehâsı ile Latin dehâsı arasında bir köprüdür. Arap şiiri diyorum, çünkü ayrıca çok zengin ve kudretli İran şiiri, henüz Avrupa'da tanınmıyordu. Büyük Firdevsî 1021 de yaşamıştı ama henüz şiiri, Akdeniz'in batı kıyılarına kadar erişememişti.

Viardot diyor ki *"Dante, Petrarque ve Boccace, bu Rönesansın babaları, Provence diliyle yazanları müttefiken kendi üstatları olarak kabul etmekteydiler. Provence diliyle yazanlara gelince onlar da eğer Arapların öğrencisi ise demek oluyor ki Avrupa'da, ilmin olduğu gibi Edebiyatın da yolunu açan Müslüman Araplar olmuştur."*

Renan haklı olarak demektedir ki *"Ortaçağın Edebiyat Târihini, 13. ve 14. yy. bilginlerinin okudukları el yazmalarının ve Arapça eserlerin istatistiğini yapmadan yazmak imkânsızdır."*

* * *

Arap Musikisi de, Kudüs'e giden hacılar, tüccarlar ve Haçlılar'ın Arap melodilerini duyup sonra da teganni etmeleri yoluyla Batı'ya tesir etmiştir. Arap şar-

[1] *Blochet-Les Sources Orientale de la Divine Comedi*

kıları onların o kadar hoşuna gidiyordu ki Papazların, "Bu kâfîrlerin nağmelerini, kilisedeki ilâhilere tercih etmektesiniz" ayıplamalarına muhatâp oluyorlardı.

10. Alphonse ki bir bilgindir ve bu geniş bilgisini Arapça eserleri incelemesine borçludur, modern musikinin oluşmasında büyük bir payı Doğu'lulara vermektedir. Her halde bilinmektedir ki, Şarkıların ilham perileri. Fransa ve İtalya'nın güneyinde Arapların aşk ve şefkat dolu nağmelerinden uyanmışlardır. Şövalyeler de Lir çalmayı âdet haline getirmişlerdi. Ben kendi payıma, Napoli ve Madritte, bölgesel halk şarkıları işittim ki Doğu musiki parçaları ile aralarında büyük bir benzerlik vardı.

İnşaat sistemi asyâî idi. Bossuet ve Pelleton, Gotik mimarî dâhil bütün mimârîler Mısırdan çıkmışlardır inancındaydılar. Violet- le-Duc demektedir ki "Her şey sivri kemerin Mısırdan çıktığını ispata bağlıdır. çünkü sivri kemer olmasaydı gotik mimârî asla gelişemezdi.[1] Her halde 11, yy da Avrupa'da Mimarî çok basit ve ayni zamanda kaba saba idi.

Paris henüz kulübeler şehri olarak Seine nehri etrafında çevrelenmiş iken, İngiltere kralı henüz o zavallı beyaz kulede kalırken, Kahire, Kurtuba, Şam ve Bağdat bu gün halâ hayranlık uyandıran şaheserlere malîkti.

Senyörler ve zengin tacirler, doğuluların zengin ve muhteşem evlerini görerek, Haçlı Seferi dönüşü kendileri de onlara benzer yapılar yaptırttılar. Haçlılar arasında bulunan, bir sürü dülger, duvarcı, mesleki taklit içgüdüsüyle gördükleri bu yeni binaları taklit etmeye başladılar. Ayrıca, bir sürü de Arap mimarı kullanıldı. Charlemange, Notre Dam de Paris kilisesini yaptırabilmek için bahusus Arap mimarları getirtmiştir.[2]

"Ortaçağdaki Arap âbideleri ile Avrupa'dakiler arasındaki benzerlikler sadece büyük binalara mahsus değildir. En küçük şehirlerin en mütevazı binalarına kadar hepsinde bu benzerlik mevcuttur."[3]

Hâlâ Sevilla'da (İşbiliyye) Toledo'da (Tulaytıla) ve Güney Fransa'da, Ak deniz kıyılarında Müslümanlar tarafından Arap modasına göre yapılmış bir çok ev vardır.

E. Gebhart, ayrıca, güney bölgesinde yaşayanların yüz yapılarında da benzerlikler bulur: *"2. Frederic zamanında, Normand'lardan önce Sicilyanın hâkimi bulunan Araplar, Napoli güneyinde şuraya buraya yerleşmişlerdi. Bu gün dahi, Nocera de Pagani ile Napoli ve Salerne arasında, tam Arap çehreli insanlar yaşamaktadır."*[4]

* * *

İlme, gemiciliğe, sanayiye ve ziraata, kısacası bazı faydasız güzel sanat kollarına gösterdiklerinden daha fazla ehemmiyet vermekle Müslüman âlimler. Avrupalılara çok büyük faydalar sağladılar. Kozmoğrafyanın öğretimi, pusulanın

---

[1] *Violet-le duc Dictionnaire rationnée*

[2] *Dalaure- Histoire de Paris-Paris Târihi 2. Cilt sayfa 253*

[3] *Viardot. Loc. cit. sayfa 180*

[4] *E. Gebhart-L'age d'or*

ullanılması büyük gemiciler için çok gerekli şeylerdi. Onlara uzun seyahatlere ıkmak imkânı veriyor en azından bunu kolaylaştırıyordu. Bu kitabın başında, ırapların nasıl gemicilik sanatında Avrupalıları geride bıraktığını yazmıştım. ırap gemileri, 1065 de Lizbon'dan kalkarak, Afrika kıyılarını ziyaret ettikten son- a "Karanlıklar Denizi" dedikleri Atlantik Okyanusunun uzak adalarına kadar laşmışlardır. Cristophe Colombe Arap gemiciler tarafından yetiştirilmiş ve onla- n tecrübelerinden çok istifade etmiştir. Atlantik'te ayni yolu ararken ve Ameri- a'yı bulurken, rehberliğini yapanların ellerinde Arap gemicilerin haritaları vardı e onları kullanmayı öğrenmişlerdi. 1497 de Vasco de Gama bu haritalardan biri- ini görmüş ve onu kullanmıştı. Colombe'un niçin denize açıldığı malûmdur. Hin- istan'ın zenginlikleri ve ihtişamı, batılıların dehşetli iştahını kabartıyordu ve ora- a ulaşmak istiyorlardı. Oraya Müslüman gemicilerin vâsıtasıyla gitmek isteme- iği için yanlış yola saptı ve Amerika'yı buldu. Böylece İslâma karşı antipatisi na bu konuda bir fayda temin etti.

Gemiciliğin gelişmesi ticareti de arttırdı. Cenova'nın, Venedik'in, Pisa'nın âcirleri, bu durumdan büyük servetler elde ettiler ve bu servetler de İtalya'da enel durumun düzelmesini temin etti. Zaten haçlılar Doğu'dan, şeker imâlini, şeker kamışı usaresini çıkarmayı, ipek dokumacılığını, kumaş boyacılığını, lüks şya kullanımını, giyim kuşam ve ev döşemesini görmüş öğrenmişlerdi. Her gün ullandığımız kağıt, rakamlar vs. gibi bir sürü şeyleri onlara borçlu değil miyiz?[4] lesilden nesle aktarılan bu değişik imalat bilgisi Avrupa halklarının manevî yapı- ırına da büyük değişiklikler getirdiler.

Bu düşünceler çerçevesinde bizim en büyük hayranlığımız ziraatta oynanan ıldür. Bütün gerçek değerlerin bereketli kaynağı olan bu sâhadaki gelişmeler ileşmenin en büyük sebebi olmuştur. Nasıl ki, Müslüman âlimlerin müspet ımlar sâhasındaki çalışmaları Batı entelektüellerinin zihnini hürleştirmede büyük ol oynamıştır, ziraatın geliştirilmesi de onların siyâsî ve ekonomik hürriyetlerini azanmalarına vesile olmuştur.

Haçlı Seferlerinin başında, ziraat henüz alelade bir tarzda yapılan basit bir iş en, ziraat sahâlârındaki insanlar çok sert şartlar içindeydiler durumları çok kötü e çok berbattı. Köylüler, sefil köleler den başka bir şey değildiler ve daimî baskı ltındaydılar. Ne zamanki Batı, Doğu'dan yeni ziraat usulleri aldı, üretimi öğren- i, verimsiz tarlaları, bereketli bağ bahçe hâline geldi. İşte bu ziraî refah sayesin- e hürriyetlerini satın alabildiler.

Papa ve senyörler Haçlı Seferlerine kışkırtırken elbette bu hareketin ziraat âhasında büyük bir gelişmeye sebep olacağını ve bu gelişmenin de sonuç ola- ak halkın kurtuluşunu sağlayacağını elbette ne düşünmüş ne de görebilmiş- ırdir.

Alt sınıf diye isimlendirilen sınıfların gelişmesi önce ekonomik alanda oldu. avaşlar, yağmalar, Haçlı Seferleri, kolayca yenilenemediği için Baronlar kontlar arasız kaldılar. Halbuki köylülerin geliri üretimle beraber artıyordu. Erkek ve adın serf-köle sahipleri onların özgürlüklerini satmayı faydalı ve ekonomik gör-

[4] Harf devriminde Batı alfabesinden aldığımız ve bu gün kullandığımız rakamlar Arap ıkamlarıdır ve Endülüs'ten Avrupa'ya geçmiştir. (EG)

düler. Böylece insanî bir duygu ile değil zaruret sebebiyle kölelerin özgürlük kapısı açılmış oldu. Özgürlüklerini senyörlerinden satın alamayanlar da bir araya gelerek, ve davalarını vatandaşlarının despotik idarelere karşı savaşı ile birleştirerek mücadele ettiler. Baskı altındakiler birbirlerine lakayt kalamazdı karşılıklı yardımlaşma için and içtiler.

12. yy da fertlere ve gruplara özgürlük tanınması anlaşmaları çoğaldı. Bir çok yerde Senyörün ölen köleye mirasçı olması hakkı ilga edildi, kölelik azalmaya başladı. İslâm ülkelerinde, devlet idaresinin ne yolda işlediğini yakından görmek imkânı dolayısıyla bu konuda büyük bir faaliyet önce İtalya'da başladı. İslâmî prensipler içinde yetişmiş ve Müslümanları örnek almış bulunan 2. Frederic, krallığının Sicilya ve Pulya bölgelerinde liberal bir yeni yapılanmaya kendini verdi. Onun bu yeni sistemi ne Almanya'dakine ve ne de krallığının diğer bölgelerindekine benziyordu. Krallığının diğer bölgelerinde, dinî ve laik fedoliteye geniş imtiyazlar veriyordu. Böylece her şeyden önce Papa'yı ve asilleri idare etmeyi düşünüyordu. Çünkü imparatorluğunun kuzeyi henüz böyle liberal reformlara hazır değildi. Üstelik Frederic daha çok, Arapların mirasçısı olan Norman'ların mirasçısı olarak Sicilya'da yaşamayı seviyordu. Frederic 1224'te Napoli'de bir Üniversite Palermo'da da bir Tıbbıye açtı. Buralarda bütün ilimler, çoğu Müslüman olan her milletten hocalar tarafından öğretiliyordu. Arap Felsefesi ve Arapların Grek felsefesini tenkitleri zekâları parlatıyor ve öğrenme şevkini güçlendiriyordu. Frederic bizzat kendisi Tabiat İlimleri tahsil etmekteydi. Hayâtlarını incelemek için Asya'dan ve Afrika'dan, ender bulunan hayvanlar getirtiyordu. Avcı kuşların hayâtı ve eğitilmesi üzerine bir de kitap yazmıştı.

"Sarayında gerçek bir felsefe akademisi idare ediyordu. Sicilya, Hıristiyan dünyasında insanların olayları ve görünen dünyanın kanunlarını endişesizce müşahade edebildiği tek yerdi."[1]

2. Frederic, modern hükümdarların gerçek öncüsüydü. Malî sistemi dikkate değerdi. İdare sistemi ise bilgince kurulmuştu. Aslında bunlar zamanındaki İslâmî örgütlerin adaptasyonundan ibaretti. Avrupa'da ilk temsili parlamentoyu o kurmuştu. Haklarda ve yükümlülüklerde eşitlik prensibini ilân etmişti. Asiller ve Kilise dâhil kanunun hepsinin üstünde olduğunu kabul etmişti. Farklı dinlere de hürriyet tanımıştı. Köleleri toprağa bağlı olmaktan kurtarmış ve yerliler için de o zamana kadar esirgenen, adlî haklar tanımıştı.

Müslüman müesseselerinin bu usta örneklenmesi sayesinde İtalya'da, siyaset ve idareye yepyeni bir ışık yayıldı. Kilise, bu ışığın bütün kıtayı kaplamasından endişede idi. Bütün güçlüklere ve engellemelere rağmen bu hareket devam etti. Köylüler coştular ve şehirler kaynadı. Bir çokları Arap örneğine uygun olarak ve halkları senyörlerin haydutluklarından ve baskısından korumak için bağımsız "Birlik"ler haline gelmeye yöneldiler.

Yarım yüz yıl sonra, Haçlı Seferi dönüşü, İngiltere kralı Arslan yürekli Rişar'ın beraberindeki baronlar, vatanlarının aşağılık durumunu, Müslüman şehirlerine nazaran korkunç geriliğini ayrıca krallarının fanatizm ve cehaletini ve Sultanlara kıyasla kabalığını görerek utanç içinde kalmışlar isyan etmişlerdi. Jean

[1] *Gebhart-L'İtalie mystique-Mistik İtalya, 171*

ans Terre, "Yurtsuz Jean" onları teskin için 1215'te İngilizlerin özgürlüklerinin
emeli olan "Magna Charta"yı ilân etmişti. Papa ise bunu protesto etmiş hüküm-
üz saymış, değersiz görmüş hatta "alçaklık" diye vasıflandırmıştı. kralı aforozla,
kfir ile tehdit etmişti. Öfkelenen kral, Halifeye haber göndermiş, papaların bu
ızuli tahakkümlerinden kurtulmak için Müslüman olmak istediğini bildirmişti.
öylece görülmektedir ki, Haçlı Seferleri, Araplarla ticari ilişkiler vs. gibi dış fak-
rler şehirlerin siyâsî yapısının değişmesinde en büyük rolü oynamaktadırlar.
e var ki Fransa'da, bu değişim, çok yavaş ve zor oldu. Kilisenin gerici direnişi
erçek bir engeldi.

Haklı olarak övündükleri ve Saint Louis devrinde meydana gelen, kanunlaş-
ma faaliyetinde, dilde ve âdetlerdeki gelişmelerdeki parlaklıkta en büyük payın,
'nun Kudüs'te yıllarca kalıp Müslümanları görmesinde ve etrafındaki eğitilmiş
damlarının sayesinde olduğunu daha evvel görmüştük. Abelard'ın öğrencisi
incent Beauvais, diğerleri arasında, 9. Louis'nin sarayında çok itibarda idi ve
nun istifadesi için zamanın bütün ilimlerini yâni Müslüman âlimlerin bütün bilgi-
rini ve buluşlarını özetlemişti. Vincent Beauvais İslâmiyet üzerine çok doğru
eyler söylemekteydi. Doğu üzerinde de ciddi bilgiler veriyordu. Şüphesiz kralını
oşnut etmek için Hazreti peygamber hakkında da bu arada ağır şeyler söyle-
ekteydi. "Ona bir saat yapmayı veya kullanmayı öğretse daya iyi bir iş yapmış
urdu. Zira Charlamagne'ın Harunnürreşid tarafından gönderilmiş bir saati vardı
na Doğu'dan dönmüş olmasına rağmen St. Louis'in saati yoktu ve gecelerini
umunun bitmesiyle ölçüyordu.[1]

St. Louis'nin aziz bilinmesine rağmen Kilise'nin halkın hürriyetine karşı çık-
ası devam etmekteydi. Devrin meşhur hatiplerinden birisi (1240) kardinal
acques de Vitry, burjuvalara verdiği bir vaazda "Haksız anayasalarla Kilisenin
aklarını gaspeden, Kilisenin hürriyetini tahrip ve mass eden" hürleşmiş şehirlere
netler yağdırıyor onları tekfir ediyordu. Reims Arşöveki de Laon'da verdiği bir
aazda, efendilerinin boyunduruğundan çıkmaya kalkan kölelere, öfkeden taşa-
k "Köleler, her zaman efendilerinize itaat üzere olunuz ve onların sertliğini ve-
hut cimriliğini bir bahane olarak kullanmayınız. Sadece iyi ve mutedil olan
endilere değil fakat öyle olmayanlara da itaat etmeniz gerekmektedir. Kilise ka-
nları, köleleri efendilerine karşı kışkırtanları tekfir etmektedir" demekten çekin-
emişti.[2]

Tebaalarının haklarını krallar da Papalardan daha kolay veriyor değillerdi.
ç bir çare bulamayınca şehirler de haklarını alabilmek için onlara karşı zor kul-
anıyorlardı. Michelet'nin yazdığını göre, Komünleri-belediyeleri krallar kurmuştur
anmektedir ama gerçek tam aksidir. 6. Louis kendi hükümdarlığındaki şehirlerin
mün haline gelmesine muhalifti. 7. Louis de ayni politikayı takip ediyordu.
liçbir komün kralların izni koparılmadan kurulabilmiş değildir."

Allah'tan ki, Kilise ile asiller arasındaki şiddetli kavga, köylülerin ve burju-
ların temayüllerine yardımcı oluyordu. Diğer taraftan aydın şövalyelerin varlığı,
syal müessese ve oluşumları etkilemekte idi. Templiers şövalyeleri ve Suri-

[1] *Michelet-Loc. cit. sayfa. 48*

[2] *E. Lavisse-Histoire de France, 2. cilt sayfa 26*

ye'deki baronların feodal orduları, Doğu medeniyetinin gerçek taşıyıcı ve yayıcıları oluyordu. İslâm medeniyetinin ulvi gayesi olan ahlâkın yüceltilmesi yavaş yavaş yüksek sınıflarda yayılıyordu. Dolaylı ve ekseriyâ kırılgan olan bu nüfuz ilkel toplumu birden bire düzeltip ayağa kaldıramıyordu. Bununla beraber İslâm Dünyası ile iki yüz yıllık bir temas Haçlılar üzerinde çok kesin bir tesir yaratmıştı. Bilhassa Müslüman halkın güzideleri ile temas etmiş bulunan şövalyeler âdeta onların damgasını taşıyorlardı. Baronlar Müslümanlar arasındaki yiğitlik ve bahadırlık kaidelerini tatbik etmeye ve Avrupa âdetleri arasına sokmaya başlamışlardı. Onların şahsi gayretleri, dini hükümlerden daha kuvvetle hâlâ vahşeti yaşayan karakterlerde hayırlı tesirler bırakıyordu.

Katolikliğin belli başlı eseri olan bazı kutsal müesseseleri veya sosyal disiplinin değerini münakaşa etmek asla istemiyorum. Fakat bunlar öyle iddiâ edildiği gibi "Kilisenin ortaçağa göre çok yüksek olan duyguları sayesinde meydana çıkmış" nesneler değillerdir. Bazı vicdan sahibi müellifler, neticede kabul etmektedir ki bu devirde Avrupa ahlâkî ve manevî münasebetler bakımından Müslümanların çok altındaydı. Barthelmy Saint Hilaire diyor ki *"Araplarla ticaret ve onları taklit etmek bizim ortaçağın katı senyörlerinin kaba âdetlerini, cesaretlerini kaybettirmeden, çok daha üstün ve asil duygularla tanıştırarak yumuşattı. Hıristiyanlık her ne kadar her türlü iyiliğin kaynağı ise de, kendi başına bu duyguları onlara ilham edeceği şüphelidir."*[1]

Fauriel diyor ki, Araplar Hıristiyanlardan daha cesur oldukları gibi daha da medenî idiler. Savaşta, karşılarındaki için ilk kahramanca, insanca, yiğitçe, bir kelimeyle şövalyece davranış, o günlerde Batıda şövalyelik sadece bir söz'den ibaretken, dâimâ onlardan geliyordu.[2] Çağdaş bir yazar E. Gebhard da bu fikri paylaşmaktadır: *"Selahaddin, çok asil, hür düşünceli ve gözü pek bir Senyördü. Onunla İsâmiyet, Hıristiyanlığın yanında çok büyük bir sîmâ kazandı ve ayni zamanda O Hıristiyan şövalyelere bir dindarlık dersi de vermiş oldu."*

Bu çok yüksek medeniyetten ilham alan şövalyeler, batı kibarlığının modeli oldular. Onlar sayesinde, dünyanın bilgi dairesi genişledi. Düşünceler aydınlandı, sosyal münasebetlerde zevkler, şeref ve incelik duyguları gelişti. O güne kadar sadece hanedanların aile ismi bulunurken asil Arapları takliden, ayırıcı isimler almak lakaplar arzusu, batıdaki aile isimlerinin doğmasına vesile oldu. Demek ki şövalyeler bir yığın düşünce ve bir yığın yeni duyguların doğmasına sebep oldular. Kadınlar, kendi haklarını almayı da doğrudan doğruya bu gelişmeden ve dolayısıyla İslâm medeniyetinden ötürü kazandılar.

Avrupa'da Kadın Hakları

Doğuya ait şeyleri, yüzeyden ele alarak hükme bağlamak alışkanlığı, sebeplerini araştırmayış ve ekseriyâ peşin hükümlerin tesiri zannettiriyor ki, kadın doğuda bütün zamanlar boyunca kötü muameleye maruz kalmıştır. Hacılar ve

---

[1] *Barthelmy Saint-Hilaire- Le Koran... s....*

[2] *Fauriel- Loc cit 1. cilt s, 453*

üslüman İspanyayı ziyaret edenler, zaten Müslüman kadınların o devirde nasıl ıksek bir noktada bulunduğunu ve Müslüman kadının kaderini paylaşmak iste-ın Hıristiyan kadınlardan daha kıymetli görüldüğünü anlatıyorlardı. Haçlı Se-rlerine iştirak etmiş bazı kadınlar ve şövalyeler ne kadar fanatik olsalar da, biz-ıt Müslüman kadınların manevî ve sosyal durumlarının ne kadar yüksek oldu-ınu değerlendiriyorlardı. Onlar hakkında Müslüman erkeklerin uygun ve saygılı ıvranışları, Şövalyelerin sonradan karakteri olan kibarlığı ve nezaketi öğrete-ıkti. Araplardan tercüme edilmiş Aşk şiirleri ve şarkıları şövalyelerin düşüncele-ıin ve saygılarının mihrakı olacak "Kadın" tipini yaratmıştı. Kilise bu durumdan ızreti Meryem şerefine bayramlar ve mabetler ortaya koymak için faydalan-akta gecikmedi. Bakire Meryem'e adanmış bir çok dinî tarikat ortaya çıktı. ıassup bizzat Hazreti Meryem'in Allah olduğu itikadına kadar gitti. Kadınlar ıette bu dini taassuptan yararlandılar. *"Böylece Tanrı cinsiyet değiştirdi. Bakire eryem dünyanın Tanrısı oldu. Hemen bütün mabetleri ve bütün mihrapları işgal ti. Sofuluk şövalyece kibarlık coşkusuna dönüştü. Lyon'un mistik kilisesi akire Meryem'in ilâhî hamileliği yortusu" başlattı."* (1134).[1]

Bakire Meryem'in Batıda doğuşu, "Katolikliğin şiiriyetinin sonucu" değildir. ıkat lâik dehânın ortak eseridir. Doğu kiliseleri, İslâmdan mülhem olarak, 8. yüz dan beri Bakire Meryem'in hâmile kalması bayramını kutlamakta idiler. Fakat ı henüz Batı'da tanınmış değildi. St. Bernard, bu âdeti, "Bâtıl itikat ve akla ve ana aykırı" diyerek suçlamıştı bile. St. Augustin ondan önce bu mefhumu katî ırak reddetmişti. O halde bu Hazreti Meryeme saygı fikri dost doğru İslâmdan ınlenmiş ve şartlara uyarak bir siyâsî-dinî organizasyona hizmete sevketmişti.[2]

Kadının durumunun putperest Romalılarda ve sonra 12. yy.'a kadar Avru-'daki Hıristiyan ülkelerde nasıl olduğu bilinmektedir. St. Paul'den St. Bernard'a dar kadının kaderini değiştirecek hiçbir şey ciddi olarak Katolikliğe bağlana-az. Kadının mevkii de bir defa yükselince, şahsiyeti ve toplum ve erkekler için yük bir moral, konfor ve kendini iyi hissetme kaynağı olmuştur. J. Condé bir ap târihçisinin bu devir batılı erkekler hakkındaki hükmünü şöyle tercüme mektedir: *"Bu adamlar cesaretle doludurlar ve yokluklara da mukavimdirler. ıkat hayvanlar gibi yaşamaktadırlar. Ne bedenlerini ne de ancak tiftiği çıkınca ırttıkları elbiselerini yıkamaktadırlar. Birbirlerinin yanına da izin almadan gir-ektedirler."* Draper belirtmektedir ki temizlik bir Müslüman için vazifedir. Onun Avrupalının yaptığı gibi bir paçavra yığını ve böcek yuvası haline gelmiş elbi-leri giymesi mümkün değildir. Devlet Bakanı olsun, bir hükümdarın müşaviri yâhut rakibi olsun, hiçbir Arap, Thomas Becket'in nefsine eziyet için giydiği kıl-n gömlek çıkarılınca bedenini gözler önüne sermesi gibi bir şeyi asla yapa-az. Bizim şimdi sık sık değiştirdiğimiz ve yıkadığımız iç çamaşırları giymek etini de Müslümanlardan aldığımız söylenir. Nitekim kadınlar hâlâ onların eski apça ismini kullanırlar.[3]

---

[1] *Michelet- Loc. cit 2. cilt sayfa 232*

[2] *Kur'anda Hazreti Meryem gerçekten ismini alan bir sûre ile tebcil edilmiş bütün dınların üstünde bir makama oturtulmuştur. (EG)*

[3] *Draper. Loc. cit. sayfa 305*

Ben Müslüman ülkelerde mevcut diğer sosyal ve politik organizasyonlardan bahsetmekte ısrar etmeyeceğim. Avrupa ülkeleri onlardan ilham alabilecek ve kendi ülkelerinde tatbik edecek çapta hazırlıklı değildiler. Meselâ, atlı haberciler, Bağdat ve Şam arasında haberleri ve eşyaları büyük bir özen ve süratle taşıyorlardı. Harunürreşid zamanında postacı güvercinler Mezopotamya'nın muhtelif vilayetleri arasında dâimi sûrette kullanılıyordu. 11. Louis'nin Fransa'da posta teşkilatı kurmayı düşünmesi için altı yüz yıl geçmesi gerekmiştir.

Feodalitenin küçük ve dağınık bölgelerinden gelenlerden terekküp eden millî ordu, yeniden tertip ve tanzim edildi. Bazı el yazmalarını kopya etmek gibi olsun, korumak gibi olsun bazı hizmetleri ifâ eden manastırlar Müslüman tekkelerine bakılarak kurulmuş ve inşa edilmişlerdi ve onlar başlangıçta bazı âlimlere rahatça çalışma ve normal bir yaşama imkânı ve bazı seyyah bilginlere melce olmak fonksiyonunu üstlenmişlerdi. Manastırların ekserisi 11. yy'da ve Müslüman ikametgahlarının planları göz önünde tutularak inşa edilmişlerdir. Mont Cassin manastırı, Avrupa'nın ortaçağda malîk olduğu en büyük aydınlık kaynağıydı. Mills diyor ki "Üstünlüklerini Araplardan öğrendiklerine borçlu idiler. "

Eğer Papalık da Manastırları örnek alsa, siyâsî ihtirâstan kendisini kurtarabilseydi ekseriyâ tedbirli ve uzağı gören olabilseydi ve dahi Doğudaki Müslümanlardan gelen ışıklardan faydalanmasını da bilebilseydi, Rafızîlik cereyânlarından da Protestanlıktan da kurtulabilirdi.

8. yy'dan beri, Papalık makamına oturtulacak bir çok kardinaller öncelikle Suriyelilerden seçildi çünkü onlar Arapça biliyor ve Avrupa kiliselerinin mensuplarından nispeten daha bilgili oluyorlardı. İspanyada tahsil yapmış Papa Gerbert de Sylvestre bu zarureti anlamış ve etrafına da telkin etmişti. Onun attığı temeller üzerinde, Papaların en büyüğü olan Hildebrand, Papalığın cismanî ve ruhanî saltanatını kurmuştur. J. de Maistre, "*Bu müessese birkaç yüz yılda, aslından çok uzaklaşmıştı. Başlangıçta Papa ismi bütün evekler için kullanılıyordu. 1081 de Birinci Roma Konsili'nde, 7. Greguvar bu unvanı sadece kendisine ve kendisini takip edecek olanlara inhisar ettirdi. Bunu yaparken de, Halife'lerin Hazreti Peygamberin vekili olmasını takliden Papaların da Hazreti İsâ'nın yer yüzündeki yegane vekili olması fikriyle hareket ediyordu*" demektedir.

Maalesef Gerbert bir başka şeye de dikkat etmiş ve bu dikkat ile İlmî araştırmaları yakından takip etmiş ve ilim tahsilinin insanlara nasıl bir vicdan hürriyeti verdiği ve bunun da "ilâhiyatı" tehdit ettiğini fark etmişti. Çok sonraları Papa 10. Leon'un, güzel sanatlar için yapacağının aksine, onları dinin gerçek yararı için kullanacağı yerde, Araplardan öğrendiği bütün bilgiyi yine o bilgilerin asıl sahibi olan Müslümanları imha etmek için kullandı. Bu düşünceyi takiben Haçlı Seferleri fikrine ulaştı.

7. Gregoire'in en büyük emeli kendisini cihan Hıristiyanlarının hâkimi ilân ettirmek ve krallar kralı olmaktı ve bu gaye takipçilerinin de gözlerini kamaştırmıştı. Fakat bunlar inanmaktaydılar ki bu hedefe varabilmek, ancak terörü organize etmek ve dini fanatizmi körüklemekle mümkün olabilirdi. Artık dinî düşünce Haçlı Seferlerinden öncesi gibi değildi ve terör Papaların idaresini kokuşturmuştu. İnançta ve Katolik kilisesi disiplinindeki sarsıntılar, 12. yy da ortaya çıkan bölünmeler ve sapmaların başlangıcı oldu. Müslümanların Avrupa'ya nüfuz eden

ılmı ilerlilkıeri, yeni fikirlere ve anlayışlara zemin hazırladı. Böylece, atılan şüphe ve tenkit tohumları sonradan dini reformları doğuracak olan sapmaları meydana getirdi. Her yeni mezhep, Hıristiyanlık düşüncesinde bir yenilenme yaptı. Zaten 12. yy'dan beri Roma Kilisesi'nin despotizmine ve resme tapma ve azizler kültüne karşı bir muhalefet ve protesto gelişmeye başlamıştı. Kiliselerinin kötü hallerinden bıkanlarla, yarı hürleşmiş Katolikler ya Papa'dan kopmak yâhut da papalığı yeniden yapılandırmak istiyorlar ve bunun yolunu arıyorlardı. Protestanlık tam bir yenilik ortaya koyacağı yerde, sarsılmış Katolikliğe, yanlış şekilde İslâmdan alınmış fikirlerle, Katolikliğe yeni fakat suni bir güç kattı ve ileri zihniyetlileri, daha müsamahasız, daha reaksiyoner, daha fanatik bir ruh hâli ile çıkmaza soktu. Kısmen yıkmasını bilmişti ama inşa etmeyi becerememişti.

Eğer ilerilik fikirleri Avrupa'ya gerçekten nüfuz edebilmiş olsaydı Feodal Rejimin bertaraf edilip Tiers-Etat'nın doğuşunda ve komünlerin gelişmesinde dinî fikirleri de basitleştirmiş ve dünyevi ve uhrevi iki kudreti çoktan birbirinden ayırmış olacaktı. Dünyevi otoritesini çoktan kaybetmiş bulunan Papalık, çok avantajlı bir şekilde manevî otoritesini güçlendirebilecekti. Fakat Protestanlık öyle kabaca ve aptalca ortaya çıktı ki, bilhassa siyâsî ve maddî menfaatler hattâ aşk ihtirâsları işe karıştı ve tekâmülün tabii gidişini yok etti.

Ben incelememin sınırlarını, İslâm Medeniyetinin Batı Rönesansına tesirini araştırmaya dalarak aşmış bulunmaktayım. Bu meseleden bahsetmek bana, Haçlı Seferleri bahsinde yaptığım gibi. düşmanlığın ve antipati duygularının kaynağını ortaya koymak için zarurî göründü. Bu konuda yabancı yazarların çoğunun takip ettiği nankörce bir sükût ve ayrıca bu iki medeniyet tamamen birbirinden ayrı imiş ve aralarında hiçbir ilinti yokmuş haksız ve yanlış fikrinin savunulmasıdır ki bu noktaları açıklamaya beni itmiş bulunmaktadır.

AVRUPA'NIN NANKÖRLÜĞÜ

Efsaneleri yıkmaktan ve kökleşmiş peşin hükümlere galebe çalmaktan daha zor hiçbir şey yoktur. Kilise, müminlerine iki hınç telkin etti. Birisi İslâma karşı hınç, diğeri ilme karşı hınç. İntikam iradesini de terör vâsıtasıyla icra etti. On beş yüz yıllık bir baskı ve zulümden devrinde Kilise kendi politikasına muhalefeti, teolojik prensiplerine karışmayı, geçmişin ilmi ve felsefi eserlerine ve Rafızîlerin görüşlerine atıflarda bulunmayı ve bilhassa İslâm Medeniyetini takdir etmeyi şiddetle yasaklamıştı. İslâm Medeniyetini ve ahlâkını yakından görmüş olan Haçlı Şövalyeleri Engizisyona çekilmek korkusuyla gördüklerini açıkça söyleyemediler.

Kalabalıkların itaat ve teslimiyeti o kerteye gelmişti ki okuduğuna veya kendisine her söylenene, muhakemesiz, ön incelemesiz inanmak noktasındaydılar ve hele bazı şeyler kendisine daha önceki peşin hükümler çerçevesine oturtularak takdim edildiğinde inanmaları daha da kolaylaşıyordu.

Her şeyi hiç düşünmeden kabul etmek pasif alışkanlığı zamanla bir tabiat hâline geldi. Ne vakit ki Saint Bernard, "Herkes böyle düşünüyor" diye öfkeden taşarak söylendiğinde, ancak Abelard "Ben başka türlü düşünüyorum" demeye cesaret edebildi.

Evet herkes inanıyordu ki Araplar, İranlılar, Türkler, bütün Müslümanlar medenîleşmesi mümkün olmayan fanatiklerdi. Gerici ve direnişçi, itirazcı dinleri yüzünden ne kendileri bir şey üretebilir ne de kendilerinden bir şey üretilebilirdi. Haçlıların iyi intibaları yavaş yavaş kayboluyor ve bu yanlış kanaat kökleşiyor ve 18 yy. a kadar kuvvetlenerek devam ediyordu. Fakat târihi incelemelerin ve ilmî gelişmelerin her gün daha kuvvetlenmesinden sonra Kilisenin otoritesi zayıfladıkça bu aşağılatıcı olduğu kadar aptalca düşünce de zayıfladı. Eğer şu son yüzyılda[1] siyâsî zaruretler bu düşünceyi yeniden canlandırmasaydı tamamen ortadan kalkmış olacaktı.

Diplomasi de Kilisenin Yolunda

Diplomasi, milletlerarası münasebetlerde, dâimâ tepkici olmuştur, asla demokrat ve liberal değil. İnat ve gururla halkın dışında kalır ve gözlemlerden ve tenkitlerden de rahatsız olmaz. Onun tek anladığı karşılıklı entrikalar ve casusluklarla hayâtta ve gündemde kalmaktır. Hatta geçmiş zaman kilisesinin takip

[1] Bu satırlar 1922 de yazılmıştır. (EG)

ettiği politika misalinde olduğu gibi ister ki halk koyu bir cehalet içinde kalsın ve yabancılar hakkındaki peşin hükümlerini korusun. Böylece hareket sâhası onun için elbette daha uygun hale gelmiş bulunacaktır. Zira meselâ İslâm Medeniyeti için yapılacak bir övgü, Müslümanlarda bir takım kabiliyetlerin varlığını itiraf demek olur ki bu da bizzat kendilerini idareye kadîr olmadığı iddiâ edilen devletlerin itaat altına alınması ve sömürgeleştirilmesi projesine zıt düşer.

Eskiden, ne kadar vahim olursa olsun, günahların Müslüman kanı dökülerek affettirilmesi imkânı, Haçlı Seferlerini açabilmek için Kilise tarafından tanınmış bir hak ve açılmış bir yoldu. Diplomasi de o zamanlar haçları ele alıp koşan suçlulardan daha az suçlu olmadığı için ayni şekilde ahlâk prensiplerini ayaklar altına alarak, Müslümanların hayâtlarının ve servetlerinin alınmasına müsaade etmiştir. Zihniyet ve hareket tarzı aynidir, yalnız modern suçlu yâni diplomasi asla pişman olmaz, yâni kendisini zaten suçlu görmemiştir ve sadece menfaat aramaktadır affedilmek değil. O sebeple mücrim siyâsî projelerini gerçekleştirmek için eski aşağılama duygularını ve peşin hükümlerini aslı olmadığını bildiği halde kullanır. Müslümanları ve eserlerini imha etmeye kadar varan dini hınç, hatıralarda ve olaylarda canlı bulunmaktadır.[1]

Batı Özür Dilemelidir

Batı, suçlu bir suskunluk veya utanç verici bir intikam duygusuna bürünecegine, hakkı ve hakikati,, Müslüman âlimlerin kıymetli çalışmalarını ve hayırlı tesirlerini mertçe itiraf edip, insanlıktan da, bu dehâ eserlerini, hatırası kalmayacak şekilde imha ettiği, İspanyadan muhteşem bir medeniyeti kurucularıyla beraber sovduğu ve ilerlemenin devamını kopardığı ve öylece yedi yüz yıl insan zekâsının ilerlemesini durdurduğu için özür dilemelidir.[2]

Bazı batılı âlim ve müdekkik uzmanlar, gerçi, Müslümanların ilmî ve felsefî çalımları üzerinde dikkate değer kitaplar yazmışlar ve Batı henüz cehaletin ve barbarlığın karanlığında şaşkın kekelerken, Müslümanların kıymetlerini ve kabiliyet derecelerini ortaya koymuşlardır. Bununla beraber kitlelerin eğitimini üstlenmiş olan ilk ve orta tahsil müesseselerinde İslâm medeniyeti, yetersiz ve çok yüzeysel şekilde okutulmakta ve Batı gençliği bu büyük târihi hareketi bütün genişliğiyle ve kâfî sûrette öğrenmek imkânından mahrum bulunmaktadır.[3] Avrupa Medeniyeti'nin ilerlemesi üzerinde İslâm medeniyetinin nasıl kurtarıcı bir tesiri olduğu konusu istenerek "es" geçilmekte çünkü bu açıklandığı takdirde bu ile bazı devirlerde Müslümanların entelektüel zaviyeden Hıristiyanların önünde

---

[1] Hatta Kilise'nin sömürgeleştirmede Diplomasi ile açıkça işbirliği yaptığı da misalleyle ortadadır. (EG)

[2] Bunu Fransa'da ancak 1980'li senelerde Rusya'nın yıkılmasını takiben boşlukta kalan Fransız komünist partisi ideologlarından Roger Garaudy kısmen ve tabii çok gecikerek ve ancak şahsen yapmıştır: "Ne gariptir Paris Üniversitesi'nde otuz senedir felsefe okutuyorum, bir İslâm Felsefesi olduğundan haberim yoktur" diyerek. (EG)

[3] Batı eğitimini takip eden Türk Millî Eğitimi için de ayni hastalık söz konusudur (EG)

hattâ üstünde ve Arapların ve Türklerin bir vakitler dünyada ilerlemenin şampiyonu oldukları gerçeğini kabul etmek olacaktır. Bu ise Avrupalıların dünyada ne varsa kendilerinin buldukları ve icat ettikleri ve bu esnada Müslümanlardan da hiçbir yardım almadıkları, her şeyi tek başlarına yaptıkları iddiâlarının çürümesine ve iddiâ ettikleri şerefin azalmasına yol açacaktır.

Bu gün de Batı politikasının ve batılı politikacıların kalabalıkları cehalet içinde tutmaktansa, Doğu hakkındaki niyetlerinin adâletsizliğini ortaya koyacak şekilde hakikatin üzerindeki perdeyi kaldırmayı tercih edeceği yoktur. Öyle ki halk dâimâ Müslümanların vahşîliğine inansın ve inansın ki onların dini, aydınlığa düşmandır ve insanların kanun önünde eşitliği prensibini kabul etmemektedir. Bunun delili olarak da İslâm Dünyasının bu günkü hâlini ileri sürer.

* * *

Bundan önceki bölümlerde yazdıklarım bana bütün bu iddiâları çürütmek için kâfî görünmektedir. Bu çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde İslâm Dünyasındaki inhitatın sebeplerinin başka yerlerde gizlendiğini göreceğiz.

Kilise tabiatıyla, kendisine mensup olmayanların medenî bir faaliyetine ne saygı duyabilir ne de hatta böyle bir şey olduğunu kabul edebilirdi. Kilise bu gerçeği ve olayı ateş ve demirle söndürmek için tam on asır uğraşmıştır. Bu gururlu ve dar kafalı politika ile alâkalanmayan ve bütün peşin hükümlerden kurtulmuş âlimler, sadece onlar, geçmiş zamanın çalışmalarını tarafsız bir şekilde değerlendirebilirlerdi. Ben zaten bir çok defa, teşekkürlerimle, onların tezimi destekleyen fikirlerini ve çok tanınmış isimlerini zikretmiştim. Onların, Batı'nın bu "mücrim suskun"luğu hakkındaki düşünceleri benimkilerden çok daha vahimdir. Meselâ Draper şöyle demektedir:

"Avrupa edebiyatının, Müslümanlara borçlu olduğumuz şeyleri, sistematik bir şekilde unutturmaya çalışmasına hiç üzülmüyor ve karşı çıkmıyoruz. Halbuki artık bu borçlarımızı tanımak zamanıdır. Sadece dinî hınca ve millî öfkeye dayanan bir adâletsizlik ilelebet devam edemez. Bu günün astronomu, Avrupa'nın karanlıklar içine daldığı bir devirde Arap İbni Heysem'in[1] bir oküler ve bir objektif taşıyan borularla yâni teleskoplarla Meraga rasathanesinde gözlem yaptığını öğrenirse ne der? Eğer o astronom Abdurrahman el Sûfi'nin yıldızların fotometrisini mükemmelleştirdiğini okursa şaşırmaz mı? İbni Yunus'un (1008) astronomik çizelgeleri[2] ki Hakemî Zicler adıyla da tanınmıştır. Nasıreddin-i Tusî'nin Meraga rasathanesinde ortaya koyduğu İlhanî Zic'leri (1259), bir sarkaç vâsıtasıyla zamanın ölçülmesi, Zîc'lerin tekrarlanan sistematik gözlemlerle dâimi olarak düzeltilmesi metodu, bütün bunlar Müslüman Arapların bizim dikkatimizi çekmeye layık entelektüel seviyelerini gösteren hususlardır. Müslüman Araplar, Avrupa ve Hıristiyan zekâsı üzerinde öyle derin bir tesir yapmıştır ki, Batı da bunu itirafa mecbur kalmıştır. Ve bu durum, sanki inanmak isteyenler bir gök küresi haritasındaki yıldız isimlerinden bunu okuyabilsinler diye semaya silinmez şekilde yazılmıştır. İspanya Müslümanlarına pratik sanatlarda olan borcumuz belki daha

[1] El Hazin (EG)

[2] Zîc de denir (EG)

...kabul, çünkü ecdadımız günün her saatında gerekli olan ilerlemeleri kabule ve onlardan istifadeye iyice hazırlanmışlardı."[1]

Dr. Gustave Lebon da kendi kendisine, zihni hürriyetleri her türlü dini tesirlerin üzerinde olan batılı âlimler tarafından bile İslâm âlimlerinin bu tesirlerinin bu gün bilinmezden gelinmesi için diyor ki *"Aslında bizim zihni hürriyetimiz gerçek olmaktan daha çok görünüştedir, bazı konularda istediğimiz gibi düşünmeye katiyen yanaşamayız."*

"Muhammed ümmeti, asırlar boyu, Avrupa'ca, en korkunç düşman olarak anındı. Bizi silâhlarıyla titretmedikleri zamanlarda da medeniyetlerinin ezici üstünlüğü altında aşağıladılar. Tesirlerinden daha dün denecek zamanda kurtulabildik. İslâma ve Müslümanlara karşı duyduğumuz ve irsiyetimizden getirdiğimiz peşin hükümler asırlar boyu onları parçamız saymayacak şekilde birikmiştir. Bu peşin hükümler, Yahudilerin bazen gizli ve fakat dâimâ derin bir şekilde Hıristiyanlardan nefreti kadar köklü ve tabii hâle gelmiştir.

*Biz eğer Müslümanlara karşı bu irsiyetten doğan peşin hükümlere bağlı kalıyorsak öte yandan da ayni şekilde her nesil bizim kabul edilemez klasik tahsil anlayışımızın sonucu olan bir diğer peşin hükmü zihninde kökleşmiş bulmaktadır: **Geçmişin bütün edebiyatı ve ilmi sadece eski Latin ve Grek medeniyetinden gelmektedir**. Bu yanlış ve gerçek dışı hükümden de anlamaktayız ki müslüman Arapların Avrupa Medeniyeti üzerindeki muazzam tesirleri genellikle inkâr edilmektedir. Bazı kafalar Avrupa'nın, kâfir! Müslümanlar sayesinde vahşet devrinden çıkabildiklerini kabule yanaşamamaktadırlar. Avrupa Grek eserlerini o zamana kadar Grek eserlerinden haberleri bile olmayan ortaçağ papazlarına değil Müslümanlara borçludur ve bütün dünya onlara, bu kıymetli bilgi deposu hazinelerini koruyup sonra dünyanın istifadesine sundukları için ebediyen minnet duymalıdır.*

Ortaçağ, Eski klasik çağları, ancak Müslümanlar vâsıtasıyla tanıdı. Beş yüz yıl boyunca Batı üniversiteleri, sadece onların kitaplarını okumakla ve üçlü bir bakış, açısından yâni maddî, manevî ve zihni bakımdan onlar Avrupa'yı medenîleştirdi."[2]

Sedillot'nun aşağıya aldığımı düşünceleri ise hayran olunacak bir aydınlık getirmektedir: *"Böylece Arapların icra ettiği tesir, medeniyetin bütün dallarında kendisini göstermektedir. 9. ilâ 15. yüzyıl arasında mevcutların en genişi olan bir edebiyat teşekkül etmiştir. Birbirini takip eden ürünler, kıymetli buluşlar bu devrin harika zihnî çalışmalarına ve onların Avrupa'ya tesirini göstermekte ve Arapların bizim üstatlarımız olduğu fikrini doğrulamaktadır. Bir yandan ortaçağın değerlendirilemez ölçüdeki materyalleri öte yanda seyahat ilişkileri, biyografik lügatler hazırlanması gibi mutlu düşünceler, bir başka yandan da benzeri olmayan bir sanatı, bir düşüncenin tesisi ve hârika icrası, sanatlarda önemli buluşlar, işte o kadar aşağıladığımız bu halkı andığımız zaman gözlerimizin önüne gelmesi gereken şeyler.*

---

[1] *Draper-Loc. cit. 2. cilt sayfa 317*

[2] *Dr. Gustave Lebon. Loc cit.*

Müslüman Arapların her çalışmaları için sık sık belirttiğimiz bu aşağılama, acaba İslâm inancındaki ahaliye karşı Hıristiyanlığın açtığı çok ateşli bir savaşın mı veyâhut da müspet ilimlerde çok büyük ilerlemeler kaydeden modern insanların, daha önceki nesillerin ulaştıkları bilgi seviyesi hakkında az mâlûmat sahibi olmaları ve yâhut önemsememelerinin mi neticesiydi?

Araplar, bulma şerefini, bizim Rönesans bilginlerimize verdiğimiz bir çok buluş hakkında, önceden bilgi sahibi idiler.

O halde, bu kadar faydalı ve büyük buluşlar yapmış olan bir milleti küçümsemek için bu kadar gayret sarf etmek neye? Olayları tarafsızca gözden geçirip herkesin hakkını tanımak zamanı hâlâ gelmedi mi? O halde Araplara göstermek zorunda olduğumuz adâleti esirgememeliyiz."[1]

Eğer bazılarının dediği gibi İslâm âlimleri, Grek eserlerini sadece tercüme etmişlerse bile-ki en azından bu konuda münakaşa yoktur- Kont Libri, diyor ki sadece Grek ve Hindu bilgilerini, bu milletler artık yeni bir şey yapamazken ve Avrupa da bu kıymetli depoya sahip olamayacak kadar cehalet içinde iken muhafaza etmiş ve taşımış olması, ona ebedi bir takdir duygusu beslememizi zarurî kılar.[2]

Bana denecektir ki "Eski Türklerin, Arapların, Acemlerin, bu gün hiçbir şey yapamadıklarına göre eski yaptıklarıyla övünmek niye?" Heyhat bunu biliyorum ve katiyen övünmüyorum. Aksine bu günkü Müslümanların ilim ve sanat sâhasında ecdatlarına layık hiçbir şey yapamadıklarını görmekten gamlıyım. Zaten, solmuş ve tesirini yitirmiş bir medeniyetle övünmek bir milleti ancak tepkici yapmaya yarar.

Yunanlılar Helen Zannediliyor

Ben eğer bunlardan bahsediyorsam, Batı'nın Doğuya karşı nankörlüğünü ve hükümlerinde ne kadar taraflı olduğunu ortaya koyabilmek içindir. Zira, bu gün, Grekler ki on sekiz asırdan beri ilim ve sanat bakımından eski Helenlerin torunları değillerdir, ama, sanki öyleymiş, bunların hepsi ecdatlarının yolunda eski Grek medeniyetinin meşru mirasçıları ve devam ettiricisi imişler gibi sempati duygularına muhatâp oluyorlar ve öyle muamele görüyorlar.

Yunanlılar hakkında bu platonik duygular eğer siyâsî meselelere kötü bir şekilde karışmasaydı beni hiç alâka dar etmezdi. Maalesef bu kutsal Yunan aşkı Navarin'de filomuzun[3] yakılmasına sebep oldu ve bu ateş bütün Anadolu köy, kasaba ve şehirlerini yakmaya devam etmektedir.

Eğer, gerçekten, Yunanlılara gösterilen bu sempati duygusu ve lutufkârlık,

---

[1] *Sedillot, Loc. cit 2. cilt sayfa, 131 ve 370*

[2] *Libri-Histoire des sciences mathematiques en İtalie-Discours preliminaires-İtalya'da matematik İlimlerinin Târihi, ön konuşma, sayfa 147 ve 151.*

[3] Savaş bile ilân edilmeden. (EG)

Batılıların uzak çevrelerinin insanlığa yaptığı hizmetler içinse, Müslüman âlimlerin hizmetleri daha büyük ve daha kıymetli ve Batı için daha dolaysız olmuştur.

O halde, bu duygu ve muhakeme farkının mantığı nedir?

Aslında sebep basittir. Yunanlılar Hıristiyan diğerleri de Müslümandırlar. Yunanlılar Müslüman Türkleri ezmek için kullanılan bir vâsıta ve bahanedirler. Mesele bu kadar basittir.

Doğunun aydınlık kafaları bu gerçeği büyük bir ıstırapla görmekte ve Türk Meselesini gönüllerinin isteğince halletmeye çalışanların zihniyeti hakkında da çok elem verici tespitler yapmaktadır. [4]

[4] Bu satırlar 1922 de yazıldı bu gün de bir şey değişmedi, çünkü Avrupa Birliği ile Kıbrıs konusunda aramızda geçenler ve Yunanlıların aleyhimize korunması bu hastalığın devam ettiğini göstermektedir. (EG)

GERÇEKTEN KORKMAK

KİLİSE, mukadder akıbet olarak, batıl itikatları, peşin hükümleri ve teokratik kuruluşları yıkacak olan ilme düşman kesilip ona karşı çok hararetli bir savaş açmakta kendi görüşüne göre çok haklı idi. Kilise, ilme ve liberal fikirlere sadece bunlar Müslümanlar tarafından yayılıyor diye saldırmıyordu; tek inancı deney olan akıl'dan doğmaktadırlar diye de saldırıyordu. İnsanlığı hürleştiren ne varsa Kilise ona karşıydı.

Galile Müslüman olmadığı hâlde işkence gördü ve eserleri yakıldı.

Papalık Hıristiyanları da Öldürdü

Müslüman olmadıkları halde Albigois'lara, Muhammedîlerle bazı ilişkileri var diye ne vahşî muameleler yapıldığını anlatmıştım. Ama, kilisenin diğer bir çok Müslümanlıkla alâka sı olmayan, sadece tam Kilisenin düşündüğü gibi düşünmeyen kitlelerin imhası için verdiği emirlere ve yapılan katliamlara ne diyelim?

Katolik İlâhının Proteston ilâhından üstün olduğunu ispat için cürüm üzerine cürüm işlenmiştir. Aksi de aynen varit olmuştur. Hıristiyanlık on yedi yüz yıl boyunca Batıyı sarsan büyük ihtilaçların kaynağı olmuştur: "O savaşların, baskıların, tecavüzlerin formülü olmuş ve halkları birbirine yakınlaştırmaktan hep uzak kalmış, aksine onları birbirlerinden ayırmıştır.[1]

Burada, kitleleri ölüme gönderen papaları ve kilise hukukçularını hatırlamak lâzımdır. Saint Augustin. Saint-Optal'in fetvalarına tutunarak, kiliseye inanmayanların öldürülmelerine izin veriyordu. Ayni zamanda kendisi de bu işi yapmış ve "*Bazı hallerde doğru insanlar yaramaz insanları öldürebilirler, bu Tanrının bir ilhamı ve iradesiyle olur*" demekten çekinmemiştir.

Papa 2. Urbain, henüz çok müreffeh bir cumhuriyet olan Lucke şehri Evek'ine gönderdiği bir bildiri de diyordu ki "Aforoz edilmiş birisine karşı samimi bir kızgınlığa düşüp öldürenin durumunu adam öldürmek olarak kabul etmiyoruz "Bu korkunç kaide bütün bir Ortaçağ boyunca uygulandı.

Prensleri Türklere karşı ayaklandıran 2. Paul ise eski eserleri incelemeyi iman için tehlike olarak görmekteydi ve bununla uğraşan bilginleri boş sapkınlık iddiâlarıyla işkenceye koydurtuyordu.

Her ne kadar, sofu Hıristiyanlar sofuluk nöbetlerinde eskiye ait sanat eserle-

---

[1] *P. Laffitte- Revue Occidentale, 1890*

ını heykelleri vesaireyi parçalamakta İseler de, bu yasak, yine de eski eserlerin ıcelenmesini önleyemiyordu.

Vandalizm denen kitap yakmayı da ne Müslümanlar icat etmişti ne de uygu-ɜmışlardı.

Orleanlı din sapıkları 11, yüzyılda yakılmışlardı. Böyle bir mezhebin varlığı-ı halk arasındaki söylentilerden, kendisi de bir kadın meselesi yüzünden aforoz dilmiş bulunmasına rağmen sofu kalan Kral Robert haberdar olmuş ve bunu ıham-mül edilmez korkunç bir şey olarak karşılamıştı:[1] 1022 de evekleri, Baron-ıı topladı ve bu mezhep mensubu suçluları! zincirlere bağlanmış olarak muha-ɜme edilmek üzere önüne getirtti. Dışarıdaki halk suçluların muhakemesini bile ızumsuz görerek ölüm cezası verilmesini haykırıyordu. kral bu sapkınları res-ıen yaktırdı.[2]

Sonradan aziz ilân edilen Papa. 5. Pie, beş yüz yıl sonra 15 Mart 1559 da, Henri'ye "Majesteleri, din düşmanlarını yok edinceye kadar takip etmelidir" ye yazıyordu.

Taassup o derecede ruhları bozmuş ve ifsat etmişti ki, Saint Louis gibi sayı-n ve adîl bilinen krallar dahi bizzat "Dine dil uzatmış olanların dilleri üzerine zgın demir koymayı" bir hayır işlemek saymıştı. Sapkınlara karşı şiddeti ve kılıç ıllanmayı gerekli görmekteydi. *"Bir insan bir kâfirle asla münakaşaya girmeme-'ir, mümkün olduğunca çabuk şekilde önceden kılıcını çekip onun karnına sap-ıalıdır."* diyordu.

Ateşte yakma şampiyonu 2. Philippe, elçisi vâsıtasıyla 9. Charles'e şunu zıyordu "Fransa'da sapkınları imha etmek için yapılacak her şey İspanyada ıışlanacaktır." Nitekim 9. Charles' da büyüğünün bu nasihatini tutuyor ve Saint ırthelmy gecesi Fransa'daki Katolik olmayanların kılıçtan geçirilmesine bizzat rak ediyordu.

1. François ise "Kolumun bir tanesinin sapkınlaştığını bilsem keserdim" erek Fransadaki bütün Rafızîlerin öldürülmesi emrini veriyordu.

1. Edouard, dinî taassubun emri altında bütün Yahudileri İngiltere'den kovu-du. Birbirini takiben altı kadın almış bulunan 8. Henri, dinî reformun hararetli taraftarı olmuştu. Bununla beraber tebaasından her iki cinsten bir çok insanı ɔkın diye ya astırmış veya yaktırmıştı. Kanlı Mari denen ve onun kızı olan rie Tudor da muhaliflerine karşı vahşetini aşırı ölçülere vardırmıştı. Bir târihçi-Arşövek Gridal'e (1558) göre, onun tarafından kurulan ve kilise babalarından ekkül eden bir mahkeme sekiz yüz kişiyi yakılmaya mahkûm etmişti.

Jean Huss önce aforozlanmış, sonra sapkındır diye yakılmıştı. Onun savu-uları sonraları 1415'te Moravyada yarım yüz yıl takip edildi ve işkence gördü. ıemya, kutsal denilen bu korkunç savaşta harap oldu ve kan gölüne döndü.

Ahlâkî temizlikleriyle tanınmış olan Vadois'lar Kiliseye muarız oldukları için François tarafından bütünüyle imha edildiler. Cevennes'lerin Protestanlara

---

[1] *Robert le Pieux, yeğeni ile evlenmek istemiş bu yüzden aforoz edilmişti (EG)*

[2] *Lavisse'in L'Histoire de France, sayfa 195 e bakınız.*

karşı kutsal savaşı çok korkunç ve vahşî sahnelere sebep oldu. Kilisenin düşündüğü gibi düşünmeyenlere karşı girişilen bu hınç savaşı, bu imha hareketleri bütün bir ortaçağ boyunca, hattâ 17. yüzyıla kadar Avrupa'yı kana buladı. Rahipler ve krallar, binlerce insanı ellerini ovuşturarak yakıp öldürürken güyâ Tanrıya tapıyorlardı!

Kırk sene sürmüş olan "Kutsal Savaştan" da bahsetmeyeceğim. 1572'de Paris'te bir gece yarısı çalan çanlarla binlerce kadın erkek çocuk Protestanın imha edilmesinden de söz açmayacağım. Kurbanları anlatabilmek için sadece çok değerli bir Fransız, mert bir karakter sahibi olan ve Protestanların şefi bulunan Amiral Coligny'den bahsetmek istiyorum. Kadavrası sarayın penceresinden sokağa atılmış ve sokakta sürükletilmiş ve nihayet Montfaucon darağacına çekilmiştir. 9. Charles onu riyâkâr dostluk gösterileriyle sarayına çağırmış sonra hakaretini onun cesedini darağacına astırmaya kadar götürmüştür.

Kanlı Saint Barthelmy gecesi ve cinayetler Papalığın takdirlerini kazandığı gibi, Bossuet[1] tarafından bile onaylandı.

5. Pie Fransız Protestanlarından bahsederken "*İşkence'nin en son derecesine layık bu dinsizlere merhamet etmekten daha korkunç ne olabilir?*" diyordu. Papa 8. Pie ise 1805 de şunları yazıyordu "*Kilise sadece, sapkınların, kilisenin mallarına el koymalarına mani olmaya çalışmakla kalmayacak fakat ayni zamanda sapkınlıklarının cezası olarak onların mallarını ellerinden alacaktır.*"

"Zâlim" sıfatı, sapkınlara bu zulümleri yapan bu suretle "çok Hıristiyan" unvanını almış prenslere asla giran gelmiyor ve böyle bir düşünceye yanaşmıyorlardı bile. Halbuki Voltaire'de "*Bir insana zâlim demekten daha büyük bir hakaret tasavvur edemiyorum*" diye yazıyordu. "

Mamafih, bu durum, Hıristiyanları kendileri gibi düşünmeyen kardeşlerini kan gölünde boğmaktan alıkoymuyordu. Hıristiyan mezheplerinden hangisi iktidara gelirse gelsin diğerlerine zulmetmeyi bir görev bilmekte idiler. Sıra kendisine gelen en güçlü mezhep güçsüzleri, hür düşünceyi boğmak ve ve güçlü mezhebin hâkimiyetini kurmak için işkenceye koyuyor, çengele asıyor, darağacına çekiyor, kafasını kesiyor, doğruyordu. Katolikler Bruno ve Vanini'yi yakarken, Saint Barthelmy gecesi çanlar din namına Hugnoların toptan katli emrini veriyordu. Kalvinistler (Servetius)u yakmak üzere hazırlanan odunlar üzerine çıkarırken, Protestanlar da Katolikleri boğazlıyor ve tahrip etmek üzere Roma üzerine yürüyorlardı.

Burbon asıllı kumandan 1527'de Roma üzerine yürürken etrafındakilere şehrin yağmalanması sözünü vermiş ve onlara Anvers yağmasında olduğu kadar servet garantilemişti.

---

[1] Jacques-Benigne, 1627-1704 (EG)

Büyücülere Yapılan Zulümler

Büyücülere yapılan zulümler sapkınlara yapılanı geçmişti. Erkek ve kadın büyücüler, mucizeler veya şeytanın yardımıyla felâketler yaratmakla suçlanıyor ve yakılıyordu. Ayni şekilde onlara inananlar ve gidenler de yakılmaktaydı. Böylece binlerce bedbaht odun yığınları üzerinde alevler arasında can verdi ve bu barbarlık 18. yüz yıla kadar sürdü.

Büyücülük bizatihi ne kadar sefil bir şey olursa olsun, mademki din, şeytanın varlığını ve tesirini kabul ediyordu, o halde dinin dolaylı yoldan eseriydi. Çünkü, Hıristiyanlık, şeytanın kırk gün boyunca Hazreti İsâ'yı çölde aşağılatıcı bir sürü güç muamelelere duçar ettiğini kabul etmektedir.

12. yy'da Papa 22. Jean, büyücüleri, bir halka ile bağlanmak suretiyle şeytanla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle aforoz etmişti. O halde demek ki Papalık insanla şeytanın doğrudan ilişki kurabileceğini kabul etmişti. Daha garibi şeytanın varlığını ve tesirini kabul etmeyen bazı bilginlerin de ölüme mahkûm edilmesidir. Guillaume de Lure isimli bir ilâhiyat doktoru, kürsüde, büyücü inancına hücum edince takibata alınmış ve Poitiers'de yakılarak ölmeye mahkûm edilmişti.

Dini inançları çok basit ve müphem olan saf halk tabakası, Tanrı'nın kudreti ile şeytanın kudretini birbirine karıştırıyor ve eğer istediğini Tanrı'dan elde edemezse bu sefer de Şeytana yöneliyor ve ondan elde edince de Şeytana tapmaya başlıyordu. Bu küfür tavrı, Tanrının ve arzularına ulaştıramayan ve yer yüzünde Tanrının temsilcisi gibi duran kralların baskılarına karşı bir nevi isyandı.

Sivil hükûmet büyücülerde kendi otoritesi için bir tehdit Kilise ise kutsal eşya dışında korkunç yaralar açacak bir tehlike görüyordu. Bu iki iktidar bu sebeple büyücülere karşı birleştiler ve onları işkence ve ateşe layık gördüler.

Her maddî işkencede olduğu gibi yine maddî menfaat baş roldeydi. Biraz servet sahibi birisini gördüler mi hemen büyücülük yapıyor diye suçlarlardı. İsaac La Peyrere'e "Kuzeyde niçin bu kadar büyücü var?" diye sorulunca şu cevabı alır: "Şundan ki, hâkimler en ağır cezaya mahkûm ettikleri büyücünün mal varlığına, kendileri sahip olmaktadırlar"

1619 da Bordeaux parlamentosu müşavirlerinden birisi, bir yıl içinde tam beş yüz büyücü sanığını işkenceye sevkeden bir komisyonun başkanlığına getirilmişti.

Voltaire diyor ki, *"Biz, bu gün biraz hissi selim sahibi olmakla övünen bedbaht Fransızlar, bizzat biz, daha yüz yıl önce nasıl zavallı ve iğrenç bir barbarlık içinde imişiz?*

Büyücüleri muhakeme etmekle meşgul olmayan hiçbir parlamento yoktu. Hasa, hâkimlerin bu zavallı budalalara yaptıkları işkencelerin ve verdikleri hükûmiyet kararlarıyla, acımadan korkunç işkencelerle öldürülmelerinin haberile çalkanıyordu."

Zorlu Hıristiyanlaştırma

Dine sokma çabalarıyla öldürülenlerin durumu sapkınların ve büyücülerin başına gelenlerden belki daha korkunçtu. Yeni Ahdin, "Kişileri, girmeye zorlayınız ki evim dolsun" emri kilise mensuplarına, başkalarını Hıristiyan yapmak gayesiyle kuvvet kullanma hakkını vermişti. Töton şövalyeleri bu emre uyarak putperest Prusyalıları ve Lituanyalıları kılıç zoruyla Hıristiyan yapmışlardı.

Töton şövalyeleri, Papa tarafından imansızları yola getirmeye memur edilmişlerdi ve millî Tanrılarına sadık kalan kuzey Slavları üzerine de kılıçlarını çekmişlerdi. Onlar bu milletleri germenleştirmek ve Hıristiyanlığa sokmak için katliamlar yapmışlar her tarafa terör ekmişlerdir. Katliamlar elli üç sene sürmüştür. Katledilenlerin servetleri çok önceden Papa tarafından katillere vaad edilmiş bulunuyordu. Senyörlerin despotluğuna ve şövalyelerin zulmüne karşı denge olsun diye bir nevi gizli mahkeme olan "Vehme örgütü" kurulmuş ve kurtarıcı bir karşı terörü de o başlatmıştı.

Bütün Ortaçağda, bilhassa Charlemagne zamanında, dine sokma, Athanas'ın birinci kitaptaki o güzelim "*Akıllarını ikna edemediklerimizi, kuvvetle, darbeyle, zehirleyerek, dine çekmeye çalışmak iğrenç bir sapıklıktır*" sözüne rağmen, sadece kuvvete dayandı. İspanyolların, Amerika'da ve sömürgelerde, bu dinî gayeye ulaşmak için yaptıklarının gerçek bir suç olduğunu yeri gelince göreceğiz.

Diderot belirtiyor ki Saint Louis'nin gayesi kutsal toprakları fethetmek olmayıp sadece Sultanı Hıristiyan yapmak maksadını gütmekte idi.[1]

19. Yüz yıla kadar Rusya'da ayni gaye için süngü ve top kullanılıyordu. Katolik Polonyalılar, Yahudiler ve Müslümanlar devlet dini olan Ortodoksluğa girmezlerse Sibirya'ya sürgüne gönderiliyorlardı.

Halbuki İslâm...

Bütün bu yapılanlarla Müslüman Doğu'nun hiçbir alâkası yoktur. İki dinin taassubunu ve onlardan doğan cinayetlerin arasında bir kıyaslama yapabilmek için bazı misalleri yukarda belirtmiş bulundum.

Bu kutsal denen savaşların bu iç mücadelelerin bu dini zulümlerin icrasının Doğu için hayırlı neticeleri olmamış değildir. Zira, Avrupa Hıristiyanları aralarında didişirken bir müddet için olsun Müslümanları kendi hallerine bırakmışlardır. Eğer Kanuni Sultan Süleyman'ın zaten nankörlükle karşılanan cömertliği olmasaydı, 1. François'ya yardım için sefer açmasaydı, bu devrede ceddi Fatih Sultan Mehmed tarafından başlatılan memleketin iç teşkilatlanmasına daha büyük bir güç ayırabilir, daha büyük bir başarıyla bunu yapabilirdi.

Halbuki islamDoğuda da korkunç katliamlar olmuştur. İslâmın başlangıcında

[1] *Diderot- 14. cilt sayfa 250*

... olmuştur. Müslümanlar da müsamahasızlıktan ınıktırlar. Fakat sa-decede putperestlere karşı.[1]

Kur'anı Kerîmin Bakara 190 ayeti şöyledir:

"*Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açınız., Sakın aşırı meyin çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.*" Bu emir üzerine Müslümanlar, tperestlerle savaştılar ve putlarını kırdılar.

Hazreti Musâ ise, putperestlere karşı daha şiddetli ve acımasız muamelede lunmuştu: "*Onları tamamen yok edinceye kadar savaşınız ve katiyen onlara 'mayınız.*"[2]

Hazreti Muhammed ve Musa her ikisi de insanların zaaflarını ve putlara ylini biliyorlardı. Onlar şimdi bir an dünyaya dönseler, hiç de az olmayan mik-da Amerikalı ve İngiliz bayanların bilmeksizin az veya çok putperest oldukı, her türlü tılsıma ve batıl itikatlara yatkın bulunduklarını ve hortlaklara, ha-etlere ve ispritizmaya, aslında şekil değiştirmiş bir büyücülük olan fakat yalan-bilimsel isimler takınmış başka bir sürü şeye inandıklarını görürler ve fakat ırmazlardı.

Bu iki peygamberin putperestlik hakkındaki görüşleri sağlam temellere da-ıyordu ama bu kimseyi şahsi dini anlayışı için öldürmek hakkını vermez ki. :ulüm zaten müsamaha ve merhamet emreden ve zorla dine sokmayı yasak-n Kur'an'ın[3] da ruhuna aykırıdır.[4]

Nitekim İslâm ilâhiyatçıları da, dâimâ zorla Müslüman yapmanın karşısına mişlerdir. Onlar kalben ve aklen inanarak Müslüman olmayanlara kıymet ıemişlerdir. "Kanaatle değil de, güç karşısında yâhut menfaat saikiyle Müslü-olan riyâkâra Allah iltifat etmez, " diyorlardı.

H. de Castries diyor ki "*Gerçekten, Târihte, İslâma girmeyi reddeden bir top-n kılıçtan geçirildiği asla görülmemiştir. Galip Müslümanlar mağlup İspan-rın dinlerine kanunlarına ve hâkimlerine dokunmadılar. Hıristiyanları kamu nde hattâ halifenin sarayındaki memuriyetlerde kullandılar.*

Orada, İslâma boyun eğmiş her ülkede olduğu gibi, Hıristiyanların teslim sı ekseriyâ galip tarafından tek bir şarta bağlanıyordu. Bu şart ise, büyük bir saletinin eseriydi ve yenilene karşı merhametin zaaf telakki edildiği o devir-rkalade şayanı dikkat bir durumdu."[5]

ıydınlık bir imanın eseri olan müsamaha her zaman korunabilmiş değildir.

Unutmamak gerektir ki, ilk zulme uğrayanlar yıllarca inanç hürriyetleri o putperest-ıfından ellerinden alınmak istenen Müslümanlar olmuştur. (EG)

Deutoronum, 7. bölüm sayfa 12

Dinde ikrah yoktur, Doğru yol yanlışından kâfî derecede ayrılmıştır. Bakara 257, dece tebliğcisin. Âl'i İmrân 19 (EG)

Kur'an'daki savaş emirleri, Müslümanlara karşı girişilen hareketlere cevap yâni sa-mahiyetindedir. Nitekim asırlar boyu savaşan Müslümanlar yendiklerinin dinine ı karışmamışlardır. (EG)

H. de castries, L'İslâm, s. 74-90

Kinler ve daha çok siyâsî hiddetler ekseriyâ da tahrik edilerek teessüf olunacak sürgünler, kıtaller doğurmuştur. Bağdat'ın güzel medeniyeti heyhat Doğu'lu galipler tarafından yıkılmıştır.[1]

Ne var ki savaşın mukadder neticesi bu korkunç katliam, bu telafi edilemez yıkım bile, Avrupa'daki kilisenin yolundan ayrılanlara yapılan korkunç vahşîliklerin yanında hiç kalır.

Doğu'da ne bir Saint Barthelmy ne bir Engizisyon ne de ateşte merasimle yakmalar vardır. İslâm savaşçıları savaşta yamandırlar ama, asla düşmanlarını hele kadınları çocukları ateşe atarak Allah'ın rızasını kazanmak gibi bir çılgınlığa hiç düşmemişlerdir. Türk de diğer insanlar gibi bir insandır. Eğer şövalyelerle ayni dinî eğitimi alsa, ve yapacaklarından da, Papaların vaadlerindre olduğu gibi, affedileceği garanti edilseydi belki o da ayni cinayetleri işlerdi.

Fakat zorla Müslüman etmek Kur'an tarafından yasaklanmıştır. Bu sebeple Doğuda bu cinsten katliamlar olmamıştır. Robertson "Muhammedîler, müsamaha zihniyetiyle dine kazanmak aşkını birleştirebilmiş yegane insanlardır" diye yazmaktadır.[2] Eğer bir taraftan bu yasaklama, diğer taraftan da müsamaha mani olmasaydı, Türk'ün bileğini tutmasaydı, her şeye hâkim olduğu devirlerde ya hepsini Müslüman yapar yâhut da dünyada bir tek Hıristiyan bırakmazdı.

Bütün bunlara rağmen kilise adamları ve bazı fanatik yazarlar, Türklere, hâlâ bu gibi cinayetler, vahşetler yakıştırıyorlarsa sebebi bu tür cinayet ve vahşetleri kendi cedlerinin çokça yapmış olmasıdır. Onlar bu konuda ilk okulda aldıkları eğitime borçlu oldukları şekilde, ihtirâslarına ve hayâllerine göre konuşmayı âdet edinmişlerdir. Başkalarını da kendileri gibi zannederek Türk'ler hakkında abes yalanlar yaymışlardır.

Modern çağlardakiler için iddia edildiği gibi bu kıyımların polisiye bir tedbir veyâhut bir mukabele bilmisil olduğu da düşünülmüyor. O takdirde Doğu'da olan bu gibi kıtallerde de ayni ölçüyü kullanıp onları da temize çıkarmak gerekli olmaz mıydı?.

Türklere dinî taassup izafe etmek veyâhut da Türkiye'yi Kutsal Savaşların ve kıtallerin sahnesi halinde göstermeye çalışmak niye? Niçin ayni hareketler başka yerlerde olunca "Güvenlik tedbiri" ismi veriliyor?. Mantıktan uzaklaşınca işte böyle kelimelerin arkasına saklanılır.

Târihten yapılacak bazı alıntılar için belki eskidir denecek ve netice itibariyle de kıymetten düştüğü iddia edilecektir. Bu kitabın ikinci bölümünde modern çağların vahşetlerini ve Avrupalıların fanatizmini ve merkantilizmini ve bunların gerek Doğuda gerek Batıda attıkları zehirli tohumları anlatacağım. Kutsal Engizisyonda, korkunç tekerlek ve ateş işkencesinden sonra, iman mahkemesinin kararlarıyla sapkın kabul edilenlerin yakılması İspanyada ancak 1808 de son buldu. Roma'da ise imanlı olsa bile liberal düşünceler taşıdığından şüphelenilen

---

[1] *Yukarda, Papa tarafından Moğollara elçi gönderildiğini yazmıştım. Bu olayın Bağdat'ın yıkılmasından iki yıl önce olması dikkate değer bir durumdur.* (Ben de şunu ilâve edeyim ki Bağdat'ı yıkanlar Müslümanlar değil putperestlerdi. (EG))

[2] *Robertson- Histoire de Charles Quinye-Şarlkentin Târihit*

sanların nemen küreğe konulması 1870 e kadar sürdü.

Bu gün Engizisyon, bu kanlı mahkeme artık işlemiyorsa da onu ilham eden ınıyet ve sebepler aynen korunmaktadır.[1] Çünkü bunlar değişmemiştir. Çünkü ise, 3. İnnocent ve 2. Urbain'in kutsal tebliğlerini ne reddetmiş ne de değiştir-iştir. Zaten bunu yapamaz da. Bu günün ilâhiyatçıları kendilerinin dini konuları ' Hıristiyanlığı anlamakta St. Augistin'den, Hildebrand'dan yâhut Saint Ber-ırd'dan daha büyük bir salahiyete sahip olduklarını iddia edebilirler mi? İlâhî am meyvesi olduğu söylenen bu dogmaları bir tarafa bırakmaları mümkün ı? Bunu yapmak onlar için küfre girmek olmaz mı?

"Arşivlerde, diyor Michelet, 3. İnnocent'in ölümüne yakın günlerde yazılmış mektubunu buldum ki çılgınca bir coşkunlukla, dökülen kanların bütün mesuli-tini kabul ettiğini belirtiyordu.[2]

Papa, 5. Pie, katliamların icracılarını rezil katiller olarak ilân edememişti. m aksine, onun için en alçak zâlimler, en vahşî engizitörler en sofu ve sadık istiyanlardı. Bunların çoğu kilise tarafından sonradan aziz ilân edilmiş ve dikleri cinayetler de meşru görülmüştür.

Eğer, insanlığı boğan bu Papalık bildirileri bu gün uygulanmıyorsa bundan, ılar kilisenin dinine aykırıdır ve kilisenin dini fikirleri zamanla ve bilhassa ilmi uşlarla bu gün doğrultulmuştur neticesi çıkarılamaz. İlim belki dinî dogmaları ar ve fakat ortadan kaldıramaz. Modern Hıristiyan ilâhiyatı zaten bu güne lar bu korkunç ve menfur bildirileri reddetmiş de değildir.

Kopernik'in gezegenlerin iki çeşit hareketi hakkındaki teorisini İncil'e aykırı arak red eden Kilise, ve Galile'yi Engizisyonda muhakemeye çeken kilise bu ı, buluşlarıyla, onun İncil'den süzüp getirdiği düşünceleri ve olayları mistik bir cirleme içinde ele alan telakkilerini yıkan, hâk ile yeksan eden modern onomları takdis eder mi sanıyorsunuz?[3] Doktorları, kendisince verilmiş itiraf ıdı olmayan hastalara bakmaktan ceza tehdidiyle men eden Kilise ve otopsiyi iğrenç barbarlık diye kati sûrette yasaklayan Kilise sapkınları yakan, Müslü-ıları katleden, kitaplarına aykırı bütün kitapları mahkûm eden Kilise ne bu bil-ere karşı çıkmadan edebilir ne de müsamaha gösterebilir.[4] O ancak beyaza h diyebilir. Eğer bu gün pasifse, artık ne sivil ne de askeri bir güce malîk adığındandır.

Eski düşmanlarına karşı beslediği hınç ve düşmanlık bu gün gizli ve belir-ir. Fakat müsâit bir zemin veya fırsat zuhur ederse eski huyu tekrar depreşe-ir. Gerek Amerikanın keşfini takip eden senelerde olsun gerek sömürgelerde

---

[1] Bu gün bile Papalık nezdinde isim değiştirmiş olarak bu müessesenin korunduğu ınmektedir. (EG)

[2] *Michelet-Histoire de France, sayfa 108*

[3] *5 Mart 1606 da Kitapları Kontrol Kutsal Heyeti, Kopemik'in kitaplarını yasakladı. arini "Dünyanın güneşin etrafında hareketine dair bu boş nazariye, İlâhî kitaba taban ıa zıttır" demişti.*

[4] *8 mart 1712 de dört ayrı konsilin ortak kararıyla ve kutsal kalıntı alınmasına mani r diye tecrübî tıbbı aforoz ettiler.*

olsun bu durum görülmüştür. Richelieu[1] zamanında bir an gelmiş Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi tertibi bile düşünülmüştür.

İlerde bu konuya tekrar değineceğim ve ayrıca silâhsız bir Haçlı Ordusu olan misyonerlerin kapkara rollerini de ortaya koyacağım.

[1] 1555-1612, kardinal, Fransa başbakanı (EG)

FERTLERE YAPILAN ZULÜMLER

Fertlere yapılan zulümler taassup ve müsamahasızlık zihniyetini daha mü-
ımel anlatacaktır. Bu zulümler çeşitli şekillerde tezahür ediyordu. Kilise ma-
î otoritesini, kendisinden aldığı faraziyesiyle, tabiatüstü bir otoriteye daya-
ak bazı İlâhî nass'lar ileri sürüyordu. İnsanları bunları münakaşa etmekten
ı ediyor ve bu yasağı çiğneyenleri cezalandırıyordu. Böylece hür düşünce
ul edilmeyince bu sefer sadece fiilleri değil ve fakat düşünceleri bile suçlu
ediyordu.

Müsamahasızlık yarı yolda kalmaz. Daha 402 de İskenderiye'de büyük bir
ufla Felsefe öğreten Hypathie ismiyle tanımış bir hanım bu müsamahasız-
ı ilk kurbanı olmuştur. Hür tenkitleri dolayısıyla Yunan Patrikliğinin tahkikatı
ucu mahkemeye çıkarılmış, katledilmiş ve cesedi yakılmıştır.

Pierre de Bruys de Provence (1147) ilâhî hükümlerin incelenebilmesi hakkı-
tediği ve Vaftize ve Haça tapmaya karşı çıktığı için Languedoc'ta yakılmıştı.
liselerin faydasızlığını söylüyor, müminlerin ibâdet etmek için özel yere ihti-
arı yoktur, çünkü Tanrı her an her yerde hazırdır diyordu. Ayrıca yaşayan-
ölülerin istirahatı ruhu için yaptıklarının da boş olduğunu ilân ediyordu.

R. Bacon (1278) büyücülükten sanık olarak on beş sene hapsedildi. Eserleri
yepyeni bir zihniyet belirttiği yâni tehlikeli ve şüpheli bulunduğu için ateşe
ı. Bu meşhur bilgin o kadar ıstırap çekti ki ölürken şöyle haykırıyordu "İlim
na kendimi bu kadar ıstıraba duçar ettiğime pişmanım" İngilizler onun intika-
dört yüz yıl sonra almak için, büyük devrimleriyle düşünce özgürlüğünü
diler. Fakat bu özgürlük daha çok politikti. Sadece halka kamu işlerinde söz
ı veriyordu. Dinî taassup ve zulüm uzun zaman daha devam etti. Bizzat
nwel[1] inanmış bir fanatikti.

2 Frederic (1250) kendisine papaların en çok düşman olduğu kişiydi. 9.
ıoire Haçlı Seferini ilk hedefinden ona doğru çevirdi. Çünkü ondan korkuyor
efret ediyordu. Ne zamanki kendisini çok zayıf hissetti ve bu sefer barış
ve onun yardımını elde etti. Frederic tekrar "Kilisenin sevgili çocuğu" oldu.
, bu da Papa'yı riyâkarlıkla ve dilenci rahipler örgütü vâsıtasıyla Almanya'-yı
en karıştırmaktan vazgeçirmedi.

Papa, 4. İnnocent Frederic'i, (1194-1250) Batıda hürriyetin simgesi ve
ınun tesir kanalı olarak telakki ettiği için Saint Louis'yi, Filistin için teşvik ve
ı ettiğinden fazla ona karşı kışkırttı. *"Önce şu canavarı temizleyelim sonra küçük engereklere gelir"* diyordu. Etrafındaki Müslüman hükümdarlarla an-

---

Olivier, 1596-1658, İngiltere Cumhuriyetinin koruyucusu. (EG)

laşmış olması dolayısıyla Frederic'i sanki Tanrıyı inkar etmişçesine acı şekilde azarlıyordu. Üç yüz yıl sonra 1. François da Türklerden yardım istediği için ayni şekilde ayıplanacaktır. Papa, hattâ Sultanı, Frederic'le yaptığı anlaşmayı bozması için tazyik bile etti. Fakat târihçi diyor ki "Ne var ki bu alçak isteğe, Sultan büyük bahadırlara yakışan civanmerdane asil bir cevap verdi"

Papa'nın ajanları olan "dilenci rahipler" Frederic hakkında her türlü iftirayı her yere yaydılar. Onun için, ekmek-şarap ayininden şaklabanlık diye bahsediyor, dediler. Şu sapık vecizeyi ileri sürüyor[1] "Allah insandan aklın kabul etmeyeceği şeye inanmasını istemez" "Ancak aptallardır ki bütün bu varlıkların yaratıcısının bir bakireden doğmuş olduğuna inanır". Bu dilenci rahipler bu sözleri üstelik "muhammedîlerin kabul edilemez doktrinlerinin korkunç meyveleri" olarak takdim ettiler.

Hıristiyanlık dünyasında her şey Frederic'in aleyhinde iyice hazır hale gelince Papa onu devirmeye teşebbüs etti. Ne var ki "dilenci rahipler" imparatorun, Müslüman muhafız kıtası karşısında hücuma geçmeye cesaret edemediler. Bununla beraber onun yerine Aix-La Chapelle'de bir "anti-kral" seçildi. Savaş başlamıştı. Frederic Bizans İmparatoruna "Asya ve Doğunun hükümdarları ne kadar mutlu! Ne tebaalarının silâhlarından ne de din adamlarından korkuları var" diye mektup yazıyordu. Frederic bir çok defa bu gericiliğin koyduğu engelleri ortadan kaldırmanın o zaman için bir zaruret haline geldiğini belirterek Avrupa'nın diğer hükümdarlarına iş birliği teklif etti ise de kimseye kabul ettiremedi. Öte yanda ise Papa beyanname üstüne beyanname yayımlıyordu. Henüz çok mutaassıp olan Avrupa onun dinsizliğini affetmiyordu.

Frederic Papanın bütün esip gürlemelerine ve beş aforozuna rağmen bükülmedi, eğilmedi. Bu, onun, gerçekten, yalnızca o zamanın değil bütün ortaçağın üzerinde bir insan olduğunu gösterir.[2] Maalesef iftiralar nihayet yapacağını yaptı.

Biyograflar, "*Felâketler üst üste yağdı*", diye yazarlar. "*Papanın adamları her yerde ona ihanet tuzağı hazırlıyorlardı. Frederic paralı katiller ve zehirleyicilerin tehdidi altında idi. Dostları onu terk etmişlerdi. Sevgili oğlu Ziya esir düşmüştü. Sefalet bataklığından kurtarıp yükselttiği ve en samimi dostu ve mahremi bildiği Pierre des Vigne'in de kendisini zehirleme hususunda papazlara söz verdiğini öğrendiği günden itibaren yüzü gülmez oldu.*"

Papalık onun ismini de Neron'a yaptığı gibi unutturulması gerekenler listesine aldı. Gerçekten, Neron, Hıristiyanlık propagandasını imparatorluk nizamı için bir tehlike gördüğünden önlemeye çalışmıştı. Bunun için ona da yapılmadık iftirâ bırakılmadı. Ne var ki, Frederic'in zamanı Neron'unki gibi târihin karanlıklarına gömülecek kadar eski değildir. Ayrıca dinî öğretim onun aforozu ile de ilgilenmişti. Bu bakımdan tam unutturulamadı.

Buna rağmen Frederic'in ismi klasik öğretimde şöyle geçerken bir zikredilir ve sadece 6. Haçlı Seferinde ve Papa ile mücadeleleri vesilesiyle. Bu da, Batıda hâlâ dini öğretinin ne kadar etkili olduğunun ispatıdır.

---

[1] Kur'anı Kerim'in 17 sûresinin 38 ayetini imâ ediyor. (EG)

[2] Petit Larousse, onun için "Daha o zaman modern bir sîmâ idi" diyor. (EG)

Frederic isminin hiçbir yerde şerefle anılmadığını gören Auguste Comte bile, pozitivist düşünceliler listesine almamıştır. Habuki o listede en az, Müslüsavaşçıların gözlerini oyduran Godefroi de Bouillon'un yerini almaya layıktı.

Cavallı Frederic, şâir, sanatkâr, aydın bilgin, zamanının bütün peşin hükümlen kurtulmuş, yiğit, bahadır, gözüpek olduğu kadar cömert, hür fikirlerin lüşüncenin havarisi, hararetli reformcu ve bir insanda, bilhassa bir hükümı toplanması güç bu kadar yüksek vasıfları taşıyan, insanlığa faydalı olmakaşka gayesi bulunmayan bu adam, kendisinin davası ile beraber terkedilmiş unu ve egoist entrikaların ve taassubun galebesine yardım ettiğini ve ni: dünyanın ne kadar nankör olduğunu görmekten ötürü kederler içinde öldü.

372 sene sonra, bir Türk'ün, şuracıkta ona saygılarını ve takdirlerini, teşekini sunmasına izin verilsin.

Jeanne d'Arc (1431) bu tip kurbanlar arasına girmez. Fakat o da Cauchon veki tarafından sapkın ilân edilmiş aforoz edilmiş ve rahipler tarafından nıştır. ***Fakat, Papalık önce yaktırdığı kurbanını sonra aziz ilân etmiştir. i hükümden acaba samimi ve Hıristiyanlığa uygun olanı hangisidir?***

Bilgin Ramus (1572) modern zihniyetin Batı'daki öncüsü, Descartes'dan çok aklı gerçeğin tek kriteri olarak ilân etmeye cesaret eden kişi. Saint Bart/ meşum katliamında öldürüldü. Kitapları zaten daha önce Paris İlâhiyat tesi tarafından sansür edilmiş ve yakılmıştı.

Etienne Dolet (1546) tanınmış ve hür fikirli Fransız bilgini, önce dili koparsonunda boğazlandı ve yakıldı.

Bruno (1600) düşünce hürriyeti için cesaretle mücadele eden filozof, tabiat ılarına önem verdiği için odun yığınının üzerinde ateşe verildi.

Campanelle(1639) deney metodunu öne sürdüğü için yirmi yedi sene hapi ve yedi defa da işkenceye çekildi. Son işkencesi kırk saat sürmüştü. Akıl ney için çok hararetli çağrılarda bulunuyor ve her yerde tiranlığı derin bir le lanetliyordu.

Vanini, (1619) İtalyan filozofu, tanrıtanımazlıkla itham edildi. Önce dili koparonra asıldı en sonunda da yakıldı.

Descartes (1650) "Metod Hakkında Nutuk"un meşhur yazarı. "*Gerçeğe ulaek için hayâtta bir defa olsun, yeniden ve temelden yapılandırmak için esderini ve fikir sistemlerini bir tarafa bırakmalıdır.*" dediği üzere sürgüne rilmiştir. Eğer Stocholm'e kaçmasaydı yakılacaktı. Düşünceleri bu yüzden yüz yıl sonra kabul görmüş yayılabilmiştir.

Chevailer de la Barra (1766) Fransız centilmeni, kafası kesildi ve sonra yaSuçlandığı şey bir istavrozu kırmaktı. Fakat çağdaşı Voltaire, küfür sözler liği ve geçen dinî bir alayı selamlamadığı için Parlamento kararıyla önce kesildiğini sonra kafasının kopartıldığını ve nihayet ateşe atıldığını anlatır.[1]

J. Rousseau, hür düşünceleri dolayısıyla sınır dışı edildi, eseri Emile'in

---

Voltaire-Oeuvre LIX. Cilt sayfa 407

Paris Arşövek'i tarafından bir emirle mahkûm edilip yakıldığını gördü.

14 Louis devri ve saltanatı için bir kara leke, bir kirli iş olan 1688 deki Nant Fermanı devriminden sonra, 300.000 Protestan Fransa'yı terke mecbur edildiler. Protestanlar her türlü ibâdet ve amme hakkından mahrum bırakılmışlardı. Artık onlar medenî haklar bakımından yokluğa mahkum idiler. Çocukları ellerinden alınabilir ve eğitilmeleri için Katolik rahiplerin eline teslim edilebilirdi. Yeni bir ferman ilânına kadar, Protestanlar, uzun zaman ibâdet hakkından mahrum bulundukları gibi hayâtları da tehlike içinde kalmıştı. Halbuki onlar sağlam bir Fransız, Katolik vatandaşlarıyla ayni dili konuşan ayni vatanı seven ayni Tanrıya tapan insanlardı.

Peki acaba o devirlerde, Türk de Müslüman da olmayan Rum ve Ermeni vatandaşlarımızın durumu nasıldı? Hiç düşünüldü mü? Bize ne kadar hafif de olsun hücum yöneltenler, bu mukayeseyi çok iyi yapıp iyi düşünmelidirler.

Çok sayıda hür düşünceli Fransız aydını veya Protestan bir çok Fransız bu zulümlerden kurtulmak için çareyi uzak ülkelere kaçmakta buldular. Felsefî veya siyasî çok mühim bir çok eser dış ülkelerde, Amsterdam'da meselâ, basılabildi.

Yukarda, Avrupa'nın en büyük üç ülkesinden seçilmiş ve isimleri zikredilmiş, ünlü kişilerin bir çoğu düşüncelerinden dolayı zulme uğramış ve yakılmış olanlar listesine girer.

Düşünce sâhasında icra edilen şiddet ve yeni zihniyetin öncülerine yapılan zulümler, Avrupa'nın özgür düşünceye ve bilhassa ilmi araştırmalara ne kadar düşman olduğunu göstermektedir. Galile misâli ilme karşı girişilen bu savaşta heyecan veren hikayelerden sadece bir tanesidir.[1]

Daha sonraları, Paris İhtilâl Mahkemesi, siyâsî şeflerin yanında bilginleri de idama mahkum ederken dinî değil siyâsî bir gayeyle hareket etmiştir bu doğrudur. Onları kâfî derecede ileri bulmamıştır. Velakin, kan görünce çılgına dönen ve Bailly'nin[2] darağacını elleriyle diken halk, ister gördüğü tahsil yüzünden ister yapılan telkinlerden olsun, neticede kendi peşin hükümlerini ve alışılmış inançlarını yıkmış olanlara duyduğu hınçla, kiliseye paralel şekilde hareket etmiş olmuyor muydu?

Yoksa bir ülkenin şerefi olan onca insanı giyotine göndermenin başka türlü açıklamasını yapmak çok zor olacaktır. Zira, bütün hayâtında zulme uğramışların yanında, hürriyetin havarisi olmuş ve prensiplerini koyarak 1789 devrimini hazırlamış bulunan büyük Condorcet'nin idamını tasdik etmek için vatanseverlik duygularından da, insanlık değerlerinden de mahrum olmak gerekir.

Ben bir yabancı olmama rağmen bütün bilgisini insanlığın, kendisini de vatanının selâmetine adamış bulunan bu hayran olunacak insana büyük bir hürmet duymaktayım.

---

[1] Papalık, birkaç sene önce sanki hala onu muhakeme edip hükme bağlamak hakkına mâlikmiş gibi Galileyi affettiğini açıklamıştır. Ama acaba kim kimi affetmeliydi. Galile papalığı affetti mi? (EG)

[2] 1736-1792, Fransız astronomu ve Paris Belediye Başkanı (EG)

Kamu ogretim ve eğitimi tabiatıyla, Kilisenin baskı ve zulüm uygulayan
emine zıttı. Kilise sadece dinî öğretimi veriyor, sadece onun üzerinde duruyor
ontrol ediyordu. 13. yüz yılda Paris Üniversitesi, Müslüman medreseler ör-
alınarak kurulmuştu. Sonra bir an gelmiş Kilise Babaları tarafından yönel-
şiddetli tenkitler yüzünden derslerini tatil etmişti. Dilenci rahipler ve Domini-
er örgütü yıkılan imanı kurtarmak için sapkınlıklarla mücadele ve onları
eltmek için kurulmuştu. Papa 3. İnnocent bizzat müdahale ederek, Paris
'arının kendi maiyeti tarafından tanzim edilmesini talep etmişti. Bununla
ber oralarda öğretilenler ilmi olmaktan çok ilâhiyat konularıydı. Tabiat târih
netafizik dahi bu okullardan kovulmuşlardı. Çok sonraları, Aristo mantığı
sinde ve reddedilemez hükümler çıkarabilmek için, bazı Yunan filozoflarının
müfredata alınmıştı. Fakat asla bir Müslüman âliminden yâhut filozofundan
edilemezdi.

Romalılar ve Yunanlılar Hazreti İsâ'dan önce oldukları için Papalık onları
'iyordu ama Hıristiyanlığı görüp de kabul etmemiş olan Arapları affetmiyordu
olayısıyla da bu öğretim merkezine sokmuyordu.

Aristo felsefesinden de sadece, Bizans'ta da olduğu gibi, tahammül edilmez
gelmez skolastik münakaşalara yol açan ve fikirleri değil kelimeleri değişti-
kıyas" usulünü almışlardı. İnsan zekâsı çok yavaş ve çok zor gelişmiş öz-
şmiştir. İlim uzun zaman teolojik felsefenin ve skolastiğin hizmetkârı
ştur. Bu konuda taassup dinin zarurî göstergesi kabul ediliyordu. İlmi bilgiler
üyücülükle bir tutuluyor bilginlerin şeytanla ilişki kurduğu kabul ediliyordu.

Her şey göstermekteydi ki kilisenin öfkesi düşünme özgürlüğüne karşı
eniyor ve akli kültür kapalı bir havza gibi kalıyordu. Tabii ve tecrübi ilimler
Descartes'in ölümünden yüz yıl sonra ancak okutulmaya başlanabilmişti.

Kilise Müslümanlara saldırıyordu çünkü o devirde medeniyet meşalesi Müs-
ıların ellerindeydi. O halde kilisenin asıl düşmanı ilimdi, hakikatti. Kilise
insanın ilerlemesine ve özgürleşmesine düşman olmuştur. Elinden geldiği
, güç kullanarak, düşüncelere hâkim olmaya çalışıyordu. Bu sebeple Hıris-
k namına Galile'nin kitapları ateşe atıldı ve "kölelik" uzun zaman himaye

trausse, büyük Condorcet'nin düşüncesini paylaşarak diyor ki: *"Din ve me-
et tersleşmiş bir münasebet içinde görünmektedir. Şöyle ki ilerleme birisi-
öküş diğerinin markasıdır."* Olan da budur. Kiliseye rağmen, onun iradesine
ırak ve matbaanın insan düşüncesinin ve dâhilerin eserlerinin bu mükem-
ktarıcısının yayılması sayesinde insan zekâsı ilerleme hamlesi kaydetti.
e kadar insan özgürleşmiş, düşünce hürriyeti dış görünüşü kaplayacak
e yaygınlaşmış güçlü ve cesur ruhları kazanmışsa da kalabalıklar her şeye
en çocukluk yanlışlarını koruyor ve hakikatlerden gafil bulunmaya devam
lar.

SONUÇ

Dini eğitimin kilisenin menfaatine ve düşüncesine zıt her şeye karşı kafalara yerleştirdiği kin olsun, yabancılara karşı sosyal temayüllerin doğurduğu peşin hükümlerin eseri hınç olsun, birbirinden daha intikamcı bu her iki öfke bir gün ortadan kalkacaktır. Yeter ki, Batılı milletler Asya'nın ve Afrika'nın milletleriyle anlaşmayı istesinler.[1]

Cehaletten doğan gurur ve tiksintinin mantığı yoktur. Başkalarının değerini anlayamayan ve iyi niyetle takdir edemeyen ancak kendisini sevecektir ve nefret edilenlerle anlaşmak da çok zor olacaktır. Belki bazı kereler ortak tehlike birbirini sevmeyenleri bir araya getirebilir ama mizahî bir şekilde "Samimi anlaşma" diye isimlendirilen bu beraberlik ancak tehlikenin devam ettiği sürece devam edebilir.

Teokratik rejimlere has Savaşçı eğilimler ve eski eşkıyalık prensiplerine göre yapılan anlaşmalar da ayni şekilde bitme tehlikesindedirler. Onları yaratan dünya ortadan kaybolmaktadır.[2] Savaş, bitmekte acele ediyor. Savaşa ait ne varsa onunla beraber yok olsun.

İnsan zekâsı, şu son zamanlarda bazı peşin hükümleri ve yine bazı battal olmuş teorileri kafasından söküp atamadığı için çok ıstırap çekti ve sonra da çok gelişti.[3] Bu gün karşılaştığımız zor meseleleri ortaçağ zihniyetiyle ne anlamak ne de çözmek mümkündür. Deneysel ilimlerin gelişmelerini alkışlayanlar, halkların kurtuluşu ve insanlar arasında bereketli ilişkiler kurabilmesi için çalışanlar, gerisinde bu kadar kin ve ayrılık tohumu bırakmış olan dinin artık bundan böyle dünya siyasetinin mühim meselelerinde söz sahibi olmasına izin vermemelidirler. Nizama muhtaç olan insanlık, daha az ihtirâslı ve daha az kindar bir rejim arzu etmektedir.

İttifak bu gün aydınlık ve müspet bir temel istemektedir. Din veya merkantilizmi içinde barındıran bir politika bize böyle bir temel veremez. Biri de diğeri de hiçbir zaman gerekli sosyal tesire malîk olacak güçte değildirler. Kilise belki sema ile uzlaşabilir ama yer yüzünün işlerini barışçı bir atmosferde yürütemez. Siyasete gelince dört senelik savaş ve onu takiben dört senelik bir farfaralık da onun kifayetsizliğinin ve samimiyetsizliğinin vesikasıdır.

---

[1] Batılılar değil Asyalı ve Afrikalılarla anlaşmak kendi aralarında bu gün bile anlaşamamaktadırlar (EG)

[2] Bu satırların Birinci Dünya Savaşının bittiği herkesin her an Barış istediği günlerde yazılmış olduğu göz önünde tutulmalıdır. (EG)

[3] İnsanlığın bu günkü ıstıraplarından birisi de bu çok gelişmişlik hızının baş döndürecek kadar artmış olmasıdır. (EG)

avaştan beri toplanan konsey, konferans, komisyonların hiçbirinden mus-
nsanlığa gerçekten yararlı bir tek teklif gelmediği gibi, biraz ümit verecek
bir kararın münakaşa ve kabul edildiği de görülmedi. Avrupa ve Asya'yı
en yapılandırmak ve sükûna kavuşturmak iddiasındaki devletler ise zaten
ş olan insanlığa yalnızca acılı rekabetlerinin ve yarışlarının ıstıraplı manza-
sunabildiler: Birbirlerinden nefret ederek çekiştiler, yırtındılar. Ekonomik
karşı elan dayanmak imkânı olanlar, bu imkândan mahrum olanların za-
çinde erimesini beklediler. Kısacası onlar, şehirden şehre gezerek, konfe-
n konferansa giderek ve işleri de oluruna bırakarak beşerî sefaleti işletip
ar.

en onların politikalarının bu ahlâki iflasını ortaya koyabilmek için iki yüz
lan fazla yazmak zahmetine girmeyebilirdim. Çünkü, onların bütün toplan-
n acınacak başarısızlığı bunu zaten kâfî olarak ortaya koymaktadır. Bu-
beraber, eserim, kötü niyet ve kötü usullerin yalnızca dünün eseri olma-
gösterecektir ve bu bile kâfî bir hizmet olacaktır.

stelik, basit bir mantık bize hastalığın ona zıt ilaçlarla tedavi edilebileceğini
bakımdan, düşünülmüş, disipline alınmış, aktif bir dayanışmanın başka
le aranılması gereğini gösterir.

zi bölen neticeleri önleyecek en emin vâsıta, bu neticelerin sebeplerini
ktır. Benim bu çalışmada yaptığım da budur. Böylece şunu tespit etmiş
yorum: Doğunun gerçek durumu Batıda bilinmemekte, onun tabii emelle-
ünyesi sistematik şekilde tahrif edilmekte, çünkü, bu kabil meselelerde bil-
mevcut hatta idareci durumunda olması gereken, adâlet duygusu ve hüs-
tle hareket edilmemektedir.

ından anlıyorum ki, en iyi çare, halklara canlı, dâimî ve savaştan beri uçu-
un kenarında münakaşa edip durdukları ekonomik krizden onları kurta-
bir anlaşma zemini hazırlamaktır. Gerek Doğu gerek Batı idarecilerinin,
aşasından o kadar hoşlandıkları diğer düşünce şekilleri bizi birbirimizden
ştırmaktan ve sonunda çarpıştırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

halde birbirimizi iyi tanımaya gayret edelim ve yekdiğerimize karşı hangi
mız var onu bilelim ve sebeplere tam vakıf olarak hareket edelim. Ülkeler
la fikir alış verişi, kaçak olmayan gıda maddelerinin alış verişi kadar bana
görünmektedir.[1]

faydalı zahmete kim girecek? Dünyanın bu günkü, Birinci Dünya Sava-
t-üst olmuş ve ekonomikman yıkılmış durumunda, insanlar kendilerine ait
iyetleri dolayısıyla, böyle iyi ile kötüyü ayırt etmek gibi maddî faydası
n hattâ nankör bir işe ayıracak fazla vakte malîk değiller.

zaman bu büyük görev, faal ve fedâkâr vatanseverlere, yabancı düşman
neden vatanlarını sevenlere, samimi olarak aydınlanmak, düşünmek ve
hareket etmeden önce müzakerede bulunmak isteyen ve bu zor, fakat
adar da faydalı ve şerefli bu işi başarabilecek kalitede insanlara düş-

---

ürkiye, 1960 a kadar Batı meselesini münakaşa etti, sonra bundan vazgeçti,
du. (EG)

mektedir.

Bu büyük iş ayrıca büyük maddî ve manevî güç istemektedir. Hele anlaşmazlık sebeplerini ortadan kaldırmak, savaş mantığını önlemek, hem gericilik hem de anarşi ile mücadele söz konusu olunca. İnanıyorum ki, bu gaye ile hazırlanacak bir milletlerarası cemiyet, her ülke hakkında iyi bilgilenmiş, iyi niyetle dolu güzideleri birleştirerek güç ve kuvvet kazanacaktır.[1]

Bando mızıka çalınarak ilân edilen ve ne olduğu da belirlenmeyen silâhsızlanma her şeyden önce manevî ve psikolojik sâhada olmalıdır, Millî ve dinî düşmanlıklar, egoist ve küstah hedefler terk edilmeden silâhsızlanma teklifi ya bir kuruntu yâhut da bir tuzak olacaktır.[2] O halde kamu oyunu terhis edebilmek için, onu olumlu gözlem ve ispat edilmiş olaylarla ikna edebilmek şarttır.

Gerçek barış ancak, fikirleri ve ahlâkı yeniden yapılandırarak gerçekleştirilebilir.[3] Bu fikir gönlüme o kadar yerleşti ki durmadan tekrarlıyorum. Benim gözümde gerçek reformatör bilginler bu ana meselenin çaresini aramaktadırlar ama hükümet adamları onlara yardımcı değillerdir. Bu yönde onların işini kolaylaştırmak için, dini hıncın hatıralarını ortadan kaldırmaya uğraşmadıkları gibi, anlaşmazlıkların ve savaşın temel sebebini teşkil eden eski ırki peşin hükümleri bertaraf etmek için kıpırdamıyorlar bile.[4]

Ayrıca tahrip edilen ülkelerin tamir edilmesi gereği de çok konuşuluyor. Ya tahrip edilen ahlâkî değerler onları kim onaracak? Acaba savaşın ahlâki değerlerdeki yıkımının, şehirlerdeki ve kasabalardaki maddî yıkımından daha az tehlikeli, daha az mühim olduğuna mı inanılıyor? Her halde öyle ki ahlâkî sâhada hiçbir ilaca baş vurulmuyor. Tam aksine sanki ahlâksızlık teşvik edilmekte. Hayât pahalılığı üzerinde yapılan spekülasyonlar ve her türlü haksız rekabet, hükûmetler tarafından ahlâkın yükseltilmesi için değil çoğunluğun hoşnutluğu için müsamaha görmekte. Riyâkâr bir af, her türlü şerefsizliği hatta cürümü örtmektedir.[5]

Savaş zaten milletler arasında pek az mevcut olan itimadı da ortadan kaldırmıştır. Bu itimadın canlandırılması milletlerarası ilişkiler için öncelikli şarttır. On asırlık savaş tecrübesi Doğu'yu, Batıyı küçümsemek ve ona meydan okumak zorunda bırakmıştır. Modern çağların göz kamaştırıcı maddî medeniyeti ise muhakkak ki bazı hayâller uyandırmıştır. Medeniyetin zirve hedefleri olan adâlet ve ahlâkın, endüstriye paralel şekilde ilerleyebileceği umulmaktadır. Umudumuz o dur ki bu son savaşın sona ermesi en azından, kaba kuvvet kullanılmasının sonu, baskı ve intikamın hukukun yerine almasının sonu olsun ve Cenova'da

---

[1] Maalesef bu yazılanlardan sonra kurulan Cemiyeti Akvam hiçbir işe yaramadı ve 2. Dünya Savaşıyla göçtü gitti. Birleşmiş Milletlerin düştüğü durum da ortada. (EG)

[2] İkinci Dünya Savaşından sonraki Silâhsızlanma müzakereleri de öyle olmadı mı? (EG)

[3] Türkiye'de Barış sadece siyasi bir kavramdı ve sadece Sovyet siyasetinin kuklası idi ve bu sebeple kurulmuş Barış Dernekleri Sıkı Yönetimlerce kapatılmıştır. (EG)

[4] İkinci dünya Savaşında bu ırkçılığın nasıl daha büyük bir dehşetle hortladığını ve bu güne kadar geldiğini hatırlayalım. (EG)

[5] Misallerini yakınlarda ülkemizde de görmedik mi? (EG)

ı kararlara uygun olarak "Her millet diğer milletlerin toprak bütünlüğüne kar- avüzden içtinap" etsin. Utanç, bu anlaşmalara rağmen Yunanlıları Anado- saldırtanlara olsun.

leyhat, kalleşlik ve iki yüzlülük hâlâ devam ediyor! Fiiller kavillere uymuyor. mış Alman hukukçusu İhering'in formülü "Hukuku, galibin kudreti tâyin anlayışı hâlâ politikanın gizli temeli ve Avrupa'nın hareket prensibidir. En tlinin, en zenginin, en kalleşin hakkı dâimâ en öne alınıyor. Halklar bayağı ıelelere tabi tutuluyor, hayvan derecesine indiriliyor. Her devlet kendi görü- yüceltecek, kendi egoist menfaatlerini başkalarının zararına da olsa ve hiç- dâkârlığa mâl olmayacak şekilde temin edecek yolları bulmaya uğraşıyor. bütün devletlerin hayrı için kendi menfaatinden hiçbir sûrette fedâkârlıkta mayan bir devlet tam manasıyla insanîyetçi olamaz. Doğu böyle bir devlete timat edemez. Zaten Batı'nın bu günkü politikası hiçbir itimat telkin etme- edir.[1] Kimse Batı'ya inanmıyor. Şimdi yaralı kalpleri ve endişeleri teskin için klı bir itimadın sağlanması gerektir. Bunun temin edeceği sükûnet aklı hâkim kılacaktır.

laalesef, eski zamanların, yeni bir itimadın teşekkülü için unutmaya hazır umuz olayları tazelenmektedir. Benim için, bu olayların târihi zincirini bulup daşlarımın dikkatlerine sunmak ne hazin bir görevdir. Fakat inanmaktayım lamış bir güven içinde yaşamaktansa, hülyaları def edip gerçeği görmek .

ünyanın barış içinde anlaşması hayâl üzerine bina edilemez. O halde bu rı bu müphem ideolojileri bırakıp gerçeği görelim.

arış, eğer Avrupa onu iyi niyetle isterse sadece halkların haklarına karşı- ıygıya, ayni eşitlikte kalarak ve fakat ayni zamanda millî varlıklarının değe- bar ederek olabilir.

slâm Dünyasına gelince şunu belirtmek önemli olacaktır. İslâm, entelektüel âki sâhada çok Tanrıcılığa karşı muazzam bir ilerleme safhasıdır. Dahası, 8. yüzyılda, zihnin terakkisine uygun, liyakatli insanlara yükselme imkânları /an bereketli bir sosyal alan teşekkül ettirmiştir. Müslümanların sayesinde ana gelen bu ortamda insanın bilgi sâhası çok genişlemiş, bu çalışmalar- ıpkı Müslümanların Hint, Fars ve Greklerin çalışmalarından istifade etmesi ı sefer de Avrupalılar yararlanmışlardır.

unu da kabul etmek gerekir ki, Medeniyet insan zekâsının, her sâhada. ıp nesilden nesle aktarılmak üzere kazanmış olduğu ve bu güne kadar ge- bulunduğu bilgilerden elde edilen hakikatlerin tümünü ifade eder. Bu nok- Müslüman âlimlerine ve sanatkârlarına düşen pay muazzamdır. Onlar boyu "hakikati" dünyanın her yanına yaymışlardır.

uguste Comte'nu tarifine göre, "İnsanlık, ayni mükemmelleşme gayesine giden devamlı bir bütündür." İnsanlık kendisine hizmet eden büyük adam- ‹dir ederken onların dinine ve ırkına göre ayrım yapamaz. Ne olursa olsun, azilet örneği veren yâhut tabiatı incelemede bize yeni yollar açanlara

---

Bu gün de öyle değil mi? (EG)

zihnimizde ayrılmış bir yer dâimâ bulunacaktır. Çünkü onlar geleceğin yollarını bize kapatanlardan çok farklı ve faziletlidirler.

Bu ortak hatırlama, bizi umumi heyecanlarda ve sevgide -insanîyetçilik- de birleştirecek, barışa götüren bir dayanışma temin edecektir.

Bir milletin teşekküre değer gayretlerini, bu millet Araptır veya Hindudur diye inkâr etmek ahlâkî ve manevî bir kokuşmanın ve inhitatın işaretidir. Bir milletin gururu ve iftiharı en azından gelecekteki tenkitlere hücumlara dayanabilecek güçte gerçek olaylara istinat etmelidir. Komşun daha önce kullanıyor idiyse, sen nasıl barutu ben icat ettim diyebilirsin?[1]

Yedi yüz yıl boyunca ve zekâsını serbestçe kullanabildiği sürece, beşeri bilginin her dalında Batılılara üstün olduğunu ispat etmiş bir millete, barbar demek aşağı ırk demek, gerçeği inkâr etmektir, liyakate saldırıdır, bir milletin en meşru fikri muhtevasını hiçe saymaktır. Böyle bir hakaret, Doğu ile Batı arasındaki ilişkileri düzeltmeye faydalı olamaz. Birisini aşağılamak sadece aşağılayanın kibrini veyâhut cehaletini ispat eder yoksa diğerinin barbarlığını değil.

* * *

Dini konulardaki tenkitlerimin adresi mutaassıp saldırgan militanlardır. Yoksa kendi özel hayâtlarında samimiyetle ve sükûnetle dinlerinin gereğini yerine getirenler değildir. Ben hiç onlara müsamahasızlık gösterebilir miyim? Bilakis istiyorum ki din siyasetten ayrılarak özgürce tatbik edilsin. Çünkü dini düşünceler elân yeryüzünde mevcut olan bir çok bedbahtlara teselli ve ümit dağıtmaktadır. Dinî düşünceler ekseriyâ, fazilet aşkı ilham ederler ve bir çok hallerde de kanunların eksik kaldığı yerde tamamlayıcı olurlar. O hâlde dini rahat bırakmak gerektir ki geçmişte yaptığı ciddî hizmetleri bu gün de yapsın, kötülükleri önlesin, bazı sefaletlere çare olsun ve tabiatın veya tesadüfün hışmına uğramış bazı kişileri teselli etsin.

Din için istediğim barış pasif bir barış değildir. İsterim ki mühim reformların entelektüel ve manevî sâhadaki başlatıcıları, evrensel çapta tanınmış ve değerlendirilmiş dindar kişiler olsunlar. Böylece bir geçiş devrinde Hıristiyanlık için olsun, İslâmîyet için olsun yapılanlar hiç kimsenin hür düşüncesine engel olmamış bulunsun.

Bu kitabı, muhakkak ki, bizzat din tarafından değil de, insan zaaflarını ve sefaletini istismar eden kişiler tarafından ortaya atılan iftiralar ve onların doğurduğu kin, gazap gibi duygularla mücadele etmek için yazdım. Bütün Ortaçağ târihi ispat eder ki başkalarının inançlarına, düşünme ve yazma hürriyetlerine karşı duyulan aşırı iğrenti bütün kötülüklerin ve felâketlerin birinci sebebidir. İnsan liyakati ve vakarı bu düşmanlıklara, asırlar boyu dünyayı tahribat ve göz yaşına boğan bu berbatlıklara bir son vermelidir. İnsanlar karşılıklı olarak birbirlerinin yardımına koşmalı birbirlerini aşağılayarak didişmemelidirler.

İnanıyorum ki, dünya işleri, her hâlükârda, olayların yenilmez gücüyle yoluna girecektir. Fakat halkların ve devletlerin yeniden yapılanması, ihtilalsiz ve

[1] Sovyet Ansiklopedisine göre de bütün buluşları komünist Ruslar yapmışlardı. (EG)

kansız olsun istiyorsak, terkibî usuller kullanmalı, bizi sebepten neticeye götürecek bir aklın rehberliğine girmeli ve ahalinin hâlâ akıldan çok duyguya itaat ettiğini de unutmamalıyız.

O halde ortaya çıkmış ve bize sevgili gelen fikir ve prensipleri ahenkleştirip yükseltilmiş vazife duygusuyla birleştirmeliyiz. Nizam ancak, enerjik, inanmış ve faziletli insanlar tarafından temin edilebilir.

Diğerkâm bir görüşle vatanlarına hizmet edenlerin, tehlikenin ve özel menfaatlerin üzerine çıkarak egoizmden ve peşin hükümlerden doğmuş hatâlarla mücadele edenlerin şereflerini takdir ve kendilerini takviye edelim.

BİTİRİRKEN, fikirleri ve duyguları ne olursa olsun daha iyi düşünebilmek için bir an durarak, bu endişe ve tehlike doğurucu ve Batılı hükûmetlerin Doğuda takip ettikleri ve hukuka da gerçeğe de, aklı selime de kalp temizliğine de uymayan, bu menfaatperest politikalarını eğer zarurî bulurlarsa protesto etmelerini dilerim.

AHMET RIZA BEY TAM BİR DEVLET ADAMI
TAM BİR ENTELEKTÜELDİR.

FRANSIZCA YAZDIĞI BU ESER
BU İKİ SIFATININ
ORTAK MEYVESİDİR.

BU ESER HEM
DÜNYAYA KARŞI
YURTSEVER BİR FERYAT
HEM BİR DÜNYA TARİHİ ESKİZİ
HEM MEDENİYETLER ÇATIŞMASINDA
FELSEFÎ BİR TESBİT
AYNI ZAMANDA
BİR ANSİKLOPEDİK KAYNAKTIR.

AMA EN MÜHİM TARFI
TÜRKİYEMİZİN BU GÜN
AB'YE GİRMEK İÇİN
DÜŞÜRÜLDÜĞÜ YANLIŞLARI
AB KARŞISINDAKİ HATÂLI DURUŞUNU
AVRUPANIN TÜRKE KARŞI TUTUMUNUN
KÜLTÜREL İHANET TEMELİNİ
TARİHİN LABORATUVARINDA
BİR "POZİTİVİST" OLARAK TESBİT
VE GENÇ NESİLLERE EMANET ETMİŞ
OLMASIDIR.

ISBN 975-451-206-X
9 789754 512069

14.00 T